REVISTA HIPERBOREEA

Journal of History
Vol. I, No. 2
December 2014

București
2014

REVISTA HIPERBOREEA

Journal of History
Vol. I, No. 2
December 2014

București
2014

SCIENTIFIC BOARD

Professor **Ecaterina Lung** (University of Bucharest)
Professor **Anca Irina Ionescu** (University of Bucharest)
Associate Professor **Marian Petcu** (University of Bucharest)
Assistant Professor **Luminiţa Diaconu** (University of Bucharest)
Assistant Professor **Ioana Munteanu** (University of Bucharest)
Assistant Dean & Director of the Law Library **Radu D. Popa**
(New York University School of Law)

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief: Mihai Dragnea
Editors: Mirela Nazîru, Raluca Anca Bratu, Irina Truşcă

Hiperboreea is an online scholarly journal that publishes studies and articles from the field of History as well as book reviews and evaluations of scholarly conferences. Without limiting the scope of the research to a particular geographical area or historical period, the journal covers a wide range of interdisciplinary topics related to Cultural History, Political History, Military History, Social History, Economic History and Archeology. Since its first publication in 2012, Hiperboreea has a monthly periodicity (January 2012 – March 2013) and quarterly publication (until the end of 2013). Since 2014, the journal appears biannually.

Hiperboreea journal is indexed in international databases such as Index Copernicus, EBSCO, ProQuest, Ulrich, Directory of Research Journals Indexing, Journal Impact Factor, Genamics Journal Seek and AWOL.

All articles published in Hiperboreea Open Access journal are peer reviewed and upon acceptance are permanently free for everyone to read, print, distribute and download. The method of reviewing is *Open peer review* in which reviewers are aware of the identity of the authors, and authors are also aware of the identity of reviewers. There are at least three or more reviewers for the total number of articles in each issue.Our Publication ethics and malpractice statements are based on Publishing ethics resource (PERK) kit of Elsevier and follows the recomandations of the Committee on Publication Ethics (COPE).

All correspondence will be sent to the email: terra_mater_2007@yahoo.com

ISSN 2284 – 5666 ISSN – L 2284 – 5666
www.revistahiperboreea.ro

CUPRINS / CONTENT

STUDII ȘI ARTICOLE / STUDIES AND ARTICLES

Ovidiu Nedu

Kauṣītaki-Brāhmaṇa Upaniṣad, (Traducere Adnotată)

Kauṣītaki-Brāhmaṇa Upaniṣad, (Annotated Translation) **7**

Sergiu-Alexandru Ciutescu

Mimesis și reprezentare: Platon, Aristotel și paradigma artei islamice

Mimesis and representation: Plato, Aristotle and the paradigm of islamic art.....**46**

Mihai Safta

Regatul Ungariei Medievale și Ordinul Cavalerilor Mohahi Teutoni: Studiu asupra formelor de proprietate în dreptul medieval: exempțiunea

The Kingdom of Hungary and the Teutonic Order - Forms of property in the Ius Commune: Exemption.....**67**

Florența Telman

Începuturile Mănăstirii Radu Vodă din București: Istorie și surse

The beginning of the Radu Vodă Monastery from Bucharest: History and Sources **78**

Carmen Alexandrache

Atitudinea românilor față de sărbătorile religioase. Viziunea călătorilor străini din secolele XVII-XVIII

The attitudine of Romanians towards religious holidays. Vision of foreign travelers of XVII TH – XVIII TH centuries.....**97**

Federico Donatiello

I primi contatti con il Teatro Occidentale in Romnia: le traduzioni dei melodrammi di Pietro Metastasio nei Principati Danubiani alla fine del XVIII secolo

First contacts with western theatre in Romania: The translations of Pietro Metastasio's Melodrammi in Romanian Principates at the end of eighteenth century **111**

Ana-Teodora Kurkina

Limba în gîndirea politică romînească între anii 1850-1890. Marile dezbateri și rezultatele lor

The language in the Romanian political thought of 1850-1890s. The grand debates and their outcomes **125**

Iuliana Delia Bălăican

Emigrarea evreilor din Craiova: o soluție de criză la cumpăna secolelor XIX-XX. Studiu de caz: Crența Aizig și Șvarț

The emigration of Jews from Craiova: A solution for the crisis from the nineteenth and twentieth centuries. Research study: Crența Aizig and Șvarț.....**146**

Marian Petcu

Presa ”Anilor de foc”: Secvențe din jurnalismul Primului Război Mondial

The media during the ”Years of Fire”.....**167**

Cristian Constantin

Bibliografia puțin cunoscută a lui Jack Corbu, un vice-consul britanic la Brăila (1880-1938)

The little-known biography of Jack the Crow, a british vice-counsul to Braila (1880-1938).....**182**

Marius Mureșan

Guvernările Partidului Național-Țărănesc din timpul Marii Crize Economice

The National Peasant's Party government during the Great Depression.....**189**

Eperjesi Zoltán; Boér Zoltán

Opinii esențiale cu privire la Reunificarea Germană din 3 octombrie 1990

Crucial views on the German Reunification of 3 Octomber 1990.....**201**

Cristian Culiciu

Realități privind învățământul superior de stat din Oradea în anii 1990-2000, reflectate în presa locală scrisă

Facts about the higher state education in Oradea between 1990 and 2000, as seen in the local written press.....**266**

Ioana-Bianca Berna

Politici de gen post-conflict în Balcanii de Vest – între analogiile circulare cu securitatea umană și tendințe firave de detașare

Post-conflict gender politics in the Western Balkans – between the same circle of palms with human security and a small stream outside the box **282**

Vlad Moghiorosi

Raportul Tismăneanu: Reacții și Dezbateri

The Tismăneanu Report: Reactions and Debates **301**

RECENZII / BOOKS REVIEWS

Zoltán Eperjesi

Péter Apor: Die Herstellung von Authentizität im sowjetischen Ungarn Das Nachleben der ersten ungarischen sowjetischen Republik im Zeitalter des Staatssozialismus **323**

KAUṢĪTAKI BRĀHMAṆA UPANIṢAD
(TRADUCERE ADNOTATĂ)

Ovidiu Nedu*

KAUṢĪTAKI BRĀHMAṆA UPANIṢAD
(ANNOTATED TRANSLATION)

Rezumat. *Kauṣītaki-Brāhmaṇa Upaniṣad este unul dintre cele mai vechi texte Upaniṣad, redactat în proză, dar incluzând numeroase pasaje citate din literatura vedică, acestea fiind în general în versuri. Textul este divizat în patru capitole.*

Primul capitol are ca temă escatologia brahmană. Discută despre soarta postumă a sufletului, care o poate lua fie pe Pitṛyāna („calea taţilor"), continuându-şi astfel transmigraţia prin Univers, fie pe Devayāna („calea zeilor"). Devayāna este urmată de aceia care l-au realizat pe Brahman şi, ca urmare, sunt eliberaţi din Univers, urmând ca, la moarte, să se reabsoarbă în sursa lor ontologică (Brahman, realitatea ultimă).

Celelalte trei capitole expun o perspectivă vitalistă cu privire la Univers. Esenţa întregului Univers este totuna cu esenţa vieţii, adică suflul (prāṇa). Principiul vieţii este titodată principiu universal; în ultimă instanţă, totul se reduce la viaţă, la suflu. În felul acesta, viaţa devine realitatea ultimă, principiu universal.

Cuvinte cheie: *Kauṣītaki-Brāhmaṇa Upaniṣad, Upaniṣad, Veda, brahmanism, religie indiană, sanskrit, vitalism, suflu (prāṇa).*

Abstract. *Kauṣītaki-Brāhmaṇa Upaniṣad is one of the oldest Upaniṣads, written in prose, but including many quotations from the Vedic literature, which are generally in verses. The text is divided into four chapters.*

The first one deals with Brahmanic eschatology. It discusses the post-mortem fate of the soul, which can be either Pitṛyāna ("the path of the fathers"), through which the soul continues its transmigration

* Muzeul de Istorie „Paul Păltănea", Galaţi, ovidiushunya@yahoo.co.in

through the Universe, either Devayāna ("the path of the gods"). Devayāna is followed by those who reached the comprehension of Brahman and hence are liberated from the Universe, at their death returning to their ontological source, Brahman, the absolute reality.

The remaining three chapters expose a vitalist view of the Universe. The essence of the entire Universe is none else but the essence of life, namely breath (prāṇa). The principle of life is the principle of everything; ultimately, everything reduces to life, to breath. Hence, life becomes the absolute reality, the all-encompassing principle.

Keywords: *Kauṣītaki-Brāhmaṇa Upaniṣad, Upaniṣad, Veda, Brahmanism, Indian religion, Sanskrit, vitalism, breath (prāṇa).*

Kauṣītaki-Brāhmaṇa Upaniṣad este unul dintre cele mai vechi texte Upaniṣad, aparţinând primei perioade din istoria acestor scrieri, celei a textelor scrise în proză. Aparţine şcolii Kauṣītakin a *Ṛg-Vedei*. Textul conţine patru capitole, dintre care primul expune o schemă escatologică, următoarele trei prezentând o temă clasică din upaniṣade şi anume identificarea suflului *(prāṇa)* şi a conştiinţei *(prajñā)* drept principiu al Universului (Brahman).

În primul capitol este discutată soarta postumă a sufletului; totodată, se oferă o descriere metaforică a disoluţiei în Brahman a celui eliberat prin cunoşterea de sine. Metafora la care se face apel este cea a accederii la o „lume a lui Brahman" *(brahmaloka)*, constitută din cele mai înalte valori cunoscute în mediul religios în care a fost elaborat textul. Cânturile vedice *(sāman)* reprezintă componente importante ale acestei lumi, simbol al realităţii ultime.

Capitolele II-IV expun o teorie vitalist-organică cu privire la Univers, considerat drept o entitate animată de un principiu – suflu vital (*prāṇa*); la toate nivelurile sale, începând cu cel cosmic şi până la cel uman, Universul reprezintă viaţă, suflu vital manifestat sub diferite forme. Manifestarea suflului începe prin proiectarea componentelor fiinţei umane şi se continuă prin proiectarea, la nivel macrocosmic, a elementelor Universului.

Suflul dobândeşte astfel un sens metafizic, de principiu a tot ceea ce există, suflul respirator fiind doar manifestarea sa în plan biologic. Tocmai într-o constatare biologică, extrapolată ulterior la nivel cosmic, îşi are originea această teză metafizică. Constatarea faptului că respiraţia (în sanskrită, *prāṇa*) reprezintă cel mai important proces al corpului, cel care

conferă viaţă corpului, a condus la identificarea suflului respiratoriu cu principiul vital. Şi, întrucât pentru autorii upanișadelor Universul reprezintă doar o expansiune cosmică a individului, suflul vital a ajuns să fie postulat drept principiu universal.

Deşi în mai puţine paragrafe, textul afirmă şi un anumit statut principial al conştiinţei (*prajñā*), care, la fel ca şi suflul, se diversifică în multitudinea elementelor componente ale personalităţii umane, respectiv ale Cosmosului. Universul devine astfel un organism viu şi totodată conştient, expansiunea unei vieţi conştiente, care îşi găseşte ipostazieri particulare la nivelul indivizilor umani.

Dată fiind vechimea deosebită a scrierii, există numeroase pasaje ce conţin indicaţii privitoare la executarea a diverse sacrificii sau ritualuri vedice. În general, am explicitat doar minimal aceste pasaje întrucât nu interpretarea ritualurilor şi a mitologiei vedice reprezintă scopul principal al scrierii.

Śaṅkara Ācārya nu a scris nici un comentariu la *Kauṣītaki-Brāhmaṇa Upaniṣad*, însă există un comentariu clasic al textului şi anume, cel al lui Śaṅkarānanda.

Traducerea a fost efectuată după textul sanskrit editat de S. Radhakrishnan în *The Principal Upaniṣads*, Londra, 1953, pp. 751-792. Textul editat de Radhakrishnan, în transliterare latină, are o punctuaţie şi o ortografiere atipică. Nu există semne de final de propoziţie, care sunt de găsit în scrierea sanskrită, însă Radhakrishnan introduce semne de punctuaţie latine, cum ar fi virgula sau punctul şi virgula. De asemenea, textul separă unele cuvinte prin cratimă, sistem ortografic necunoscut redactării sanskrite.

Există şi alte ediţii sanskrite ale lucrării, însă, deşi structura textului este aceeaşi, ele prezintă diferenţe mari faţă de versiunea lui Radhakrishnan, la nivel terminologic. Adeseori, ediţiile diferite utilizează termeni sinonimi sau prezintă numeroasele enumerări sau repetiţii din text în altă ordine.

În realizarea traducerii au mai fost utilizate traducerile în engleză ale lui Olivelle, 1988, 324-362; Hume, 1921, 302-334; Muller, 1879, 271-310; Cowell, 1861, 145-172. De asemenea, a fost consultată traducerea italiană a lui Casa, 1976, 313-338, şi cea în hindi a lui Paṇḍit Śrīrām Śarmā Ācārya, 1998.

Pentru a conferi un maxim de transparenţă traducerii, am dat echivalentele sanskrite pentru majoritatea cuvintelor din texte; excepţie fac termenii cu funcţie preponderent gramaticală (pronume, unele adverbe, conjuncţii), în cazul cărora o echivalare precisă nici nu este cu putinţă. Uneori, atunci când a existat un paralelism rezonabil între

structura gramaticală a textului sanskrit şi a celui românesc, am dat echivalentele chiar şi pentru astfel de termeni (*evaṃ, tathā, yathā, ataḥ, sadā, kaścid* etc.), chiar dacă încărcătura lor semantică nu este foarte bogată.

În cazul echivalentelor sanskrite a fost dată, de regulă, rădăcina şi nu formele declinate sau conjugate.

Totuşi, în cazul unor termeni cum ar fi participiile (trecute sau prezente, în special prezente medii), s-a dat forma ca atare, întrucât astfel de morfeme funcţionează ele însele ca rădăcini nominale ce suferă declinare. De asemenea, au fost date formele verbale simple, lipsite de o flexiune complexă, cum ar fi gerundivele, infinitivele, absolutivele/ gerunziile. Tot în cazul verbelor, au fost semnalate în notă formele mai rare, cum ar fi intensivele sau dezideratívele. Nu am semnalat cauzativele, întrucât acestea sunt mai frecvente.

Termenii supliniţi în versiunea română a textului au fost plasaţi în paranteze pătrate.

KAUṢĪTAKI BRĀHMAṆA UPANIṢAD

I.1. Citra Gāṅgyāyani l-a ales *(vṛ)* pe Āruṇi ca cel ce urma să efectueze un sacrificiu *(yakṣyamāṇa)*. El l-a trimis pe fiul *(putra)* [său], Śvetaketu, [spunându-i]:

„Efectuează tu sacrificul *(yaj)*!”

Pe el, când a venit *(abhyāgata)*, [Citra Gāṅgyāyani] l-a întrebat *(praś)* astfel:

„[Tu] eşti fiul *(putra)* lui Gautama. [Există] în lume *(loka)* un [loc] ascuns *(saṃvṛta)* în care să mă aşezi *(dhā)* pe mine? Sau [există] în lume *(loka)* o altă cale *(adhvān)* pe care să mă aşezi *(dhā)* [pe mine]?”[1]

El, [Śvetaketu], a spus *(vac)* astfel:

„Eu nu cunosc *(vid)* aceasta. Însă îl voi întreba *(praś)* pe învăţător *(ācārya)*.”

Apropiindu-se *(ā-sad)* de tatăl *(pitṛ)* [său], el îl întrebă *(praś)*:

---

[1] Textul sanskrit al acestui pasaj este foarte confuz.
Muller, 1879, 271, intrepretează ultima propoziţie a întrebării lui Citra Gāṅgyāyani astfel: „or is it the other way, and are you going to place me in the world to which it (the other way) leads?”. O traducere aproximativ identică cu aceasta dau Hume, 1921, 302; Radhakrishnan, 1953, 753 şi Cowell, 1861, 145. Olivelle, 1998, 327 dă o variantă încă şi mai diferită: „…or does it have another road? I fear that you will place me in a false world.”.

„[El] m-a întrebat [astfel]; cum *(kathaṃ)* să răspund *(prati-brū)*?”

[Tatăl] i-a spus *(vac)*:

„Nici eu nu ştiu *(vid)* acest [lucru]. Vom stăpâni *(hṛ)* [acea învăţătură] care ni se dă *(dā)* de către ceilalţi *(para)* numai studiind *(adhītya)* noi înşine *(svādhyāya)* în locuinţa [lui Citra Gāṅgyāyani].[2] Vino *(i)*, să mergem *(gam)* amândoi [acolo]!”[3]

El s-a întors *(prati-kram)* la Citra Gāṅgyāyani cu combustibil în mână *(samitpāṇi)*[4], [întrebându-l] astfel:

„[Pot să] vin *(upa-ā-i)*[5] [ca discipol la tine]?”

[Citra Gāṅgyāyani] i-a spus *(vac)* lui:

„Îl meriţi *(arh)* pe Brahman, Gautama, [tu], care nu ţi-ai urmat *(upa-gā)* orgoliul *(māna)*. Vino *(i)*, te voi face să cunoşti *(jñā)*!”

---

[2] Textul sanskrit al acestei propoziţii este uşor confuz iar sensul său încă şi mai confuz. Probabil că Āruṇi îi propune fiului său să ajungă, prin studiu individual *(svādhyāya)* efectuat în locuinţa învăţătorului, la acea cunoaştere care altfel pare să poată fi dobândită doar de la alţii. Textul conţine un greu de elucidat *„sadasi”*, tradus prin *„*locuinţa”. Termenul reprezintă, cel mai probabil, un derivat al rădăcinii *„sad”* – „a sta”, la locativ. De asemenea, propoziţia conţine o reduplicare semantică, *„vayaṃ svādhyāyam adhītya”* având, literal, sensul de „noi *(vayaṃ)*, studiind *(adhītya)* studiu individual *(svādhyāyam)*”. Muller, 1879, 273 şi Radhakrishnan, 1953, 753, interpretează afirmaţia la fel ca noi. Hume, 1921, 302, interpretează *„pare”* ca având sensul de „cei superiori nouă” („our betters”), situaţie care îi conferă un sens clar afirmaţiei („Let us pursue Veda-study *(svādhyāya)* at [his] residence, and get what our betters give.”). Cowell, 1861, 145 merge încă şi mai departe şi traduce: „We will go to his house and read the Veda there and gain this knowledge from him; since others give to us (he too will not deny us).” Olivelle, 1998, 327, traduce pasajul foarte liber, ca „Within the very sacrificial arena let us, after we have performed our vedic recitation, receive what outsiders may give us”.

[3] Neputinţa celor doi brahmani, Āruṇi şi Śvetaketu, de a răspunde la o întrebare de alt tip decât cele referitoare la regulile şi la maniera în care trebuiau aduse jertfele este o situaţie frecvent întâlnită în upaniṣade. Tendinţa acestor texte este de a condamna practica ritualică a brahmanilor şi de a propune, în locul ei, o învăţătură ezoterică, cu conţinut mistic şi filosofic. O astfel de învăţătură nu era însă stăpânită de brahmani, de clerul oficial, a căror cunoaştere se limita la regulile de îndeplinire a sacrificiilor.

[4] *„Samitpāṇi”* – idiom al cărui sens literal este acela de „cu război/conflict în mână”. Procedura cerea ca, atunci când cineva vroia să intre ca discipol la un învăţător, aspirantul să vină cu daruri şi cu combustibil, care, ulterior, va fi folosit la aprinderea focului sacrificial.

[5] *„Upa-ā-i”* – literal, „a se apropia de”. La fel ca în cazul cuvântului *upaniṣad*, ideea de discipolat este transmisă printr-o rădăcină al cărei sens de bază este cel de apropiere fizică.

Escatologia brahmană[6]

I.2. El a spus *(vac)*:

Aceia care pleacă *(pra-i)* din această lume *(loka)* se duc *(gam)* cu toţii *(sarva)* în Lună *(candramas)*. [Luna] plină *(pūrva pakṣa)*[7] le întăreşte *(ā-pyā)* suflul *(prāṇa)*[8] iar cealaltă [Lună] *(apara pakṣa)*[9] îi face să se nască *(pra-jan)* [din nou]. Cu adevărat, [Luna] este poarta *(dvāra)* către lumea *(loka)* paradisului *(svarga)*. Aceluia care răspunde *(prati-brū)* Lunii *(candramas)*, aceluia [ea] îi dă drumul *(ati-sṛj)*.

În continuare, acela care nu răspunde *(prati-ah)*, acela, devenind *(bhūtvā)* ploaie *(vṛṣṭi)*, este vărsat *(vṛṣ)* aici *(iha)*, [pe Pământ]. Aici *(iha)*, el [renaşte] fie ca vierme *(kīṭa)*, fie ca pasăre *(pataṅga)*, fie ca peşte *(matsya)*, fie ca insectă *(śakuni)*, fie ca leu *(siṃha)*, fie ca porc mistreţ *(varāha)*, fie ca şarpe *(paraśvan)*, fie ca tigru *(śārdūla)*, fie ca om *(puruṣa)*, fie ca altceva *(anya)*. Renaşte *(prati-ā-jan)* în orice condiţie *(sthāna)*, în conformitate *(yathā)* cu faptele *(karma)* [sale], în conformitate *(yathā)* cu cunoaşterea *(vidyā)* [sa].

Ajuns *(āgata)* [în Lună], el este întrebat *(praś)* astfel:

„Cine *(kaḥ)* eşti *(as)* tu?”

---

[6] Escatologia brahmană susţinea că, după moarte, există două căi pe care le putea îmbrăţişa sufletul *(jīva)*: *Devayāna* (calea zeilor) şi *Pitṛyāna* (calea taţilor). Pe *Devayāna* merg sufletele celor care deţin cunoaşterea lui Brahman şi care astfel sunt eliberaţi. Ei se vor duce, în mod ireversibil, către Brahman, în cazul lor transmigraţia încetând definitiv. Cealaltă alternativă este *Pitṛyāna* (calea taţilor) – calea celor ce nu au obţinut eliberarea prin cunoaştere şi care se vor întoarce în lume. Numele acestei căi este datorat faptului că primul trup în care există un suflet pe parcursul unei existenţe terestre este trupul tatălui său. Ulterior, tatăl îl va plasa într-o femeie şi abia după 12-13 luni (probabil că este vorba despre perioada pe care un copil o petrece în pântecele mamei, perioadă calculată însă după un calendar lunar) de stat în trupul femeii, sufletul îşi începe existenţa într-un trup propriu.Înainte de a porni pe calea zeilor *(devayāna)* sau pe calea taţilor *(pitṛyāna)*, sufletele se duc mai întâi în Lună, iar de aici sunt trimise fie spre Brahman, fie înapoi pe Pământ. Ceea ce decide calea pe care o va urma un suflet este cunoaşterea de sine, capacitatea de a răspunde în mod corect la întrebarea „Cine eşti tu?”. Răspunsul pe care trebuie să îl dea pentru a fi eliberat din ciclul transmigraţiei este în spiritul teoriilor monist-panteiste din upanişade. El trebuie să se identifice cu cel care pune întrebarea, trebuie astfel să recunoască drept iluzorie orice diferenţiere între fiinţe.

[7] *„Pūrva pakṣa”* – literal, „forma/partea plină”.

[8] Întărirea suflului se referă, probabil, la faptul că cei ce au obţinut cunoaşterea de sine şi astfel s-au recunoscut ca fiind identici cu Brahman (identificat, în acest text, cu suflul, cu principiul vitalităţii cosmic-biologice), odată ajunşi pe Lună, nu se mai întorc pe Pământ, ci îşi desăvârşesc această identitate cu suflul (*„teṣām prāṇaiḥ ... āpyāyate”* – „suflul lor … este întărit“) prin disoluţia ultimă în suflu, în vitalitatea universală.

[9] *„Apara pakṣa”* – literal, „cealaltă parte/formă”.

[El] trebuie să-i răspundă *(prati-brū)*:[10]

„Anotimpurile *(ṛtu)* au produs *(ābhṛta)* sămânţa *(retas)* din cel cu discernământ *(vicakṣaṇa)*, din cele cincisprezece origini *(prasūta)* ale taţilor *(pitṛ)*. M-au aşezat *(īr)* într-un bărbat *(puṃs)* viril *(kartṛ)*[11] şi, prin [acest] bărbat *(puṃs)* viril *(kartṛ)*, m-au turnat *(ni-sic)* într-o mamă *(mātṛ)*. Naşterea *(jāya)* mea a avut loc născându-mă *(upajāyamāna)* după douăsprezece-treisprezece luni *(upamāsa)*, prin [acţiunea] unui tată *(pitṛ)*, cu douăsprezece-treisprezece [luni mai înainte].

Eu cunosc *(vid)* acestea *(tad)* şi tot eu cunosc *(vid)* şi pe cele opuse acestora *(pratitad)*.[12]

[Voi], anotimpurilor *(ṛtu)*, purtaţi-mă *(ā-bhṛ)* spre nemurire *(amartya)* prin mijlocirea acestui adevăr *(satya)*, prin mijlocirea acestei asceze *(tapas)*. [Eu] sunt anotimpul *(ṛtu)*, sunt cel apropiat anotimpurilor *(ā-ṛtu)*[13].”

„Cine eşti *(as)* [tu]?”

„Sunt [cine eşti] şi tu *(tvam asmi)*”- astfel [răspunde el].

[Atunci], el este eliberat *(ati-sṛj)*.

Disoluţia în Brahman descrisă metaforic ca intrare în „lumea lui Brahman *(brahmaloka)*”[14]

I.3. El, intrând *(āpadya)* pe această cale *(panthāna)* ce conduce la zei *(devayāna)*, ajunge *(ā-gam)* în lumea *(loka)* lui Agni, în lumea *(loka)* lui Vāyu, în lumea *(loka)* lui Varuṇa, în lumea *(loka)* lui Indra, în lumea *(loka)* lui Prajāpati, în lumea *(loka)* lui Brahman. Acestei lumi *(loka)* îi aparţin lacul *(hrada)* Āra, momentele *(muhūrta)* Yeṣtiha, râul *(nadī)* Vijarā, copacul *(vṛkṣa)* Ilya, aşezarea *(saṃsthāna)* Sālajya, locul *(āyatana)* Aparājita, cei doi

---

[10] Pasajele care urmează reprezintă citate din literatura vedică, redactate în idiomul vedic, destul de confuz în multe porţiuni.

[11] *„Kartṛ”* – literal, „agent”, „activ”, „actant”.

[12] A cunoaşte deopotrivă un lucru cât şi negaţia acestuia înseamnă a transcende cunoaşterea duală, a nu adera nici la o anumită concepţie, nici la negaţia acesteia.

[13] *„Ā-ṛtu”* – literal, „către anotimp”, sintagmă ciudată, greu de interpretat.

[14] Disoluţia în Brahman, realitatea ultimă, realizată de aceia care deţin cunoaşterea de sine este descrisă, în mod metaforic, ca o intrare în „lumea lui Brahman” *(brahmaloka)*, trecând prin câteva niveluri intermediare de fiinţare. Acest mod de a discuta despre realitatea ultimă este frecvent întâlnit în upanişade şi, în genere, în religii, care preferă să înfăţişeze realitatea ultimă în termeni concreţi, folosiţi cu rol metaforic. Această abordare are o mai mare forţă de sugestie decât limbajul filosofic sobru care, de regulă, nu poate decât să îşi recunoască incapacitatea de a accede la nivelul ontologic intenţionat. Tot în această tendinţă se înscriu şi frecventele exprimări teiste din upanişade, care adeseori discută despre realitatea ultimă, Brahman, în termeni personali, identificând-o, în mod metaforic, cu diferite zeităţi din panteonul vedic.

paznici *(gopa)* ai porţii *(dvāra)* - Indra şi Prajāpati, sala *(pramita)* Vibhu, tronul *(āsandī)* Vicakṣaṇa, patul *(paryaṅka)* Amitaujas, îndrăgita *(priya)* Mānasī şi perechea *(pratirūpa)* ei, Cakṣuṣī, purtând *(ā-dā)* flori *(puṣpa)*.[15] [Ele] au întreţesut *(ā-vā)* lumile *(jagat)*, mamele *(ambā)*, doicile *(ambāyavī)*, zânele *(apsaras)* şi izvoarele *(ambā)* râurilor *(nadī)*[16]. La acestea vine *(ā-gam)* cel care cunoaşte *(vid)* astfel *(itthaṃ)*. Către el aleargă *(abhi-dhāv)* Brahmā [vorbindu-i] astfel:

„Datorită gloriei *(yaśas)* mele acesta a ajuns *(pra-āp)* la râul *(nadī)* Vijarā. El nu va mai îmbătrâni *(jṛ)*."

I.4. Cinci sute *(śata)* de zâne *(apsaras)* se îndreaptă *(prati-i)* către el, o sută *(śata)* [având] fructe *(phala)* în mâini *(hasta)*, o sută *(śata)* [având] uleiuri *(āñjana)* în mâini *(hasta)*, o sută *(śata)* [având] ghirlande *(mālya)* în mâini *(hasta)*, o sută *(śata)* [având] pânzeturi *(vāsa)* în mâini *(hasta)*, o sută *(śata)* [având] pudre *(cūrṇa)* în mâini *(hasta)*. [Ele] îl împodobesc *(alaṅ-kṛ)* cu podoabele *(alaṅkāra)* lui Brahman.

El, cunoscătorul *(vidvas)* lui Brahman, fiind împodobit *(alaṅkṛta)* cu podoabele *(alaṅkāra)* lui Brahman, înaintează *(abhi-pra-i)* către Brahman.

Ajunge *(ā-gam)* la lacul *(hrada)* Āra şi îl traversează *(ati-i)* cu ajutorul minţii *(manas)*. Ajungând *(itvā)* la el, cei a căror cunoaştere este dală *(saṃprativid)*[17] se scufundă *(majj)*.

Ajunge *(ā-gam)* la momentele *(muhūrta)* Yeștiha şi ele se îndepărtează de el zburând *(apa-dru)*.

El ajunge *(ā-gam)* la râul *(nadī)* Vijarā şi îl traversează *(ati-i)* cu mintea *(manas)*.

El îşi scutură *(dhu)* atât faptele sale bune *(sukṛta)* cât şi pe cele rele *(duṣkṛta)*. Semenii *(jñāti)*[18] care-i sunt dragi *(priya)* urmează *(upa-i)* faptele [sale] bune *(sukṛta)*; cei care nu-i sunt dragi *(apriya)* [urmează] faptele [sale] rele *(duṣkṛta)*.

---

[15] Numele componentelor lumii lui Brahman au, în câteva cazuri, o semnificaţie destul de sugestivă; astfel, „Yeștiha" înseamnă „rapid", „care se mişcă repede", numele fiind relevant pentru nişte unităţi temporale. „Vijarā" înseamnă „lipsit de bătrâneţe/decădere", ideea avută în vedere fiind probabil aceea că este un râu veşnic curgător, care nu seacă niciodată, fapt destul de ieşit din comun într-o ţară în care cu perioade lungi de secetă severă. Locul Aparājita este un loc „de necucerit de către altcineva" *(aparājita)*. „Vibhu" înseamnă „larg", „extins", nume care subliniază magnitudinea sălii. Numele tronului Vicakṣaṇa se traduce prin „cunoaştere", „discernământ". Patul nu este atât un loc de recuperare, de refacere, ci, prin numele său evocă ideea de „energie/vitalitate nelimitată/nemăsurată" („Amitaujas"). Numele „Mānasī" şi „Cakṣuṣī" sunt derivate feminine de la termenii *„manas"* („minte") şi *„cakṣus"* („ochi").

[16] *„Ambayā nadyaḥ"* – literal, „mamele râurilor".

[17] *„Saṃprativid"* – literal, „a cunoaşte *(vid)* laolaltă *(saṃ)* contrariile *(prati)*".

[18] *„Jñāti"* – literal, „comunitatea", „anturajul", „cunoştinţele", „clanul familial".

Aşa cum *(yathā)* cel care merge *(dhāv)* cu carul *(ratha)* priveşte *(pari-ava-īkṣ)* cele două roţi *(cakra)* ale carului *(ratha)*, tot astfel priveşte *(pari-ava-īkṣ)* [el] ziua şi noaptea *(ahorātra)*, faptele bune *(sukṛta)* şi faptele rele *(duṣkṛta)* şi toate *(sarva)* [celelalte] dualităţi *(dvandva)*.

El, cunoscătorul *(vidvas)* lui Brahman, eliberat atât de faptele bune *(visukṛta)* cât şi de cele rele *(viduṣkṛta)*[19], se îndreaptă *(abhi-pra-i)* înspre Brahman.

I.5. El ajunge *(ā-gam)* la copacul *(vṛkṣa)* Ilya şi mireasma *(gandha)* lui Brahman intră *(pra-viś)* în el.

El ajunge *(ā-gam)* la aşezarea *(saṃsthāna)* Sālajya şi savoarea *(rasa)* lui Brahman intră *(pra-viś)* în el.

El ajunge *(ā-gam)* la locul *(āyatana)* Aparājita şi strălucirea *(tejas)* lui Brahman intră *(pra-viś)* în el.

El ajunge *(ā-gam)* la cei doi paznici *(gopa)* ai porţii *(dvāra)*, Indra şi Prajāpati, şi ei se îndepărtează de el zburând *(apa-dru)*.

El ajunge *(ā-gam)* la sala *(pramita)* Vibhu şi gloria *(yaśas)* lui Brahman intră *(pra-viś)* în el.

El ajunge *(ā-gam)* la tronul *(āsandī)* Vicakṣaṇa.

Cânturile *(sāman)* „Bṛhad“ şi „Rathantara“ sunt picioarele *(pāda)* din faţă *(pūrva)* [ale acestuia]. „Śyaita“ şi „Naudhasa“[20] sunt celelalte *(apara)* picioare *(pāda)*. „Vairūpa“ şi „Vairāja“ sunt coatele *(anūcya)* lui. „Śākvara“ şi „Raivata“ sunt diagonalele *(tiraścīna)* lui.

El [devine] conştiinţă *(prajñā)*; prin conştiinţă *(prajñā)*, [el] discerne *(vi-dṛś)*.

El ajunge *(ā-gam)* la patul *(paryaṅka)* Amitaujas. Acesta este suflul *(prāṇa)*. Cele ce sunt *(bhūta)* şi cele ce vor fi *(bhaviṣya)* sunt picioarele *(pāda)* [sale] din faţă *(pūrva)*. Bogăţia *(śrī)* şi desfătarea *(irā)*[21] sunt celelalte *(apara)* [picioare]. „Bhadra“ şi „Yajñāyajñīya“ sunt capetele *(śīrśa)* [sale]. „Bṛhad“ şi „Rathantara“ sunt coatele *(anūcya)* [sale]. Imnurile *(ṛc)* şi cânturile *(sāman)* sunt corzile *(ātāna)* din spate *(prācīna)*. Formulele sacrificiale *(yajus)* sunt diagonalele *(tiraścīna)*. Razele *(aṃśu)* Lunii *(soma)* sunt aşternutul *(upastaraṇa)*. *Udgītha* este celălalt *(apara)* [aşternut], iar bogăţia *(śrī)* este perna *(upabarhaṇa)*. Pe acest [pat] stă *(ās)* Brahman. Cel care cunoaşte *(vid)* astfel se ridică *(ā-ruh)* pe picioare *(pāda)* până la [acest] vârf *(agra)*.

Pe el, Brahman îl întreabă *(praś)* astfel: „Cine *(kaḥ)* eşti *(as)* [tu]?“ El trebuie să răspundă *(prati-brū)*:

---

[19] *„Visukṛto viduṣkṛto”* – literal, „lipsit atât de faptele bune cât şi de cele rele”.

[20] „Bṛhad“, „Rathantara“, „Śyaita“, „Naudhasa”, Vairūpa“, „Vairāja“, „Śākvara“, „Raivata“, „Bhadra“, „Yajñāyajñīya“ reprezintă cânturi din *Sāma-Veda*.

[21] *„Irā”* - literal, „hrana”, „băutura”.

I.6. „[Eu] sunt anotimpul *(ṛtu)*, sunt cel apropiat anotimpurilor *(ā-ṛtu)*. Din spaţiu *(ākāśa)*, [care este] sursa *(yoni)*, s-a produs *(sambhūta)* sămânţa *(retas)* pentru femeie *(bhāryā)*, strălucirea *(tejas)* anului *(saṃvatsara)*, Sinele *(ātman)* fiecărei fiinţe *(bhūta)*. Sinele *(ātman)* fiinţelor *(bhūta)* eşti *(as)* tu. Ce eşti *(as)* tu, sunt *(as)* şi eu."

[Brahman] i-a spus *(ah)* astfel:

„Cine sunt *(as)* eu?"

[El] trebuie să spună *(brū)* astfel:

„Realitatea *(satya)*."

„Ce este aceea realitate *(satya)*?"

„Ceea ce este diferit *(anya)* de simţuri *(deva)* şi de sufluri *(prāṇa)* este *Sat*; în continuare, ceea ce sunt simţurile *(deva)* şi suflurile *(prāṇa)* este *Tya*. Prin acest cuvânt *(vāc)*, adică "realitate" *(satya)*, sunt desemnate *(abhi-vi-ā-hṛ)* toate *(sarva)* acestea[22]. [Tu] eşti *(as)* totul *(sarva)*!"

Astfel a vorbit *(ah)* el. Aceasta este afirmată *(abhyukta)* într-o strofă *(śloka)*.

I.7. Marele *(mahān)* vizionar *(ṛṣi)*, având natura *(maya)* lui Brahman[23], al cărui stomac *(udara)* sunt formulele sacrificiale *(yajus)*, al cărui cap *(śira)* sunt cânturile *(sāman)*, al cărui trunchi *(mūrti)* sunt imnurile *(ṛc)*, care este neschimbător *(avyaya)*, trebuie cunoscut *(vijñeya)* ca fiind Brahman.

[Brahman] i-a spus *(ah)*:

„Prin intermediul cui sunt obţinute *(āp)* numele *(nāman)* mele masculine *(pauṃsya)*?"

[El] trebuie să spună *(brū)*:

„Prin intermediul suflului *(prāṇa)*."

„Prin intermediul cui, [numele mele] neutre *(napuṃsaka)*[24]?"

„Prin intermediul minţii *(manas)*."

„Prin intermediul cui, numele *(nāman)* feminine *(strī)*?"

„Prin intermediul vocii *(vāc)*."

„Prin intermediul cui, mirosurile *(gandha)*?"

„Prin intermediul suflului *(prāṇa)*."

„Prin intermediul cui, formele *(rūpa)*?"

---

[22] Este o etimologie fantezistă, cuvântul *„satya"* provenind de la *„sat"* (existent, existenţă) şi sufixul *„ya"*, care abstractizează. Se remarcă faptul că *sat*, adică existenţa, reprezintă simţurile şi suflurile, tot restul fiind desemnat de particula *„tya"* – particulă lipsită de sens. Acesta ar putea fi un indiciu al înclinaţiei spre idealism a filosofiei brahmane, subiectul (adică suflurile şi organele de simţ) fiind, în mod esenţial, realitatea (*sat*), experienţa sa fiind desemnată printr-un cuvânt lipsit de sens independent (*tya* sau *ya*).

[23] *„Brahmamaya"* – literal, „ce constă din Brahman".

[24] *„Napuṃsaka"* – literal, „non-masculin". Termen folosit pentru desemnarea unui bărbat impotent sau a eunucilor.

„Prin intermediul ochiului *(cakṣus)*.“

„Prin intermediul cui, sunetele *(śabda)*?“

„Prin intermediul urechii *(śrotra)*.“

„Prin intermediul cui, gustul *(rasa)* hranei *(anna)*?“

„Prin intermediul limbii *(jihvā)*.“

„Prin intermediul cui, faptele *(karma)*?“

„Prin intermediul celor două mâini *(hasta)*.“

„Prin intermediul cui, plăcerea *(sukha)* şi durerea *(duḥkha)*?“

„Prin intermediul corpului *(śarīra)*.“

„Prin intermediul cui, beatitudinea *(ānanda)*, plăcerea *(rati)* şi procreaţia *(prajāti)*?“

„Prin intermediul organului genital *(upastha)*.“

„Prin intermediul cui, mişcarea *(ityā)*?“

„Prin intermediul celor două picioare *(pāda)*.“

„Prin intermediul cui, gândul *(dhī)*, ceea ce trebuie cunoscut *(vijñātavya)* şi dorinţele *(kāma)*?“

„Prin intermediul conştiinţei *(prajñā)*.“ – astfel trebuie el să răspundă *(brū)*.

Lui, [Brahman] i-a spus *(ah)*:

„Apa *(āpas)*, cu adevărat, este lumea *(loka)* mea[25]. Aceea este şi [lumea] ta.

Acele victorii *(jiti)*, acele reuşite *(vyaṣṭi)* ale lui Brahman, acele victorii *(jiti)* pe care [el] le reputează *(ji)*, pe acele reuşite *(vyaṣṭi)* le obţine *(vi-aś)*[26] acela care cunoaşte *(vid)* astfel *(evaṃ)*, acela care cunoaşte *(vid)* astfel *(evaṃ)*[27].“

---

[25] În unele scheme cosmogonice brahmane, apa apare drept elementul primordial al Universului, din care toate iau naştere. De aceea, atunci când vorbeşte despre Univers, Brahman foloseşte termenul generic „apa”.

[26] Atât sintagma *„taṃ jitiṃ jayati”* cât şi *„tāṃ vyaṣṭiṃ vyaśnute”* conţin o anumită reduplicare semantică, aceeaşi rădăcină (*ji*, respectiv *vi-aś*) apărând de două ori, o dată sub formă verbală finită (*jayati* – literal, „câştigă”, respectiv *vyaśnute* – literal, „obţine”, „reuşeşte”) şi o dată sub formă participial-nominală (*jiti, vyaṣṭi*).

[27] Reduplicarea cuvintelor finale la sfârşitul unui capitol este un procedeu stilistic frecvent întâlnit în literatura sanskrită.

Suflul vital *(prāna)* ca principiu universal[28]

II.1. Suflul *(prāṇa)* este Brahman – astfel, cu adevărat, a afirmat *(ah)* Kauṣītaki.

Mesagerul *(dūta)* acestui suflu *(prāṇa)*, [adică mesagerul] lui Brahman, este mintea *(manas)*; ochiul *(cakṣus)* este protectorul *(goptṛ)* [său]; urechea *(śrotra)* este informatorul *(saṃśrāvayitṛ)* [său]; vocea *(vāc)* este cea care-l hrăneşte *(pariveṣṭṛ)*.

Acela care ştie *(vid)* că mintea *(manas)* este mesagerul *(dūta)* acestui suflu *(prāṇa)*, [adică] al lui Brahman, [acela] devine *(bhū)* posesorul mesagerului *(dūtavat)*.

Acela [care ştie] că ochiul *(cakṣus)* este protectorul *(goptṛ)*, [acela] devine *(bhū)* posesorul protectorului *(goptṛmat)*.

Acela [care ştie] că urechea *(śrotra)* este informatorul *(saṃśrāvayitṛ)*, [acela] devine *(bhū)* posesorul informatorului *(saṃśrāvayitṛmat)*.

Acela [care ştie] că vocea *(vāc)* este cea care-l hrăneşte *(pariveṣṭṛ)*, [acela] devine posesorul celei care hrăneşte *(pariveṣṭrīmat)*.

Acestui suflu *(prāṇa)*, [adică] lui Brahman, toate *(sarva)* aceste divinătăţi *(devatā)* îi aduc *(hṛ)* ofrande *(bali)* fără ca [el] să ceară *(ayācamāna)*. Astfel, acestuia, toate *(sarva)* fiinţele *(bhūta)* îi aduc *(hṛ)* ofrande *(bali)* fără ca [el] să ceară *(ayācamāna)*. Pentru cel care cunoaşte *(vid)* aceasta, învăţătura sa secretă *(upaniṣad)* este următoarea: „Să nu cerşeşti *(yāc)*!”. Astfel, după ce a cerşit *(bhikṣitvā)* printr-un sat *(grāma)* fără a obţine *(alabdhvā)* [ceva], [el] se opreşte *(upa-viś)* [spunând]:

„Eu nu trebuie să mănânc *(aś)* ceea ce mi s-a dat *(datta)* de aici.”

Cei care mai înainte *(purastāt)* l-au refuzat *(prati-ā-cakṣ)* îl cheamă *(upa-mantr)* însă [din nou]. Aceasta este *(bhū)* datoria *(dharma)* celui care nu cerşeşte *(ayācata)*. Cei care oferă hrană *(annada)* îl cheamă *(upa-mantr)* însă [spunând]:

„[Noi] îţi dăm *(dā)* [hrană].”

---

[28] Textul prezintă una dintre ideile clasice ale upaniṣadelor şi anume identificarea suflului vital *(prāṇa)* drept principiu al întregului Univers. Principiul vieţii este totuna cu principiul cosmic, Universul fiind astfel asimilat unei totalităţi vii, unui întreg organic. La nivelul fiinţei umane, statutul principial al suflului vital se manifestă prin aceea că toate organele de simţ acţionează în slujba acestui suflu, ele fiind subordonate suflului (mintea este mesagerul suflului, ochiul este protectorul său etc.). Activitatea senzorială subordonată în totalitate suflului este comparată cu aducerea de ofrande unei zeităţi, care se realizează în mod firesc, prin însăşi ordinea lucrurilor. În chip metaforic, textul afirmă că, analog, un ascet rătăcitor ce s-a identificat pe sine cu Brahman va primi ofrande de hrană în mod firesc, fără a fi nevoit să le ceară.

II.2. „Suflul *(prāṇa)* este Brahman” – astfel, cu adevărat, a spus *(ah)* Paiṅgya.

Dincolo *(parastāt)* de vocea *(vāc)* acestui suflu *(prāṇa)* [care este] Brahman, se ascunde *(ā-rudh)* ochiul *(cakṣus)*. Dincolo *(parastāt)* de ochi *(cakṣus)* se ascunde *(ā-rudh)* urechea *(śrotra)*, dincolo *(parastāt)* de ureche *(śrotra)* se ascunde *(ā-rudh)* mintea *(manas)*, dincolo *(parastāt)* de minte *(manas)* se ascunde *(ā-rudh)* suflul *(prāṇa)*.

Acestui suflu *(prāṇa)*, [adică] lui Brahman, toate *(sarva)* aceste divinătăţi *(devatā)* îi aduc *(hṛ)* ofrande *(bali)* fără ca [el] să ceară *(ayācamāna)*. Astfel, acestuia, toate *(sarva)* fiinţele *(bhūta)* îi aduc *(hṛ)* ofrande *(bali)* fără ca [el] să ceară *(ayācamāna)*. Pentru cel care cunoaşte *(vid)* aceasta, învăţătura sa secretă *(upaniṣad)* este următoarea: „Să nu cerşeşti *(yāc)*!”. Astfel, după ce a cerşit *(bhikṣitvā)* printr-un sat *(grāma)* fără a obţine *(alabdhvā)* [ceva], [el] se opreşte *(upa-viś)* [spunând]:

„Eu nu trebuie să mănânc *(aś)* ceea ce mi s-a dat *(datta)* de aici.”

Cei care mai înainte *(purastāt)* l-au refuzat *(prati-ā-cakṣ)* îl cheamă *(upa-mantr)* însă [din nou]. Aceasta este *(bhū)* datoria *(dharma)* celui care nu cerşeşte *(ayācata)*. Cei care oferă hrană *(annada)* îl cheamă *(upa-mantr)* însă [spunând]:

„[Noi] îţi dăm *(dā)* [hrană].”

Diferite ritualuri vedice

II.3. Acum, în continuare *(athātaḥ)*, [urmează] obţinerea *(avarodhana)* bogăţiei *(dhana)* unice *(eka)*. Acela care năzuieşte *(abhi-dhyā)* la [acea] bogăţie *(dhana)* unică *(eka)* trebuie ca, pe Lună plină *(paurṇamāsyā)*, pe Lună nouă *(amāvāsyā)*, pe Lună clară *(śuddhapakṣa)* sau într-o zodie *(nakṣatra)* auspicioasă *(puṇya)*, într-una *(eka)* din aceste perioade *(parvan)*, după ce a pregătit *(upa-sam-ā-dhā)* focul *(agni)*, după ce a delimitat *(pari-sam-ūh)* [locul], după ce a aşternut *(pari-str)* [iarbă], după ce a stropit *(pari-ukṣ)* [locul], după ce şi-a îndoit *(añc)* genunchiul *(jānu)* drept *(dakṣiṇa)*, să ofere *(hu)* cu o lingură *(sruva)*[29] ofrandele *(āhutī)* de unt topit *(ājya)*, [spunând] astfel:

„Zeitatea *(devatā)* al cărei nume *(nāman)* este "vocea" *(vāc)* este cea care obţine *(avaroddhanī)* [totul]. Fie ca ea să obţină *(ava-rudh)* acest [lucru] pentru mine, de la ea! *Svāhā!*[30]“

---

[29] *„Sruva”* – linguriţă sau, mai degrabă, spatulă, folosită în scopuri ritualice.

[30] *„Svāhā!”* – formulă ritualică, cu rol de salut sau binecuvântare. Are sensul de „bine *(su)* spus *(āha)*“.

„Zeitatea *(devatā)* al cărei nume *(nāman)* este "suflul" *(prāṇa)* este cea care obţine *(avaroddhanī)* [totul]. Fie ca ea să obţină *(ava-rudh)* acest [lucru] pentru mine, de la ea! *Svāhā!*"

„Zeitatea *(devatā)* al cărei nume *(nāman)* este "ochiul" *(cakṣus)* este cea care obţine *(avaroddhanī)* [totul]. Fie ca ea să obţină *(ava-rudh)* acest [lucru] pentru mine, de la ea! *Svāhā!*"

„Zeitatea *(devatā)* al cărei nume *(nāman)* este "urechea" *(śrotra)* este cea care obţine *(avaroddhanī)* [totul]. Fie ca ea să obţină *(ava-rudh)* acest [lucru] pentru mine, de la ea! *Svāhā!*"

„Zeitatea *(devatā)* al cărei nume *(nāman)* este "mintea" *(manas)* este cea care obţine *(avaroddhanī)* [totul]. Fie ca ea să obţină *(ava-rudh)* acest [lucru] pentru mine, de la ea! *Svāhā!*"

„Zeitatea *(devatā)* al cărei nume *(nāman)* este "conştiinţa" *(prajñā)* este cea care obţine *(avaroddhanī)* [totul]. Fie ca ea să obţină *(ava-rudh)* acest [lucru] pentru mine, de la ea! *Svāhā!*"

În continuare *(atha)*, [el] inhalează *(pra-ghrā)* mirosul *(gandha)* fumului *(dhūma)* şi, după ce îşi freacă *(anu-vi-mṛj)* membrele *(aṅga)* cu o unsoare *(lepa)* din unt topit *(ājya)*, după ce înaintează *(abhi-pra-vraj)*, având vocea *(vāc)* înfrânată *(yama)*, trebuie să-[şi] spună *(brū)* scopul *(artha)* sau să trimită *(pra-hi)* un mesager *(dūta)*. [Astfel], cu adevărat, [el] îşi împlineşte *(labh)* [ţelul].

II.4. Acum, în continuare *(athātaḥ)*, [urmează] gândurile *(smara)* celeste *(daiva)*.

Dacă cineva doreşte să devină drag *(priya)* unuia sau uneia, sau unora sau altora[31], în acelaşi *(eva eka)* moment *(parvan)* şi în modul stabilit *(vāvṛt)*[32], [el] aduce *(hu)* ofrandele *(āhuti)* de unt topit *(ājya)*, [spunând] astfel:

„Sacrific *(hu)* în mine vocea *(vāc)* ta. *Svāhā!*"

„Sacrific *(hu)* în mine suflul *(prāṇa)* tău. *Svāhā!*"

„Sacrific *(hu)* în mine ochiul *(cakṣus)* tău. *Svāhā!*"

„Sacrific *(hu)* în mine urechea *(śrotra)* ta. *Svāhā!*"

„Sacrific *(hu)* în mine mintea *(manas)* ta. *Svāhā!*"

„Sacrific *(hu)* în mine conştiinţa *(prajñā)* ta. *Svāhā!*"

---

[31] Textul sanskrit e destul de confuz în această porţiune. Majoritatea traducătorilor moderni au interpretat seria de pronume legate între ele prin disjuncţie, *„yasya ... yasyai vā yeṣāṃ vaiteṣām"*, ca „unui bărbat sau unei femei sau unor bărbaţi sau unor femei" (Radhakrishnan, 1953, 763; Cowell, 1861, 153; Olivelle, 1998, 335; Muller, 1879, 282; Hume, 1921, 310). Totuşi, alternanţa masculin-feminin poate fi găsită doar în cazul primelor două pronume, având formă de singular, ultima pereche, conţinând forme de plural, fiind constituită din două forme pronominale masculine.

[32] *„Vāvṛt"* – formă rară, de intensiv, a rădăcinii *„vṛt"* – „a alege", „a stabili", „a desemna". Cf Monier-Williams, 1997, 947.

În continuare *(atha)*, [el] inhalează *(pra-ghrā)* mirosul *(gandha)* fumului *(dhūma)* şi, după ce îşi freacă *(anu-vi-mṛj)* membrele *(aṅga)* cu o unsoare *(lepa)* din unt topit *(ājya)*, după ce înaintează *(abhi-pra-vraj)*, având vocea *(vāc)* înfrânată *(yama)*, trebuie fie să meargă *(gam)* şi să intre în contact *(saṃsparśa)* [cu cei care urmează să-l îndrăgească], fie să stea *(sthā)* şi să vorbească *(saṃbhāṣamāṇa)* [cu ei] prin intermediul vântului *(vāta)*. Cu adevărat, [el] devine *(bhū)* drag *(priya)* [lor] şi [ei] se gândesc *(smṛ)* la el.

Agnihotra interior *(antarāgnihotra)*[33]

II.5. Acum, în continuare *(athātaḥ)*, [urmează] acel control *(saṃyamana)*, [pe care] Prātardana l-a numit *(ā-cakṣ)* „*Agnihotra* interior" *(antarāgnihotra)*.

Cât timp omul *(puruṣa)* vorbeşte *(bhāṣ)*, el nu poate *(śak)* să şi respire *(pra-an)*. Atunci, el sacrifică *(hu)* respiraţia *(prāṇa)* în vorbire *(vāc)*.

Cât timp omul *(puruṣa)* respiră *(pra-an)*, el nu poate *(śak)* să şi vorbească *(bhāṣ)*. Atunci, el sacrifică *(hu)* vorbirea *(vāc)* în respiraţie *(prāṇa)*.

Aceste două ofrande *(āhutī)* nesfârşite *(ananta)* şi nepieritoare *(amṛta)* sunt aduse *(hu)* în permanenţă *(santata)* [de către om], atât când este treaz *(jāgrat)* cât şi când este adormit *(svapant)*. Deci, orice alte *(anya)* ofrande *(āhuti)* sunt pieritoare *(antavat)*, căci ele sunt *(bhū)* constituite din fapte *(karmamayya)*. Cei care, în vechime *(pūrva)*, au cunoscut *(vidvas)* aceasta nu au săvârşit sacrificiul *(hu)* *Agnihotra*[34].

---

[33] Odată cu substituirea diverşilor zei cu suflul vital, ridicat la rang de principiu universal, din respect faţă de tradiţia vedică, s-au căutat şi echivalente ale vechilor ritualuri către zei, de data aceasta, beneficiarul actelor ritualice urmând a fi Sinele-suflu *(prāṇa)*. Cel mai important dintre ritualurile vedice era *Agnihotra* – ofranda de lapte care era turnată în foc în fiecare zi, dimineaţa şi seara, şi prin care se urmărea aducerea de jertfe de hrană zeilor. În cazul suflului vital, care lua locul vechilor zeităţi din panteonul vedic, drept echivalent al sacrificiului *Agnihotra* a fost găsit procesul respiraţiei, care începe să fie privit drept o ofrandă adusă suflului. Transferarea ritualului de la un act realizat în exterior şi intenţionând o zeitate exterioară către un proces al corpului uman, care servea vieţii, vitalităţii, a luat şi alte forme. Hrănirea corpului, de exemplu, a fost considerată a fi un sacrificiu adus lui *Agni Vaiśvānara*, focul cosmic universal care, la nivelul fiinţei umane, era instanţiat sub forma focului digestiv. Procesele corpului erau prezentate drept o formă superioară a sacrificiului, deoarece erau efectuate fără întrerupere de către cel aflat în viaţă, spre deosebire de sacrificiile obişnuite, care nu beneficiau de acest caracter de necesitate.

[34] Se face apel la autoritatea vechilor *Ṛṣi*, aceasta în ciuda faptului că ideile promovate aici sunt destul de noi şi este puţin probabil ca vechii *Ṛṣi* să fi fost adepţi ai acestei noi teorii asupra sacrificiului. Însă, având în vedere autoritatea ridicată de care se bucura tradiţia vedică, se revendică această autoritate chiar şi acolo unde se susţin idei oarecum contrare celor tradiţionale.

Venerarea lui Brahman drept Veda[35]

II.6. „*Uktha*[36] este Brahman” - astfel a spus *(ah)* Śuṣka-Bhṛṅgāra.

[Ca fiind] versurile *(ṛc)* - astfel să fie el venerat *(upa-ās)*!

Toate *(sarva)* fiinţele *(bhūta)* îl onorează *(abhi-arc)* pe el, cel superior *(śraiṣṭhya)*.

[Ca fiind] formulele sacrificiale *(yajus)* - astfel să fie el venerat *(upa-ās)*!

Toate *(sarva)* fiinţele *(bhūta)* se unesc *(yuj)* cu el, cel superior *(śraiṣṭhya)*.

[Ca fiind] cânturile *(sāman)* - astfel să fie el venerat *(upa-ās)*!

Toate *(sarva)* fiinţele *(bhūta)* i se închină *(sam-nam)* lui, cel superior *(śraiṣṭhya)*.

[Ca fiind] măreţia *(śrī)*[37] - astfel să fie el venerat *(upa-ās)*!

[Ca fiind] gloria *(yaśas)* - astfel să fie el venerat *(upa-ās)*!

[Ca fiind] strălucirea *(tejas)* - astfel să fie el venerat *(upa-ās)*!

Aşa cum această [învăţătură] este *(bhū)* cea mai plină de bunăstare *(śrimattama)*, cea mai glorioasă *(yaśasvitama)* şi cea mai strălucitoare *(tejasvitama)* dintre învăţături *(śāstra)*, tot la fel, cel care cunoaşte *(vid)* aceasta este *(bhū)* cel mai măreţ *(śrīmattama)*, cel mai glorios *(yaśasvitama)* şi cel mai strălucitor *(tejasvitama)* dintre toate *(sarva)* fiinţele *(bhūta)*.

[Astfel], [preotul] *Adhvaryu* purifică *(saṃs-kṛ)* acel Sine *(ātman)* ce constă din fapte *(karmamaya)*, ce ţine de sacrificiu *(aiṣṭika)*. Pe acesta, [el] îl împleteşte *(pra-vā)*[38] cu ceea ce constă *(maya)* din formulele sacrificiale *(yajus)*. [Preotul] *Hotṛ* [împleteşte] ceea ce constă *(maya)* din formulele sacrificiale *(yajus)* cu ceea ce constă *(maya)* din imnuri *(ṛc)*. [Preotul] *Udgātṛ* [împleteşte] ceea ce constă *(maya)* din imnuri *(ṛc)* cu ceea ce constă *(maya)* din cânturi *(sāman)*.

---

[35] Ca şi în cazul altor religii elaborate în ultimul mileniu înaintea erei noastre şi în primele secole de după, brahmanismul acordă un statut divin scrierilor sale canonice, considerate a fi revelate (*śrūti* – literal, „auzite”). Adeseori, experienţa realizării lui Brahman este descrisă ca înţelegere a scrierilor sacre, cum, de altfel, şi în acest paragraf, Brahman este identificat cu „cunoaşterea cu trei ramuri” *(trayyan vidyā)*, adică cunoaşterea conţinută în cele trei Veda mai vechi (*Ṛg-Veda, Yajur-Veda* şi *Sāma-Veda, Atharva-Veda*, mai nouă, nefăcându-şi încă, la acea vreme, loc în cadrul corpusului canonic).

[36] *„Uktha”* - nume ce desemnează recitarea imnurilor *Ṛg-Vedei*, pe durata aducerii jertfelor. *Uktha* deţine rolul esenţial în desfăşurarea unui ritual, aceasta fiind partea sa cea mai importantă.

[37] Termenul *„śrī”* deţine o bogată paletă semantică, gravitând în jurul ideii de superioritate, preeminenţă. De aceea, în prezenta traducere, nu am încercat traducerea sa cu foarte multă stricteţe şi uniformitate.

[38] *„Pra-vā”* – literal, „a ţese”.

Aceasta este cunoaşterea *(vidyā)* cu trei ramuri, aceasta este Sinele *(ātman)*. Cel care cunoaşte *(vid)* aceasta devine *(bhū)* Sinele *(ātman)* lui Indra.

Diferite practici ritualice vedice

II.7. Acum, în continuare *(athātaḥ)*, urmează *(bhū)* cele trei adoraţii *(upāsana)* ale lui Kauṣītaki, cel care a obţinut totul *(sarvajit)*. Kauṣītaki, cel care chiar *(ha sma)* a obţinut totul *(sarvajit)*, după ce îşi punea *(kṛ)*[39] coarda sacrificială *(yajñopavīta)*, după ce aducea *(ā-nī)* apă *(udaka)* şi după ce vărsa *(pra-sic)* [apă] de trei ori din vas *(upapātra)*, omagia *(upa-sthā)* Soarele *(āditya)* care răsărea *(udyat)* [spunând]:

„[Tu] eşti *(as)* îndepărtarea *(varga)* [păcatelor]. Îndepărtează *(vṛj)* păcatele *(pāpmāna)* mele!”

În modul stabilit *(vāvṛt)*, [el omagia Soarele] stând *(sant)* în mijlocul *(madhya)* [cerului spunând]:

„[Tu] eşti *(as)* puternica îndepărtare *(udvarga)* a [păcatelor]. Îndepărtează cu putere *(ud-vṛj)*[40] păcatele *(pāpmāna)* mele!”

În modul stabilit *(vāvṛt)*, [el omagia Soarele] care apunea *(yant)*[41], [spunând]:

„[Tu] eşti *(as)* totala îndepărtare *(saṃvarga)* a [păcatelor]. Îndepărtează total *(saṃ-vṛj)*[42] păcatele *(pāpmāna)* mele!”

Păcatele *(pāpa)*, săvârşite *(kṛ)* ziua şi noaptea *(ahorātra)*, el le îndepărta pe toate *(saṃ-vṛj)*. Cel care este cunoscător *(vidvas)* al acestor [lucruri] şi care omagiază *(upa-sthā)* Soarele *(āditya)* în modul stabilit *(vāvṛt)*, orice păcat *(pāpa)* săvârşeşte *(kṛ)*, ziua sau noaptea *(ahorātra)*, pe toate *(saṃ)*[43] le îndepărtează *(vṛj)*.

II.8. În continuare *(atha)*, în fiecare lună *(māsi māsi)*, atunci când apare Luna nouă, [el] trebuie să adore *(upa-sthā)* în modul stabilit *(vāvṛt)* Luna *(candramas)* care se iveşte *(dṛśyamāna)* în vest *(paścāt)* sau să arunce *(prati-as)* [spre ea] cu două [mănunchiuri] de iarbă *(tṛṇa)* verde *(harita)* [spunând] astfel:

„Inima *(hṛdaya)* mea cea bine delimitată *(susīma)* este fixată *(śrita)* în cer *(dyu)* şi în Lună *(candramas)*.

Eu socot *(man)* despre mine însumi că sunt un cunoscător *(vidvas)*.

---

[39] *„Kṛ”* – literal, „a face”.
[40] *„Ud-vṛj”* – literal, „a smulge”, „a ridica”.
[41] *„Yant”* – literal, „care se duce”, „care merge”.
[42] *„Saṃ-vṛj”* – literal, „a îndepărta laolaltă”.
[43] *„Saṃ”* – literal, „laolaltă”.

Nu [face] ca eu să plâng *(ruda)* din pricina relelor *(agha)* [abătute asupra] fiilor *(putrya)* [mei]"[44]

Copiii *(prajā)* [aceluia] nu vor muri *(pra-i)* înaintea *(pūrva)* sa. [Aceasta pentru cel] ai cărui fii *(putra)* sunt născuţi *(jāta)*.

În continuare *(atha)*, [pentru acela] ai cărui fii *(putra)* nu sunt născuţi *(jāta)* [încă].

„Măreşte-te! Să ai parte *(sam-i)* de vitalitate *(payas)*! Fie să vină *(sam-i)* la tine acea vigoare *(vāja)* pe care razele *(aṃśu)* Soarelui *(āditya)* o întăresc *(ā-pyai)*."[45]

După ce a murmurat *(japitvā)* aceste trei versuri *(ṛc)*, [el spune] astfel:

"Să nu creşti *(ā-pyai)* prin suflurile *(prāṇa)*, copiii *(prajā)* şi vitele *(paśu)* noastre. Să creşti *(ā-pyai)* prin suflurile *(prāṇa)*, copiii *(prajā)* şi vitele *(paśu)* aceluia care ne urăşte *(dviṣ)* pe noi şi pe care noi îl urâm *(dviṣ)*![46] Mă întorc *(ā-vṛt)* [după cum] s-a întors *(āvṛta)* Indra, mă întorc *(anu-ā-vṛt)* după cum s-a întors *(āvṛta)* Soarele *(āditya)*."

[Apoi], se întoarce *(anu-ā-vṛt)* după mâna *(bāhu)* [sa] dreaptă *(dakṣiṇa)*.

II.9. În continuare *(atha)*, pe Lună plină *(paurṇamāsya)*, [el] trebuie să adore *(upa-sthā)* în modul stabilit *(vāvṛt)* Luna *(candramas)* care se iveşte *(dṛśyamāna)* în est *(purastāt)* [spunând] astfel:

„Tu eşti Soma, regele *(rājan)*, eşti cel cu discernământ *(vicakṣaṇa)*, cel cu cinci guri *(pañcamukha)*, Prajāpati.

Brāhmaṇa este una *(eka)* dintre gurile *(mukha)* [tale]. Cu acea gură *(mukha)*, [tu] mănânci *(ad)* regii *(rājan)*. Cu acea gură *(mukha)*, fă-mă *(kṛ)* să mănânc *(ad)* hrana *(anna)*!

Regele *(rājan)* este una *(eka)* dintre gurile *(mukha)* [tale]. Cu acea gură *(mukha)*, [tu] mănânci *(ad)* oamenii *(viśṅa)*. Cu acea gură *(mukha)*, fă-mă *(kṛ)* să mănânc *(ad)* hrana *(anna)*!

Şoimul *(śyena)* este una *(eka)* dintre gurile *(mukha)* [tale]. Cu acea gură *(mukha)*, [tu] mănânci *(ad)* păsări *(pakṣiṇa)*. Cu acea gură *(mukha)*, fă-mă *(kṛ)* să mănânc *(ad)* hrana *(anna)*!

Vatra focului *(agniṣṭa)*[47] este una *(eka)* dintre gurile *(mukha)* [tale]. Cu acea gură *(mukha)*, [tu] mănânci *(ad)* această lume *(loka)*. Cu acea gură *(mukha)*, fă-mă *(kṛ)* să mănânc *(ad)* hrana *(anna)*!

---

[44] Cele trei afirmaţii reprezintă trei versete vedice: *Ṛg-Veda*, I.91.16, *Ṛg-Veda*, IX.31.4, *Ṛg-Veda*, I.91.18. Cf. Radhakrishnan, 1953, 767.

[45] Porţiune redactată în sanskrita vedică. Textul sanskrit este foarte neclar.

[46] Adică, să nu se extindă în detrimentul celui care adresează invocaţia ci în detrimentul celor care îl urăsc pe acesta.

[47] „*Agniṣṭa*" desemnează un fel de vatră portabilă, un vas în care se face focul sau, în genere, locul apropiat de foc, în special dintr-un complex sacrificial.

În tine [se află] şi o a cincea gură *(mukha)*. Cu acea gură *(mukha)* [tu] mănânci *(ad)* toate *(sarva)* fiinţele *(bhūta)*. Cu acea gură *(mukha)*, fă-mă *(kṛ)* să mănânc *(ad)* hrana *(anna)*!

Nu ne distruge *(ava-kṣī)* suflurile *(prāṇa)*, odraslele *(prajā)* şi vitele *(paśu)* noastre!

Celui care ne urăşte *(dviṣ)* pe noi şi pe care noi îl urâm *(dviṣ)*, distruge-i *(ava-kṣī)* suflurile *(prāṇa)*, progeniturile *(prajā)* şi vitele *(paśu)*!

Mă întorc *(ā-vṛ)* [după cum] s-a întors *(āvṛta)* zeul *(daivīm)*, mă întorc *(anu-ā-vṛ)* după cum s-a întors *(ā-vṛta)* Soarele *(āditya)*."

[Apoi], se întoarce *(anu-ā-vṛt)* după mâna *(bāhu)* [sa] dreaptă *(dakṣiṇa)*.

II.10. În continuare *(atha)*, cel care se culcă *(saṃviś)* cu soţia *(jāyā)* [sa] trebuie să o atingă *(abhi-mṛś)* [în dreptul] inimii *(hṛdaya)* [spunând] astfel:

„[Tu], cea care ai stăpânit *(īśāna)* nemurirea *(amṛtatva)* prin ceea ce a fost aşezat *(śrita)* în interiorul *(antaḥ)* inimii *(hṛdaya)* tale bine delimitate *(susīma)* de către Prajāpati, fie ca tu să nu decazi *(ni-gā)* datorită păcatelor *(agha)* copiilor *(putrya)* [tăi]!"

Progeniturile *(prajā)* [ei] nu vor muri *(pra-i)* înaintea *(pūrva)* ei.

II.11. În continuare *(atha)*, cineva care a fost plecat *(proṣya)* şi se întoarce *(āyant)* trebuie să adulmece *(abhi-ghrā)* creştetul capului *(mūrdhā)* fiului *(pūtra)* [său], [spunând] astfel:

„Ai apărut *(sam-bhū)* din fiecare din mădularele *(aṅga aṅga)* [mele]; te-ai născut *(adhi-jan)* din inima *(hṛdaya)* [mea]. [Tu], fiule *(putra)*, eşti *(as)* numit *(nāman)* "Sinele" *(ātman)* [meu]. Viaţa *(jīva)* sa [să fie lungă] de o sută *(śata)* de toamne *(śarada)*!"

Îi spune *(dhā)* pe nume *(nāmāsya)*[48] [zicând] astfel:

„Fie ca [tu] să fii *(bhū)* o piatră *(aśma)*, să fii o secure *(paraśu)*, să fii aur *(hiraṇya)* strâns laolaltă *(astṛta)*. [Tu], fiule *(putra)*, eşti *(as)* numit *(nāman)* "strălucire" *(tejas)*. Viaţa *(jīva)* sa [să fie lungă] de o sută *(śata)* de toamne *(śarada)*!"

[Apoi] îi spune *(gṛh)*[49] pe nume *(nāmāsya)* şi îl îmbrăţişează *(pari-gṛh)* [spunându-i] astfel:

„În felul în care Prajāpati şi-a îmbrăţişat *(pari-gṛh)* creaturile *(prajā)*, spre siguranţa *(ariṣṭi)* lor, tot aşa te îmbrăţişez *(pari-gṛh)* [şi eu] pe tine."

În continuare, îi murmură *(jap)* în urechea *(karṇa)* sa dreaptă *(dakṣiṇa)* astfel:

„Ṛjīṣin[50], binefăcătorule *(maghavan)*, dăruieşte-ne *(pra-yan)* [bunuri]!"

---

[48] *„Nāmāsya dadhāti"* – literal, „îi dă numele".

[49] *„Gṛhṇāti"* – literal, „îl ia".

[50] „Ṛjīṣin" – nume atribuit uneori lui Indra.

„Indra, dă-ne *(dhā)* cele mai bune *(śrī)* posesiuni *(draviṇa)*!“ – astfel [murmură în urechea] stângă *(savya)*.

„Nu mă ucide *(chid)*[51], nu mă înspăimânta *(vyathiṣṭha)*, viaţa *(āyus)* ta [să fie] [lungă] de o sută *(śata)* de toamne *(śarada)*! Fiule *(putra)*, numele *(nāman)* tău este "viaţa" *(jīva)*. [Îţi] adulmec *(abhi-ghrā)* creştetul capului *(mūrdhā)*.”

[El] trebuie să adulmece *(abhi-ghrā)* de trei ori creştetul capului *(mūrdhā)* [fiului], [spunând] astfel:

„Scot un muget *(abhi-hiṅ-kṛ)* către tine, asemenea mugetului *(hiṅkāra)* vacii *(gava)*.”

[El] trebuie să scoată de trei ori un muget *(abhi-hiṅ-kṛ)* înspre creştetul capului *(mūrdhā)* lui.

Suflul *(prāṇa)* ca principiu al vitalităţii microcosmice; vântul *(vāyu)* ca principiu al vitalităţii macrocosmice[52]

II.12. Acum, în continuare *(athātaḥ)*, [urmează] dispariţia zeilor *(daiva parimara)*.[53]

Cu adevărat, acest Brahman străluceşte *(dīp)* atunci când focul *(agni)* este aprins *(jval)*. Deci, el moare *(mṛ)* atunci când [focul] nu este aprins *(jval)*. Strălucirea *(tejas)* sa se duce *(gam)* în Soare *(āditya)*, iar suflul *(prāṇa)* [său] în vânt *(vāyu)*.

Cu adevărat, acest Brahman străluceşte *(dīp)* atunci când se arată *(dṛś)* Soarele *(āditya)*. Deci, el moare *(mṛ)* atunci când [Soarele] nu se mai arată *(dṛś)*. Strălucirea *(tejas)* sa se duce *(gam)* în Lună *(candramas)*, iar suflul *(prāṇa)* [său] în vânt *(vāyu)*.

Cu adevărat, acest Brahman străluceşte *(dīp)* atunci când se arată *(dṛś)* Luna *(candramas)*. Deci, el moare *(mṛ)* atunci când [Luna] nu se mai arată *(dṛś)*. Strălucirea *(tejas)* sa se duce *(gam)* în luminozitate *(vidyut)*, iar suflul *(prāṇa)* [său] în vânt *(vāyu)*.

Cu adevărat, acest Brahman străluceşte *(dīp)* atunci când luminozitatea *(vidyut)* iradiază *(vi-dyut)*. Deci, el moare *(mṛ)* atunci când

---

[51] *„Chid”* – literal, „a tăia”.

[52] Paragrafele II.12 şi II.13 discută despre reductibilitatea tuturor elementelor macro-cosmice şi micro-cosmice la suflu *(prāṇa)* sau la vânt *(vāyu)*, ipostaza cosmică a suflului. Întregul Cosmos şi întreaga experienţă umană reprezintă diferite forme sub care se manifestă forţa vitală universală, identificată cu suflul, la nivel micro-cosmic, sau cu vântul, la nivel macro-cosmic. În felul acesta, totul devine pulsaţie a unei vieţi universale, care cuprinde deopotrivă omul cât şi Cosmosul.

[53] Textul foloseşte cuvântul *„daiva”*, care înseamnă „zei”, atât pentru a se referi la elementele naturii, cât şi pentru referinţa la organele de acţiune şi de simţ.

[luminozitatea] nu mai iradiază *(vi-dyut)*. Strălucirea *(tejas)* sa se duce *(gam)* în spaţiu *(diś)*, iar suflul *(prāṇa)* [său] în vânt *(vāyu)*.

Toate *(sarva)* aceste zeităţi *(devatā)*, fiind intrate *(praviśya)* în vânt *(vāyu)*, dispărând *(mṛtvā)* în vânt *(vāyu)*, [totuşi] nu mor *(mṛch)*. De acolo, [ele] se vor ridica *(ud-īr)* din nou *(punar)*. Aceasta, [în legătură] cu divinităţile *(daivata)*. În continuare *(atha)*, [în legătură] cu Sinele *(ātman)*.

II.13. Cu adevărat, acest Brahman străluceşte *(dīp)* atunci când vocea *(vāc)* vorbeşte *(vad)*. Deci, el moare *(mṛ)* atunci când [vocea] nu mai vorbeşte *(vad)*. Strălucirea *(tejas)* sa se duce *(gam)* în ochi *(cakṣus)*, iar suflul *(prāṇa)* [său] în suflu *(prāṇa)*.

Cu adevărat, acest Brahman străluceşte *(dīp)* atunci când ochiul *(cakṣus)* vede *(dṛś)*. Deci, el moare *(mṛ)* atunci când [ochiul] nu mai vede *(dṛś)*. Strălucirea *(tejas)* sa se duce *(gam)* în ureche *(śrotra)*, iar suflul *(prāṇa)* [său] în suflu *(prāṇa)*.

Cu adevărat, acest Brahman străluceşte *(dīp)* atunci când urechea *(śrotra)* aude *(śru)*. Deci, el moare *(mṛ)* atunci când [urechea] nu mai aude *(śru)*. Strălucirea *(tejas)* sa se duce *(gam)* în minte *(manas)*, iar suflul *(prāṇa)* [său] în suflu *(prāṇa)*.

Cu adevărat, acest Brahman străluceşte *(dīp)* atunci când mintea *(manas)* gândeşte *(dhyā)*. Deci, el moare *(mṛ)* atunci când [mintea] nu mai gândeşte *(dhyā)*. Strălucirea *(tejas)* sa se duce *(gam)* în suflu *(prāṇa)*, iar suflul *(prāṇa)* [său] în suflu *(prāṇa)*.

Toate *(sarva)* aceste divinităţi *(devatā)*, fiind intrate *(praviśya)* în suflu *(prāṇa)*, dispărând *(mṛtvā)* în suflu *(prāṇa)*, [totuşi] nu mor *(mṛch)*. De acolo, [ele] se vor ridica *(ud-īr)* din nou *(punar)*.

Dacă cineva chiar este cunoscător *(vidvas)* al acestui [lucru], atunci, [chiar dacă] ambii *(ubha)* munţi *(parvata)*, atât cel din Sud *(dakṣiṇa)* cât şi cel din Nord *(uttara)*[54], s-ar rostogoli *(abhi-pra-vṛt)* [spre el] pentru a-l ucide *(tūr)*, [ei] nu îl vor doborî *(str)*[55] pe acela. Însă aceia care îl urăsc *(dviṣ)* pe el şi aceia pe care el însuşi îi urăşte *(dviṣ)*, aceia vor muri *(pari-mṛ)*.

Preeminenţa suflului *(prāṇa)*

II.14. Acum, în continuare *(athātaḥ)*, [urmează] găsirea *(ādāna)*[56] [zeităţii] supreme *(niḥśreyasa)*. Cu adevărat, divinităţile *(devatā)* se certau între ele *(vivadamāna)*, [spunând]:

---

[54] Conform cunoştinţelor geografice rudimentare din upanișade, lumea era mărginită la nord de masivul Himālaya, iar la sud de munții Vindhya.

[55] *„Str”* – literal, „a aşterne”, „a acoperi”.

[56] *„Ādāna”* – literal, „luarea”.

„Eu sunt cea superioară *(śreyasa)*."

[Atunci, ele] au ieşit *(ut-kram)* din acest corp *(śarīra)*. Acesta zăcea *(śī)*, lipsit de suflu *(prāṇa)*, uscat *(śuśka)*, fiind *(bhūta)* [asemenea] unei bucăţi de lemn *(dāru)*[57].

Atunci, vocea *(vāc)* a intrat *(pra-viś)* [în el]. El zăcea *(śī)*, vorbind *(vad)* cu vocea *(vāc)*.

Atunci, ochiul *(cakṣus)* a intrat *(pra-viś)* [în el]. El zăcea *(śī)*, vorbind *(vad)* cu vocea *(vāc)* şi văzând *(dṛś)* cu ochiul *(cakṣus)*.

Atunci, urechea *(śrotra)* a intrat *(pra-viś)* [în el]. El zăcea *(śī)*, vorbind *(vad)* cu vocea *(vāc)*, văzând *(dṛś)* cu ochiul *(cakṣus)* şi auzind *(śru)* cu urechea *(śrotra)*.

Atunci, mintea *(manas)* a intrat *(pra-viś)* [în el]. El zăcea *(śī)*, vorbind *(vad)* cu vocea *(vāc)*, văzând *(dṛś)* cu ochiul *(cakṣus)*, auzind *(śru)* cu urechea *(śrotra)* şi gândind *(dhyā)* cu mintea *(manas)*.

Atunci, suflul *(prāṇa)* a intrat *(pra-viś)* [în el] şi [corpul] s-a ridicat *(sam-ut-sthā)*.

Toate *(sarva)* aceste divinităţi *(devatā)*, recunoscând *(viditvā)* superioritatea *(niḥśreyasa)* suflului *(prāṇa)* şi [faptul] că numai *(eva)* suflul *(prāṇa)* participă *(abhi-sam-bhū)* la Sinele [ce constă] din conştiinţă *(prajñātman)*, au părăsit *(ut-kram)* toate *(sarva)*, împreună *(saha)*, acest corp *(śarīra)*. [Deoarece] Sinele [lor constă] în spaţiu *(ākāśātman)*, ele au intrat *(praviṣṭa)* în vânt *(vāyu)* şi au mers *(i)* în paradis *(svar)*. Tot aşa, cel care cunoaşte *(vidvas)* acest [lucru], recunoscând *(viditvā)* superioritatea *(niḥśreyasa)* suflului *(prāṇa)* şi [faptul] că numai suflul *(prāṇa)* participă *(abhi-sam-bhū)* la Sinele [ce constă] din conştiinţă *(prajñātman)*, părăseşte *(ut-kram)* acest corp *(śarīra)* împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* aceste [divinităţi]. [Deoarece] Sinele [său constă] în spaţiu *(ākāśa ātman)*, el intră *(praviṣṭa)* în vânt *(vāyu)* şi merge *(i)* în paradis *(svar)*. El merge *(gam)* acolo unde *(yatra)* [sunt] zeii *(deva)*. Ajungând *(prāpya)* acolo, cel care cunoaşte *(veda)* acest [lucru] devine *(bhū)* nemuritor *(amṛta)*, aşa cum şi zeii *(deva)* sunt nemuritori *(amṛta)*.[58]

Ritualul transmiterii vitalităţii de la tată către fiu

II.15. Acum, în continuare *(athātaḥ)*, [urmează] transmiterea *(sampradāna)* de la tată *(pitṛ)* către fiu *(putrīya)* – astfel a fost [aceasta] numită

---

[57] *„Dārubhūtaṃ"* – literal, „fiind o bucată de lemn".

[58] Şi în acest pasaj termenii „zeu" *(deva)* şi „paradis" *(svar)* trebuie interpretaţi în mod metaforic, ca făcând referire la cei eliberaţi, respectiv la realitatea ultimă (Brahman) şi nu trebuie consideraţi în sensul lor literal, în care desemnează forme superioare de existenţă pe care cel ce îşi cunoaşte Sinele le transcende prin dizolvarea sa în absolut.

(cakṣ). Tatăl *(pitṛ)* muribund *(preṣya)* îşi cheamă *(ā-hū)* fiul *(putra)*. După ce a acoperit *(saṃstīrya)* casa *(agāra)* cu iarbă *(tṛṇa)* proaspătă *(nava)*, după ce a pregătit *(upasamādhāya)* focul *(agni)* şi a aşezat *(upanidhāya)* pe el un vas de apă *(udakumbha)* cu un blid *(pātra)*, acoperit *(sampracchanna)* de veşminte *(vāsas)* fără nicio ruptură *(ahata)*, tatăl *(pitṛ)* stă întins *(śī)*. Fiul *(putra)*, după ce a venit *(etya)*, se apleacă *(abhi-ni-pad)* de sus *(upariṣṭāt)* [către el], atinge *(saṃspṛśya)* organele *(indriya)* [tatălui] cu organele *(indriya)* [sale] astfel încât, din [acea] poziţie *(āstna)*, îndreptat *(abhimukha)* [către el], să îi transmită *(sam-pra-dhā)* [continuitatea familiei]. În continuare, îi încredinţează *(sam-pra-yam)* [următoarele]:

„Să îţi dau *(dhā)* vocea *(vāc)* mea în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Vocea *(vāc)* ta a fost dată *(dhā)* în mine." – [să spună] fiul *(putra)*.

„Să îţi dau *(dhā)* suflul *(prāṇa)* meu în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Suflul *(prāṇa)* tău a fost dat *(dhā)* în mine." – [să spună] fiul *(putra)*.

„Să îţi dau *(dhā)* ochiul *(cakṣus)* meu în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Ochiul *(cakṣus)* tău a fost dat *(dhā)* în mine." – [să spună] fiul *(putra)*.

„Să îţi dau *(dhā)* urechea *(śrotra)* mea în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Urechea *(śrotra)* ta a fost dată *(dhā)* în mine." – [să spună] fiul *(putra)*.

„Să îţi dau *(dhā)* gustul *(rasa)* hranei *(anna)* mele în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Gustul *(rasa)* hranei *(anna)* tale a fost dat *(dhā)* în mine." – [să spună] fiul *(putra)*.

„Să îţi dau *(dhā)* faptele *(karma)* mele în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Faptele *(karma)* tale au fost date *(dhā)* în mine." – [să spună] fiul *(putra)*.

„Să îţi dau *(dhā)* fericirea *(sukha)* şi durerea *(duḥkha)* mea în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Fericirea *(sukha)* şi durerea *(duḥkha)* ta au fost date *(dhā)* în mine."– [să spună] fiul *(putra)*.

„Să îţi dau *(dhā)* beatitudinea *(ānanda)* mea, plăcerea *(rati)* şi [funcţia mea] de procreaţie *(prajāti)* în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Beatitudinea *(ānanda)* ta, plăcerea *(rati)* ta şi [funcţia ta] de procreaţie *(prajāti)* au fost date *(dhā)* în mine." – [să spună] fiul *(putra)*.

„Să îţi dau *(dhā)* mişcările *(ityā)* mele în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Mişcările *(ityā)* tale au fost date *(dhā)* în mine." – [să spună] fiul *(putra)*.

„Să îţi dau *(dhā)* mintea *(manas)* mea în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Mintea *(manas)* ta a fost dată *(dhā)* în mine." – [să spună] fiul *(putra)*.

„Să îţi dau *(dhā)* conştiinţa *(prajñā)* mea în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Conştiinţa *(prajña)* ta a fost dată *(dhā)* în mine." – [să spună] fiul *(putra)*.

Sau, dacă [tatălui] îi este *(as)* cu neputinţă să vorbească mult *(upābhigada)*, atunci să se spună *(brū)*, pe scurt *(samāsena)*, astfel:

„Să îţi dau *(dhā)* suflurile *(prāṇa)* mele în tine!" – [să spună] tatăl *(pitṛ)*.

„Suflurile *(prāṇa)* tale au fost date *(dhā)* în mine.” – [să spună] fiul *(putra)*.

În continuare, [fiul] se întoarce *(vṛt)* spre dreapta *(dakṣiṇa)* şi pleacă *(upa-niṣ-kram)*. Tatăl *(pitṛ)* îi spune *(anu-mantr)*:

„Să te bucuri *(juṣ)* de glorie *(yaśas)*, de strălucirea lui Brahman *(brahmavarcas)* şi de renume *(kīrti)*!“

În continuare *(atha)*, celălalt *(itara)* fixează cu privirea *(abhi-ava-ikṣ)* umărul *(aṃsa)* stâng *(savya)* şi, luându-l *(dhāya)* între *(antar)* mâini *(pāṇi)* sau acoperindu-l *(pracchādya)* cu marginea *(anta)* hainei *(vasana)*, [spune] astfel:

„Fie ca tu să obţii *(āp)* lumile paradisiace *(svarga loka)* şi ceea ce doreşti *(kāma)*!“

Dacă [tatăl] se face *(as)* bine *(agada)*, atunci trebuie să trăiască *(vas)* sub autoritatea *(īśvarya)* fiului *(putra)* sau să rătăcească *(pari-vṛj)* [ca ascet].[59]

Dacă totuşi moare *(pra-i)*, atunci [el] trebuie să îi asigure *(sam-āp)* [totul] aşa cum este *(bhū)* necesar să fie asigurat *(samāpayitavya)*, aşa cum este *(bhū)* necesar să fie asigurat *(samāpayitavya)*.

Identificarea metaforică a absolutului cu zeul Indra

III.1. Pratardana, fiul lui Divodāsa[60], a ajuns *(upa-gam)*, prin luptă *(yuddha)* şi bărbăţie *(pauruṣa)*, la îndrăgitul *(priya)* sălaş *(dhāma)* al lui Indra. Lui, Indra i-a spus *(vac)*:

„Pratardana, alege *(vṛ)* un bun *(vara)*!“

Pratardana a spus *(vac)* astfel:

„Alege-mi *(vṛ)* chiar *(eva)* tu acel [bun] pe care tu îl socoţi *(man)*[61] drept cel mai binefăcător *(hitatama)* pentru un om *(manuṣya)*!“

Lui, Indra i-a spus *(vac)* astfel:

„Cineva superior *(vara)* nu alege *(vṛ)* pentru cineva inferior *(avara)*. Alege *(vṛ)* chiar *(eva)* tu!“

„Cu adevărat, mie [toate îmi par] inferioare *(avara)*.”[62] – a spus *(vac)* Pratardana.

În continuare, Indra nu s-a îndepărtat *(yā)*[63] de adevăr *(satya)*, Indra, cu adevărat, fiind adevărul *(satya)*.

---

[59] Prin acest ritual, tatăl i-a transmis fiului, în mod integral, toate prerogativele de stăpân al casei, fiul preluând astfel funcţia de cap al familiei. De aceea, dacă totuşi tatăl se face bine, el trebuie să trăiască sub autoritatea fiului său.

[60] *„Daivodāsika”* – adjectiv cu sensul literal „de-al lui Divodāsa”.

[61] *„Man”* – literal, „a gândi”.

[62] Propoziţie foarte eliptică, în care accentual pare să fie pus asupra ideii de „inferior”, termenul fiind însoţit de două cuvinte cu rol de întărire *(vai, kila)*.

[63] „*Neyāya*” – literal, „nu a mers”.

Lui, Indra i-a spus *(vac)*:

„Cunoaşte-mă *(vi-jñā)* doar *(eva)* pe mine! Eu consider *(man)* acest [lucru] drept cel mai binefăcător *(hitatama)* pentru oameni *(manuṣya)*, ca ei să mă cunoască *(vi-jñā)* pe mine. L-am ucis *(han)* pe fiul lui Tvaștri, cel cu trei capete *(śīrṣa)*. I-am dat *(pra-yam)* la şacali *(sālāvṛka)* pe călugării cerşetori *(yati)* Arunmukha.

Încălcând *(atikramya)* multe legăminte *(sandhā)*, i-am devorat *(tṛṇ)*, în ceruri *(div)*, pe cei din neamul Prahlāda, în aer *(antarikṣa)*, pe cei din neamul Puloma, pe pământ *(pṛthivī)*, pe cei din neamul Kālakañja. Acolo, [în luptă], mie nu mi-a pierit *(mī)* niciun fir de păr *(loma)*.

În cazul celui care mă cunoaşte *(vid)* astfel, lumea *(loka)* lui nu este distrusă *(mī)* prin nicio faptă *(karma)* de-a lui, nici prin furt *(steya)*, nici prin uciderea *(hatyā)* unei femei însărcinate *(bhrūṇa)*, nici prin uciderea *(vadha)* mamei *(mātṛ)*, nici prin uciderea *(vadha)* tatălui *(pitṛ)*. Când dacă vrea să săvârşească *(kṛ)* un păcat *(pāpa)*, culoarea închisă *(nīla)* a feţei *(mukha)* sale nu dispare *(vi-i)*[64].”

Suflul *(prāṇa)* ca principiu al vieţii

III.2. El, [Indra], a spus *(vac)*:

„[Eu] sunt suflul *(prāṇa)*. [Ca fiind] Sinele [ce constă din] conştiinţă *(prajñātman)*, [ca fiind] viaţa *(āyus)*, nemurirea *(amṛta)* – astfel să fiu eu venerat *(upa-ās)*. Viaţa *(āyus)* este suflul *(prāṇa)* şi suflul *(prāṇa)* este viaţa *(āyus)*. Câtă vreme *(yāvat)* suflul *(prāṇa)* locuieşte *(vas)* în acest corp *(śarīra)*, [există] şi viaţa *(āyus)*. Prin suflu *(prāṇa)* se dobândeşte *(āp)* nemurirea *(amṛtatva)* în această lume *(loka)*. Prin cunoaştere *(prajñā)* [se dobândesc] concepţii *(saṃkalpa)* adevărate *(satya)*. Cel care mă venerează *(upa-ās)* [ca fiind] viaţa *(āyus)* şi nemurirea *(amṛta)* îşi parcurge *(i)* întreaga *(sarva)* viaţă *(āyus)* în această lume *(loka)* şi obţine *(āp)* nemurirea *(amṛtatva)* şi indestructibilitatea *(akṣiti)* în lumile paradisiace *(svarga loka)*.“

Cel cu adevărat unic *(eka)* a spus *(ah)* astfel:

„Suflurile *(prāṇa)* merg *(gam)* către unitate *(ekabhūya)*. [Altfel], nimeni *(kaścana)* nu ar putea *(śak)* ca, în acelaşi timp *(sakṛt)*, să facă cunoscute *(prajñāpayitum)* numele *(nāman)* cu vocea *(vāc)*, formele *(rūpa)* cu ochiul *(cakṣus)*, sunetele *(śabda)* cu urechea *(śrotra)*, gândurile *(dhyāna)* cu mintea *(mana)*. Suflurile *(prāṇa)*, devenind *(bhūtva)* una *(ekabhūya)*, fac cunoscute *(pra-jñā)* pe fiecare *(ekaika)* din toate *(sarva)* acestea.

Când vocea *(vāc)* vorbeşte *(vad)*, toate *(sarva)* suflurile *(prāṇa)* vorbesc după *(anu-vad)* [ea].

---

[64] Adică nu devine palid.

Când ochiul *(cakṣus)* a văzut *(dṛś)*, toate *(sarva)* suflurile *(prāṇa)* văd după *(anu-dṛś)* [el].

Când urechea *(śrotra)* a auzit *(śru)*, toate *(sarva)* suflurile *(prāṇa)* aud după *(anu-śru)* [ea].

Când mintea *(manas)* a gândit *(dhyā)*, toate *(sarva)* suflurile *(prāṇa)* gândesc după *(anu-dhyā)* [ea].

Când suflul *(prāṇa)* respiră *(pra-an)*, toate *(sarva)* suflurile *(prāṇa)* respiră după *(anu-pra-an)* [el]."

Astfel, pe aceste [lucruri] le-a spus *(vac)* Indra.

„Există *(as)* totuşi *(tu)*, între sufluri *(prāṇa)*, [unul care este] cel superior *(niḥśreyasa)*." – astfel [a spus Indra][65].

III.3. Se trăieşte *(jīv)* fără *(apeta)* voce *(vāc)* [căci] vedem *(dṛś)* [oameni] muţi *(mūka)*.

Se trăieşte *(jīv)* fără *(apeta)* ochi *(cakṣus)* [căci] vedem *(dṛś)* [oameni] orbi *(andha)*.

Se trăieşte *(jīv)* fără *(apeta)* urechi *(śrotra)* [căci] vedem *(dṛś)* [oameni] surzi *(badhira)*.

Se trăieşte *(jīv)* fără *(apeta)* minte *(manas)* [căci] vedem *(dṛś)* [oameni] puerili *(bāla)*.

Se trăieşte *(jīv)* cu mâinile *(bāhu)* tăiate *(chinna)*, se trăieşte *(jīv)* cu picioarele *(ūru)* tăiate *(chinna)* [căci] vedem *(dṛś)* aşa ceva.

Cu adevărat *(khalu)*, suflul *(prāṇa)*, [care este] Sinele [ce constă din] conştiinţă *(prajñātman)*, apucând *(parigṛhya)* acest corp *(śarīra)*, îl face să se ridice *(ut-sthā)*. De aceea, să fie venerat *(upa-ās)* drept *Uktha*. Astfel, în suflu *(prāṇa)*, se obţine *(āp)* totul *(sarva)*. Ceea ce este suflul *(prāṇa)* este şi conştiinţa *(prajñā)* şi ceea ce este conştiinţa *(prajñā)* este şi suflul *(prāṇa)*. Aceasta este cunoaşterea *(vijñāna)*, acesta este punctul de vedere *(dṛṣṭi)* despre aceasta.

Atunci când *(yatra)*[66] un om *(puruṣa)* este adormit *(supta)* şi nu mai vede *(dṛś)* niciun vis *(svapna)*, atunci, în el, suflul *(prāṇa)* devine *(bhū)* unitar *(ekadhā)*. Vocea *(vāc)*, împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* numele *(nāman)*, se dizolvă *(api-i)* [în el], ochiul *(cakṣus)*, împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* formele *(rūpa)*, se dizolvă *(api-i)* [în el], urechea *(śrotra)*, împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* sunetele

---

[65] Indra se referă la respiraţie, la suflul ascendent (*prāṇa*). Că acesta este suflul, în esenţa sa cea mai proprie, reiese din faptul că viaţa corpului depinde de el (vezi II.14), că doar el face posibilă existenţa celorlalte sufluri în corp. Însăşi denumirea suflului văzut ca principiu metafizic este aceeaşi cu denumirea suflului ca principiu biologic (adică respiraţia) şi anume *„prāṇa"*.

[66] *„Yatra"* – literal, „acolo unde".

(śabda), se dizolvă *(api-i)* [în el], mintea *(manas)*, împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* gândurile *(dhyāna)*, se dizolvă *(api-i)* [în el][67].

Atunci când el se trezeşte *(prati-budh)*, aşa cum din focul *(agni)* arzând *(jvalat)* scânteile *(visphuliṅga)* se împrăştie *(vi-prati-sthā)* în toate *(sarva)* direcţiile *(diś)*, la fel, din acest Sine *(ātman)*, se împrăştie *(vi-prati-sthā)* suflurile *(prāṇa)*, [fiecare] după cum [îi este] locul *(āyatana)*. Din sufluri *(prāṇa)* [se împrăştie] simţurile *(deva)*, din simţuri *(deva)* [se împrăştie] lumile *(loka)*. Astfel, suflul *(prāṇa)* [care este] Sinele [ce constă din] conştiinţă *(prajñātman)*, apucând *(parigrhya)* acest corp *(śarīra)*, îl face să se ridice *(ut-sthā)*. De aceea, să fie venerat *(upa-ās)* [drept] *Uktha*[68]. Astfel, în suflu *(prāṇa)*, se obţine *(āp)* totul *(sarva)*. Ceea ce este suflul *(prāṇa)* este şi conştiinţa *(prajñā)* şi ceea ce este conştiinţa *(prajñā)* este şi suflul *(prāṇa)*. Acestea sunt stabilite *(siddhi)* despre acesta, aceasta este cunoaşterea *(vijñāna)* despre aceasta.

Când omul *(puruṣa)*, fiind suferind *(ārta)*, pe moarte *(mariṣyana)*, ajungând *(etya)* lipsit de vlagă *(abalya)*, ajunge *(i)* la inconştienţă *(sammoha)*, despre el se spune *(ah)* că a fost părăsit *(ut-kram)* de conştiinţă *(citta)*. [El] nu mai aude *(śru)*, nu mai vede *(dṛś)*, vocea *(vāc)* [lui] nu mai vorbeşte *(vad)*, [el] nu mai gândeşte *(dhyā)*. În el, suflul *(prāṇa)* devine *(bhū)* unitar *(ekadhā)*. Vocea *(vāc)*, împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* numele *(nāman)*, se dizolvă *(api-i)* [în suflu], ochiul *(cakṣus)*, împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* formele *(rūpa)*, se dizolvă *(api-i)* [în suflu], urechea *(śrotra)*, împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* sunetele *(śabda)*, se dizolvă *(api-i)* [în suflu], mintea *(manas)*, împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* gândurile *(dhyāna)*, se dizolvă *(api-i)* [în suflu]. Atunci când el se ridică *(ut-kram)* din acest corp *(śarīra)*, se ridică *(ut-kram)* împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* acestea.

III.4. Vocea *(vāc)* ia în sine însăşi *(abhi-vi-sṛj)*[69] toate *(sarva)* numele *(nāman)*, [căci] prin voce *(vāc)* sunt obţinute *(āp)* toate *(sarva)* numele *(nāman)*.

Respiraţia *(prāṇa)* ia în sine însăşi *(abhi-vi-sṛj)* toate *(sarva)* mirosurile *(gandha)*, [căci] prin respiraţie *(prāṇa)* sunt obţinute *(āp)* toate *(sarva)* mirosurile *(gandha)*.

Ochiul *(cakṣus)* ia în sine însuşi *(abhi-vi-sṛj)* toate *(sarva)* formele *(rūpa)*, [căci] prin ochi *(cakṣus)* sunt obţinute *(āp)* toate *(sarva)* formele *(rūpa)*.

---

[67] Starea de somn profund, fără vise (*suṣuptasthāna*), este considerată, în brahmanism, ca fiind stadiul în care conştiinţa rămâne pură, lipsită de perturbaţiile produse de activitatea senzorială. Procesul de încetare a activităţii senzoriale este interpretat ca fiind o reducere a organelor de simţ şi de acţiune la originea lor, care este suflul nedeterminat.

[68] Aşa cum recitarea *Ukthei* este o condiţie indispensabilă în vederea asigurării eficacităţii ritualului vedic, tot astfel, prezenţa suflului în corp este indispensabilă pentru menţinerea vieţii biologice.

[69] „*Abhi-vi-sṛj*” – literal, „a smulge”, „a scoate”, „a extrage”.

Urechea *(śrotra)* ia în sine însăşi *(abhi-vi-sṛj)* toate *(sarva)* sunetele *(śabda)*, [căci] prin ureche *(śrotra)* sunt obţinute *(āp)* toate *(sarva)* sunetele *(śabda)*.

Mintea *(manas)* ia în sine însăşi *(abhi-vi-sṛj)* toate *(sarva)* gândurile *(dhyāna)*, [căci] prin minte *(manas)* sunt obţinute *(āp)* toate *(sarva)* gândurile *(dhyāna)*.

Cu adevărat, acestea au locuit *(vas)* împreună *(saha)* în acest corp *(śarīra)* şi împreună *(saha)* l-au părăsit *(ut-kram)*.

În continuare *(atha)*, vom arăta *(vi-ā-khyā)* cum toate *(sarva)* elementele *(bhūta)* devin *(bhū)* una *(eka)* cu conştiinţa *(prajñā)*.

Conştiinţa *(prajñā)* ca principiu universal[70]

III.5.Vocea *(vāc)* este o *(eka)* parte *(aṅga)* extrasă *(udūḷha)*[71] din ea. Numele *(nāman)* este elementul *(bhūtamātrā)*[72] său aflat *(prativihita)* în exterior *(parastāt)*.

Respiraţia *(prāṇa)* este o *(eka)* parte *(aṅga)* extrasă *(udūḷha)* din ea. Mirosul *(gandha)* este elementul *(bhūtamātrā)* său aflat *(prativihita)* în exterior *(parastāt)*.

Ochiul *(cakṣus)* este o *(eka)* parte *(aṅga)* extrasă *(udūḷha)* din ea. Forma *(rūpa)* este elementul *(bhūtamātrā)* său aflat *(prativihita)* în exterior *(parastāt)*.

Urechea *(śrotra)* este o *(eka)* parte *(aṅga)* extrasă *(udūḷha)* din ea. Sunetul *(śabda)* este elementul *(bhūtamātrā)* său aflat *(prativihita)* în exterior *(parastāt)*.

Limba *(jihvā)* este o *(eka)* parte *(aṅga)* extrasă *(udūḷha)* din ea. Gustul *(rasa)* hranei *(anna)* este elementul *(bhūtamātrā)* său aflat *(prativihita)* în exterior *(parastāt)*.

Cele două mâini *(hasta)* sunt o *(eka)* parte *(aṅga)* extrasă *(udūḷha)* din ea. Acţiunea *(karma)* este elementul *(bhūtamātrā)* său aflat *(prativihita)* în exterior *(parastāt)*.

---

[70] Textul reia demersul de reducţie ontologică a experienţei umane şi a elementelor cosmice, arătând, de data aceasta, că atât micro-cosmosul cât şi macro-cosmosul sunt reductibile la conştiinţă *(prajñā)*. Afirmaţia vine în completarea postulării suflului vital *(prāṇa)* drept principiu al Universului, susţinând caracterul conştient al acestui suflu vital. Principiul ultim al Universului ar fi astfel o vitalitate conştientă, Universul reprezentând un organism conştient.
Conştiinţa manifestă/proiectează toate facultăţile senzoriale *(indriya)* iar acestea, la rândul lor, manifestă/proiectează aşa-numitele „elemente materiale" *(bhūta mātrā)*.

[71] *„Udūḷha"* – termen negăsit în niciunul din dicţionarele consultate. Comentariile sanskrite interpretează cuvântul drept o formă coruptă pentru *„adūḍha"* – „muls" (Muller, 1879, 296). De altfel, Cowell, 1861, 164, chiar traduce termenul prin „milked". De altfel, şi alţi traducători contemporani interpretează într-o manieră similară acest pasaj, făcând apel la termeni precum „taken out" (Hume, 1921, 324-325; Radhakrishnan, 1953, 779) sau „drawn" (Olivelle, 1998, 351).

[72] *„Bhūtamātrā"* – concept de origine Sāṃkhya, care, în sistemul dualist al şcolii, desemnează elementele materiale, în opoziţie cu elementele subtile *(tanmātra)*, având o natură noetică. Vezi *Sāṃkhya-kārikā*, 22, în Al-George, 2001, 37 şi Al-George, 2001, 15-16.

Corpul *(śarīra)* este o *(eka)* parte *(aṅga)* extrasă *(udūḷha)* din ea. Plăcerea *(sukha)* şi durerea *(duḥkha)* sunt elementele *(bhūtamātrā)* sale aflate *(prativihita)* în exterior *(parastāt)*.

Organul genital *(upastha)* este o *(eka)* parte *(aṅga)* extrasă *(udūḷha)* din ea. Beatitudinea *(ānanda)*, plăcerea *(rati)* şi procreaţia *(prajāti)* sunt elementele *(bhūtamātrā)* sale aflate *(prativihita)* în exterior *(parastāt)*.

Cele două picioare *(pāda)* sunt o *(eka)* parte *(aṅga)* extrasă *(udūḷha)* din ea. Mişcarea *(ityā)* este elementul *(bhūtamātrā)* său aflat *(prativihita)* în exterior *(parastāt)*.

Mintea *(manas)* este o *(eka)* parte *(aṅga)* extrasă *(udūḷha)* din ea. Gândurile *(dhī)* şi dorinţele *(kāma)* sunt elementele *(bhūtamātrā)* sale aflate *(prativihita)* în exterior *(parastāt)*.

III.6. Ajungând la *(samāruhya)* voce *(vāc)* prin conştiinţă *(prajñā)*, prin mijlocirea vocii *(vāc)* se obţin *(āp)* toate *(sarva)* numele *(nāman)*.

Ajungând la *(samāruhya)* respiraţie *(prāṇa)* prin conştiinţă *(prajñā)*, prin mijlocirea respiraţiei *(prāṇa)* se obţin *(āp)* toate *(sarva)* mirosurile *(gandha)*.

Ajungând la *(samāruhya)* ochi *(cakṣus)* prin conştiinţă *(prajñā)*, prin mijlocirea ochiului *(cakṣus)* se obţin *(āp)* toate *(sarva)* formele *(rūpa)*.

Ajungând la *(samāruhya)* ureche *(śrotra)* prin conştiinţă *(prajñā)*, prin mijlocirea urechii *(śrotra)* se obţin *(āp)* toate *(sarva)* sunetele *(śabda)*.

Ajungând la *(samāruhya)* limbă *(jihvā)* prin conştiinţă *(prajñā)*, prin mijlocirea limbii *(jihvā)* se obţin *(āp)* toate *(sarva)* gusturile *(rasa)* hranei *(anna)*.

Ajungând la *(samāruhya)* cele două mâini *(hasta)* prin conştiinţă *(prajñā)*, prin mijlocirea celor două mâini *(hasta)* se obţin *(āp)* toate *(sarva)* acţiunile *(karma)*.

Ajungând la *(samāruhya)* corp *(śarīra)* prin conştiinţă *(prajñā)*, prin mijlocirea corpului *(śarīra)* se obţin *(āp)* plăcerea *(sukha)* şi durerea *(duḥkha)*.

Ajungând la *(samāruhya)* organul genital *(upastha)* prin conştiinţă *(prajñā)*, prin mijlocirea organului genital *(upastha)* se obţin *(āp)* beatitudinea *(ānanda)*, plăcerea *(rati)* şi procreaţia *(prajāti)*.

Ajungând la *(samāruhya)* cele două picioare *(pāda)* prin conştiinţă *(prajñā)*, prin mijlocirea celor două picioare *(pāda)* se obţin *(āp)* toate *(sarva)* mişcările *(ityā)*.

Ajungând la *(samāruhya)* minte *(manas)* prin conştiinţă *(prajñā)*, prin mijlocirea minţii *(manas)* se obţin *(āp)* toate *(sarva)* gândurile *(dhyāna)*.

III.7. În lipsa *(apeta)* conştiinţei *(prajñā)*, vocea *(vāc)* nu face cunoscut *(pra-jñā)* vreun *(kiñcana)* nume *(nāman)*. „Mintea *(manas)* mea a fost *(bhū)* în altă parte *(anyatra)*“ – astfel se spune *(ah)*. „Eu nu am cunoscut *(pra-jñā)* acel nume *(nāman)*“– astfel [se spune].

În lipsa *(apeta)* conştiinţei *(prajñā)*, respiraţia *(prāṇa)* nu face cunoscut *(pra-jñā)* vreun *(kañcana)* miros *(gandha)*. „Mintea *(manas)* mea a fost *(bhū)* în altă

parte *(anyatra)*“ – astfel se spune *(ah)*. „Eu nu am cunoscut *(pra-jñā)* acel miros *(gandha)*“– astfel [se spune].

În lipsa *(apeta)* conştiinţei *(prajñā)*, ochiul *(cakṣus)* nu face cunoscută *(pra-jñā)* vreo *(kiñcana)* formă *(rūpa)*. „Mintea *(manas)* mea a fost *(bhū)* în altă parte *(anyatra)*“ – astfel se spune *(ah)*. „Eu nu am cunoscut *(pra-jñā)* acea formă *(rūpa)*“– astfel [se spune].

În lipsa *(apeta)* conştiinţei *(prajñā)*, urechea *(śrotra)* nu face cunoscut *(pra-jñā)* vreun *(kañcana)* sunet *(śabda)*. „Mintea *(manas)* mea a fost *(bhū)* în altă parte *(anyatra)*“ – astfel se spune *(ah)*. „Eu nu am cunoscut *(pra-jñā)* acel sunet *(śabda)*“– astfel [se spune].

În lipsa *(apeta)* conştiinţei *(prajñā)*, limba *(jihvā)* nu face cunoscut *(pra-jñā)* vreun *(kañcana)* gust *(rasa)* al hranei *(anna)*. „Mintea *(manas)* mea a fost *(bhū)* în altă parte *(anyatra)*“ – astfel se spune *(ah)*. „Eu nu am cunoscut *(pra-jñā)* acel gust *(rasa)* al hranei *(anna)*“– astfel [se spune].

În lipsa *(apeta)* conştiinţei *(prajñā)*, cele două mâini *(hasta)* nu fac cunoscută *(pra-jñā)* vreo *(kiñcana)* acţiune *(karma)*. „Mintea *(manas)* mea a fost *(bhū)* în altă parte *(anyatra)*“ – astfel se spune *(ah)*. „Eu nu am cunoscut *(pra-jñā)* acea acţiune *(karma)*“– astfel [se spune].

În lipsa *(apeta)* conştiinţei *(prajñā)*, corpul *(śarīra)* nu face cunoscută *(pra-jñā)* vreo plăcere *(sukha)* sau vreo durere *(duḥkha)*. „Mintea *(manas)* mea a fost *(bhū)* în altă parte *(anyatra)*“ – astfel se spune *(ah)*. „Eu nu am cunoscut *(pra-jñā)* nici acea plăcere *(sukha)* şi nici acea durere *(duḥkha)*“– astfel [se spune].

În lipsa *(apeta)* conştiinţei *(prajñā)*, organul genital *(upastha)* nu face cunoscută *(pra-jñā)* vreo *(kañcana)* beatitudine *(ānanda)*, plăcere *(rati)* sau procreaţia *(prajāti)*. „Mintea *(manas)* mea a fost *(bhū)* în altă parte *(anyatra)*“ – astfel se spune *(ah)*. „Eu nu am cunoscut *(pra-jñā)* nici acea beatitudine *(ānanda)*, nici acea plăcere *(rati)* şi nici acea procreaţie *(prajāti)*“– astfel [se spune].

În lipsa *(apeta)* conştiinţei *(prajñā)*, cele două picioare *(pāda)* nu face cunoscută *(pra-jñā)* vreo *(kañcana)* mişcare *(ityā)*. „Mintea *(manas)* mea a fost *(bhū)* în altă parte *(anyatra)*“ – astfel se spune *(ah)*. „Eu nu am cunoscut *(pra-jñā)* acea mişcare *(ityā)*“– astfel [se spune].

În lipsa *(apeta)* conştiinţei *(prajñā)*, nu poate fi stabilit *(sidh)* niciun *(kañcana)* gând *(dhī)* şi nu se cunoaşte *(pra-jñā)* ceea ce trebuie cunoscut *(prajñātavya)*.

III.8. Nu vocea *(vāc)* e de dorit să fie cunoscută *(vi-jñā)*. Cel care vorbeşte *(vaktṛ)* să fie cunoscut *(vid)*!

Nu mirosul *(gandha)* e de dorit să fie cunoscut *(vi-jñā)*. Cel care miroase *(ghrātṛ)* să fie cunoscut *(vid)*!

Nu forma *(rūpa)* e de dorit să fie cunoscută *(vi-jñā)*. Cel care vede *(draṣṭṛ)* să fie cunoscut *(vid)*!

Nu sunetul *(śabda)* e de dorit să fie cunoscut *(vi-jñā)*. Cel care aude *(śrotṛ)* să fie cunoscut *(vid)*!

Nu gustul *(rasa)* hranei *(anna)* e de dorit să fie cunoscut *(vi-jñā)*. Cel care discerne *(vijñātṛ)* gustul *(rasa)* hranei *(anna)* să fie cunoscut *(vid)*!

Nu acţiunea *(karma)* e de dorit să fie cunoscută *(vi-jñā)*. Cel care acţionează *(kartṛ)* să fie cunoscut *(vid)*!

Nu plăcerea *(sukha)* şi durerea *(duḥkha)* sunt de dorit să fie cunoscute *(vi-jñā)*. Cel care discerne *(vijñātṛ)* plăcerea *(sukha)* şi durerea *(duḥkha)* să fie cunoscut *(vid)*!

Nu beatitudinea *(ānanda)*, plăcerea *(rati)* sau procreaţia *(prajāti)* sunt de dorit să fie cunoscute *(vi-jñā)*. Cel care discerne *(vijñātṛ)* beatitudinea *(ānanda)*, plăcerea *(rati)* sau procreaţia *(prajāti)* să fie cunoscut *(vid)*!

Nu mişcarea *(ityā)* e de dorit să fie cunoscută *(vi-jñā)*. Cel care se mişcă *(itṛ)* să fie cunoscut *(vid)*!

Nu mintea *(manas)* e de dorit să fie cunoscută *(vi-jñā)*. Cel care gândeşte *(mantṛ)* să fie cunoscut *(vid)*!

Aceste zece elemente ale existenţei *(bhūtamātrā)* trimit la conştiinţă *(adhiprajñā)* şi cele zece elemente ale conştiinţei *(prajñāmātrā)* trimit la existenţă *(adhibhūta)*.

Dacă elementele existenţei *(bhūtamātrā)* n-ar exista *(as)*, nici elementele conştiinţei *(prajñāmātrā)* n-ar exista *(as)* şi dacă elementele constiinţei *(prajñāmātrā)* n-ar exista *(as)*, nici elementele existenţei *(bhūtamātrā)* n-ar exista *(as)*.

Nicio *(kiñcana)* formă *(rūpa)* nu poate fi stabilită *(sidh)* pe baza a altceva *(anyataratah)* şi nici multiplicitatea *(nānā)*.

Aşa cum circumferinţa roţii *(nemi)* unui car *(ratha)* este fixată *(arpita)* în spiţe *(ara)* iar spiţele *(ara)* sunt fixate *(arpita)* în butuc *(nābhi)*, tot aşa, elementele existenţei *(bhūtamātrā)* sunt fixate *(arpita)* în elementele conştiinţei *(prajñāmātrā)* iar elementele conştiinţei *(prajñāmātrā)* sunt fixate *(arpita)* în suflu *(prāṇa)*. Acest suflu *(prāṇa)* este Sinele – conştiinţă *(prajñātman)*, este beatitudinea *(ānanda)*, lipsa bătrâneţii *(ajarā)*, nemurirea *(amṛta)*. [El] nici nu se face *(bhū)* mai mare *(bhūyas)* prin faptele *(karma)* pioase *(sādhu)*, nici [nu se face] mai mic *(kanīyas)* prin [faptele] ne-pioase *(asādhu)*. Acesta îl face să săvârşească *(kṛ)* fapte *(karma)* pioase *(sādhu)* pe acela care doreşte să se ridice *(ut-nī)*[73] din aceste lumi *(loka)* şi [tot] acesta îl face să săvârşească *(kṛ)* fapte *(karma)* ne-pioase *(asādhu)* pe cel care doreşte să se coboare *(adhas nī)*. Acesta este cel care

[73] *„Unninīṣate”* – forma de deziderativ a lui *„ut-nī”*; literal, ar avea sensul de „e să se ridice”, „trebuie să se ridice”, nefiind neapărat vorba de o dorinţă explicită.

păzeşte *(pāla)* lumea *(loka)*, acesta este cel ce controlează *(adhipati)* lumile *(loka)*, acesta este cel ce stăpâneşte *(īśa)* lumea *(loka)*. El este Sinele *(ātman)* meu – astfel să se cunoască *(vid)*. El este Sinele *(ātman)* meu - astfel să se cunoască *(vid)*.

Identificarea lui Brahman cu suflul *(prāṇa)*[74]

IV.1. Gārgya Bālāki a fost *(as)* un învăţător *(anūcāna)* faimos *(saṃspaṣṭa)*. El a locuit *(vas)* printre Uśīnara, a locuit *(vas)* printre Matsya, printre Kurupañcāla, printre Kāśivideha – astfel [se spune]. El, ducându-se *(ābrajya)*[75] la Ajātaśatru, cel din Kāśi[76], i-a spus *(vac)* astfel:

„Hai să-ţi vorbesc *(brū)* despre Brahman!"

Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Îţi dăm *(dā)* o mie *(sahasra)*."[77]

La aceste vorbe *(vāc)*, oamenii *(jana)* [au început] să alerge *(dhāv)* [strigând]:

„Tatăl *(janaka)*, tatăl *(janaka)*!"

IV.2. [Am venerat] măreţia *(bṛhat)* din Soare *(āditya)*, hrana *(anna)* din Lună *(candramas)*, adevărul *(satya)* din lumină *(vidyut)*, sunetul *(śabda)* din tunet *(stanayitnu)*, pe Indra Vaikuṇṭha din vânt *(vāyu)*, plenitudinea *(pūrṇa)* din spaţiu *(ākāśa)*, pe cel într-una învingător *(viṣāsahi)* din foc *(agni)*, strălucirea *(tejas)* din apă *(ap)* - aceasta în privinţa celor divine *(daivata)*.

---

[74] Acest pasaj, care descrie încercarea lui Gārgya Bālāki de a-l găsi pe Brahman, figurează şi în *Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad* 2.1 (Bercea, 1993, 46-48), cu singura diferenţă că acolo Brahman este identificat cu douăsprezece (şi nu cu şaisprezece, cum apar în *Kauṣītaki-Brāhmaṇa Upaniṣad*) elemente ale Universului manifestat. În discuţia care va urma, Ajātaśatru respinge orice identificare propusă de Gārgya Bālāki, arătând că oricare dintre acestea se situează tot în registrul fenomenal. Nu este foarte important cu ce anume îl identifică Gārgya Bālāki pe Brahman (din text nu reiese întotdeauna foarte clar despre ce element al manifestării este vorba), ceea ce contează este respingerea generică a acestora şi identificarea lui Brahman cu suflul *(prāṇa)*, în ultimele două paragrafe ale capitolului.

[75] Termenul „*ābrajya*" reprezintă o formă uşor modificată fonetic a absolutivului rădăcinii *„ā-vraj"*, „a se duce la", „a se apropia de".

[76] „Kāśya" – literal „al [oraşului] Kāśī". „Kāśī" este numele sub care, în vechime, era cunoscut actualul oraş Vārāṇasī (Benares). Ajātaśatru este unul dintre regii mitici ai Indiei, numele său, având sensul de „cel al cărui duşman *(śatru)* nu a fost născut *(ajāta)*", fiind arhetipal pentru această poziţie.

[77] Recompensa constând într-un anumit număr de vaci era ceva obişnuit în antichitatea indiană. De aceea Ajātaśatru îi spune lui Gārgya Bālāki *„sahasraṃ dadmaḥ"*- literal, „Îţi dăm o mie", faptul că era vorba despre o mie de vaci înţelegându-se de la sine. Majoritatea traducătorilor moderni interpretează această afirmaţie ca referindu-se la un număr de vaci.

În continuare, în privinţa Sinelui *(ātman)*, [am venerat] reflecţia *(pratirūpa)* din oglindă *(ādarśa)*, perechea *(dvitīya)* din umbră *(chāyā)*, viaţa *(asu)* din ecou *(pratiśrutkā)*, moartea *(mṛtyu)* din sunet *(śabda)*, pe [zeul] Yama din vis *(svapna)*, pe Prajāpati din corp *(śarīra)*, vocea *(vāc)* din ochiul *(akṣi)* drept *(dakṣiṇa)*, adevărul *(satya)* din ochiul *(akṣi)* stâng *(savya)*.

IV.3. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din Soare *(āditya)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] cel măreţ *(bṛhat)*, cel îmbrăcat *(vāsas)* în alb *(pāṇḍura)*, cel situat deasupra [tuturor] *(atiṣṭhā)*, cel atotputernic *(sarveṣa)*, cel din fruntea *(mūrdha)* fiinţelor (*bhūta*). Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel devine *(bhū)* cel situat deasupra [tuturor] *(atiṣṭhā)*, cel atotputernic *(sarveṣa)*, cel din fruntea *(mūrdha)* fiinţelor *(bhūta)*."[78]

IV.4. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din Lună *(candramas)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] Sinele *(ātman)* hranei (*anna*). Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel devine *(bhū)* Sinele *(ātman)* hranei *(anna)*."

IV.5. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din lumină *(vidyut)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] Sinele *(ātman)* adevărului *(satya)*. Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel devine *(bhū)* Sinele *(ātman)* adevărului *(satya)*."

IV.6. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din tunet *(stanayitnu)* l-am venerat *(upa-ās)* eu. "

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

---

[78] Venerarea celor şaisprezece elemente ale Universului cu care Gārgya Bālāki îl identifică pe Brahman, chiar dacă nu conduce la realizarea lui Brahman, nu este totuşi futilă, ci conduce la anumite realizări, ba chiar la unele foarte înalte, dar ţinând tot de planul manifestării. *Kauṣītaki-Brāhmaṇa Upaniṣad* nu pune la îndoială eficacitatea actelor de veneraţie propuse de tradiţia vedică ci doar indică caracterul lor limitat, incapacitatea lor de a conduce fiinţa umană către realizarea supremă, către Brahman. Upaniṣadele nu intenţionează atât a contrazice Veda cât, mai degrabă, a o depăşi, raportându-se la ştiinţa vedică într-o manieră inclusivistă. Cosmologia vedică esa interesată de structura lumii fenomenale şi de modurile în care omul se putea cât mai bine insera în această structură. Upaniṣadele nu contrazic această ştiinţă, ci o depăşesc, o transcend, prin faptul că obiectul lor de interes este situat dincolo de lumea, care, chiar şi în viziunea autorilor de upaniṣade, se prezintă la fel ca în cosmologiile vedice.

„Nu despre aceasta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] Sinele *(ātman)* sunetului *(śabda)*. Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel devine *(bhū)* Sinele *(ātman)* sunetului *(śabda)*."

IV.7. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din vânt *(vāyu)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] Indra Vaikuṇṭha, armata *(senā)* neînvinsă *(aparājita)*. Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel devine *(bhū)* victorios *(jiṣṇu)*, de neînvins *(aparājayiṣṇu)*, cel care îi biruieşte *(tyaj)* pe ceilalţi *(anya)*."

IV.8. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din spaţiu *(ākāśa)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] Brahman, cel în totalitate *(pūrṇa)* lipsit de activitate *(apravṛtti)*. Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel se umple *(pūr)* de urmaşi *(prajā)*, vite *(paśu)*, glorie *(yaśas)*, strălucirea lui Brahman *(brahmavarcasa)*, lumi paradisiace *(svarga loka)* şi îşi parcurge *(i)* întreaga *(sarva)* viaţă *(āyus)*."

IV.9. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din foc *(agni)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] cel într-una învingător *(viṣāsahi)*[79]. Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel devine *(bhū)* într-una învingător *(viṣāsahi)* al celorlalţi *(anya)*."

IV.10. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din apă *(ap)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] Sinele *(ātman)* strălucirii *(tejas)*. Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel devine *(bhū)* Sinele *(ātman)* strălucirii *(tejas)*."

Acestea, în privinţa celor divine *(daivata)*. În continuare, în privinţa Sinelui *(ātman)*.

IV.11. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din oglindă *(ādarśa)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] reflecţia *(pratirūpa)*. Celui care îl venerează *(upa-ās)* astfel,

---

[79] *„Viṣāsahi"* – formă intensificată a rădăcinii *„vi-sah"* – „a învinge", „a suporta", „a îndura".

progeniturile *(prajā)* i se nasc *(ā-jan)* asemănătoare *(pratirūpa)* lui şi nu ne-asemănătoare *(apratirūpa)*."

IV.12. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din umbră *(chāyā)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] perechea *(dvitīya)* nedespărţită *(anapaga)*. Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel găseşte *(vid)* o pereche *(dvitīya)* şi devine *(bhū)* cel cu o pereche *(dvitīyavat)*."

IV.13. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din ecou *(pratiśrutkā)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] viaţa (*asu*). Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel nu ajunge *(i)* să se sminteasca *(sammoha)* până la împlinirea *(pura)* vremii *(kāla)*."

IV.14. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din sunet *(śabda)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] moartea (*mṛtyu*). Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel nu moare *(pra-i)* până la împlinirea *(pura)* vremii *(kāla)*."

IV.15. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* care acţionează *(car)* în visele *(svapna)* celui adormit *(supta)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] regele *(rājan)* Yama. Celui care îl venerează *(upa-ās)* astfel, toate *(sarva)* i se supun *(yam)* superioritătţii *(śraiṣṭhya)* sale."

IV.16. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din corp *(śarīra)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] Prajāpati. Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel dă naştere *(pra-jan)* la progenituri *(prajā)*, [dobândeşte] vite *(paśu)*, glorie *(yaśas)*, strălucirea lui Brahman *(brahmavarcasa)*, lumea paradisiacă *(svarga loka)* şi îşi parcurge *(i)* întreaga *(sarva)* viaţă *(āyus)*."

IV.17. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din ochiul *(akṣi)* drept *(dakṣiṇa)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] Sinele *(ātman)* vocii *(vāc)*, Sinele *(ātman)* focului *(agni)*, Sinele *(ātman)*

luminii *(jyotis)*. Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel devine *(bhū)* Sinele *(ātman)* tuturor *(sarva)* acestora."

IV.18. Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„Pe omul *(puruṣa)* din ochiul *(akṣi)* stâng *(savya)* l-am venerat *(upa-ās)* eu."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Nu despre acesta să discutăm *(saṃ-vad)*. Eu l-am venerat *(upa-ās)* [drept] Sinele *(ātman)* adevărului *(satya)*, Sinele *(ātman)* luminii *(vidyut)*, Sinele *(ātman)* strălucirii *(tejas)*. Cel care îl venerează *(upa-ās)* astfel devine *(bhū)* Sinele *(ātman)* tuturor *(sarva)* acestora."

IV.19. Apoi, Bālāki a rămas *(as)* tăcut *(tūṣṇīm)*. Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„[Doar] atât *(etāvat)*, Bālāki?"

Bālāki a spus *(vac)* astfel:

„[Doar] atât *(etāvat)*."

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)*:

„Cu adevărat *(khalu)*, în zadar *(mṛṣā)* m-ai făcut să stau de vorbă *(saṃ-vad)*, [spunând]: "Hai să-ţi vorbesc *(brū)* despre Brahman!" O, Bālāki, acela care este creatorul *(kartṛ)* acestor oameni *(puruṣa)*, acela ale căruia sunt aceste acţiuni *(karma)*, chiar acela trebuie cunoscut *(veditavya)*."

După aceasta, Bālāki s-a întors *(prati-kram)* cu combustibil în mână *(samit pāṇi)* [spunând]:

„Lasă-mă să vin la tine *(upa-i)*!"[80]

Lui, Ajātaśatru i-a spus *(vac)* astfel:

„Ca un Kṣatriya să ia ca discipol *(upa-nī)* un Brāhmaṇa, pe acest [lucru] îl socot *(man)* împotriva naturii *(pratiloma rūpa)*[81]. [Totuşi], vino *(i)* şi te voi face să înţelegi *(jñā)*!"

[Apoi], apucându-i *(abhi-pad)* mâinile *(pāṇi)*, au plecat *(pra-vraj)*. Ei doi au ajuns *(ā-gam)* la un om *(puruṣa)* adormit *(supta)*. Lui, Ajātaśatru i-a vorbit *(ā-mantr)* astfel:

„[Tu], cel măreţ *(bṛhat)*, cel înveşmântat *(vāsa)* în alb *(pāṇḍara)*[82], regele *(rājan)* Soma!"

Acela [însă] stătea întins *(śī)*. Atunci, el l-a împuns *(vi-kṣip)* cu un băţ *(yaṣṭi)* şi acela chiar s-a ridicat *(sam-ut-sthā)*. Ajātaśatru a spus *(vac)* astfel:

---

[80] Rădăcina verbală *„upa-i"* are un sens ce poartă o anumită încărcătură ezoterică, însemnând „a veni ca discipol". Vezi şi paragraful I.1! Eşecul brahmanului Bālāki în încercarea sa de a-l explica pe Brahman vădeşte criza în care intraseră ştiinţa vedică şi clerul vedic în perioada redactării upanişadelor. Regele Ajātaśatru, un Kṣatriya, se dovedeşte a fi superior în cunoaştere brahmanului Gārgya Bālāki, care chiar îi cere lui Ajātaśatru să îl accepte ca discipol.

[81] *„Pratiloma rūpa"* – literal, „o formă inversă", „o formă de-a-ndoaselea".

[82] *„Pāṇḍara"* – literal, „alb-galben", „galben pal".

„Bālāki, unde *(kva)* a stat întins *(śī)* acel om *(puruṣa)*, unde *(kva)* a fost *(bhū)* el şi de unde *(kutaḥ)* a venit *(ā-gā)* el?“

Bālāki nu a ştiut *(vi-jñā)*. Ajātaśatru i-a spus *(vac)*:

„Bālāki, acolo unde a stat întins *(śī)* acel om *(puruṣa)*, acolo unde a fost *(bhū)* el şi acolo de unde *(yataḥ)* a venit *(ā-gā)* el, [acolo e locul unde se află] canalele energetice *(nāḍi)* ale omului *(puruṣa)*, cele numite *(nāman)* "Hitā", care se răspândesc *(abhi-pra-tan)* de la inimă *(hṛdaya)* în corp. Ele sunt la fel de subtile *(aṇvī)* ca un fir de păr *(keśa)* divizat *(vipāṭita)* în o mie *(sahasradhā)* şi constau *(sthā)*[83] din firicele *(āṇi)* maronii *(piṅgala)*, albe *(śukla)*, negre *(kṛṣṇa)*, galbene *(pīta)* sau roşii *(lohita)*. Atunci când este adormit *(supta)* şi nu vede *(dṛś)* niciun vis *(svapna)*, [omul] se găseşte *(bhū)* în ele.

IV.20. În continuare, în el, suflul *(prāṇa)* devine *(bhū)* unitar *(ekadhā)*. În el, se absoarbe *(api-i)* vocea *(vāc)* împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* numele *(nāman)*, se absoarbe *(api-i)* ochiul *(cakṣus)* împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* formele *(rūpa)*, se absoarbe *(api-i)* urechea *(śrotra)* împreună *(saha)* cu toate *(sarva)* sunetele *(śabda)*, se absoarbe *(api-i)* mintea *(manas)* împreună *(saha)* cu toate *(saha)* gândurile *(dhyāna)*.

Atunci când el se trezeşte *(prati-budh)*, aşa cum din focul *(agni)* arzând *(jvalat)* scânteile *(visphuliṅga)* se împrăştie *(vi-prati-sthā)* în toate *(sarva)* direcţiile *(diś)*, la fel, din acest Sine *(ātman)*, se împrăştie *(vi-prati-sthā)* suflurile *(prāṇa)*, [fiecare] după cum îi este locul *(āyatana)*. Din sufluri *(prāṇa)* [se împrăştie] simţurile *(deva)*, din simţuri *(deva)* [se împrăştie] lumile *(loka)*.

Acest suflu *(prāṇa)*, care este chiar Sinele – conştiinţă *(prajñātman)*, a intrat *(anupraviṣṭa)* în Sinele – corp *(śarīra ātman)* până la firele de păr *(loma)* şi până la unghii *(nakha)*. Aşa cum cuţitul *(kṣura)* a fost pus *(avopahita)* în teacă *(kṣuradhāna)*, aşa cum pământul *(viśvambhara)*[84] [a fost pus] într-un vas *(kulā)* pentru pământ *(viśvambhara)*, tot aşa, Sinele-conştiinţă *(prajñātman)* a intrat *(anupraviṣṭa)* în Sinele – corp *(śarīra ātman)* până la firele de păr *(loma)* şi până la unghii *(nakha)*.

Pe acest Sine *(ātman)*, îl urmează *(anu-ava-sā)* acel Sine *(ātman)*, aşa cum pe conducător *(śreṣṭhin)*[85] [îl urmează] ai săi *(sva)*. Aşa cum un conducător *(śreṣṭha)* se foloseşte *(bhuṅkta)*[86] de ai săi *(sva)* şi aşa cum ai săi *(sva)* se folosesc *(bhuj)* de conducător *(śreṣṭhin)*, tot la fel, Sinele-conştiinţă *(prajñātman)* se

---

[83] *„Sthā“* – literal, „a sta”.

[84] *„Viśvambhara“* – literal, „cel care susţine *(bhara)* totul *(viśva)*”. Este dificil de spus cu precizie la ce anume se referă termenul. Majoritatea traducătorilor moderni ai textului au interpretat termenul *„viśvambhara“* ca referindu-se la foc (Radhakrishnan, 1953, 791; Hume, 1921, 334; Muller, 1879, 307; Cowell, 1861, 171).

[85] *„Śreṣṭhin“* – literal, „superior”, „cel mai bun”, „preeminent”.

[86] *„Bhuṅkta“* – participiul trecut al rădăcinii *„bhuj“*, cu sensul literal de „a se folosi de”, „a se bucura de”, „a consuma”.

folosește *(bhuṅkta)* de acele Sine *(ātman)* iar acele Sine *(ātman)* se folosesc *(bhuj)* de acest Sine-[conştiinţă] *(ātman)*.[87]

Atâta timp cât *(yāvat)* Indra nu a cunoscut *(vi-jñā)* acest Sine *(ātman)*, demonii *(asura)* l-au învins *(abhi-bhū)* pe acesta. Dar, când l-a cunoscut *(vi-jñā)*, atunci, ucigându-i *(hatvā)* şi biruindu-i *(vijitya)* pe demoni *(asura)*, el a obţinut *(pari-i)* întreaga *(sarva)* dominaţie *(īṣa)* asupra zeilor *(deva)*, întreaga *(sarva)* dominaţie *(īṣa)* asupra fiinţelor *(bhūta)*, starea de superioritate *(śraiṣṭhya)*, de autonomie *(svārājya)* şi de supremaţie *(ādhipatya)*.

La fel, cel care cunoaşte *(vidvas)* aceasta, scuturându-se *(apahatya)* de toate *(sarva)* păcatele *(pāpmana)*, obţine *(pari-i)* întreaga *(sarva)* dominaţie *(īṣa)* asupra fiinţelor *(bhūta)*, starea de superioritate *(śraiṣṭhya)*, de autonomie *(svārājya)* şi de supremaţie *(ādhipatya)* – cel care cunoaşte aceasta *(ya evaṃ veda)*, cel care cunoaşte aceasta *(ya evaṃ veda)*."

Bibliografie

Al-George, Sergiu. *Sāṃkhya-kārikā. Tarka-saṃgraha*, Bucureşti: Editura Herald, 2001.

Apte, V.S. *The Student's Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1999.

Bercea, Radu. *Cele mai vechi upanişade*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1993.

Casa, Carlo. *Upanisad*, Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1976.

Cowell, E.B. *The Kaushitaki-Brahmana-Upanishad with the Commentary of Sankarananda. Edited with an English Translation*, Calcutta: Baptist Mission Press, 1861.

Grimes, John. *Dicţionar de filozofie indiană*. Bucureşti: Humanitas, 1999.

Hume, Robert Ernest. *The Thirteen Principal Upanishads*, Oxford University Press, 1921.

Incze, Dănilă. *Dicţionar sanskrit-român. Rădăcini verbale. Forme şi sensuri*. Bucureşti:Editura Universităţii Bucureşti, 1995.

[87] Celelalte Sine reprezintă organele de simţ şi de acţiune, aşa-numitul „Sine corporal" *(śarīra ātman)*. În text, apare *„ātmabhiḥ"* adică forma de instrumentativ plural a cuvântului *„ātman"* („sine"), întrucât Sinele corporal nu este privit ca un întreg, ci ca un conglomerat de simţuri şi de organe de acţiune.

Kale, Moreshwar Ramchandra. *A Higher Sanskrit Grammar*, Delhi: Motilal Banarsidass, 1988.

Kielhorn, F. *A Grammar of the Sanskrit Language*, Bombay: Tukaram Javaji, 1912.

MacDonell, Arthur A. *A Practical Sanskrit Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass, 2007.

MacDonell, Arthur A. *A Vedic Grammar for Students*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1993.

Monier-Williams, Monier. *A Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1997.

Monier-Williams, Monier. *A Dictionary, English and Sanskrit*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1996.

Muller, Max. *A Sanskrit Grammar for Beginners*, Delhi: Motilal Banarsidass, 1996.

Muller, Max. *Sacred Books of the East*, vol. I, *The Upanisads. Part I*, Oxford: Clarendon Press, 1879 (prima ediţie).

Olivelle, Patrick. *The Early Upanisads. Annotated Text and Translation*, Oxford University Press, 1998.

Radhakrishnan, Sarvepalli. *The Principal Upanisads*, Londra: George Allen & Unwin LTD, 1953.

Simenschy, Theofil. *Gramatica limbii sanscrite*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1959.

Speijer, J.S. *Sanskrit Syntax*, Delhi: Motilal Banarsidass, 1998.

Stchoupak, N.; Nitti L. şi Renou, L. *Dictionnaire Sanskrit-Français*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien-Maisonneuve, 1959.

Śarmā, Śrīrām Paṇḍit Ācārya. *108 upaniṣad*, Bareilly: Saṃskṛti Saṃsthān, 1998.

Varenne, Jean. *Grammaire du Sanskrit*, Presses Universitaires de France, ed. a II-a, 1979.

Whitney, William Dwight. *Sanskrit Grammar*, Delhi: Motilal Banarsidass, 1997.

Wilson, H.H. *An Introduction to the Grammar of the Sanskrit Language*, Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series, vol. XI, 1961.

MIMESIS ȘI REPREZENTARE: PLATON, ARISTOTEL ȘI PARDIGMA ARTEI ISLAMICE

Sergiu-Alexandru Ciutescu[*]

MIMESIS AND REPRESENTATION: PLATO; ARISTOTLE AND THE PARADIGM OF ISLAMIC ART[1]

Rezumat. *Viziunile despre mimesis susținute de Platon și de Aristotel constituie două modalități diferite de a înțelege arta reprezentațională. Dacă Platon vede arta reprezentațională ca pe un dispozitiv care reflectă lumea, asemănător unei oglinzi (deformată și deformatoare), Aristotel o înțelege ca pe un mod de a crea o lume prin reproducerea mecanismelor funcționării realității, prin sesizarea universaliilor și exprimarea acestora în opere de artă. Ambele teorii consideră opera de artă ca reprezentare în timp ce paradigma artei islamice, deși nu teoretizată explicit, ne permite să concluzionăm că operele de artă ar trebui să fie referențiale prin asemănare, nu reprezentaționale. Acest fapt încurajează dezvoltarea unei estetici a metaforei care necesită o privire modelată de religie pentru a fi înțeleasă. Dacă teoriile lui Platon și Aristotel se sprijină pe o gândire filozofică, viziunea islamică asupra artei se bazează pe o gândire religioasă și, așa cum susținem în studiul de față, acesta e motivul pentru care cea din urmă nu se încadrează în cele două tipuri de înțelegere a artei (ca relfexie sau creare a lumii) cărora gândire vestică le este tributară.*

Keywords: *Mimesis, reprezentare, Aristotel, Platon, islam, Coran, estetică, metaforă.*

Abstract. *The views on mimesis supported both by Plato and Aristotle are two different ways of understanding representational art. If Plato sees representational art more as a world-reflecting device, similar*

---

[*] sergiu.ciutescu@yahoo.com

[1]Articolul este o variantă modificată a primului capitol al lucrării mele de disertație cu titlul *Șiismul duodeciman și esetica filmului iranian postrevoluționar*, susținută la Universitatea din București, Facultatea de limbi și literaturi străine, în iunie 2014, pentru titlul de master în cadrul programului de „Studii religioase – Texte și tradiții”.

to a (deformed and deforming) mirror, Aristotle understands it as a way of creating a world by reproducing the functioning mechanism of reality, by understanding the universals and by expressing them in works of art.

Both theories see work of art as representation, while the Islamic paradigm of art, even if not explicitly theorized, lets us conclude that works of art should be referential by resemblance rather than representational. This fact encourages the development of an metaphor of aesthetics that requires a religiously informed eye to be proper understood.

While the theories of Plato and Aristotle are both rooted in philosophical thought, the Islamic view over art is rooted in religious thought and, as we argue in the present study, this is the reason for which the latter falls into none of the two types of understanding the art (as world-reflecting or world-creating) to which western thought is tributary.

Keywords: *Mimesis, Representation, Aristotle, Plato, Islam, Qur'an, Aesthetics, Metaphor.*

Conceptul de reprezentare poate fi întrebuințat pentru a da o minimală definiție artei. Desigur, nu toată arta este reprezentațională și ar fi o lipsă de rigoare să extindem conceptul asupra arhitecturii, muzicii, picturii abstracte, sau asupra artelor decorative. Pe de altă parte, există o tendință în filozofia contemporană de a extinde conceptul de reprezentare asupra întregului fenomen artistic, de unde ar rezulta că, deși nu toată reprezentarea e artă, toată arta e reprezentare.[2] În această lucrare vom accepta ca reprezentaționale toate artele care folosesc semne pentru a reprezenta ceva din realitate (pictură, sculpură, literatură, teatru, cinematografie, poezie), și ne vom îndrepta atenția asupra modului cum a fost înțeleasă arta reprezentațională atât în antichitatea Greciei, la Platon și Aristotel, fiindcă teoriile emise atunci își păstrează valabilitatea pentru arta contemporană a Occidentului, cât și în lumea islamică, pentru că aici s-a elaborat un alt tip de estetică, s-ar putea spune opus celui occidental.

În strânsă legătură cu reprezentarea stă conceptul de imitare, care presupune că relația dintre opera de artă și realitate este asemenea celei dintre copie și original. Dar trebuie să facem distincție între reprezentarea cât mai exactă a unui obiect particular, care ar duce la imitație în cel mai pur sens, și reprezentarea ca ținând de convenție – cum se întâmplă în cazul anumitor reprezentări convenționale, cum sunt îngerii în pictura

[2] Vezi art. "Representation" în Davies *at alii*., 2009, 504-508.

creștină. Dacă primul caz favorizează analogia operei de artă cu o oglindă ce reproduce fidel lumea înconjurătoare, al doilea caz favorizează analogia cu limbajul sau cu codul de semne.[3] Înțelegerea unei opere de artă implică atât recunoașterea asemănării, cât și înțelegerea convenției,[4] de aceea nicio teorie a artei nu poate îmbrățișa exclusiv una dintre cele două perspective. Conceptul de imitație e perceput într-un sens destul de peiorativ și nu face dreptate operei de artă. O pictură *trompe-l'œil*, care e o imitație desăvârșită, nu e considerată de obicei operă de artă semnificativă. Conceptul de imitație îngustează și sărăcește teoria artistică. De aceea, când tratează estetica anticilor, Stephen Halliwell preferă termenul de mimesis (gr. *mīmēsis* din *mīmeisthai*, „a imita") celui de imitație, și prezintă conceptul de estetică, creionat de Baumgarten în secolul al XVIII-lea, ca o prelungire și o transformare a noțiunii de mimesis.[5] Istoria acestui concept se decantează în două mari moduri de a gândi arta reprezentațională, care reiau și nuanțează distincția pe care am făcut-o deja: (1) ca un model ce reflectă lumea precum o oglindă și pune accent pe relația dintre opera de artă și realitate; (2) ca un model ce simulează sau creează lumea și accentuează relațiile interne operei de artă.[6] Desigur, ambele modele prezintă o relație cu realitatea. Primul care face o teorie a artei ca mimesis, este Platon, dar Aristotel dezvoltă conceptul și îl nuanțează. Vom urmări în care dintre cele două modele se încadrează, în măsură mai semnificativă, fiecare dintre cei doi, apoi vom analiza paradigma artei islamice pentru a vedea unde, sau dacă, se plasează în această schemă.

1. Conceptul de mimesis la Platon

Discuția despre mimesis dezvoltată în *Republica*, mai ales în cărțile a III-a și a X-a, a încurajat mult timp ideea conform căreia Platon procedează la o refutare a artei din pricina caracterului ei imitativ și, prin extensiune, fals.[7] Argumentul depreciativ principal al lui Platon la adresa operelor de artă reprezentațională este de ordin metafizic: opera de artă este depărtată în al treilea grad de lumea Formelor, fiind o copie palidă a unei realități bazate pe o Formă.[8] Astfel arta participă mai puțin la Adevăr. Platon aduce și argumente de ordin psihologic, care se referă la

[3] Sheppard, 1987, 9-10.
[4] *Ibidem*, 12.
[5] Halliwell, 2002, 10-14.
[6] *Ibidem*, 2002, 23-24.
[7] Plato, 1969-1970.
[8] *Ibidem*, X, 598e-599a.

exploatarea și întețirea sentimentelor negative ale spectatorilor prin intermediul artei, și argumente de ordin etic, atunci când vorbește despre imoralitatea la care opera ar putea îndemna spectatorul mai ușor de manipulat.[9] Arta îl abate pe cetățean de la o conduită evlavioasă și de la o atitudine optimistă, când prezintă acte injuste favorabile eroilor sau descrie zeii în mod negativ.[10] Platon vede arta ca imitare a unor lucruri precise din lumea exterioară în scopul de a desfăta spectatorul, exploatându-i partea cea mai puțin rațională a sufletului și stârnind astfel pasiunile cele mai josnice.[11] În cartea a III-a a *Republicii,* filozoful atenian restrânge accepțiunea termenului de mimesis de la orice activitate care imită realitatea la o acțiune de asemănare altuia în vorbă sau în gest, stabilind astfel, pentru poetică, o ierarhie compusă din trei tipuri de narațiuni, din ce în ce mai puțin mimetice: tragedia și comedia, care sunt cele mai imitative, căci folosesc în expresia lor doar vorbe ale personajelor; poezia epică, aceasta prezentând atât narațiunea poetului cât și vorbele personajelor; ditirambul, care e cel mai puțin imitativ fiindcă utilizează doar vocea poetului, deci poetul vorbește în dreptul său.[12] Doar producția teatrală este cea care folosește imitarea în toată puterea ei.

Neajunsul metafizic al artei se traduce prin caracterul dăunător pe care opera de artă îl poate avea asupra unei societăți care tinde spre perfecțiune. Tot în cartea a III-a, Platon, exemplificând cu pasaje din operele homerice, din Hesiod și Eschil, încearcă să demonstreze care dintre sentimentele și acțiunile prezente în operele poetice ajută la edificarea societății ideale, și care sunt dăunătoare pentru buna conduită cetățenească. El respinge dur sentimentalismul desuet, dezechilibrul emoțional, plăcerea acută, și subliniază câteva exemple pozitive, educative, ce constau în imnuri eroice și de slavă adresate zeilor. Spre finalul cărții declară expulzarea imitatorului (în sens restrâns al conceptului) din cetate, permițând doar rămânerea acelui narator care imită cel mai puțin și în scop pur educativ.[13] Această purificare se răsfrânge și asupra stilurilor (și chiar instrumentelor) muzicale permise în cetatea ideală, filozoful respingându-le pe cele emoționale sau excesiv sentimentale în favoarea celor eroice și educative.[14] Muzica este și ea o acțiune mimetică. Platon prelungește și dezvoltă discuția despre mimesis și poetică în cartea a X-a a *Republicii* unde aduce argumente metafizice

[9] Pippidi, 2003, 54-59.
[10] Plato, 1969-1970, II, 364b-d.
[11] *Ibidem,* X, 603a-b.
[12] *Ibidem,* III, 393a-395b.
[13] Plato, 1969-1970, III, 392d-398b.
[14] *Ibidem,* III, 398c-403c.

pentru a de-monstra precaritatea adevărului din poezia imitativă și conchide prin excluderea artistului din cetatea ideală.[15] Opusul poetului este filozoful, cel care caută să cuprindă Adevărul în esența lui, nu cópii palide ale acestuia, filozofia fiind singura care are acces în lumea Formelor.

Desconsiderarea susținută și argumentată a artei reprezentaționale din *Republica*, ne-ar putea face să credem că Platon avea un simț artistic puțin dezvoltat, că nu înțelegea arta și că părerile lui în această privință, exprimate prin cuvintele personajului Socrate, se dovedesc destul de superficiale. Nu este cazul. Răsfoind câteva dintre dialogurile sale, inclusiv cărțile *Republicii*, ne dăm seama că filozoful avea un bun stil literar și că toată opera lui care ni s-a păstrat, este ea însăși o operă mimetică, fiindcă e compusă din dialoguri, asemenea unei tragedii. Deși scopul unui dialog platonician e diferit de cel al unei tragedii eschiliene, apare o suspiciune de nesinceritate din partea filozofului. Totuși, Platon nu urmărește să împlinească în dialogurile sale modelul ideal pe care îl expune și, chiar dacă discreditează reprezentarea, recunoaște faptul că, din moment ce nu putem accede nemijlocit la realitate, acțiunea mimetică în sens larg (care include și limbajul) este singurul lucru de care suntem capabili în această direcție.[16] Concluziile ce se desprind din diversele opere platoniciene nu trebuie considerate definitive. Conceptul de mimesis suferă transformări pe parcursul dialogurilor, iar atenția la tonul și ironia personajelor sale e necesară pentru a înțelege părerea filozofului. Dacă arta mimetică e respinsă, cu excepția celei sobre și educative, imitația în sens larg e considerată folositoare.[17] Din multe locuri ale scrierilor sale răzbate profunda cunoaștere pe care o avea Platon în ce privește poezia vremii, iar respingerea artei reprezentaționale din societatea ideală poate indica, de fapt, slăbiciunea pe care filozoful o avea pentru aceasta, nu lipsa lui de sensibilitate artistică.[18] De altfel, Platon apreciază arta egipteană, pe care o consideră superioară celei grecești, pentru că este mai stilizată, mai puțin naturalistă, deci copiază în mai mică măsură realitatea.[19] În *Legile* (667-671) filozoful înșiră trei criterii calitative pentru a judeca opera de artă reprezentațională: (1) corectitudinea, care vizează relația dintre reprezentare și obiectul reprezentat; (2) beneficiul pe care mintea spectatorului îl obține când intră

---

[15] *Ibidem*, X, 605b-c.
[16] Halliwell, 2002, 70-71 și 84.
[17] *Ibidem*, 2002, 37-48. Autorul urmărește ocurențele și transformările conceptului și în alte dialoguri platonice, în afară de *Republica*.
[18] Plato, 1969-1970, vol. 2, p. lxiii.
[19] Halliwell, 2002, 64.

în contact cu opera de artă; și (3) plăcerea, care, deși esențială experimentării artei, e și cel mai greu de analizat.[20]

Pentru că filozoful admite două tipuri de mimesis posibile: imitarea unui obiect particular și imitarea unei clase de obiecte sau a unei idei, nu putem susține că favorizează exclusiv modelul de a gândi arta reprezentațională ca pe o oglindă ce reflectă lumea, deși această atitudine este prevalentă. Dovadă stă și acceptarea artei egiptene ca o paradigmă de stabilitate culturală, în virtutea caracterului ei stilizant.[21] Stephen Halliwell caracterizează atitudinea estetică a lui Platon ca fiind un soi de „puritanism" îndatorat artei, fiindcă își expune argumentele prin mimetism într-un stil imaginativ autoconștient, și recunoaște plăcerile pe care arta le suscită. Rezultă că, deși o respinge, Platon este îndatorat poeziei.[22] Neîncrederea lui Platon față de artă se naște din recunoșterea puterii acesteia de a stârni și de a potența sentimentele.

Atitudinea rezervată, pe care Platon o ia, în cel mai bun caz, față de arta reprezen-tațională, rezultă din intercalarea eticului cu esteticul în teoria sa. Deși, odată cu Aristotel, începe să apară o separație între cele două concepte filozofice, arta reclamând o judecată de ordin estetic, nu etic, morala continuă să fie considerată ca intrinsecă oricărui demers uman, chiar dacă în măsuri diferite. O operă de artă perfectă din punct de vedere estetic va fi greu de asimilat dacă înfățișează ceva profund imoral. Ea trebuie să conțină o măsură de virtute morală. Anne Sheppard susține că moralitatea intrinsecă operei de artă constă în abilitatea pe care aceasta ne-o oferă de a privi imaginativ în sufletele oamenilor, înțelegându-i astfel mai bine și contribuind la dezvoltarea virtuților morale printr-o atitudine mai pozitivă față de ei. Dar, pe același principiu, înțelegerea unui personaj negativ poate duce la simpatie și poate îndemna o atitudine asemănătoare, fapt care ne trimite din nou la refutarea platoniciană. Efectele operelor de artă asupra valorilor și atitudinii morale sunt de cele mai multe ori subtile și indirecte.[23]

2. Conceptul de mimesis la Aristotel

Teoria dramatică pe care o dezvoltă Aristotel în *Poetica* vine ca o reacție la teoria platoniciană, deși Stagiritul nu face vreo referire directă la

[20] *Ibidem*, 65-66.
[21] *Ibidem*, 127-128.
[22] *Ibidem*, 45-55.
[23] Sheppard, 1987, 150-152.

filozoful atenian.[24] Și pentru el, poetica și arta în general este mimesis, dar, dacă la Platon, cu cât e mai imitativă, cu atât opera de artă e mai puțin valoroasă, la Aristotel, valoarea operei stă tocmai în puritatea și integritatea mimesisului. În consecință, cea mai desăvârșită operă de artă este cea mai imitativă, adică arta dramatică, tragedia în speță.[25] Această concepție decurge din analiza complexă pe care filozoful o face artei poetice, sprijinindu-se pe o definiție pătrunzătoare și destul de riguroasă a noțiunii de mimesis. Astfel, pentru Stagirit, mimesisul nu reproduce doar un obicet real particular, ci se clădește pe baza convențiilor, tradițiilor și posibilităților unei culturi.[26] Mimesisul artistic este un mijloc de cunoaștere, de a releva coerența internă a lucrurilor, de a permite o viziune a universaliilor, fapt care produce desfătare. Plăcerea, susține filozoful, e scopul ultim al artei și e de ordin intelectual-afectiv: spectatorul găsește desfătare în sesizarea și recunoașterea realităților reprezentate în operă, fapt care naște empatie.[27] Plăcerea se obține prin satisfacerea inclinațiilor înnăscute spre armonie și ritm și a instinctelor mimetice înnăscute omului – acestea fiind și calitățile psihologice care generează opere de artă – dar și prin empatia spectatorului cu eroii operei, ceea ce duce la trăirea evenimentelor alături de ei. Mila, frica și omenia sunt sentimentele definitorii pe care tragedia le suscită spectatorului.[28]

Grație distanțării pe care o permite mimesisul, chiar și lucruri oribile sau imorale apar acceptabile în opera de artă, atâta timp cât își împlinesc menirea în economia acesteia. Nici un spectator nu se va ridica să oprească uciderea Desdemonei la o reprezentație a piesei de Shakespeare. Mimesisul artistic produce plăcere tocmai fiindcă e înțeles ca mimesis.[29] Avem de a face cu un proces de sesizare și de interpretare a semnificaților lumii, în cazul artistului, sau a reprezentărilor lumii, în cazul spectatorului. Aceste activități cognitive sunt apoi creatoare, fapt care produce plăcere.[30]

---

[24] Aristotel, 2011, 15-22 și Potolsky, 2006, 32-38.

[25] *Poetica* tratează în special tragedia, dar nu este o operă completă, ci e compusă, se pare, din însemnări destul de sumare a ceea ce Aristotel le prezenta studenților săi, la *Lyceum*. Dat fiind caracterul provizoriu al operei, persistă bănuiala că ar fi existat o continuare a *Poeticii*, care ar fi tratat despre comedie. Vezi introducerea lui Pippidi, 11-15, fragmentul anonim „Despre comedie”, 219-220, și apendicele „Aristotel și Aristofan. În jurul teoriei aristotelice a comediei”, 224-236, toate în Aristotel, 2011.

[26] Halliwell, 2002, 153.

[27] Aristotel, 2011, 1453b 10: „Datoria poetului fiind să provoace desfătare cu ajutorul unei imitații în stare să stârnescă mila și frica (...).” Vezi și introducerea, pp. 42-43.

[28] Aristotel, 2011, 1448b 5-30.

[29] Halliwell, 2002, 179-180.

[30] *Ibidem*, 189.

Celebra definiție pe care o dă Aristotel tragediei în *Poetica*, „[t]ragedia e, așadar, imitația unei acțiuni alese și întregi, de o oarecare întindere (...), imitație închipuită de oameni în acțiune, nu povestită, și care stârnind mila și frica săvârșește curățirea acestor patimi”,[31] aduce în discuție un termen care accentuează caracterul benefic al tragediei și care a făcut istorie în teoria artei: *catharsis*.[32] E adevărat, referirea la această noțiune e scurtă și singulară în *Poetica*, iar purificarea nu pare să fie un scop al artei, ci un efect accidental în drumul spre obținerea plăcerii. Ideea vine să contrazică argumentele psihologice și etice aduse de Platon împotriva artei.[33] În loc să întețească ori să genereze anumite sentimente negative, participarea la o acțiune fictivă (cum este tragedia, în cazul de față) produce o limpezire, care e văzută de Aristotel precum o purificare a sentimentelor spectatorului.[34] Natura artei mimetice poate transforma și integra emoțiile dureroase în plăcere estetică, fiindcă spectatorul intră în contact cu o operă compusă inteligibil, cu o realitate artificială care își păstrează intactă capacitatea de a explora posibilitățile realității.[35] Plăcerea, înțelegerea și emoția sunt concepte solidare în *Poetica*. Pentru a fi eficientă și pentru a produce plăcere, opera de artă nu trebuie să imite exact modelul pe care se bazează, ci să respecte cât mai mult procesele cognitive umane, pentru că efectele operei se nasc din aranjarea cât mai rațională a evenimentelor.[36] De aceea, Aristotel afirmă că „decât întâmplări posibile anevoie de crezut, trebuie preferate mai curând întâmplările imposibile cu înfățișarea de a fi adevărate. Subiectele, de altă parte, n-ar trebui alcătuite din părți iraționale.”[37]

Stagiritul expune criteriile pe care o operă de artă reprezentațională și, în particular, tragedia, trebuie să le respecte pentru a reuși ca artă. În primul rând, filozoful admite că toată poetica este imitație, mimesis: „[e]popeea și poezia tragică, ca și comedia și poezia ditirambică, apoi cea mai mare parte din meșteșugul cântatului cu flautul și cu cithara sunt toate, privite laolaltă, niște imitații.”[38] Însă imitația nu trebuie să fie a unor caractere sau sentimente, ci a unor fapte, iar primele să rezulte din cele de pe urmă.[39] Am văzut că acțiunea mimetică are

[31] Aristotel, 2011, 1449b 20-30.
[32] Cf. art. ”Catharsis” în în Davies *at alii*., 2009, 182-183.
[33] Aristotel, 2011, 41-44.
[34] *Ibidem*, 34-35.
[35] Halliwell, 2002, 203.
[36] Potolsky, 2006, 41.
[37] Aristotel, 2011, 1460a 25-30.
[38] *Ibidem*, 1447a 10-20.
[39] *Ibidem*, 1450a 30-1450b 5.

virtutea de a îmbogăți spectatorul prin permiterea accesului intelectual la mecanismele de funcționare internă a realității, fiindcă aceste mecanisme sunt cele imitate și clarificate într-o operă poetică, nu lucruri particulare din realitate. Mai întâi, poetul gândește opera ca o structură abstractă, compusă din universalii, apoi imaginează elemente particulare pe care le așeză pe această structură.[40] Universaliile pot fi articulate doar prin acțiuni mimetice care redau mecanismele realității. Totuși, pentru Aristotel, aceste universalii nu reprezintă un model ideal al lumii, nici nu vorbesc despre natura umană în mod absolut, dincolo de istorie sau societate, ci sunt structuri unificatoare și dătătoare de sens ale gândirii.[41] Desigur, există o tensiune între particular și universal care se reflectă în opera de artă și îi dă eficacitate.

Arta poetică se poziționează undeva între filozofie și istorie: nu lucrează cu abstracții, ca filozofia, dar nici cu evenimente reale consemnate, ca istoria. Arta folosește elemente particulare pentru a evidența universalii, acestea din urmă fiind mereu expuse implicit, nu explicit, ceea ca face ca opera de artă să aibă calități estetice emergente.[42] De aceea, Aristotel consideră poetica mai filozofică decât istoria. În timp ce ultima relatează evenimente particulare care s-au petrecut, prima descrie evenimente care se pot petrece oricând, în virtutea necesității și a verosimilității, relevând astfel universaliile în mai mare măsură.[43] „Datoria poetului nu e să povestească lucruri întâmplate cu adevărat, ci lucruri putând să se întâmple în marginile verosimilului și ale necesarului”[44] prin intermediul mimesisului. Astfel, „poetul e dator să vorbească cât mai puțin în nume propriu, pentru că nu asta face din el un imitator.”[45] Chiar dacă nu atinge puritatea gândirii filozofice, arta are valențe spirituale înalte, fapt care îi oferă un statut autonom și respectabil între dezvoltările gândirii.

Aristotel pune în strânsă legătură imitația cu metafora: „cu mult cel mai de preț e însă darul metaforelor. Dintre toate, singur el nu se poate învăța de la alții, și e și dovada unei fericite predispoziții: căci a face metafore frumoase înseamnă a ști să vezi asemănările dintre lucruri.”[46] A

---

[40] *Ibidem*, 1455b 1-15.
[41] Halliwell, 2002, 194-197.
[42] *Ibidem*, 199-200.
[43] Aristotel, 2011, 1451b 5-10. Desigur, această judecată nu se aplică istoriografiei sau filozofiei istoriei. Vezi apendicele „Aristotel și Tucidide. În marginea cap. IX al Poeticei” în Aristotel, 2011, 237-245. Vezi și Halliwell, 2002, 193-195.
[44] Aristotel, 2011, 1451a 35-1451b.
[45] *Ibidem*, 1460a 5-10.
[46] *Ibidem*, 1459a 5-10.

vedea asemănările dintre lucruri, înseamnă a le putea imita structurile și a semnifica o realitate posibilă. Se deduce că filozoful vede mimesisul ca un gen de metaforă, iar talentul artistului în funcție de puterea de a crea metafore.[47] Prin această corespondență ne dăm seama încă o dată că, pentru Aristotel, arta reprezentațională se supune unor legi proprii de coerență internă, care nu au legătură cu domenii exterioare și care se supun unei judecăți în termeni proprii. Acest lucru e sesizabil și când el numește două tipuri de erori care pot apărea într-o operă de artă: erori esențiale, care țin de imitarea nereușită a structurii și, deci, de lipsa de talent, și erori accidentale, care se referă la inexactitatea reproducerii elementelor constitutive. Talentul artistic e mai important decât exactitatea tehnică a detaliilor. Astfel, neajunsurile de care Platon acuză arta reprezentațională nu trebuie luate în seamă, atâta timp cât opera își îndeplinește cu succes toate criteriile de funcționare internă.

La Aristotel se vede pentru prima dată o încercare de a separa eticul de estetic în artă, opera fiind susceptibilă de a fi supusă, în primul rând, unei judecăți estetice.[48] Grație desprinderii judecăților etice de cele estetice, putem face o analiză pertinentă a operei de artă ca operă de artă, cu realitate în sine. Dacă la Platon, mimesisul tindea să se plaseze în modul de a gândi arta reprezentațională ca mijloc de a reflecta lumea precum o oglindă, la Aristotel ne situăm adânc în al doilea mod, cel care gândește arta reprezentațională ca un mijloc de a crea lumea, cu atenția îndreptată asupra funcționării ei interne.

3. Paradigma artei islamice

Traducerea textelor filozofice grecești în arabă, în Bagdadul secolelor VIII-X, a înlesnit transmiterea filozofiei antice în spațiul islamic și în cel european unde, în scolastică și apoi în Renașterea timpurie, a cunoscut un reviriment considerabil. Însă, dacă încercăm să găsim influențe ale gândirii platonice sau artistotelice în construirea paradigmei artei islamice, ne este foarte greu să găsim dovezi favorabile. A existat într-adevăr o transmitere arabo-siriacă a *Poeticii*, la fel cum idei din *Republica* se găsesc în texte arabe ale perioadei, deși nici o scriere autentică a atenianului nu ne-a parvenit prin mediul arab.[49] Lipsa de

[47] Halliwell, 2002, 189-193. Pentru teoriile metaforei, vezi Sheppard, 1987, 120-123.
[48] Potolsky, 2006, 36-37.
[49] Pentru transmiterea arabă și siriacă a textului *Poeticii*, vezi introducerea lui Tarán și Gutas în Aristotle, 2012, 77-128. Pentru transmiterea operelor lui Platon în spațiul islamic, vezi Badawi, 1968, 35-45.

înrâurire a teoriilor artistice greceşti asupra modului de a gândi arta în lumea musulmană ar putea părea curioasă, având în vedere influența considerabilă pe care filozofia greacă a avut-o în alte domenii ale gândirii islamice, precum teozofia, filologia, jurisprudența sau chiar teologia.[50] Dar, având în vedere că nici în Coran (*Qur'ān*) sau în tradițiile care consemnează spusele lui Muḥammad (*ḥadīth*) nu există o doctrină explicită cu referire la artă, această lipsă nu mai pare atât de curioasă, fiindcă ne dăm seama că preocupările primilor musulmani nu erau îndreptate spre domeniul artei, sau mai degrabă priveau spre el cu timiditate, neştiind cum să-l abordeze.[51] Pentru a înțelege paradigma artei islamice trebuie mai întâi să vedem în ce măsură islamul este o religie aniconică, ce condiționează o societate suspiciosă în privința reprezentării artistice.

3.1. Aniconism islamic

În Coran se găsesc patru termeni care denumesc idolii: *aṣnam* (idolii în sensul strict al termenului de imagini ale divinității), *anṣāb* (statui ridicate sau așezate pe socluri), *awthān* (imagini gravate), și *tamāthīl* (portrete); acest din urmă termen e pluralul de la *timthāl*, care înseamnă „a opera un mimesis."[52] Omul nu e făcut după chipul lui Dumnezeu, ci i se suflă duhul divin: „El l-a desăvârșit și a suflat în el din duhul Său."[53] Deci reprezentarea omului în artă nu poate oferi o câtuși de mică imagine a divinității, cu atât mai puțin a duhului său, căci operele de artă (care reprezintă ființe vii) nu sunt însuflețite. *Ḥadīth*-urile sunt destul de precise în această privință: Al-Bukhārī, doxograf din secolul al IX-lea cu autoritate incontesabilă în islamul sunnit, consemnează unele tradiții iconoclaste venite prin intermediul soției Profetului, 'Ā'isha, care susțin ideea că, în ziua Învierii universale, făcătorilor de imagini li se va cere să-și aducă operele la viață, ceea ce le va fi imposibil; artiștii vor primi cele mai cumplite pedepse de la Dumnezeu; îngerii nu intră în casele unde se găsesc reprezentări picturale; Muḥammad însuși i-a cerut soției să îndepărteze o draperie cu imagini fiindcă îl distrăgea în timpul rugăciunii.[54] Pe de altă parte, există o istorioară care povestește că Muḥammad, când a mers să distrugă cei 360 de idolii din jurul Kaʿabei,

[50] Cf. Badawi, 1968, 25-32.
[51] Ayada, 2010, 25-31.
[52] *Ibidem*, 29.
[53] Coranul, 2010, 32: 9. Vezi și 15: 29 și 38: 72.
[54] Ayada, 2010, 55-57 și notele 98-104.

interiorul sanctuarului de la Mecca era pictat de meșteri bizantini cu diferite scene religioase. Profetul a ordonat distrugerea picturilor cu excepția unei icoane ce o înfățișa pe Fecioara Maria cu Pruncul. Icoana a ars și ea într-un incendiu ulterior.[55] Într-un *ḥadīth qudsī* transmis de Abū Huraira, Profetul spune că Dumnezeu se întrebă retoric cine e un transgresor mai mare decât cel care încearcă să creeze ceva asemănător creaturilor divinității, provocându-l pe acela care are cutezanță, să construiască măcar un atom sau o sămânță.[56] O provocare asemănătoare se întâlnește în diverse locuri din Coran unde Dumnezeu cheamă pe oricine îndrăzește și se crede în stare, să compună o scriere asemănătoare textului sacru, acest lucru fiind desigur imposibil, grație perfecțiunii Coranului.[57] Totuși, Coranul nu abordează direct problema artei, și din versetele sacre nu se poate extrage o interdicție clară a imaginii. Desele referiri coranice la Vechiul Testament, ar putea sugera consonanța viziunii islamice cu legile expuse aici. Dar textelor veterotestamentare unde se interzice explicit reprezentarea, li se opun altele care o admit.[58] În cele din urmă, nu trebuie să ne bazăm prea tare pe moștenirea iudaică, pentru că în Coran se atrage adeseori atenția asupra coruperii pe care învățăturile profeților evrei le-au suferit de-a lungul timpului – Muḥammad e pecetea profeților.

Faptul că în islam nu s-a pus problema teologiei imaginii în timp ce lumea bizantină a cunoscut criza iconoclastă arată că, cel puțin în perioada timpurie, imaginea nici nu intra în discuțiile teologice ale musulmanilor. Nu există nici un edict care să se refere direct la această problemă, iar documentul califului Yazid al II-lea din 721, care ar fi dus la distrugerea imaginilor din sanctuarele creștine și la înlocuirea lor cu forme geometrice și vegetale, e destul de suspect, probabil un fals mai recent, fiindcă nu se găsește în sursele vremii.[59] De altfel, nu se poate afirma că aniconismul islamic ar fi influențat în vreun fel iconoclasmul creștin. Dacă la început musulmanii erau indiferenți în privința imaginilor, mai târziu țin să se diferențieze de creștini prin excluderea reprezentărilor și prin căutarea unui simbolism propriu care să fie arborat

---

[55] Burckhardt, 2009, 4-5.

[56] *110 Hadith* Qudsi, 101. *Hadith Qudsi* sunt spuse în care Dumnezeu vorbește la persoana I, prin Muhammad.

[57] Coranul, 2010, 10: 38 și 17:88, și alte locuri.

[58] Biblia sau Sfânta Scriptură, 2007: împotriva reprezentării vezi: *Exodul* 20: 4-5; *Leviticul* 26: 1; *Deuteronomul* 5: 80; 6: 13; *Psalmul* 97; în sprijinul ei: *Geneza* 23: 7; 33: 3; 47: 7; *Exodul* 25: 18 și 40; 31: 1-6; 35: 4-10; 36: 37.

[59] Grabar, 1977, 45-46.

pe clădirile publice.[60] În viața privată, reprezentarea continuă, palatele dinastiilor musulmane (cu excepția celor berbere din Nordul Africii) sunt decorate cu reproduceri artistice ale vietăților. După secolul al XII-lea, arta figurativă înflorește în Iran, India și Imperiul Otoman, în timp ce, după 1350, în Arabia dispare aproape complet.[61] Comunitatea musulmanilor (*ummah*) este cea care stabilește atitudinea față de artă, sub influența circumstanțelor istorice și a autorității politice. De aceea observăm diferențe în abordarea reprezentării între diferite zone ale lumii islamice. În timp ce în spațiul sunnit și majoritar arab avem de a face cu o ariditate în domeniul artei, cerută de islamul legalist, în spațiul șiit găsim destule opere de artă care nu se sfiesc a fi reprezentaționale. Desigur, oricare ar fi dezvoltările artei în islam, se păstrează o sobrietate care asigură respectarea conceptului de unicitate și unitate a divinității (*tawḥīd*) și împiedică distragerea credinciosului de la adevărul coranic și alunecarea sa spre idolatrie. Atitudinea musulmanului față de imagine trădează convingerea că viețuitoarele sunt imposibil de reprezentat fidel și că operele de artă pot distrage atenția de la conduita prescrisă de Coran și tradiție. De aceea, în spațiul public sunt evitate astfel de posibile tulburări care ar putea duce la revirimentul idolatriei din perioada preislamică (*jāhillīyah*). Pentru artistul musulman, formele geometrice și modelele florale intercalate pe suprafețele ce se cer decorate, sunt satisfăcătoare din punct de vedere estetic și religios, fiindcă exprimă armonia și ritmul creației în care se reflectă unicitatea și unitatea lui Dumnezeu.[62] Aniconismul islamic capătă anvergură odată cu dezvoltarea școlilor de jurisprudență (*fiqh*) care pretind a fi cele mai ortodoxe autorități religioase și predică un islam legalist, autoritar și arid. Totuși, semnificația unei opere de artă nu se găsește în ea însăși, ci e dată de fiecare individ în parte: a ști cum să privești opera înseamnă a înțelege ce semnifică.[63] Acest aspect e foarte important și ne trimite spre următoarele secțiuni al subcapitolului de față.

3.2. O artă simbolică

Problema idolatriei e dublată de problema actului creator. Dumnezeu e unicul care poate crea: el spune doar „fii!” și acel lucru

[60] *Ibidem*, 47.
[61] *Ibidem*, 48.
[62] Burckhardt, 2009, 73.
[63] Grabar, 1977, 49-52.

este.[64] Respingerea operei de artă în mediile legaliste e cauzată și de trufia artistului de a se asemăna lui Dumnezeu. Puterea de creație e exclusiv divină, fiindcă în Coran a crea înseamnă a insufla viață și a produce ceva din nimic.[65] Dumnezeu nu poate avea competitor. Pe de altă parte, există un islam al teofaniei care vede orice creatură sub aspectul manifestării divine și care îl vede pe Dumnezeu în continuă creație, deci în continuă revelare de sine, prin intermediul activării Numelor sale. Coranul prezintă simultan două tipuri de estetică: o estetică a cuvântului și a vocii și o estetică a imaginii și a apariției. Interpretările legaliste reduc de multe ori revelația la primul tip, astfel Dumnezeu este ascuns (*ghayb*) și grăiește prin profeții lui, deși aceștia nu pot să-l cunoască sau să-l vadă. Conform celui de-al doilea tip de estetică, Dumnezeu apare prin intermediul manifestărilor sale. Frumusețea divină se manifestă în frumusețea lumii și fiecare lucru creat e un simbol vizual care indică Invizibilul, așa cum fiecare verset coranic e un semn (*ayat*) al realității divine; Coranul însuși e tot un semn, compus din alte semne (surele).[66] Dovezile existenței, unicității, puterii și milei lui Dumnezeu se găsesc chiar în creație.[67] Cel care știe să privească va ști să înțeleagă, asemenea celui care știe să asculte Coranul. În natură, Dumnezeu se revelează la fel ca în cartea sfântă, de aceea islamul pretinde a fi o religie a evidenței raționale. Totuși, vederea lui Dumnezeu e o vedere ocultată prin vălurile manifestării și cu cât manifestarea e mai diafană, cu atât vălurile devin mai transparente, deși misterul divin rămâne funciarmente de nepătruns. Cel mai transparent văl este Omul Perfect (*al-insān al-kāmil*), concept amplu dezvoltat de Ibn ʿArabī. El e cea mai completă manifestare a divinității.[68]

Plasarea lui Dumnezeu în transcendentul absolut, izolarea lui de creație, creează riscul unui monoteism abstract ce refuză credinciosului orice contact cu divinul și instaurează o dictatură a autorității religioase. Aceasta nu poate genera decât o estetică a deșertului, a golului și a absenței care nu face dreptate sublimității mesajului coranic.[69] Între lumea creată și Dumnezeul complet separat de ea, trebuie să existe o punte de legătură, altfel riscăm negarea oricărei relații între cele două. Această punte e Coranul și manifestarea Numelor divine care construiesc lumea

---

[64] Sintagma apare de mai multe ori în Coran. Vezi Coranul, 2010, 2: 117, 16:40 sau 36: 82.
[65] Ayada, 2010, 31-32 și notele 29 și 31.
[66] Pentru cele două tipuri de estetică, vezi Ayada, 2010, 57-63.
[67] Vezi, de exemplu, Coranul, 2010, 16: 3-18.
[68] Ayada, 2010, 129-190, pentru o analiză extinsă a conceptului de Om Perfect.
[69] *Ibidem*, 65-72.

(pentru șiiți, această punte e Imamul). Prezența divină (*sakīna*) se manifestă în fiecare creatură. O altă punte se poate ridica prin intermediul artei simbolice. Dacă acceptăm că întrega realitate e compusă din oglinzi cu grade diferite de reflexie, în care se poate distinge forma lui Dumnezeu, opera de artă își găsește un loc legitim, în virtutea indicelui ei de reflexie. Astfel, nu mai avem de a face cu o încercare blasfemiatoare de a imita Creatorul, căci scopul artei islamice nu este de a crea ceva asemănător lumii, viu și *ex nihilo*, ci de a simboliza un necunoscut. Arta islamică e o artă eminamente simbolică fiindcă indică prin propria materialitate o realitate ce nu poate fi articulată altfel.[70]

Legitimitatea operei de artă stă în intenția ei. Dacă aceasta e licită, înseamnă că opera de artă trebuie acceptată. În islam, legitim, în primul rând, e să afirmi că nu există dumnezeu în afară de Dumnezeu (*lā 'ilāha 'il 'allāh*) și că Muḥammad este profetul lui Dumnezeu (*muḥammadun rasūlu-llāh*) – aceasta e profesiunea de credință (*shahādah*). Prima parte afirmă că Dumnezeu e diferit de orice din lume, adică nimic nu i s-ar putea asemăna sau substitui, a doua afirmă că există o punte între Dumnezeu și lume – mesajul livrat de Muḥammad. Profetul islamului e identificat cu Omul Perfect, deci cu manifestarea divină în cel mai înalt grad, cu oglinda cea mai pură (pentru șiiți, Omul Perfect este și Imamul). Atâta timp cât opera de artă, refuzând să imite natura, se transformă într-un simbol care afirmă unicitatea lui Dumnezeu și înlesnește manifestarea acestuia, evită blasfemia. Opera nu trebuie să concureze natura imitând un obiect real, ci trebuie să indice, asemenea naturii, adevărul transcendent, în tentativa de a reda esența frumuseții ideale a obiectului.[71] De aceea, nu putem vorbi de artă realistă sau naturalistă în islam.

3.3. Reprezentare și metaforă

În islam operele de artă nu sunt niciodată realiste, cu atât mai puțin naturaliste, iar atunci când se apropie de realism, atrag atenția privitorului asupra iluziei pe care o constituie. S-ar putea spune că aici, corpul operei de artă e autodistructiv, în măsura în care vrea să trimită spre ceva dincolo de el. În picturile persane, siluetele sunt aglomerate, prinse în decorul luxuriant. Nici un personaj nu e izolat sau avantajat. Chipurile oamenilor sunt lipsite de trăsături specifice, nu exprimă pasiuni, sunt luminoase, aproape translucide, iar veșmintele au culori pure, neamestecate cu umbra, la fel de strălucitoare ca decorul. Totul se petrece

[70] *Ibidem*, 195-196.
[71] Gonzalez, 2002, 118.

într-un spațiu bidimensional, iluminat în mod egal, unde acțiunile sunt exemplare și personajele arhetipale. Nu e căutată asemănarea cu realul, ci redarea unei lumi care poate simboliza mai bine lucrarea divină. Deși pictura persană e în special o artă a cărții, nu avem de a face cu simple ilustrații, ci cu metafore, care augmentează înțelesul textului, nu îl dublează pleonastic.[72] În artele decorative, importanța reprezentării vietăților e minimalizată, acestea fiind tratate asemenea ornamentului.[73]

Arta islamică se depărtează de caracterul reprezentațional pentru a deveni referențială prin asemănare. Obiectul reprezentat într-o operă de artă are în mod necesar un caracter de referențialitate prin asemănare cu obiectul ce-i servește drept model, în timp ce relația de referențialitate prin asemănare cu un lucru nu e necesar să se construiască neapărat prin reprezentare.[74] Referențialitatea se poate construi prin intermediul metaforei vizuale, care poate produce imagini fără a reprezenta figurativ, prin incitarea privitorului la imaginare, evitând astfel disputa privind legitimitatea obiectelorartificiale. În această situație, spectatorul are misiunea de a completa o pera, de a articula un sens ce răzbate doar aluziv din corpul ei.[75] Edificator în acest sens este episodul coranic care povestește întâlnirea dintre regele Solomon și regina din Saba, cunoscută în tradiția musulmană și sub numele de Balqis.[76] În sura 27 a Coranului, numită „Furnicile", se povestește despre drept-credinciosul rege Solomon, care, auzind de la o pupăză că regina din Saba nu crede în unicul Dumnezeu, ci se închină soarelui, decide să o convertească. Pentru a-i demonstra rătăcirea spirituală, pregătește două probe la care o supune. În tradiția islamică, precum și în cea iudeo-creștină, Solomon e un mare înțelept, îmblânzitor de spirite și demoni. Astfel, cu ajutorul unor *jinnī*,[77] Solomon obține tronul minunat al reginei, îl sluțește apoi îi cere să-l recunoască. Balqis își recunoaște tronul, trecând cu bine prima probă. Pentru a doua probă, Solomon și ajutoarele sale construiesc un palat pavat cu sticlă sau cristal (*șarḥ*), în mijlocul căruia tronează regele. Când e invitată în sala tronului, Balqis, crezând că înaintea ei se găsește un iaz, își ridică rochia, descoperindu-și gleznele (sau coapsele). Solomon îi spune că greșește, fiindcă ceea ce vede nu e un iaz, ci un paviment de cristal.

---

[72] Ayada, 2010, 239-277.
[73] Grabar, 1977, 48-49.
[74] Gonzalez, 2002, 105-108.
[75] *Ibidem*, 149-153.
[76] Coranul, 27: 22-44.
[77] În mitologia arabă, *jinnī* (djinii) sunt spirite create din foc ce au puteri supranaturale și umblă liber pe pământ; sunt înzestrate, ca și omul, cu liber arbiru.

Regina își recunoaște eroarea și, implicit, rătăcirea spirituală, și se convertește la adevărata credință în Dumnezeul unic.

Versetul 44 al surei „Furnicile" pare să fie singurul din Coran care emite o judecată cu privire la opera de artă și la rolul acesteia,[78] și care generează, în timp, ceea ce Valérie Gonzalez numește „une conscience esthétique salomonique",[79] pe care o vedem transpusă în literatura și în artele vizuale islamice care țintesc să redea caracterul translucid, sticlos, cristalin, al palatului lui Solomon.[80] Versetul e amplu discutat de autoare, care extrage două moduri de a înțelege raportul dintre Balqis, Solomon și construcția de cristal: (1) construcția e miraculoasă și îi dă reginei iluzia că se află înaintea unei ape; Solomon destramă acestă iluzie când îi spune că e doar un paviment de cristal; în acest caz, regina nu e de vină că s-a înșelat, dar, văzând măreția profetică a lui Solomon, se convertește; în acest caz, opera e o reprezentare naturalistă; (2) construcția nu e miraculoasă dar e admirabilă; aspectul operei sugerează o întindere de apă – simbol al vieții și al creației divine –, iar regina se înșală singură, din cauza modului ei eronat de a privi realitatea, crezând că e chiar o apă; Solomon îi aduce la cunoștință adevărul, iar Balqis își recunoaște eroarea și, implicit, falsa religie, și se convertește la adevărata credință; aici nu avem de a face cu o operă reprezentațională, ci doar referențială prin asemănare. Acest al doilea mod de citire a versetului a generat paradigma artei islamice, nu primul mod, care ar fi încurajat operele imitative, naturaliste și *trompe-l'œil*.[81] Astfel, în spațiul musulman avem de a face cu o estetică a metaforei care cere o privire corectă, conformă islamului, pentru a înțelege și a întregi opera de artă. Adevăratul sens al operei se găsește dincolo de ea, în realitatea divină pe care o simbolizează.[82]

Distingem două modalități de a vedea opera solomonică: prima aparține privitorului neavizat și rătăcit spiritual, care confundă pavimentul de cristal cu o apă; a doua aparține privitorului drept-credincios, care își dă seama că pavimentul e doar o construcție de cristal, dar și-o imaginează ca un iaz care nu mai este un simplu iaz, ci o declarație despre neputința de a reprezenta material un iaz, despre minunăția și sacralitatea

---

[78] Coranul, 2010, 27: 44: „I se spuse «Intră în palat!» Când îl văzu, crezu tulburată că este o mare de apă încât își dezveli coapsele. Solomon îi spuse: «Este un palat pavat cu cristal!» Ea spuse: «Domnul meu! Eu m-am nedreptățit pe mine însămi. Împreună cu Solomon mă supun lui Dumnezeu, Domnul lumilor!»" Versetul constituie baza lucrării lui Gonzalez.

[79] Gonzalez, 2002, 31: „o conștiință estetică solomonică." [t.n.]

[80] *Ibidem*, 33-47.

[81] Gonzalez, 2002, 92-113; vezi și Ayada, 2010, 43-57.

[82] Pentru estetica metaforei, vezi Gonzalez, 2002, 137-153.

creației divine, despre unitatea și unicitatea lui Dumnezeu. Această din urmă modalitate de a privi opera de artă e reclamată de o estetică a metaforei.

Rămâne totuși dilema: e sau nu arta islamică reprezentațională? În general nu: arhitectura moscheilor, ornamentele, grădinile, minaretele, tapiseriile, care abundă în spațiul islamic, se apropie mai mult de arta abstractă și urmează cu succes paradigma solomonică. Deși mai puțin răspândită, arta care înfățișează sau descrie obiecte recogniscible și vietăți (precum literatura, pictura persană sau cea mogulă), se folosește într-adevăr de reprezentări, însă doar în măsura în care își devoalează caracterul reprezentațional, solicitându-i spectatorului o privire corectă, prin care să înțeleagă faptul că lucrurile și vietățile reprezentate sunt doar elemente constitutive ale unei metafore ce sugerează un adevăr de nearticulat altfel. O asemenea operă de artă, nu se mai poate numi reprezentațională, căci obiectul ei nu se găsește în realitate, ci dincolo de ea, iar estetica pe care o prezintă nu e una a imitației, ci a metaforei. Opera e, pentru ochiul avizat al musulmanului, referențială prin asemănare, nu reprezentațională. Doar prin imaginație, ea capătă contur și își îndeplinește scopul.

Concluzii

Scurta cercetare a teoriilor artei reprezentaționale ne permite degajarea unor direcții de urmat în analiza fundamentelor unor estetici diferite. Atât Platon cât și Aristotel înțeleg arta reprezentațională ca un model mimetic, deși conceptul de mimesis are înțelesuri diferite la cei doi. Teoria lui Platon, ostilă artei, se construiește pe conceptul de mimesis ca imitare a lucrurilor particulare, ceea ce face din opera de artă o oglindă imperfectă a realității, cu un grad redus de adevăr și, din această cauză, cu efecte negative asupra societății. Deși am văzut că atitudinea lui Platon e, totuși, mai nuanțată, viziunea lui asupra artei tinde vertiginos spre a o desconsidera, limitând opera de artă la pură imitație. Aristotel are o viziune mult mai rezonabilă, care vine în contradicție cu teoria platonică. Conform Stagiritului, arta se bazează tot pe imitare, dar nu a lucrurilor particulare, ci a mecanismelor realității, în străduința de a reda universalii. Conceptul de mimesis la Aristotel se clădește în societate, pe baza convențiilor și modelelor de gândire. Astfel, opera de artă nu e o simplă oglindă a realității, ci un mijloc de cunoaștere. Ambii filozofi greci consideră că scopul artei e de a produce plăcere spectatorului. Dar natura acestei plăceri diferă: la atenian e o plăcere vinovată, sentimentală, ce provoacă dezechilibru emoțional și dovedește o precaritate intelectuală, în

timp ce la Aristotel, plăcerea e de natură intelectual-afectivă, benefică sub aspect emoțional, opera de artă fiind și satisfăcătoare și din punct de vedere intelectual.

Atât Platon cât și Aristotel promovează o estetică a mimesisului prin intermediul căruia se reprezintă realitatea și funcționarea acesteia, în timp ce arta islamică, aproape deloc teoretizată explicit, elaborează o estetică a metaforei unde cuvântul obiect e de nearticulat, și poate fi exprimat doar prin referințe, sugestii sau aluzii. Pentru musulman, opera de artă nu trimite la ea însăși, ci simbolizează ceva dincolo de ea, care nu poate fi exprimat altfel. Înțelegerea metaforei vizuale este cea care dă spectatorului viziunea corectă a operei. În arta islamică nu avem, deci, de a face cu opere reprezentaționale, ci cu opere referențiale prin asemănare care incită privitorul la imaginare. Sensul operei se încheagă la nivelul imaginativ al privitorului, ceea ce dovedește imposibilitatea omului de a copia natura, unicitatea lui Dumnezeu și splendoarea creației sale. Arta islamică trebuie să atragă mereu atenția că vizează altceva, trebuie să fie veșnic aluzivă și să conțină doar sugestii și indicii care ar putea oferi privitorului o înțelegere corectă a naturii sale. Astfel, viziunea musulmană rarefiază și abstractizează opera de artă; doar așa poate evita idolatria și poate servi ca o punte între Creator și creatură.

În schimb, pentru a fi efectivă, arta mimetică trebuie să convingă spectatorul de realitatea ei, să redea în mod realist obiectul la care se referă. În timp ce, pentru Platon și Aristotel, ca și pentru majoritatea teoriilor artistice occidentale, opera de artă stă în legătură cu realitatea, pe care o semnifică, pentru musulman, opera de artă stă în legătură cu Dumnezeu, cu adevărul religios pe care îl simbolizează. Arta occidentală folosește reprezentarea ca mijloc de explorare și cunoaștere a realității reprezentate, ceea ce duce la realism. O operă de artă e realistă când încearcă să reproducă fidel modul în care omul gândește realitatea. Dacă nu forțează convențiile autenticității și cheia de a o citi e disponibilă simțului comun dar nu e sesizată ca fiind o cheie, opera va fi percepută ca realistă.[83] În schimb, arta musulmanilor nu caută realismul, ci se străduiește să împiedice și să destrame orice țesătură realistă. De altfel, devoțiunea față de realism e destul de recentă dacă ne plasăm în context istoric. Culturile din afara Occidentului găsesc alte justificări valide, în afara copierii naturii, pentru a produce opere de artă.[84]

Dacă Platon înțelege arta reprezentațională mai mult ca model ce reflectă lumea precum o oglindă (chiar dacă deformată și deformantă),

[83] Potolsky, 2006, 95-102.
[84] *Ibidem*, 93-94.

Aristotel o înțelege ca model ce creează o lume, sesizând și reproducând mecanismele realității. Ambele teorii sunt fundamentate în gândire filozofică în timp ce paradigma artei islamice se naște din gândire religioasă și din acest motiv nu se integrează în niciuna dintre cele două direcții de înțelegere a artei: nici oglindă ce reflectă lumea, nici reproducere a mecanismelor realității, ci oglindire a divinului și stimulare a lucrării acestuia în inima credinciosului.

Bibliografie

Aristotel. *Poetica*. Studiu introductiv, traducere şi comentarii: D.M. Pippidi. Ed. 3. Bucureşti: Univers enciclopedic gold, 2011.

Aristotle. *Poetics*. Editio maior a textului grecesc, cu introduceri istorice si comentarii filologice de Leonardo Tarán și Dimitri Gutas. Leiden: Brill, 2012.

Ayada, Souâd. *L'islam des théophanies. Une religion à l'épreuve de l'art*. Paris: CNRS Éditions, 2010.

Badawi, 'Abdurrahmān. *La transmission de la philosophie grecque au monde arabe*. Paris: Vrin, 1968.

Burckhardt, Titus. *Art of Islam. Language and Meaning*. Trad. Peter Hobson. Bloomington: World Wisdom, 2009.

Davies, Stephen *et alii*. *A Companion to Aesthetics*. Ed. 2. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2009.

Gonzalez, Valérie, *La piège de Salomon. La pensée de l'art dans le Coran*. Paris: Albin Michel, 2002.

Grabar, Oleg, "Islam and Iconoclasm". În: *Iconoclasm. Papers Given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies*, ed. Anthony Bryer și Judith Herrin. Birmingham: Center of Byzantine Studies, 1977, p. 45-52,

Halliwell, Stephen. The Aesthetics of Mimesis. Ancient Texts and Modern Problems. Princeton: Princeton University Press, 2002.

Pippidi, Dionisie M.. *Formarea ideilor literare in Antichitate: schiţă istorică*. Ed. 3. Iaşi: Polirom, 2003.

Plato. *The Republic*. 2 vol. Trad. Paul Shorey. Cambridge: Harvard University Press, 1969-1970.

Potolsky, Matthew. *Mimesis*. New York: Routledge, 2006.

Sheppard, Anne. *Aesthetics. An Introduction to the Philosophy of Art*. Oxford: Oxford University Press, 1987.

*** *110 Hadith Qudsi (Sacred Hadith)*. Trad. Syed Masood-ul-Hasan. Riyadh: Darussalam.

*** *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Trad. Dumitru Cornilescu. Oradea: Societatea Biblică din România, 2007.

*** *Coranul*. Trad. George Grigore. Bucureşti: Herald, 2010.

REGATUL UNGARIEI MEDIEVALE ȘI ORDINUL CAVALERILOR – MONAHI TEUTONI: STUDIU ASUPRA FORMELOR DE PROPRIETATE ÎN DREPTUL MEDIEVAL: EXEMPȚIUNEA

Mihai Safta[*]

THE KINGDOM OF HUNGARY AND THE TEUTONIC ORDER – FORMS OF PROPERTY IN THE IUS COMMUNE: EXEMPTION

Rezumat. *Studiul are ca obiectiv clarificarea pe cât posibil, a unor noțiuni terminologice prezente în discursul juriștilor medieviști despre ius commune. Vom face o scurtă prezentare a cadrului istoric, contextul problemei conflictului între Andrei al II-lea și Ordinul Cavalerilor-Monahi Teutoni, soluționarea acestuia, dicotomia Christus-Fiscus și necesitatea clarificării limbajului juridic. Un alt aspect al cercetării este caracterul jurisdicției "de jure" a Țării Bârsei pe perioada 1211-1224.*

Cuvinte cheie: *Transilvania, Regatul Ungariei Medievale, Andrei al II-lea, Teutoni, Țara Bârsei, ius commune*

Abstract. *The research aims to clarify certain terminological misinterpretations in medieval legal discourse of the ius commune. After a brief exposure of the institutional and political context of the Kingdome of Hungary during the early thirteenth century, we will focus on the case of the "Burzendland" and its new masters, the Order of the Teutonic Knights, in relations with the Holly See and the Crown, regarding property rights and the exemption granted in 1224.*

Keywords: *Transylvania, Teutonic Knights, Medieval Hungary, property rights, ius commune.*

[*] Doctorand la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie mihaisaftas.259@gmail.com

Un element foarte nou în politica externă maghiară a fost problema cumanilor, păgâni, de limbă turcă, ce trăiau din secolul al XI-lea ca nomazi în patria străbună de odinioară a maghiarilor, între Dunărea de Jos și Don. Ulterior, pământul lor ”Țara cumanilor” (Cumania), a însemnat pentru maghiari, în primul rând, teritoriul vecin, de dincolo de Carpați, unde în secolul al XIV-lea, s-au înființat principatele Țării Românești și Moldovei.

Andrei al II-lea a plănuit să-și extindă autoritatea și în această direcție, de aceea, în 1211, a colonizat hotarul sudic al Transilvaniei cu Ordinul cavalerilor teutoni întorși din Țara Sfântă. Le-a trasat misiunea de a-i converti pe cumani și le-a dat ca feudă întreg teritoriul de dincolo de Carpați. Cavalerii s-au apucat cu multă râvnă să colonizeze ținutul de graniță, în bună parte nelocuit, au construit cetăți și au populat sate. Încercărilor foarte promițătoare le-a pus capăt aspirația la independență a ordinului. După ce cavalerii au început să se considere independenți și și-au oferit țara, spre protecție, papei Honoriu al III-lea, Andrei a pornit cu armată împotriva lor, în anul 1225 și i-a scos prin forță. Zadarnic a protestat papa, încă ani de zile după eveniment. În final, ordinul a obținut în regiunea baltică, ceea ce nu-i reușise în Ungaria[1].

Pal Engel considera că pe perioada secolului al XIV-lea, societatea era împărțită după capacitatea de a deține proprietate astfel: cei ce posedă proprietate și cei ce nu posedă proprietate, *homo possessionatus* e considerat echivalentul nobilului, iar *homo impossessionatus* este omul fără nobilitate, *homo ignobilis*.[2] În alte cuvinte, serful ar fi *ignobilis seu rusticus*, un om ce trăia de pe proprietatea altuia, în schimbul supunerii.

Vom investiga pornind de la această interpretare dacă este vorba despre relațiile feudo-vasalice. De asemenea vom încerca să clarificăm pe cât se poate terminologia folosită, limbajul juridic medieval, ce poate fi foarte ușor eronat interpretat.

Domnia regelui maghiar Andrei al II-lea se remarcă prin introducerea de *novae institutiones*, ce transformau donația și beneficiul în forme similare cu cele utilizate în centrul *Christianitas-ului*. ”Chiar de la începutul domniei, Andrei a introdus ”noi instituții *(novae institutiones*)” care, în esență, au constat în donația unor pământuri întinse credincioșilor săi. A dona pământ ”perpetuu” , adică o stăpânire ce poate fi moștenită, fusese o modalitate de manifestare a bunăvoinței regale, începând cu Sfântul Ștefan, dar se întâmpla destul de rar și, chiar și atunci, numai din bunuri reversibile sau din averea privată a regelui.

[1] Engel, 2011, 119.
[2] *Ibidem, passim.*

Hotărârile regale au adus două noutăți. Pe de o parte, pământurile donate aveau o întindere uriașă și nu cuprindeau numai păduri, ceea ce ar fi fost încă acceptabil, dar și sate locuite de castrensi și de către udvornici."Cea mai bună măsură pentru donații, afirma el, este tocmai lipsa de măsură - *optima in principe donandi mensura immensitas iudicetur*-".[3]

Regatul Ungariei rămâne însă în patrimoniul Sfântului Petru, tutela coroanei și proprietățile acesteia se supun voinței divine, iar după moartea ultimului rege din dinastia Arpadiană, intervenția Sfântului Scaun dovedește forța și aplicabilitatea doctrinei primatului vicarului lui Iisus (*Vicarius Christi*)*:*

*"*The Pope now put forth the full pretensions of the Holy See, and openly denied the proud right of the Hungarian people to choose their own sovereign. He declared Hungary to have been obtained in fief from the Holy See by Stephen I. And asserted the right of females to occupy the throne. Consequently, the right of Maria of Naples and her descendants was paramount."[4]

Suveranitatea, posesiunea și exempțiunea

Conceptul de suveranitate teritorială a fost epitemizat in dictonul *rex in regno suo est imperator*. Regele este considerat îndreptățit în teritoriul său precum împăratul, fiind considerat sursa dreptului. El a asimilat funcția instituțională a împăratului de *pontifex maximus*. *Ius publicum in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit* (Dig.1.1.1.3 Ulpia). *Ius in sacris* era aplicabil chestiunilor ecleziastice organizatorice, administrative și disciplinare și, de asemenea, convocarea consiliilor generale.[5] Dar cum împăratul roman era considerat ca apogeu al suveranității, aplicarea acestei idei la nivel regional în conjunctură cu deja dezvoltatul sentiment național constituia în mod evident un pericol imens[6]

---

[3] Engel, 2011, 118-119.

[4] La fel cum este și cazul cu regatul de Neapole și Provence, preluate de dinastia Angevină, prin benevolența Sfântului Scaun."The kings of Naples were hereditary lords, over the county of Provence, albeit in nominal vassalage to the Empire as representing the imperial fief of the ancient kingdom of Arles." Baddeley, 1897, 25.

[5] Ullmann, 1978, 102.

[6] Acest adagiu abia citat a fost doar un simptom al gradului ridicat al crizei religioase deja pornite. Au zguduit asumpțiile creștine de până atunci asupra cosmologiei Christianitas-ului, anume tema dominantă a întregului sau principiul indivizibilității, conform căruia Christianitas acapara omul în întregime. Aceasta exclude atomizarea "Ganzheit" in categorii diferite, precum religia, morala, politica etc.

la simpla idee a unei entități universale incorporate în conceptul[7] Sfântului Scaun.

Sfârșitul secolului al XIII-lea reprezintă apogeul fragmentării teritoriale, precum și afirmarea noilor puteri din cadrul Christianitas-ului (Regatul Angliei, Franței) în detrimentul Sfântului Imperiu Romano-German. În pofida eforturilor imperiale și pontificale de a menține doctrinele Pauline, Christianitas face acum primii pași spre Europa, spre o nouă structurare politico-instituțională și socială. Dreptul cutumiar își începe ascensiunea pe plan legislativ. ”S-a trecut așadar de la principiul personalității la cel al teritorialității legilor”[8].

Regatul Ungariei, aflat la marginea Christianitas-ului, întâmpină însă probleme atât de natură legislativă cât și doctrinară în raport cu Sfântul Scaun. După primul conflict armat între Andrei al II-lea și cavalerii-monahi teutoni, urmat apoi de deposedarea și expulzarea lor, rămâne nepedepsit de Sfântul Scaun. Dintre toate sancțiunile aplicabile faptelor comise, regele nu suferă consecințele unei excomunicări.

Motivele Sfântului Scaun de a acționa cu severitate și promptitudine în zona Regatului Ungariei, sunt în foarte mare măsura datorate conflictelor mult mai apropiate de inima Europei, dar nu fac obiectul acestei cercetări.

Posesiunea[9] este un termen ce desemna inițial în legea celor XII Table doar lucrurile imobile. Vocabularul dreptului roman împarte efectele legale ale posesiei în *ius civile* și *ius honorarium.*

Proprietatea este definită în dreptul roman ca un drept absolut cu prerogative nelimitate, dar de la *mancipium*[10] la *proprietas*[11] este o

---

[7]Absorbția axiomelor aristotelice a fost de un pericol imediat pentru această ideologie cu tema ei concomitentă de unipolaritate, conform căreia toate acțiunile erau direcționate spre un singur telos, mântuirea. Această unipolaritate a ajuns să fie înlocuită cu bipolaritatea. Aut-aut a cedat locul unui et-et. Fundamentul acestui aspect unipolar al Christianitas-ului era renașterea realizată prin botez. Aceasta era concepută ca o ”regeneratio” sau o ”renovatio” și era efectul schimbării lui homo animalis într-o nova creatura, după terminologia Paulină. Acestei trăsături cardinale a cosmologiei Christianitas-ului îi este dată foarte puțină atenție.

[8] Radu, 2008, 207.

[9] O succintă expoziţiune reiese din paragraful următor: ”The term originally referred only to land and even the Twelve Tables apparently did not apply them to movables. As regards the legal effects of possessio we must distinguish between ius civile and ius honorarium.” Schulz, 1951, 429.

[10] ”Inițial, a fost mancipium, puterea șefului de familie, care se exercita asupra persoanelor și lucrurilor importante supuse autorității sale. Apoi, a venit dominium, care constituia un drept privativ, opozabil tuturor (în acest sens, el era absolut), dar nu era nelimitat; el comporta restricții în interes general și în ce al vecinilor; el putea coexista cu alte drepturi asupra lucrului.”, Malaurie & Aynes, 2013, 104-105.

adevărată metamorfoză. Politic, proprietatea era inițial rezervată cetățenilor romani, quiriții: de aici, expresia ”proprietate quiritară”, *plena in res potestas* (plenitudine de puteri asupra lucrului). Ceea ce pare mai ales că a caracterizat dreptul roman, a fost rigoarea cu care acesta distinsese proprietatea, drept exclusiv ce purta asupra lucrurilor corporale, de celelalte drepturi reale, care erau drepturi incorporale.[12]

La sfârșitul secolului al XI-lea, odată cu redescoperirea *Digestelor*[13], începe renașterea dreptului roman, renaștere inițiată de glosatori care s-au consacrat comentariilor (*glosa*) pe textul latin: Irnerius, fondatorul Școlii din Bologna, Azon și mai ales Accursius. În universitățile ce se năștеau (Bologna. Paris, Montpellier, Orleans, Oxford, Praga, etc), predarea dreptului roman consta într-un comentariu al Codului lui Iustinian, predarea dreptului canonic în studierea Decretului[14] lui Grațian (de către ”decretiști”).

Decretul lui Grațian va forma, împreună cu alte patru culegeri (Decretatele lui Grigorie al IX-a, Sextus-ul, Clementinele, Extravagantele), Corpus iuris canonici, editat în 1582 și în vigoare până în 1917, data promulgării lui Codex iuris canonici (Codul de drept canonic, el însuși înlocuit în 1983 de noul Cod de drept canonic). Decretiștii (precum Hugoccius) au făcut, asemenea glosatorilor, glosa textului lui Grațian. În secolul al XIII-lea ”decretaliștii” care le-au succedat (precum Hostiensis) și-au extins comentariile la Decretatele lui Grigorie IX (ce datează din 1234).

Renașterea dreptului roman[15] într-o țară guvernată până atunci de cutume ajunge, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIII-lea la o împărțire intre *ius commune* și *ius canonicum*. Dreptul roman se bucura de un imens prestigiu în țările de cutumă, iar în lipsa aplicării sale directe (ca *lex scripta*), era considerat ca *ratio scripta*, rațiunea scrisă, ținându-se

---

[11] ”…odată cu Iustinian, a apărut proprietas, care se opunea uzufructului (dezmembrământ al proprietății) și posesiei (situație de fapt).” *Ibidem*.

[12] *Ibidem.*

[13] Două manuscrise esențiale pentru viitorul Corpus Iuris Civilis reapar în spațiul italian: Littera Pisana și Littera Fiorentina.

[14] ”Decretul lui Grațian intitulat ”Concordia discordantium canonum ” , reprezintă o culegere metodică a 3900 de fragmente din diverse izvoare ale dreptului canonic, după ce Grațian eliminase din ele temele pur teologice precum și scrierile apocrife, apoi le criticase, interpretase, armonizase și sistematizase conținutul.”, Malaurie & Aynes, 2009, 69.

[15] ”Ea lasă totuși curs liber unor influențe reciproce. În realitate, mai degrabă decât o pluritate de sisteme, exista o pluritate de izvoare (drept roman, drept canonic, drept cutumiar) invocate, eventual, de manieră simultană în fața aceluiași tribunal”. Malaurie & Aynes, 2009, 70.

cont de calitățile sale: era vorba despre un drept comun tuturor juriștilor formați în universități (”legiști”) după glosatori, mai complet și mai perfecționat decât drepturile locale. El va exercita, cu acest titlu o puternică influență asupra formării dreptului cutumiar și asupra formării dreptului canonic, pe care-l suplinea, fără a-l înlocui. ”Situația va începe să se regularizeze în Ungaria de-abia la sfârșitul primei jumătăți din secolul al XIV-lea, când dinastia străină Angevină a reușit să implementeze bazele sistemului instituțional occidental.”[16]

Doctrina creștină dominantă în Evul Mediu occidental răspunde *Lui Dumnezeu, Dominus Deus,* Dumnezeu este singurul stăpân al bunurilor terestre. Proprietatea seniorului se împarte deseori în foarte multe straturi[17] de la proprietăți alodiale, beneficii, donații, ereditare, înfiefate, etc. Proprietatea medievală, precum proprietatea funciară de astăzi, este o proprietate ”en action et non une propriété en système, les tensions en sont permanents”[18].

Proprietăți simultane, juxtapuse sau suprapuse pe imobile și legate la rețeaua de obligații conexe, duc în mod inevitabil la o stagnare economică mare. Imperativa necesitate a imobilității este profund plantată în mentalul colectiv pentru care orice noutate este percepută precum o tentativă de tulburare a ordinii prestabilite.[19]

---

[16] ”Pătrunderea dreptului canonic în regatul patrimonial maghiar și zonele controlate de acesta, așa cum a fost consacrat de evoluțiile reformiste din secolul al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea putem afirma că s-a făcut imediat în succesiunea elaborărilor canonice enumerate. Până la jumătatea secolului al XII-lea în Ungaria erau utilizate colecțiile de drept canonic din perioada carolingiană Collectio Dionysio-Hadriana și marele compendiu de false decretale Collectio Pseudo-Isidoriana. Este posibil că legislația gregoriană, în sensul celei elaborate și aplicate în ambianța pontificatului lui Grigore al IV-lea a întâmpinat reticențe în regatul maghiar. Totuși, decretul lui Grațian a fost difuzat în Ungaria. Legislația canonică a Conciliului Lateran IV este și ea prezentă pe teritoriul maghiar. Cea mai mare colecție a epocii, Liber extra, ce aparține, cum am văzut, epocii lui Grigore al IX-lea este și ea utilizată în Ungaria. Ca expresie fără echivoc a progresului hierocratic în Ungaria în timpul lui Grigore al IX-lea, din colecția de decretale Liber extra se păstrează optsprezece exemplare, ”un numero superiore al numero degli esemplari o dei frammenti conservati in Ungheria di qualsiasi altra opera di diritto canonico medievale.”” Turcuș, 2001, 38-40.

[17] A se vedea reprezentarea posesiunilor imobile in schema unui Arbor Feudorum.

[18] Rials & Alland, 2003, 1254.

[19] ”Les propriétés simultanées, juxtaposées ou superposées sur l`immeuble, et ligotées par le réseau des obligations associées, ont pour conséquence inévitable un immense immobilisme économique. Le droit de l`un, enserre dans le lacis des droits des autres, ne peut souffrir aucun changement dans son exercice. Que soit modifié le contenu d`une seule maitrise, c`est tout l`ensemble qui risque d`être déstabilise. La solidarité enchaine. L`impérieuse nécessité de l`immobilité est profondément ancrée dans la conscience

Exempțiunea teritoriului donat inițial de regele Andrei al II-lea teutonilor, survine în 1224 la rugămințile ordinului de a fi sustrași de sub autoritatea coroanei maghiare, fiind translatați sub protecția apostolică. Teritoriul cedat a trecut in 1224 sub apărarea și protecția Scaunului apostolic, iar Honorius subliniază faptul că serviciul oferit de teutoni în Burzenland, nu este un serviciu pierdut in slujba Țării Sfinte. Burzenland se detașează de Transilvania și este aproape de a constitui o nouă dieceză și o seniorie ecleziastică în același timp. Adevărata putere este dată pe mâinile *domus Theutonicorum*, pe care papa Honorius al III-lea îi numește *domini terrae*.[20]

”La începutul secolului al XIII-lea, situația cavalerilor, stabiliți acum la Acra, era precară, de aceea invitația regelui Ungariei, Andrei al II-lea (1205-1235), ca ei să se așeze în Transilvania a fost bine venită. Instalarea noilor colonești trebuia să asigure, în intenția regalității, apărarea sud-estului țării împotriva cumanilor care dominau încă regiunile românești de la sud și est de Carpați, precum și atragerea la credința romană a ”păgânilor și schismaticilor”, adică a cumanilor și a populației românești ortodoxe din zonele de așezare și din cele învecinate.”[21]

Teutonii, cavaleri-monahi[22], răspund apelului coroanei maghiare și acceptă oferta de a prelua și fortifica un pământ nelocuit[23], părăsit. Misiunea ordinului[24] era de a proteja regatul și de a converti cumanii.

---

collective pour laquelle toute nouveauté est ressentie comme une atteinte à l`ordre établi.” *Ibidem.*

[20] Gouguenheim, 2013, 49.

[21] Pop, 2003, 207.

[22] ”The clerics in the feudal age have had their dignities augmented and created a special unity of clerics and clerks. One of the most relevant creations of the XII century was the monastic orders of the Templars and the Hospital of St. John. This hybrid represents the very epitome of the medieval man, being a combination of both secular and spiritual power. Its main goal was to protect the pilgrims on their way to the Holly Land, and fighting off the pagans and infidels. In the beginning of the XI century the brothers of the Hospital intensify their effort in fulfilling their main objective but in the XII century have a remarkable growth, from monasteries that receive and shelter pilgrims, and those buildings that receive the ill and sickling (that were known in the age as houses of God), to a centralization and an even stronger foothold in the Holly Land. In the XIV century it became the foremost order.” Bras, 1965, 99-100.

[23] ”Que ceux-ci, les teutoniques, soient installés aux confins de notre royaume, telle une nouvelle plantation, et, supportant les assauts incessants des païens, qu`ils ne craignent pas de s`opposer jour âpre jour à la mort, comme un rempart solide au service du royaume.” Gouguenheim, 2013, 43.

[24] ”L’Ordre avait pour mission de protéger le royaume, voire d`étendre le Domain royal en obtenant la conversion des Coumans. Il a donc dû mener une guerre d`évangélisation et ne pas se cantonner à la défense des frontières. Les Teutoniques durent aussi exploiter

”Ei trebuiau să fie un front al cruciadei în spațiul carpato-dunărean…”[25]. Deși termenul de ”terra deserta” poate să fie înțeles ca și un teritoriu părăsit, nelocuit, pustiit, nu este cazul, deoarece aici, în ”Burzenland”, erau prezente populații maghiarofone (secuii) și ortodoxe (valahii). Sensul de -țară deșertă- era folosit în epocă pentru teritoriile marginale ale coroanei, zone periferice de importanță strategică deosebită.[26]

”Activitatea misionară și prozelită (pentru că se referă și la creștinii răsăriteni) a bisericii romane dobândise noi dimensiuni în sud-estul Europei, după Cruciada a IV-a (1204), când armatele apusene cuceriseră Constantinopolul. Aceste premise favorabile ar fi trebuit, în intenția Regatului Ungar, să ducă și la extinderea stăpânirii maghiare asupra regiunilor extracarpatice. Pe de altă parte , din perspectivă mai largă, imperiul Româno-Bulgar al Asăneștilor trebuia prins între două forțe catolice, din care una era Imperiul Latin de Răsărit (fondat vremelnic la Constantinopol) , iar cealaltă urma să fie pomenitul ordin al teutonilor.”[27]

Ordinul[28] primește următoarele beneficii: dreptul de a numi și alege proprii judecători, privilegiul imunității -fapt ce îi sustrage de sub orice autoritate a oficialilor regalității- care în 1212 sunt sporite prin permiterea circulării în Burzenland a unei monede diferite de cea a coroanei maghiare, o monedă proprie teutonilor.

Astfel se formează primele organizații teutonice instituționale, iar din 1213 apar primii coloni și cu ei primele construcții de fortificații. Primele posibile îndoieli ale monarhului maghiar apar, se pare, cu interdicția sa de a permite teutonilor ridicarea fortificațiilor de piatră, el autorizase doar pe cele de lemn. O fortăreață de piatră însă, a fost ridicată la Kreuzbourg[29].

---

les terres conquises, en y faisant venir des colons.il aura fallu, pour accomplir cette tâche, que l`Ordre soit en mesure de dépêcher un nombre suffisant de combattants. En 1211 il n`est pas sûr qu`il en ait eu les moyens. Mais l`offre était séduisante.” *Ibidem*, 44.

[25] *Ibidem*, 44.

[26] A se vedea asemănarea cu calitatea voievodatului Transilvaniei de apanaj.

[27] Pop, 2003, 208.

[28]Considerăm relevantă descrierea lui Philippe le Bras: “A la vérité, on ne parlera d`ordre que vers la fin du XIII siècle, préférant la dénomination plus concrète de frères, de chevaliers, de maitres, ou vêle de malice. La réalité pourtant s`impose : il s`agit bien d`ordres, places plus ou moins théoriquement sous la Règle de Saint Benoit, ou bien sous la Règle de Saint Augustin, et empruntant leur organisation aux ordres, monastiques ou canoniaux, non sans la marquer de caractères originaux.” Bras, 1965, 101.

[29] Localitate ce nu a fost încă identificată.

Dreptul de a bate monedă a împiedicat și limitat expansiunea și suveranitatea ordinului. În 1222, în urma unei altercații cu coroana maghiară, teutonii primesc o extensie a spațiului donat inițial, expansiune permisă până la *terminos prodnicorum*[30]. Dacă donația de la 1211 se oprea la râul Borza[31], cea de la 1222 merge până la munții din est. Frontiera este mutată considerabil, iar teutonii au obligația de a face din corpul ordinului un adevărat zid și de a apăra cu prețul vieții aceste teritorii. Tot acum primesc dreptul de a ridica fortărețe din piatră.

”Par conséquent, cette terre, en vertu des indulgences concédées par le Siege apostolique, n`a pas d`autre évêque ni prélat que le pontife romain”[32]. Aflat acum în posesia unui vast domeniu, ordinul începe demersurile consolidării. Lăudați de Andrei al II-lea și Papa Grigorie al IX–lea[33], ordinul obține exempțiunea fiscală și protecția împotriva devaluării monetare. ”Fiecare rege maghiar, incluzându-l și pe Andrei al II-lea, a donat pământuri care, după concepțiile apusene nu erau feude ci alodii. Donația nu se făcea condiționat și în vederea împlinirii în viitor a serviciului feudal, ci absolut fără condiții, ”în veșnică folosință”-perpetuo jure-, adică cu drept de moștenire –*haereditas*-, cu caracter alodial și pentru un serviciu -servitia- deja îndeplinit. De aceea, hrisoavele de donații nu conțineau niciodată obligativitățile feudale. În schimb descriau detaliat unde, când și ce fel de ”merite” -merita- a avut titularul donației în serviciul domnitorului.”[34]

Exempțiunea[35] a fost sursa altercațiilor, pe de o parte cu episcopul Transilvaniei[36], sub tutela căruia intra Burzenland, iar de cealaltă parte, a fost coroana maghiară. Prin privilegiul exempțiunii, ordinul teuton iese de sub tutela episcopului de Transilvania, Guillaume de Weissenbourg

---

[30] Zona se presupune a fi undeva la sudul Moldovei, poate chiar Dobrogea, în cordonul Dunării.

[31] Râul Bârsa este un râu din Transilvania care se varsă în râul Olt în apropiere de Feldioara.

[32] Gouguenheim, 2013, 46.

[33] ”Comme ledit maitre et les frères avaient construit une forteresse extrêmement puissante, les Coumans terrifies et souffrants d’avoir perdu la possibilité d’entrer et de sortir dans cette terre, rassemblèrent une immense armée de guerriers et agressèrent violemment les frères qui demeuraient là. Mais, avec l’aide du seigneur, ils furent défaits et confus et respectueux, se retirent. Bien plus, certains d` entre eux se rendirent aux frères et coururent vers la grâce du baptême avec leurs épouses et leurs enfants ” *Ibidem*.

[34] Engel, 2011, 120-122.

[35] Papa Honoriu al II-lea acordă privilegiul exempțiunii la data de 1 octombrie 1218, oferindu-le astfel mijloacele legale de a se sustrage autorității episcopale și regale.

[36]Care după modelul celor din Occident, dispuneau de puteri senioriale și politice ce primau față de responsabilitățile clericale.

(1206-1221).[37] Conflictul continuă pe durata anilor următori, 1223-1224, iar la 12 ianuarie 1223, Honorius al III-lea stipulează faptul că acest teritoriu (Burzenland) nu are alt episcop decât pe pontiful roman. Țara Bârsei glisează, la 30 aprilie 1224, sub jurisdicția ”et la propriété” Sfântului Petru. [38]

Teritoriile cedate inițial ordinului, trec sub patronajul Sfântului Scaun, Burzenland se desprinde de Transilvania și se formează o nouă dieceză în frunte cu un senior eclesiastic sub autoritatea unui ordin militar. Adevărata putere este deținută de teutoni, pe care papa îi considera ”stăpânitorii pământului”, ”domini terrae”. Un mic pas rămâne să fie făcut spre independența politică, fapt prevăzut cu siguranță de Hermann von Salza.[39]

Teutonii sunt soldații lui Hristos, *milites Christi*, dar Hermann von Salza a înțeles după eșecul din Transilvania, după expulzarea ordinului ca și consecință a primului război între ordin și un rege creștin, faptul că trebuie să devină *dominus terrae* pentru a-și consolida poziția și a pune bazele unei adevărate puteri. Astfel in 1226, când primii mesageri ai ordinului ajung în zona Prusiei, lecția dobândită în urmă expediției din 1211-1224 este bine învățată.

Bibliografie

Baddeley, S. C. *Robert the Wise and his Heirs 1278-1352.* London: William Heinemann, 1897.

Bras, G. L. *Histoire du Droit et des Institutions de l`Eglise en Occident* (Vol. VII). Paris: Sirey, 1965.

Engel, P. *The realm of St. Stephan, A History of Medieval Hungary 895-1526.* New York: I.B. Tauris, 2001.

[37] ”Un premier pas avait été franchi en 1213, lorsqu`aux termes d`un accord conclu entre l`Ordre et le prélat, les Teutoniques, tout en demeurant soumis à la juridiction épiscopale, en particulier en matière criminelle, obtinrent le droit de percevoir la dime et de choisir les cures du Burzenland. L`ordre assurait donc lui-même l`encadrement de ses paroissiens et étendait ainsi son emprise sur eux. Les rentrées d`argent liées à la perception de la dime lui garantissaient des rentrée financières, utilement affectées à la construction des forteresses.” Gouguenheim, 2013, 47.

[38] *Ibidem*, 48.

[39] *Ibidem*, 49.

Engel, P. *Regatul Sfântului Ștefan.Istoria Ungariei Medievale 895-1526* (A doua ediție ed.). (A. A. Drăgan, Ed., & A. Moga, Trans.) Cluj-Napoca: Editura Mega, 2011.

Gouguenheim, S. *Les Chevaliers teutoniques.* Paris: Tallandier, 2013.

Malaurie, P., & Aynes, L. *Drept Civil. Introducerea Generală* (Traduce a ediției a 3-a din limba franceză ed.). (D. Dănișor, Trans.) București: Wolters Kluwer Romania, 2009.

Malaurie, P., & Aynes, L. *Drept Civil. Bunurile* (Traduce a ediției a 4-a din limba franceză ed.). (D. Dănișor, Trans.) București: Wolters Kluwer Romania, 2013.

Pop, I.-A. *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV, Geneza statului medieval în Transilvania.* Cluj-Napoca: Editura Tribuna, 2003.

Radu, M.-D. *Dreptul Roman al Obligațiilor.* Cluj-Napoca: Argonaut, 2008.

Rials, D., & Alland, S. *Dictionnaire de la culture juridique.* Paris: Quadrige, 2003.

Schulz, F. *Classical Roman Law.* Oxford: Clarendon Press, 1951.

Turcuș, Ș. *Sfântul Scaun și Românii în secolul al XIII-lea.* București: Editura Enciclopedica, 2001.

Ullmann, W. *Scholarship and politics in the Middle Ages.* London: Variorum Reprints, 1978.

ÎNCEPUTURILE MĂNĂSTIRII RADU VODĂ DIN BUCUREȘTI: ISTORIE ȘI SURSE

Drd. Florența Teleman*

THE BEGINNINGS OF THE RADU VODA MONASTERY FROM BUCHAREST: HISTORY AND SOURCES

Rezumat. *În centrul oraşului Bucureşti, într-o atmosferă încărcată de zgomotul paşilor grăbiţi ai trecătorilor, se înalţă, impozantă şi semeaţă, deşi greu încercată peste veacuri, Mănăstirea Radu Vodă, odată important lăcaş de închinare în cetatea de scaun a lui Alexandru al II-lea Mircea. Amintirile legate de prezenţa dominantă a spiritualităţii creştine asupra împrejurimilor pe care încă o impune această mănăstire prin cuvântul şi cântecul bisericesc ce se ridică în altar, se pierd, aşadar, în vremuri de mult apuse, pe când se numea Sfânta Troiţă şi îndeplinea funcţia de reşedinţă a celui mai înalt ierarh al Ţării Româneşti. Deşi arsă de turcii lui Sinan Paşa, izvoarele istoriei permit identificarea cronologiei primei faze de construcţie a Mănăstirii Sfânta Troiţă, ca locaş distinct în cuprinsul aceluiaşi aşezământ monastic ce astăzi se numeşte Radu Vodă.*

Cuvinte cheie: *Alexandru al II-lea Mircea, ctitor, Mănăstirea Sfânta Troiţă din Bucureşti.*

Abstract. *In the city-center of Bucharest, in an atmosphere filled with the sound of the hurried footsteps of passersby, it rises imposing and haughty, though tested several times over the centuries, The Monastery of*

---

* Doctorand la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, florentamititelu@yahoo.com Cercetare finanţată prin proiectul „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală şi post-doctorală”, cod contract: POSDRU/159/1.5/S/137832, proiect cofinanţat din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. Materialul a mai fost publicat, într-o formă restrânsă, în „Provocări şi strategii în ordinea şi siguranţa publică”, volumul Conferinţei ştiinţifice internaţionale a Academiei de Poliţie „Alexandru Ioan Cuza”, 15-16 mai 2014, Editura Universitară, Bucureşti, 2014, 656-663.

Radu Voda, once an important place of worship in the capital city of Alexander II Mircea. The memories regarding the dominant presence of Christian spirituality over the surroundings, that this monastery still imposes through the word and songs that raise from the sanctuary are getting lost thus in the days long gone when it was called the Holy Trinity and it fulfilled its function of residence of the the highest hierarchy of the Wallachia. Although burned by Sinan Pasha's Turks, history springs allow the identification of the first phase of construction of the Holy Trinity Monastery, as a distinct place in the content of the same monastic settlement which today is called Radu Voda.

Keywords: *Alexander II Mircea, founder, The Holy Trinity Monastery in Bucharest.*

Între monumentele de arhitectură religioasă care împodobesc Bucureştiul de astăzi, găsim poziţionată pe un mic deal din dreapta râului Dâmboviţa, una dintre cele mai vechi mănăstiri domneşti ale oraşului, Mănăstirea Radu Vodă[1]. Trăinicia aşezământului monahal numără veacuri, veacuri de grele încercări care şi-au lăsat amprenta asupra construcţiei din piatră sub forma unor adaosuri arhitecturale greoaie de-a lungul timpului, pe care amplele lucrări de restaurare din a doua jumătate a secolului trecut[2], în căutarea armoniei liniilor originare, au încercat să le înlăture. Pesemne că au reuşit, pentru că imaginea mănăstirii ne poartă gândul spre vremuri demult apuse, spre anii de început ai edificiului, marcaţi de grija şi atenţia domnului ctitor, Radu Vodă Mihnea[3], cel care l-a ridicat în decursul celei de-a treia domnii în Ţara Românească şi pe care fiul său, Alexandru Coconul[4], l-a desăvârşit[5].

---

[1] Biserica mănăstirii ce astăzi ne încântă este ctitorită de Radu Mihnea, care a început lucrările de constructie în jurul anului 1613, lucru consemnat chiar de domn într-unul din documentele vremii: „am început a drege şi a înnoi sfânta şi dumnezeiasca mănăstire şi sfântul loc al sfintei Troiţe”, în DIR, B, XVII, II, 150-152. După cronologia admisă, ar fi a patra din Bucureşti, după Curtea Veche (1558), Mărcuţa (1587) şi Mihai Vodă (1590); a se vedea Balş, 1975, 46, nota 1 şi Stoicescu, 1981, 337.

[2] Balş, 1975, 45-52.

[3] Fiul lui Mihnea Turcitul şi al Vişei - se pare doar o ţiitoare a lui Vodă -, a domnit în patru rânduri în Ţara Românească (1601- 1602; martie-mai 1611; 1611- 1616; 1620-1623) şi de două ori în Moldova (1616-1619; 1623- 1626), conform ****Istoria românilor,* V, 2003, 1031-1032.

[4] Fiul lui Radu Mihnea, lăsat de tatăl său pe tronul Ţării Româneşti (1623-1627) la trecerea pe tronul Moldovei; în vârstă de doar 11-12 ani a condus ţara sub tutela mamei,

Din pisania aşezată deasupra uşii de la intrarea în biserică[6] şi din pomelnicul ctitorilor mănăstirii[7] aflăm că admiraţia noastră se revarsă asupra unei rectitoriri, care trebuie înţeleasă nu doar ca o concretizare a spiritualităţii întemeietorului ce împărtăşea credinţele unei societăţi - aceea a momentului zidirii -, ci şi ca rezultat al materializării dreptului de ctitorie în spaţiul românesc[8]. Edificiul de cult actual nu mai păstrează însă nimic din contribuţia comanditarului iniţial, Alexandru al II-lea Mircea[9], bunicul lui Radu Vodă Mihnea, ce „a dat în dar Treimii această biserică de demult”[10], cândva între limitele cronologice ce înscriu numele lui în rândul domnilor munteni din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, şi nici din contribuţia fiului şi urmaşului său direct la tron, Mihnea Turcitul[11], care “a săvârşit şi a împlinit şi a zugrăvit şi a înfrumuseţat şi a isprăvit de tot”[12] aşezământul.

Despre edificiul iniţial, cel întemeiat cu numele de Sfânta Troiţă de Alexandru al II-lea Mircea spre a fi „lavră mare şi de cinste în loc de Mitropolie”[13], prea puţine informaţii mai cunoaştem azi, căci a ars din temelii în împrejurări sumbre pentru întreaga capitală, ce astăzi cu greu ne mai permit reconstituirea anilor de început ai mănăstirii. Ne referim la conjunctura politică şi militară din toamna anului 1595, concretizată în „expediţia de pedeapsă” a turcilor conduşi de Sinan Paşa împotriva „Viteazului”, care a însemnat nu doar ocuparea Bucureştiului, ci şi incendierea aşezămintelor religioase[14] ce pe

---

Doamna Arghira, şi a boierilor credincioşi domniei. A ocupat mai târziu, pentru o perioadă scurtă, scaunul Moldovei (1629-1630), conform *Ibidem,* 60 şi 1031-1032.

[5] „la cursul anilor 7133-1625”, când se finalizează „ce, cât a rămas nesăvârşită de zugrăvit de Radu Vodă”, conform pisaniei mănăstirii publicate de Pelimon, 1858, 210; anul 7133 cuprinde, mai exact, intervalul de la 1 septembrie 1624, până la 31 august 1625.

[6] Publicată în Elian *et alii*., 1965, 343.

[7] Chiţulescu, 2009, 35.

[8] Cronţ, 1960, 77-113.

[9] Fiul lui Mircea III (1509-1510) şi al doamnei Despina, nepotul lui Mihnea cel Rău (1508-1509) şi strănepotul lui Vlad Ţepeş, a domnit în perioada 07 iunie 1568- 27/28 septembrie 1577 (cu o întrerupere de câteva zile în 1574), conform Rezachievici, 2001, 255-272.

[10] Conform textului pisaniei, care în prezent împodobeşte intrarea în biserica mănăstirii.

[11] Mihnea Vodă, fiul lui Alexandru Mircea Vodă şi al doamnei Ecaterina, a domnit în trei rânduri în Ţara Românească (1577-1583; 1585-1591; 1591); trecerea la mahomedism la finele celei de-a doua domnii, i-a adus în istoriografie numele de Mihnea Turcitul, conform Rezachievici, 2001, 273-280 şi 301-308.

[12] DIR, B, XVII, III, 77-80.

[13] DIR, B, XVII, II, 150-152.

[14] Bălcescu, 1953, 119.

atunci îl împodobeau[15]. Acesta este contextul în care Mănăstirea Sfânta Troiţă „săltă şi se spulberă în vântu fără a face la nimeni rău”[16], deşi iniţial fusese transformată de turci în moschee şi fortificată[17].

Evenimentele sfârşitului de veac XVI care, precipitându-se, au culminat cu ştergerea urmelor materiale ce ne-ar fi putut justifica performanţa tehnică şi artistică la care se ajunsese prin edificarea construcţiei despre care mai păstrăm doar amintirea, ne determină să ne îndreptăm atenţia asupra altor categorii de surse informative implicate de cercetarea ştiinţifică[18], a căror unitate obiectivă ne-ar putea contura fie şi numai o parte din trecutul aşezământului. Puţinele informaţii rezultatele în urma cercetărilor noastre preliminare şi opiniile contradictorii în privinţa anilor de început ai mănăstirii întâlnite în istoriografia problemei, ne-au înteţit şi înmulţit întrebările asupra vechimii lăcaşului domnesc iniţial[19], întrebări care au direcţionat studiul nostru spre identificarea cronologiei primei faze de construcţie a bisericii mănăstirii, ca locaş distinct în cuprinsul aceluiaşi aşezământ monastic ale cărui începuturi par pierdute în negura timpului.

Demersul nostru porneşte cu prezentarea, dar şi cu analiza critică şi în paralel a rezultatelor muncii istoricului diverselor generaţii, care în varii stadii ale cunoaşterii izvoarelor de documentare privite prin filtrul propriu şi descrise cu ajutorul cuvintelor adecvate „adevărului” reconstituit de el, a repovestit originile mănăstirii asupra căreia ne îndreptăm atenția. Ancheta întreprinsă asupra muncii antecesorilor noştri urmăreşte nu atât evidenţierea multiplelor studii şi cercetări cu caracter monografic produse, între altele, şi de lipsa unui complet al izvoarelor istoriei care să oglindească pe deplin şi clar trecutul mănăstirii Radu Vodă, cât variatele concluzii la care aceştia au ajuns în privinţa cronologiei primului edificiu domnesc din numitul complex monastic. Ori, neglijarea acestor contribuţii ne-ar putea uşor purta pe „cărări deja bătătorite” şi ne-ar lipsi de privilegiul folosirii unui aport care, în fond, se constituie în baza de pornire a propriei noastre verificări şi interpretări a

---

[15] Ne revin în minte cuvintele francezului Jacob Bongars care, în trecere în anul 1585 prin Ţara Românească, notează: „se clădeşte prost, ... în toată ţara nu se află alte clădiri de piatră care să fie frumoase decât bisericile şi mănăstirile şi castelul de la Bucureşti”; a se vedea *Călători străini* ..., III, 1971, 162.

[16] Laurian; Bălcescu, IV, 1847, 80-81.

[17] Bălcescu, 1902, 102-103 şi Simionescu; Cernovodeanu, 1976, 31-34.

[18] Ne referim la sursele epigrafice, iconografice, narative, documentele de arhivă, precum şi la rezultatele săpăturilor arheologice.

[19] Conform pomelnicului actual, între ctitorii mănăstirii se numără şi un Barbu Vornicul împreună cu soţia sa, Preda, ceea ce a încurajat formularea unei false concluzii, că Alexandru al II-lea Mircea şi-ar fi ridicat mănăstirea pe locul unei biserici din lemn construite de cei doi soţi; a se vedea Teleman, 2014, 31-35.

surselor de documentare, în ipoteze de lucru pe care ne dorim să le probăm cu mărturii documentare solide.

Din perspectiva expusă, putem afirma că întemeietorul Mănăstirii domneşti Sfânta Troiţă a fost Alexandru Mircea Vodă, aşa cum mărturisesc şi documentele ce compun fondul de arhivă păstrat din acele timpuri[20] şi cum, de altfel, întreaga literatură de specialitate parcursă a consemnat în privinţa comanditarului aşezământului[21]. Aceleaşi surse de informare îi atribuie lui Mihnea Vodă calitatea de urmaş al ctitorului care a încheiat lucrările de construcţie - în principiu cele ce ţin de finisarea necropolei părinteşti[22] - şi a zidit chiliile din jurul mănăstirii[23]. Contradicţiile categorice în concluziile rezultatelor cercetărilor istoriografice interogate au ca subiect intervalul clădirii edificiului de cult care, prin varietatea întâlnită, acoperă o mare parte din cei aproximativ 9 ani de domnie ai ctitorului, cuprinşi în perioada 1568-1577.

Astfel, istoria bisericii mănăstirii începe cu primul an de domnie al lui Alexandru Vodă, anul 1568, conform unei vechi pisanii a bisericii care nu a aparţinut însă primei clădiri din piatră a edificiului religios ci, cel mai probabil, a fost aşezată deasupra uşii de la intrarea în biserica mănăstirii odată cu încheierea lucrărilor de rectitorire a aşezământului monastic întreprinse de Radu Vodă Mihnea şi finalizate de Alexandru Coconul în 7133, mai precis în intervalul cuprins între 1 septembrie 1624 şi 31 august 1625. Această pisanie nu este cea care astăzi tronează peste intrarea în lăcaş, căci ea a fost înlocuită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu ocazia lucrărilor de restaurare[24]. Deşi nu mai există, pisania a fost publicată la vremea ei de Alexandru Pelimon şi de Preot Gr. Musceleanu[25], ale căror lucrări au fost însă aspru criticate de literatura consacrată formării cetăţii şi oraşului Bucureşti[26], critică posibil extinsă şi asupra contribuţiilor aduse de aceştia întregirii trecutului Mănăstirii Radu Vodă, încurajându-se astfel formularea de noi puncte de vedere în privinţa momentului prim cu care se deschide istoria edificiului[27].

---

[20] DRH, B, VIII, 131-134; *Ibidem*, 515-516; DIR, B, XVI, V, 269-272 şi XVII, III, 77-80 ş.a.. ..

[21] A se vedea bibliografia.

[22] Chiar Mihnea Turcitul ne spune că în Sfânta Troiţă „zac osemintele răposatului şi preamilostivului părinte al domniei mele, Io Alexandru voievod”, în DRH, B, VIII, 299-303.

[23] DIR, B, XVI, V, 269-272; *Ibidem*, 278-279; DIR, B, XVII, III, 77-80.

[24] Chiţulescu, 2009, 19-20.

[25] Pelimon, 1858, 209-210; Musceleanu, 1873, 72; a se vedea, în paralel şi cu diferenţele inerente de transciere, textul pisaniei publicat de Pelimon şi Musceleanu la Săndulescu-Verna, 1930, 7-8.

[26] Ionaşcu, 1959, 56; Giurescu, 1966, 7.

[27] Nu ne dorim ca prin observaţia noastră să individualizăm premisele care au stat la baza cercetărilor şi concluziilor formulate de istoricii de până acum ci, dimpotrivă, să

Cu toate acestea, opţiunea pentru anul 1568 ca an al începerii lucrărilor de ctitorire a Sfintei Troiţe a fost împărtăşită de cei mai mulţi dintre cei care s-au îndeletnicit cu scrierea istoriei, între care Ioan Brezoianu[28], Maior D. Papazoglu[29], G.I. Ionnescu-Gion[30], C. Săndulescu-Verna[31], St. Nicolaescu[32], George D. Florescu[33], Emil Vârtosu[34], N. Stoicescu[35], Arhim. Poliocapr Chiţulescu[36], Voica Puşcaşu[37] și Oana-Mădălina Popescu[38].

Există însă şi alte păreri privind anul ctitoririi mănăstirii, toate ulterioare anului 1573, an al zidirii pentru care optează doar N. Bălcescu[39], fără a ne da detalii privind împrejurările zidirii care să justifice opţiunea pentru această dată.

În schimb, cea mai mare parte a istoricilor, care la finele cercetărilor au stabilit ca dată de începere a lucrărilor de ctitorire a Sfintei Troiţe anul 1574 sau un an ulterior acestuia, au fost influenţaţi în decizia luată de evenimentele cu largi ecouri în plan politic şi militar ce au caracterizat realităţile istorice atât de instabile şi complexe ale acelui an şi în mijlocul cărora Alexandru al II-lea s-a evidenţiat, în egală măsură, ca parte direct implicată şi afectată. Totul a pornit, aşadar, în lipsa grăitoarelor izvoare, de la posibilitatea justificării actului de ctitorire prin întâmplări cu răsunet pentru întemeietor, care să implice necesitatea gratitudinii faţă de divinitate, unii istorici găsind în faptele anului 1574 suportul unei motivaţii suficiente pentru ridicarea unei construcţii de cult. Căci doar aşa se pot explica parte din premisele care au stat la baza concluziilor ce au stabilit ca an al ctitoririi anul 1574, ori un an posterior lui, în lipsa vreunei menţiuni directe în acest sens în sursele de documentare a problemei supuse dezbaterii.

Contextul acţiunilor lui Alexandru al II-lea Mircea al căror final comportă înţelesuri cu implicaţii directe asupra ctitoririi mănăstirii a fost determinat de reuşita demersurilor întreprinse la Constantinopol pentru

---

acordăm fiecăreia atenţia cuvenită, luând în calcul toţi factorii care ar fi putut concura la susţinerea acestor încheieri.

[28] Brezoianu, 1861, 27, care preia informaţia de la Şincai.

[29] Papazoglu, 1870, 9.

[30] Ionnescu-Gion, 1899, 243 şi urm..

[31] Săndulescu- Verna, 1930, 3.

[32] Nicolaescu, 1937, 3 şi 44.

[33] Florescu, 1934, 9. În studiul din 1935, 80 menţionează că ar fi fost ridicată de către Alexandru Mircea la 1575.

[34] Vârtosu, 1939, 2.

[35] Stoicescu, 1981, 259.

[36] Chiţulescu, 2009, 4.

[37] Puşcaşu, 2001, 257.

[38] Popescu, 2011, 191, nota 1.

[39] Bălcescu, 1902, 103.

obţinerea tronului Moldovei pe numele fratelui său, Petru Şchiopul[40]. Balanţa a înclinat însă imediat spre partea adversă, reprezentată de domnul moldovean destituit, Ioan Vodă cel Viteaz, care şi-a apărat tronul cu toate forţele, reuşind în urma bătăliei de la Jilişte, înfrângerea trupelor reunite care îi însoţeau cei doi fraţi, muntene şi turceşti[41]. În urma luptei, Alexandru Mircea Vodă şi-a pierdut pentru câteva zile scaunul domnesc – înscrise cu aproximaţie, conform ultimelor cercetări, în ultimele zile ale lunii aprilie 1574[42] -, ocupat cu sprijin moldovean de Vintilă, fiul lui Pătraşcu cel Bun, puţin lipsind să-şi piardă şi viaţa[43].

Biruinţa obţinută în lupta cu duşmanul, recuperarea scaunului domnesc şi scăparea cu viaţă din faţa ofensivei vrăjmaşe puteau fi uşor recunoscute în acele vremuri marcate de nesiguranţă drept momente de sprijin şi ajutor din partea lui Dumnezeu[44], pe o scară ierarhică a faptelor bune distingându-se iniţiativa ctitoririi ca dovadă de recunoştinţă faţă de divinitate[45], formă de mulţumire la care ar fi apelat şi Alexandru Mircea Vodă. În acest fel justifică G. I. Ionnescu-Gion[46], B.P. Haşdeu[47], C. Săndulescu-Verna[48], Gheorghe G.

---

[40] În acest an s-a ajuns pentru întâia oară la o uniune dinastică între Muntenia şi Moldova, an care inaugurează şi o perioadă relativ lungă de stăpânire a Mihneştilor în cele două ţări române extracarpatice, cuprinsă cu întreruperi în intervalul 1574-1591. A se vedea Giurescu coord., 1971, 455 şi 458.

[41] Haşdeu,1969, 102-139, închină un întreg capitol, intitulat sugestiv „Catastrofa”, înfrângerii şi morţii lui Ioan Vodă al Moldovei. A se vedea şi Giurescu, 1974, 58-61.

[42] Andreescu, 2007, 64; Rezachievici, I, 2001, 264-267, încadrează domnia lui Vintilă Vodă între 21 aprilie - 3 mai 1574.

[43] Chiar Alexandru Mircea Vodă, întărind toate averile familiei Goleştilor, ne spune cum în timpul luptei de la Jilişte „dacă nu s-ar fi întors ei atunci înapoi (jupan Ivaşco Golescu şi fratele lui, jupan Albul), cu lăncile în oastea moldovenilor, de au apărat capul domniei mele, iar capul domniei mele ar fi căzut”; a se vedea DRH, B, VII, 272-275 şi VIII, 76-78.

[44] Bloch, 1996, 92-93 şi 101-106.

[45] Lazăr, 2012, 19.

[46] „Ceea ce inscripţiunea, păstrată de părintele Muscealeanu, nu spune este faptul că Alexandru-Vodă Mircea a zidit mănăstirea în urma unei bătălii norocose, pe care a câştigat-o acolo, pe colina şi câmpiele împrejmuitore ale Sftei Troiţe, în contra lui Vintilă Vornicul şi Dumbravă Vornicul”, notează Ionnescu-Gion, 1899, 245.

[47] „Deşi Vintilă Vodă nu avea pe lângă sine decât pe viteazul vornic Dumbravă cu o mână de moldoveni, totuşi lupta, încinsă pe câmpia unde este astăzi monastirea Radu Vodă, fu atât de cruntă, încât învingătorul crezu de cuviinţă a-i eterniza memoria, zidind o biserică pe locul bătăliei şi înfiinţând o serbare anuală, rămasă până astăzi sub numele de Moşi. O victorie, o biserică, o serbare, cari ne aduc aminte de ruşinea discordiilor române!”, conform Haşdeu, 1969, 135.

[48] Săndulescu-Verna, 1930, 3-4, ne spune că „Împrejurarea care a determinat pe ctitor, Alexandru Vodă, să zidească mănăstirea, fapt de altfel foarte obişnuit la Domnii români, este biruinţa câştigată într-o luptă - dată aici den jos de Bucureşti - cu Vintilă Vodă...”.

Bezviconi[49] şi Arhim. Policarp Chiţulescu[50] iniţiativa ctitoririi Sfintei Troiţe, înţeleasă şi ca mijloc de perpetuare a victoriei în memoria colectivităţii, mai ales că ar fi fost clădită chiar pe locul unde s-ar fi câştigat lupta[51]. În fapt, nici ultima menţiune nu se regăseşte consemnată în vreo sursă, fiind cunoscut că Alexandru Mircea şi-a trimis patru dregători în fruntea unui corp de oaste spre a recupera tronul Ţării Româneşti şi că ei „l-au lovit pe Vintilă-voievod în mijlocul Bucureştilor"[52], „făr de veste"[53], în timp ce toate documentele vremii poziţionează mănăstirea în afara hotarelor oraşului[54].

Totodată, aşa cum însă lesne se poate observa G. I. Ionnescu-Gion, C. Săndulescu-Verna şi Arhim. Policarp Chiţulescu au opinat, în urma studierii şi interpretării izvoarelor documentare consultate, că anul 1568 evocat drept an al ctitoririi în pisania azi pierdută, poate fi considerat drept reper definitoriu în demersul de stabilire a datei când s-au demarat activităţile de zidire a bisericii mănăstirii, însă au motivat actul de ctitorire prin comemorarea unei victorii ce urma să fie obţinută de Alexandru Vodă abia peste 5 ani, în primăvara lui 1574.

Constantin C. Giurescu a pus, în schimb, zidirea lăcaşului pe seama remuşcărilor ctitorului faţă de uciderea mai multor boieri potrivnici în decursul primilor doi ani de domnie şi a lui Vintilă Vodă[55] (ucis în mai 1574, cum s-a arătat), deşi indirect susţinuse că în iunie 1574 biserica mănăstirii era deja construită[56]. Gion D. Ionescu şi preot Grigore T. Popescu au preluat doar o parte din această motivatţie astfel că, deşi au apreciat că aşezământul monastic ar data din anul 1575, au găsit „biruinţa asupra adversarilor – cu referire directă

---

[49] Bezviconi, 1947, 373, nota 1, corectează anul 1568 citat ca an al ctitoririi de Porfirie Uspenski din pisania Sfintei Troiţe, notând că „Biserica a fost începută în 1575, după omorîrea lui Vinti1ă-Vodă, la întoarcerea lui Alexandru II din Moldova, unde înscăunase pe fratele său mai mic, Petru".

[50] Chiţulescu, 2009, 3 preia argumentaţia lui Haşdeu şi susţine că Alexandru al II-lea Mircea „s-a hotărât să zidească o mănăstire spre slava lui Dumnezeu în numele Sfintei Troiţe, ca mulţumire pentru ajutorul dat în lupta cu Vintilă Vodă, desfăşurată chiar pe locul unde se află sfântul locaş acum".

[51] Dintre istoricii enumeraţi, doar Bezviconi 1947 nu face această menţiune.

[52] Rezachievici, I, 2001, 270-272, apud Cândea, 1971, 687.

[53] *Istoria Ţării Româneşti 1290-1690* .., 1960, 52 şi 209.

[54] Mănăstirea este localizată „de din jos de Bucureşti" la 15 iunie 1577, în DRH, B, VIII, 131-134; „din josul Bucureştilor" la 31 august 1580, în DRH, B, VIII, 515-516; „din jos de oraşul domniei mele, Bucureşti" la 17 decembrie 1586, în DIR, B, XVI, V, 269-272; „lângă oraşul domniei mele, Bucureşti" la 15 iulie 1592, în DIR, B, XVI, VI, 53-54; „lângă Bucureşti" la 10 februarie 1613, în DIR, B, XVII, II, 150-152.

[55] Giurescu, 1966, 61.

[56] Autorul arată cum călătorul francez Lescalopier este primit de Alexandru Vodă, în iunie, 1574, în palatul de la Radu-Vodă, aşezat lângă noua sa ctitorie; a se vedea *Ibidem,* 60 şi 62.

la deconspirarea comploturilor boierilor amintiţi – dar şi obligaţia de veche cutumă domnească”[57] drept argumente suficiente subsumate semnificaţiei purificatoare de zidire a unui edificiu de cult, respectiv de invocare a bunăvoinţei dumnezeieşti pentru mântuirea sufletului şi iertarea păcatelor. În acest ultim caz o altă mărturie istorică importantă – fără relevanţă în opinia noastră – a concurat la stabilirea anului 1575 ca an al ctitoririi, anume descrierea de călătorie a francezului Pierre Lescalopier din vara lui 1574, în care nu a fost amintit edificiul de cult[58]. Autorii şi-au argumentat concluzia prin faptul că parizianul ar fi trebuit să noteze existenţa aşezământului, căci fusese primit de însuşi Alexandru Vodă în cetatea în care locuia, în acel „chateau fermé contre la ville” construit din paiantă, pe care Nicolae Iorga l-a localizat pe înălţimea de la Mihai Vodă[59], însă pe care C-tin C. Giurescu[60] şi alţi cercetători[61] l-au situat pe pintenul de deal de la Sfânta Troiţă, înălţat lângă noua sa ctitorie.

Urmare a ultimei motivaţii, şi profesorul I. Ionaşcu[62] a optat pentru anul 1575 ca an de început al lucrărilor de construcţie a Sfintei Troiţe, deşi în continuare a citat din descrierea de călătorie a învăţatului rus Porfirie Uspenski, întreprinsă în 1846 la mănăstirea Radu Vodă, în care acesta cuprinsese şi textul pisaniei ce specifica anul 1568 ca an al ctitoririi[63] şi la care profesorul nu a făcut referire, mulţumindu-se să o prezinte doar ca o pisanie dispărută ulterior[64]. Mai mult, a interpretat cel mai vechi act păstrat până azi în care apare menţionată Sfânta Troiţă, hrisovul din 15 iunie 1577, drept actul ce „precizează data terminării acestui măreţ edificiu”[65], deşi prin acesta domnul statua o serie de danii aşezământului monastic, mărturisind că „am zidit această sfântă Mitropolie cu toată osârdia”[66]. Apreciem însă - așa cum este menționat

---

[57] Ionescu; Popescu, 1992, 72.
[58] Iorga, 1928, 194-200.
[59] *Ibidem*, 198. În schimb, în *Idem*, 1939, 44, notează că Lescalopier a fost primit de Alexandru Vodă în castelul de la Radu Vodă.
[60] Giurescu, 1966, 60 şi 62; autorul consideră că existau în Bucureşti, pe vremea lui Alexandru Vodă şi a fiului său Mihnea, două reşedinţe: aceea de zid – Curtea Veche - cu palatul ridicat de Mircea Ciobanul şi aceea de lemn, de pe colina de la Radu Vodă, ctitoria lui Alexandru al II-lea; În schimb, Ionnescu-Goin, 1899, 502 susţine că palatul din complexul monastic Sfânta Troiţă ar fi fost clădit abia de Mihnea Vodă în prima sa domnie.
[61] A se vedea Ionescu; Popescu, 1992, 73-74 şi *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor arheologice* ..., 1954, 139.
[62] Ionaşcu, 1959, 59 şi 61. Aceeaşi opinie şi în *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor arheologice* ..., 1954, 139-140.
[63] Bezviconi, 1947, 373.
[64] Ionaşcu, 1959, 76-77.
[65] *Ibidem*, 59.
[66] DRH, B, VIII, 131-134.

în document- că încheierea lucrărilor de zidire a bisericii mănăstirii trebuie plasată înainte de această dată, când aşezământul religios îndeplinea şi funcţia de reşedinţă a celui mai înalt ierarh al Ţării Româneşti şi la adăpostul căruia, numai după aproximativ trei luni de la emiterea hrisovului, domnul avea să-şi găsească locul de odihnă veşnică[67].

Pentru anul 1575 ca an al ctitoririi se mai pronunţaseră şi alţi istorici[68], în timp ce doar N. Iorga - probabil luând în calcul prima atestare documentară a mănăstirii - stabilise anul 1577 ca an al zidirii Sfintei Troiţe[69], concluzii pe care autorii le-au adoptat fără să ne dea informaţii suplimentare în privinţa mărturiilor examinate, evaluate şi coroborate.

Cei care s-au îndeletnicit cu scrierea istoriei au avut opinii diferite şi în privinţa anului de finalizare a lucrărilor de edificare, mănăstirea fiind considerată gata la 1585, când a fost descrisă de Franco Sivori[70], sau, la un nivel mai general de estimare a limitei superioare a cronologiei construcţiei, desăvârşită de Mihnea II în a doua domnie[71], ori încheiată înainte de 1586[72].

Prezentarea comparativă şi analiza datelor culese din repertoriului bibliografic al aşezământului monastic şi relative la anii extremi ai lucrărilor de fondare a Sfintei Troiţe reflectă paleta largă a ipotezelor de lucru ce nu trebuie excluse din arealul datelor şi instrumentarului utilizat în explorarea spaţiului şi a timpului istoric, mai ales că sunt rezultatele unor activităţi de cercetare asemănătoare celei întreprinse de noi. Atribuindu-le funcţia de supoziţii în demersul nostru, punctăm şi faptul că sunt datorate puţinelor informaţii circumscrise actului de ctitorire care s-au păstrat din acele vremuri despre intervalul întemeierii, fapt ce deseori a determinat căutătorul de istorie să recurgă la o chibzuită identificare a contextului istoric care ar fi putut justifica opţiunea pentru un anumit an al fondării.

În încercarea formulării unei concluzii temeinic argumentate, am reluat traseul parcurs de istoric, cercetând cele mai vechi mărturii documentare ce ne mai vorbesc astăzi despre începuturile măreţe ale mănăstirii din năzuinţa de a afla, acolo unde nimeni nu a căutat sau nu a urmărit în profunzime, un răspuns cât mai aproape de realitatea istorică a succesiunii evenimentelor.

---

[67] La 27/28 septembrie 1577, conform Rezachievici, 2001, 270-272.
[68] Fotino, 1859, 58-59; Tunusli, 1863, 138.
[69] Iorga, 1929, 146.
[70] Stoicescu, 1981, 260. An notat greşit, pentru că Franco Sivori vede mănăstirea în septembrie 1573. Ajuns în acest an la Bucureşti, Sivori constată că este o „aşezare bine înzestrată dar fără altceva vrednic de luat în seamă decât o prea frumoasă mănăstire, aşezată pe o înălţime şi clădită de voievodul Alexandru, tatăl lui Mihnea”; a se vedea *Călători străini* ..., III, 1971, 1-8.
[71] *Domnitorii şi ierarhii Ţării Româneşti....*, 2009, 482.
[72] Theodorescu, I, 1987, 208.

Astfel, ne-am oprit asupra pisaniei azi dispărute, al cărei text menţiona o serie de elemente definitorii pentru cercetarea noastră, respectiv numele fondatorului, hramul mănăstirii şi data construirii acesteia: „Această sf. şi de Dumnezeu biserică, care este hramul sf. Troiţi, din temelie e zidită de luminatul Domnu Io Alecsandru Vv., nepotu lui Mihnea Vv. celu bătrânu, când au fost cursul anilor 7076 – 1568”[73]. Fără a insista asupra valorii informaţionale şi ponderii acestor date în reconstituirea trecutului mănăstirii, am remarcat faptul că Mihnea Turcitul a fost exclus din textul pisaniei, pesemne ca urmare a actului de renunţare la religia creştină şi de îmbrăţişare a credinţei păgâne, deşi documentele de arhivă îi atribuie calitatea de urmaş al ctitorului însărcinat cu finalizarea lucrărilor de edificare[74], calitate asupra căreia vom reveni.

Pentru că munca istoricului este de neconceput în lipsa izvoarelor de documentare şi pentru că s-a dovedit a fi fost singura mărturie ce consemna un an al ctitoririi, am procedat la identificarea măsurii în care existenţa acestei pisanii anterior restaurării mănăstirii din perioada 1859-1863,[75] este confirmată şi de alte surse pe lângă lucrările lui Pelimon şi Musceleanu. Rezultatele cercetării noastre au arătat că între călătorii ruşi care au vizitat ţara noastră s-a numărat şi eruditul cărturar Porfirie Uspenski care, în drumul său spre Constantinopol din anul 1846, a trecut şi prin Bucureşti şi Iaşi, consemnând în jurnalul său de călătorie pentru data de 4 august *cercetarea* (sic) mănăstirii „Sf. Treime, numită mai pe scurt de popor: Radu-Vodă”. Potrivit autorului „biserica din ea, cum se vede din inscripţie, a fost zidită de Alexandru, fiul lui Mircea voevod, în 1568”[76], notă de călătorie care reprezintă, după cum am putut constata, cea mai veche menţiune a pisaniei. Existenţa acestei vechi pisanii ne-a mai fost confirmată şi de regăsirea textului ei într-unul din manuscrisele semnate de Maior Dim. Pappasoglu[77], în care se reflectă munca de documentare desfăşurată de acesta în legătură cu trecutul nostru[78].

Celor expuse mai trebuie adăugat şi faptul că, dacă admitem anul 1568 ca an al ctitoririi rezultă că biserica mănăstirii a fiinţat în forma sa iniţială aproximativ 27 de ani şi că de la arderea mănăstirii survenită în anul 1595 şi până la desăvârşirea rectitoririi cu numele de Radu Vodă - cândva în intervalul cuprins între 1 septembrie 1624 şi 31 august 1625 - nu trecuseră decât

---

[73] Pelimon, 1858, 209-210, calculează greşit anul ctitoririi, notând 1564.
[74] DIR, B, XVI, V, 269-272 şi XVII, III, 77-80.
[75] Chiţulescu, 2009, 19.
[76] Bezviconi, 1947, 373.
[77] Cele mai reprezentative lucrări despre istoria Bucureştiului au apărut în anii 1870, 1871 şi 1891; a se vedea volumul comemorativ *** *Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu...*, 2000.
[78] A.N.S.A.N.I.C., rola 190.

aproximativ 30 de ani, perioadă relativ scurtă, care teoretic nu ar fi trebuit să permită strecurarea nici măcar a unor greşeli involuntare în textul pisaniei, în condiţiile în care amintirea dezastrului după rectitorire poate fi considerată încă vie şi neafectată de tradiţia orală.

Atenţia noastră s-a îndreptat apoi asupra informaţiilor transmise de documentele de arhivă păstrate din acele vremuri, însă demersul nostru a fost îngreunat de faptul că cel mai vechi act care menţionează mănăstirea datează din anul 1577[79] şi că pe lângă acesta, doar un al doilea document[80] întocmit de Cancelaria domnească a lui Alexandru Mircea Vodă pe numele Sfintei Troiţe şi emis la un interval de aproximativ o lună şi jumătate de primul a scăpat vicisitudinilor timpului. Cu toate acestea, primul document notat ne transmite o informaţie importantă, care lipseşte din textul restrâns al celui ulterior. În acesta, domnul ne împărtăşeşte că „am socotit cu râvna din tinereţea domniei mele şi am zidit această sfântă, dumnezeiască Mitropolie cu toată osârdia”[81], tinereţe despre care cunoaştem că a fost una zbuciumată, trăită „ca într-o strânsoare, cu multe lacrămi şi suspine” şi petrecută printre străini, într-un exil de mulţi ani, ce a adunat „în ţara Arabiei 20 de ani şi la Alep 14 ani..., până ce ...(l-a) adus Domnul Dumnezeu la scaunul domniei”[82]. Ne îngăduim de aceea să presupunem că a întreprins toate demersurile necesare îndeplinirii acestei vechi dorinţe încă de la începutul domniei, mai ales că în partea introductivă a documentului regăsim evocat sprijinul acordat de Dumnezeu în obţinerea scaunului domnesc[83]. Deşi formularea se regăseşte des în documentele vremii, căci ea ţine de tipicul unor acte de danie sau întărire în a căror concepere sesizăm o anume solemnitate[84], găsim că acest moment şi-a adus o contribuţie considerabilă în luarea deciziei de fondare. În sprijinul ultimei afirmaţii aducem şi semnificaţia pe care a căpătat-o sărbătoarea Sfintei Troiţe pentru Alexandru al II-lea Mircea, căci ea a coincis cu ziua în care a primit învestitura din partea sultanului ca domn al Ţării Româneşti - aşa cum ne spune însuşi Alexandru Mircea Vodă în cronica pictată de la Bucovăţul Vechi[85] –, astfel

---

[79] DRH, B, VIII, 131-134.
[80] *Ibidem*, 148-150.
[81] *Ibidem*, 131-134.
[82] Fragmente preluate din inscripţia unei cişmele făcută de domnul Alexandru Mircea la 12 noiembrie 1571 şi publicată de Nicolaescu, 1939, 10.
[83] „A binevoit domnia mea..., ca să proslăvesc pe Dumnezeu, cel care m-a proslăvit şi cu slavă m-a înălţat pe scaunul sfântrăposaţilor părinţi ai domniei mele”.
[84] DRH, B, VII, 19-22, *Ibidem*, 158-159; *Ibidem*, 195-196; *Ibidem*, 265-268, *Ibidem*, 294-295, *Ibidem*, 314-319, *Ibidem*, 332-333.
[85] „atunci…cursul anilor 7076 (1568) şi luna a 9-a, la sfânta şi nedespărţita Troiţă”, - care cade în anul 1568 la 7 mai -, aşa cum ne spune însuşi domnul în „Cronica murală de la Bucovăţ” publicată în P. P. Panaitescu, 1959, 195.

încât a hotărât să consacre această zi sărbătoririi hramului aşezământului monahal, ce a dat şi numele mănăstirii.

Pe lângă argumentele expuse, am adăuga că alegerea fondării Sfintei Troiţe la începutul domniei ar fi justificată şi de alte considerente, care ţin mai degrabă de latura logică a contextului social-politic şi ideologic. Ne referim aici la necesitatea extinderii cadrului analizat, prin depăşirea interpretării informaţiilor concrete transmise de documentele de arhivă şi analizarea lor prin raportare şi asemuire cu ceea ce cunoaştem despre dreptul de ctitorie.

Astfel, trebuie menţionat faptul că, născut într-o epocă marcată de războaie, foamete şi epidemii, omului medieval i-au fost clar recunoscute sensibilitatea excesivă la manifestările pretins supranaturale[86] şi credinţa puternică în Dumnezeu, a cărui intervenţie, directă sau indirectă, era frecventă şi de toţi acceptată[87]. De aici, preocuparea firească a credinciosului de a stabili punţi de comunicare cu lumea celestă, de a câştiga bunăvoinţa divină şi de a obţine sprijinul şi protecţia lui Dumnezeu, nu doar în viaţa de pe pământ, ci şi în cea de după moarte pentru care, neîndoios, se urmărea şi iertarea păcatelor şi mântuirea sufletului. În acest context, iniţiativa ctitoririi unui edificiu de cult se distingea ca având o semnificaţie definitorie prin efortul presupus devenit prin edificare general cunoscut[88]. De asemenea, aceasta marca şi bunele raporturi ale creştinului cu Dumnezeu prin încărcătura formei de recunoştinţă pe care o comporta ctitorirea, în timp ce, prin slujbele şi rugăciunile oficiate de părinţii bisericii, se asigurau pomenirea sufletului ctitorului şi permanentizarea amintirii lui şi a actelor săvârşite în acest scop[89].

Pentru ipoteza că Alexandru al II-lea Mircea şi-ar fi ridicat mănăstirea în urma evenimentelor din anul 1574 nu avem nicio dovadă. Căci dacă ar fi fost aşa, poate nu în toate documentele legate de relaţia sa cu Biserica, dar cel puţin în cele în care este evocat momentul bătăliei de la Jilişte şi în care domnul oferă atât de multe precizări de ordin religios şi de comemorare a amintirii ajutorului dat de doi slujitori credincioşi (fraţii Golescu), ar fi fost cu siguranţă evidenţiat actul de ctitorire[90].

Tocmai de aceea, înscris acestui mental al epocii şi urmare a argumentelor expuse, actul de ctitorire al lui Alexandru al II-lea Mircea trebuie văzut ca un mijloc de dobândire a prestigiului public în noua sa calitate, de *uns al lui Dumnezeu*[91]. Începerea lucrărilor de edificare a unui aşezământ monastic

---

[86] Bloch, I, 1996, 92-93.
[87] *Ibidem,* 101-106.
[88] Lazăr, 2012, 19.
[89] Puşcaşu, 2001, 55-56.
[90] A se vedea DRH, B, VII, 272-275 şi VIII, 76-78.
[91] „...Io Alexandru voievod...din mila lui Dumnezeu şi cu darul lui Dumnezeu, stăpânind şi domnind peste toată ţara...” în DRH, B, VIII, 131-134.

încă din primul an de domnie ar fi contribuit la întărirea noului statut pe scara politică, în condiţiile în care ctitorirea, nefiind un apanaj al domniei, era totuşi o formă de legitimare a principiului dinastic printr-o aliniere la actele asemănătoare săvârşite de „împăraţii şi domnii care au fost înaintea noastră", cum ne spune însuşi Alexandru Vodă[92], mai ales că „în practica ctitorisirii, domnul era ţinut să dea pilda cea bună, invocând întotdeauna cu maximum de pietate şi convingere doctrina oficială a bisericii care era şi a statului"[93]. În acest sens şi preluarea modelului de plan al ctitoriei lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeş - de plan trilobat în formă treflată de construcţie[94] - rămâne o dovadă de exprimare publică a originilor domneşti, la care se adaugă reluarea modelului planimetric-structural consacrat de înaintaşul său Mitropoliei ţării, rol hărăzit şi transferat prin actul de ctitorire Sfintei Troiţe din Bucureşti[95], oraşul în care domnul îşi stabilise şi reşedinţa.

Dacă documentele păstrate din timpul domniei lui Alexandru Mircea Voievod ne dau puţine informaţii legate de intervalul în care s-a înscris fondarea mănăstirii, cu atât mai puţin o fac documentele ulterioare. Ceea ce ne confirmă însă acestea din urmă este faptul că ea a fost din belşug dăruită de domnul ctitor şi urmaşul său direct la tron[96] şi dacă ţinem cont de faptul că dania de închinare era considerată act indispensabil pentru ca fondarea să aibă loc[97], rezultă că documentele păstrate de la Alexandru Vodă în legătură cu mănăstirea se numără printre ultimele acte de danie şi întărire pe care a apucat să le emită. Ca o consecinţă, deşi despre un egumen al mănăstirii aflăm informaţii abia la anul 1580[98], cu siguranţă a fost desemnat unul încă de la începerea lucrărilor de fondare, care pe lângă administrarea daniilor acordate cu această ocazie[99] trebuie că a avut în grijă şi supravegherea lucrărilor.

---

[92] *Ibidem*.
[93] Georgescu, 1980, 176.
[94] A se vedea Ghica-Budeşti, 1932, 11-12, 36, 65; Ionaşcu, 1959, 62; Balş, 1975, 51.
[95] Un document semnat de Mihnea Turcitul ne confirmă că şi pe parcursul domniei sale, mănăstirea Sfânta Troiţă şi-a păstrat funcţia de mitropolie: „...dă domnia mea această poruncă a domniei mele sfintei, dumnezeieştii mănăstiri numită mitropolie, din jos de Bucureşti, unde este hramul sfintei Troiţe de viaţă începătoare...", în DIR, B, XVI, V, 319-321.
[96] DIR, B, XVII, III,. 469.
[97] Georgescu, 1980, 175.
[98] DRH, B, VIII, 74-78.
[99] Statutul juridic al ctitoriei se definea prin „autonomia ei (maximă în cazul mănăstirilor şi bisericilor)" şi care presupunea şi „o administrare proprie, comportând privilegii generale sau speciale, un regim de acceptare a donaţiilor şi legatelor şi obligaţia fundamentală de strictă realizare a scopului de întemeiere", conform Georgescu, 1980, 160-161 şi 172.

Sursele interne de documentare ne mai arată că lucrările de construcţie s-au întins pe mulţi ani încât, ca urmare, poate, şi a cheltuielilor prea mari implicate de o astfel de construcţie în condiţiile politicii tot mai hulpave a Porţii,[100] dar şi a posibilităţilor tehnice scăzute ale epocii, au fost finalizate de Mihnea Vodă, care „s-a silit să meargă pe urmele părintelui domniei sale”[101]. Despre lucrările întreprinse la Sfânta Troiţă dar şi despre efortul financiar suportat, fiul lui Alexandru al II-lea Mircea ne spune că a fost „zidită, împodobită şi dreasă şi clădită de domnia mea şi de părintele domniei mele” şi că „la a doua venire în Ţara Românească…(a) zidit nişte chinovii în jurul sfintei mănăstiri” şi a cumpărat şi nişte părţi de moşii pe care i le-a dăruit, toate cu ajutorul banilor obţinuţi din vânzarea vămilor de sare de la Ghitioara şi Telega pe timp de un an[102]. Considerăm însă că lui Mihnea Vodă trebuie să-i fie atribuite numai lucrările ce ţin de împodobirea mănăstirii şi zidirile din complexul monahal menţionate de acesta, căci la finele anului 1577, aşa cum am văzut, era numită cu titlul de mitropolie, i se întăreau danii pentru hrana „fraţilor” care trăiau în mănăstire şi tot acum, sub lespezile ei, îşi găsea odihna veşnică şi ctitorul. Participarea lui Mihnea la zidirea mănăstirii poate fi pusă pe seama asocierii sale la tronul Munteniei încă din a doua parte a anului 1574, când apare alături de tatăl său în alte surse documentare cu titulatura „Io Mihnea voievod”[103], perioadă în care şi lucrările de clădire a Sfintei Troiţe trebuie că erau în plină desfăşurare.

Pentru că Genovezul Franco Sivori găseşte în septembrie 1583 „o prea frumoasă mănăstire”[104], putem considera că Mihnea Voievod a desăvârşit aşezământul monahal în decursul primei domnii, când şi daniile şi întăririle către aşezământ se succed[105]. Ba mai mult, apreciem că lucrările la biserica edificiului erau gata încă dinainte de sfârşitul anului 1581, pornind de la un document păstrat din acea vreme care, la prima vedere, pare doar o reluare *ad literam* a celei mai vechi cărţi domneşti din arhive în care este atestată mănăstirea, prin care urmaşul ctitorului relua şi întărea dania părintelui său. În fapt, Mihnea Vodă ne confirmă prin actul său şi încheierea lucrărilor de împodobire a sfântului lăcaş, dată fiind menţiunea „am zidit şi am înfrumuseţat

---

[100] În aceste vremuri - notează un călător străin prin Ţările Române -,...se schimbă Domnii aproape zilnic, pentru că ţerile se dau cui oferă mai mult, şi pentru ca Domnii să se poată păstra, se prăpădesc locuitorii şi se distruge ţara”, în Iorga, 1928, 228.

[101] DIR, B, XVII, III,. 77-80.

[102] DIR, B, XVI, V, 268-269; *Ibidem*, 269-272; *Ibidem*, 278-279;

[103] A de vedea Rezachievici, 2001, 270-271.

[104] *Călători străini* ..., III, , 1971, 8.

[105] DRH, B, VIII, 148-150**;** *Ibidem*, 299-303, *Ibidem*, 422-424; *Ibidem*, 428-429; *Ibidem*, 465-468; *Ibidem*, 468-469; *Ibidem*, 491-492; *Ibidem*, 494-499; *Ibidem*, 515-516 ş.a..

această sfântă şi dumnezeiască mitropolie cu toată osârdia”[106] ce se regăseşte în cuprinsul documentului. Cartea de danie şi întărire cu data întocmirii 13 decembrie 1581 punctează clar momentul la care ne putem raporta pentru desăvârşirea lucrărilor de ctitorire a bisericii mănăstirii, deşi consfinţeşte o realitate anterioară întocmirii ei pe care stadiul actual al cercetării nu ne permite să o datăm cu exactitate. Totodată, construcţia chiliilor din cuprinsul complexului monahal trebuie plasată în a doua domnie, conform menţiunilor documentare.

La finele celor expuse, putem concluziona că istoricului îi revine sarcina de a descrie, folosind cuvintele potrivite, fapte, evenimente, mentalităţi, trăiri ş.a., ce definesc o realitate trecută bine delimitată în spaţiu şi timp, sarcină deloc uşoară, căci realitatea este într-o continuă schimbare, subiectivul tinde să ia loc obiectivului, percepţia faţă de o anumită stare de fapt îţi produce şi ea efectele. Pentru că însă, în definitiv, puterea adevărului celor scrise este cea care asigură perenitatea muncii „căutătorului în trecut”, acesta are însă la îndemână sursele de documentare cu ajutorul cărora îşi argumentează rezultatele obţinute, pe baza cărora îşi întemeiază cunoaşterea faptelor trecute. Pornind de la aceste considerente şi folosindu-ne de izvoarele istoriei, am putut reconstitui intervalul în care a fost ctitorită Mănăstirea Sfânta Troiţă din Bucureşti.

Înscrisă în intervalul al cărui început trebuie plasat după sfârșitul lui iunie 1568[107] şi al cărui final nu trebuie să depășească luna decembrie 1581, cronologia fondării Mănăstirii Sfânta Troiţă din Bucureşti, determinată de condiţionările tehnice dar şi de exigenţele atingerii limitelor superioare de performanţă din punct de vedere arhitectonic şi estetic posibile la momentul edificării, se înscrie între reperele importante ce compun trecutul ce astăzi se numeşte al Mănăstirii Radu Vodă. De aici începe o istorie, o istorie a unui edificiu monahal domnesc conceput şi realizat ca sediu metropolitan, a cărui evoluţie a fost însă marcată nu doar de prosperitatea şi înflorirea zilelor de pace, ci şi de urgia pustiitoare a războaielor. Despre acest început al Mănăstirii Radu Vodă ne mai vorbesc azi cărţi domneşti, zapise, catagrafii, condici, manuscrise, inscripţiile funerare etc., răzleţite şi ele în scurgerea firească a vremurilor şi din acestea puţine, foarte puţine şi de cele mai multe ori indirect, amintesc despre biserica Mănăstirii Sfânta Troiţă ca locaş distinct în cuprinsul aceluiaşi aşezământ monastic. Cu toate acestea, ceea ce a fost odată se mai vede încă şi azi, timid şi doar de ochiul care ştie să caute şi să vadă sub

---

[106] DIR, B, XVI, V, 40-42.

[107] Momentul ajungerii recent numitului domn, Alexandru al II-lea Mircea, la București. A se vedea Rezachievici, 2001, 261.

schimbările şi înnoirile vremii strălucirea temeliilor de început, ori în documentele prăfuite şi îngălbenite de timp zorii zilelor înfloritoare de altădată.

Bibliografie

I. Surse

Arhivele Naţionale, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, Bucureşti, *Colecţia Manuscrise*, nr. crt. 729, rola 190, cadrele 108-109.

Bezviconi, Gheorghe G. *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*. Bucureşti: Institutul de Istorie Nțională din București, 1947.

Cronici slavo-române din sec. XV-XVI. Ion Bogdan, Ediţie revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, (Bucureşti): Academiei Republicii Populare Române, 1959.

Călători străini despre Ţările Române, vol. III. Bucureşti: Ştiinţifică, 1971.

Documente privind Istoria României, B*, Ţara Românească,* veac XVI, vol. V (1581-1590), (Bucureşti): Academiei Republicii Populare Române, 1952, doc. 43, p. 40-42; doc. 283, p. 268-269; doc. 284, p. 269-272; doc. 334, p. 319-321.

Documente privind Istoria României, B*, Ţara Românească,* veac XVI, vol. VI (1591-1600), (Bucureşti): Academiei Republicii Populare Române, 1953, doc. 61, p. 53-54.

Documente privind Istoria României, B*, Ţara Românească,* veac XVII, vol. II (1611-1615), (Bucureşti): Academiei Republicii Populare Române, 1951, doc.147, p.150-152.

Documente privind Istoria României, B*, Ţara Românească,* veac XVII, vol. III, (1616-1620), (Bucureşti): Academiei Republicii Populare Române, 1951, doc. 67, p. 77-80.

Documenta Romaniae Historica, B, *Ţara Românească,* vol. VII (1571-1575), Bucureşti, 1988, doc. 14, p. 19-22; doc. 120, p. 158-159; doc. 147, p. 195-196; doc. 201, p. 265-268; doc. 206, p. 272-275; doc. 219, p. 294-295; doc. 232, p. 314-319; doc. 241, p. 332-333.

Documenta Romaniae Historica, B, *Ţara Românească,* vol. VIII (1576-1580), Bucureşti, 1996, doc. 47, p. 76-78; doc. 81, p. 131-134; doc. 91, p. 148-150; doc. 317, p. 515-516.

Fotino, Dionisie. *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Terei Muntenesci și a Moldove*i, tom II. București: Imprimeria Națională a lui Iosef Romanov et Companie, 1859.

Inscripţii medievale ale României, Oraşul Bucureşti, vol. I (1395-1800). Întocmit de Alexandru Elian (redactor reponsabil), Constantin Bălan, Haralambie Chirea, Olimpia Diaconescu, Bucureşti: Academiei Republicii Socialiste România, 1965.

Tunusli, Fraţii. *Istoria politică şi geografică a Ţerei Românesci de la cea mai veche a sa întemeiere până la anulu 1774*. Bucureşti: Typographia Naţională a lui Stephan Rassidescu, 1863.

Istoria Ţării Româneşti 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc. Cronicile Medievale ale României III. Bucureşti: Academiei Republicii Populare Române, 1960.

II. Lucrări generale și speciale

Balș, Arh. Ștefan. „Restaurarea Bisericii Radu Vodă din Bucureşti*”*. În: *Revista Muzeelor și Monumentelor ”Monumente istorice și de artă*”, nr. 1, Bucureşti, 1975.

Chițulescu, Arhim. Policarp. *Mănăstirea Radu Vodă*. Bucureşti: Basilica a Patriarhiei Române, 2009.

Cronț, Gheorghe. „Dreptul de ctitorie în Țara Românească și Moldova*”*. Extras din *Studii și Materiale de Istorie Medie,* vol. IV. Bucureşti: Academiei Republicii Populare Române, 1960.

Georgescu, Valentin Al. *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*. Bucureşti: Academiei Republicii Socialiste România, 1980.

Giurescu, Constantin C. *Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*. Bucureşti: Editura pentru Literaură, 1966.

Giurescu, Dinu C. *Ion Vodă cel Viteaz*. Bucureşti: Militară, 1974.

Hașdeu, B.P. *Ioan Vodă cel Cumplit*. Bucureşti: Militară, 1969.

Ionașcu, I. *Bucureştii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*. Bucureşti: Ştiinţifică, 1959.

Ionescu, Gion D., preot Popescu, Grigore T. „Complexul monastic Radu Vodă din Bucureşti, ctitoria Mihneştilor”. În „*Glasul Bisericii*” nr. 1-3/1992. Bucureşti, p. 70-92.

Ionnescu-Gion, G. I. *Istoria Bucurescilor*. Bucureşti: Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, 1899.

Iorga, N. *Istoria Bucureştilor*. Bucureşti: Ediţia Municipiului Bucureşti, 1939.

Idem. *Istoria românilor prin călători*. Ed. a a 2-a adăugită, vol. I. Bucureşti: Casa Şcoalelor, 1928.

Musceleanu, Preot Gr. *Monumentele străbuniloru din România*. Bucureşti: Tipografia C. Petrescu-Conduratu, 1873.

Nicolaescu, Șt. „Istoricul Mănăstirii Sfânta Treime (Radu Vodă) din București”. Extras din *Revista Bucureștii* nr. 1- 2/1937. București: „Tirajul” Institut de Arte Grafice, 1939.

Pelimon, Alexandru. *Bukur, Istoria fundării Bukureştilor*. Bucureşti: Tipografia Naţională a lui Iosif Romanov et Comp., 1858.

Pușcașu, Voica. *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*. București: Vremea, 2001.

Rezachievici, Constantin. *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881*, vol. I (secolele XIV-XV). București: Enciclopedică, 2001.

Săndulescu-Verna, C. „Biserica Radu-Vodă din Bucureşt*”*. Extras din *Revista „Raze de Lumină*”, an II, nr. 2 şi 3. București: Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1930.

Stoicescu, N. *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*. București: Academiei Republicii Populare Române, 1981.

Teleman, Florența. „Întregiri: Originile Mănăstirii Sfânta troiță din București*”*. În: „*Cultura Medieșană*”, III. Mediaș, 2014, p. 31-35.

**** Domnitorii și ierarhii Țării Românești. Ctitoriile și mormintele lor*. Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2009.

**** Istoria românilor, vol. V – O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*. Coord. Acad. Virgil Cândea. Bucureşti: Enciclopedică, 2003.

*** „Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu. Istoria fondării oraşului Bucureşti. Istoria începutului oraşului Bucureşti. Călăuza sau conducătorul Bucureştiului”. În: *Memoria Bucureştilor II*. Bucureşti: Fundaţia culturală Gheorghe Marin Speteanu, 2000.

ATITUDINEA ROMÂNILOR FAȚĂ DE SĂRBĂTORILE RELIGIOASE. VIZIUNEA CĂLĂTORILOR STRĂINI DIN SECOLELE XVII-XVIII

Carmen Alexandrache*

ATTITUDE OF ROMANIANS TOWARDS RELIGIOUS HOLIDAYS. VISION OF FOREIGN TRAVELERS OF XVII TH – XVIII TH CENTURIES

Rezumat. *Trăirea sarbatorilor religioase de către români a constituit o atracție pentru călătorii străini, datorită formelor sale de manifestare. În viața societății românești extracarpatice din secolele XVII-XVIII, participarea la celebrarea zilelor însemnate din calendarul creștin-ortodox a demonstrat nu numai evlavia românilor, ci și impactul social-politic pe care aceasta îl avea asupra comunității. Cu ajutorul relatărilor călătorilor străini, pe care le-am preluat totuși cu rezerve, am încercat să ducem accentul, de pe sentimentul religios, pe importanța socială a sărbătorilor religioase.*

Cuvinte cheie: *Mentalitate, practici religioase, alteritate, autoritate, public, comunitate.*

Abstract. *The Romanian celebration of religious holidays was an attraction for foreign travelers due to its forms of manifestation. In the extra-Carpathian Romanian society of the 17th and the 18th centuries, the participation at the celebration of the Orthodox Christian calendar has significance not only the piety of Romanians but the socio-political impact which it had on this community also. With the help offered by the notes of the foreign travelers, which we take over with reserve, we tried reconsider our focus from the* religious *feeling over the social importance of the religious holidays.*

* Assistant, University „Dunărea de Jos” of Galati - The Teacher Training Department, Carmen.Enache@ugal.ro

Keywords: *Mentality, religious practices, otherness, authority, public and community.*

Întâlnirea cu *cealaltă perspectivă*, aparținătoare *Altuia, Diferitului*, a devenit deja o manieră obișnuită de descoperire, întărire sau verificare a elementelor care alcătuiesc profilul identitar al unei comunității. Confruntarea acestor „*priviri*" are efecte atitudinale și comportamentale, încurajează căutarea de Sine, dar și „descifrarea" *Celuilalt* cu care se va inița, or se va dezvolta / înceta comunicarea, „dialogul" interetnic. De multe ori, căutarea Celuilalt a reprezentat doar concretizarea curiozității, a nevoii de senzațional, de fabulos sau de apreciere a diferențelor, care ajung să-l definească în raport cu *Privitorul*. Situația aceasta era cu atât mai evidentă cu cât și diferențele culturale s-au adâncit pe fondul necunoașterii specificității de natură etnică, precum și al gustului timpului pentru astfel de aspecte.

Creionarea formelor de manifestare a raportului identitate-alteritate este o modalitate de analiză istorică, pe care o considerăm utilă și în înțelegerea însemnărilor călătorilor străini referitoare la unele detalii legate de mentalul religios al societății românești premoderne din spațiul extracarpatic. Printre aceste detalii, felul românilor de a trăi sărbătorile religioase a ocupat un loc distinct in „literatura memorialistică" a celor care au trecut sau au locuit un timp prin Țările Române în secolul XVII-XVIII. Așadar, analiza relatărilor călătorilor străini referitoare la acest segment de viață românească, sperăm noi, va ajuta la încadrarea corectă a celor „observate", departe de clișeele mentale care au influentat (non)purtarea dialogului interetnic.

Definită ca ziua liturgică pe care Biserica a închinat-o persoanelor sfinte și faptelor importante din istoria creștinismului, sărbătoarea religioasă a avut și semnificația unei *lecții de religie*, în care se învățau și se repetau noțiuni legate de istoria Bisericii și de rânduiala vieții creștine, dar se exersau și conduitele moral-religioase. În același timp, sărbătoarea a căpătat și un rol social, având forța de a mobiliza comunitatea și de a întări coeziunea dintre membrii săi.

Pentru un privitor străin, înțelesurile acestei zile nu i se pot dezvălui cu ușurință, de aceea exterioritatea ei a reținut mai mult atenția acestuia, mai ales că sărbătoarea a devenit un bun prilej pentru afișarea puterii politice și a deosebirilor sociale. Așadar, celebrarea de către români a zilelor importante din calendarul creștin-ortodox a fost prezentată de către călătorii străini prin prisma trăsăturilor etnice, a raporturilor social-politice, dar și a conduitei și conștiinței creștine.

Referirile la atmosfera și ritualul desfășurărilor marilor sărbători creștine nu s-au diferențiat prea mult între ele, posibil mai degrabă datorită importanței acordată de români respectării ceremonialului religios, decât imaginilor clișeu prezente în scrierile călătorilor străini. În continuare, vom prezenta viziunea călătorilor străini referitoare la trăirea sărbătorii religioase de către români, încercând, în același timp, și o sumară interpretare a acesteia.

Sărbătorile religioase ale românilor din acel timp istoric au fost destul de multe, dacă ne raportăm la numărul sfinților patroni ai lăcașurilor de cult, ori la onomastica menționată în actele judiciare încheiate, precum și la notițele călătorilor străini[1].

Se poate remarca faptul că, menționările călătorilor străini din secolul XVII-XVIII s-au oprit prioritar asupra Sărbătorilor Maicii Domnului și sfinților prăznuiți de întreaga creștinătate[2]. Dintre acestea, doar prăznuirile însoțite de obiceiuri bisericești și practici social-religioase desfășurate în prezența unui public numeros au fost menționate de către aceștia. De asemenea, se pare că la nivelul pietății populare, în fiecare zi de vineri era venerată Sfânta Vineri; Marco Bandini a notat că românii „socotesc că fiecare zi în parte din toată săptămâna este o sfântă sau un sfânt", așa cum este cazul Sfintei Vineri, pe care foarte mulți dintre aceștia o cinstesc în mod exagerat (chiar „cerșetorii primesc pomeni generoase în cinstea ei"), ajungând să creadă, „în orbirea lor" că „e mai mic răul să-l superi pe Dumnezeu, decât pe sfânta Vineri"[3].

Sărbătorile religioase au avut în viața românilor și un rol social, amănunt reliefat, din păcate în mod prea puțin detaliat, de călătorii străini. Marco Bandini a remarcat faptul că, în zilele de sărbătoare și de duminică, domnii nu organizau divanuri de judecată și deci, „nu se ține judecata"[4]. De asemenea, aceste zile au devenit și repere temporale, în funcție de care se desfășura viața productivă, se fixau termene de judecată sau de plată a obligațiilor financiare, de achitare a datoriilor ori a împrumuturilor contractate. Să amintim doar relatarea lui Anton Maria del Chiaro,

---

[1] Pentru călătorul străin De La Croix, modul românesc de a prăznui o sărbătoare religioasă a fost determinat de gradul de toleranță religioasă al cârmuitorului politic, care, la rândul său era influențat de raporturile stabilite cu Poarta: „se serbează mult mai solemn în Țara Românească și în Moldova - unde nu sunt decât ortodocși - decât în celelalte locuri, datorită libertății cultului", vezi Holban, 1980, 267.

[2] Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel a notat că românii respectă sărbătorile după calendarul iulian („Paște, Crăciun, Rusaliile, în deosebi zilele sfinților"), vezi Holban, 1983, 354.

[3] Holban, 1973, 343.

[4] *Ibidem*, 342.

referitoare la apicultură, preocupare bine reprezentată la nivelul societății românești. Pentru a obține o calitate superioare a mierii și cerei de albine, respectarea timpului pentru scoaterea albinelor era esențială, românii considerând că acesta era după jumătatea lui martie, „dar să nu fie o duminică"; pe la sărbătoarea Înălțarea Domnului încep să se nască noile albine"[5]. Implicit, sărbătorile marcau și oprirea activităților productive, moment care coincidea cu începutul slujbei religioase, la desfășurarea căreia era chemată comunitatea, și care era anunțat de biserică prin tragerea clopotului (clopotul cel mare era folosit la marile sărbători, așa cum a consemnat Paul de Alep[6]) și baterea toacei (de două ori mai mult în ziua Paștelui, după menționarea lui Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel[7]).

Călătorii străini au fost interesați și de desfășurarea evenimentelor publice, organizate cu prilejul sărbătorilor religioase (procesiuni, târguri și iarmaroace[8] etc.). Petru Bogdan Baksic a relatat că, în cinstea zilei Sfântului Ilie (20 iulie) se organiza bâlciul cel mare, care putea ține chiar o lună[9]. De Rusalii, la Suceava, atunci când se cinstea și Sfântul Ioan (Cel Nou), Niccolo Barsi a notat că sărbătoarea a ținut 8 zile, fiind ținut și un iarmaroc (în care se desfășurau activități distractive și comerciale), dar și un praznic. Asemenea activități puteau contribui la formarea sentimentului de apartenență comunitară, la dezvoltarea a ceea ce va numi recent *localism*. Posibil că sucevenii au trăit un astfel de sentiment, mai ales că în această zi era venerat „un călugăr martir" ale cărui moaște se păstrau aici. De aceea, după cum a notat un anonim catolic italian în *Scurtă relatare despre bisericile din Moldova* (1606), locuitorii orașului Suceava îi sărbătoresc ziua „cu mare solemnitate și mulțime de oameni"[10].

Desigur, au existat și mențiónări, care, plecând de la aceste semnificații ale sărbătorii religioase au prezentat o imagine prea puțin evlavioasă sau deloc onorantă a modului de a o celebra. „Felul" românilor de a ține sărbătorile, după cum a menționat Marco Bandini în *Însemnare despre lucrurile din Moldova (1647),* „este de a se abține de la muncă și

---

[5] Holban, 1983, 370.
[6] Holban, 1976, 104.
[7]Holban, 1983, 354.
[8]Paul de Alep a notat despre procesiunile din Duminica Floriilor, Buna Vestire, Joia, Duminica, Lunea, Marțea Paștelui, desfășurate la Câmpulung, vezi Holban, 1976, 260.
[9] Holban, 1973, 211.
[10] Holban, 1972, 336-337.

de a se deda plăcerilor, petrecând ziua cu băutură, cu mese și cu joc[11]. Și, deși sunt împovărați de dările cele mai mari, totuși ei întâmpină zilele de sărbătoare cu cea mai mare bucurie, încât s-ar părea ca nu simt de loc starea lor nenorocită"[12]. Reținem că aceste menționări proveneau îndeosebi de la cei formați în mediul catolic și cel protestant, mult mai auster.

Același obicei de a petrece în ospețe zilele de sărbătoare a fost prezent și în familiile domnești și boierești, deși accentul cădea pe elementele ritualice cu conotație socială. Un exemplu era oferit de consumarea vinului, moment care a determinat respectarea anumitor coduri sociale, alături de săvârșirea de gesturi religioase. Anton Maria del Chiaro a notat că mesenii, „dacă e zi de sărbătoare, obișnuiesc să-și ureze unul altuia sănătate și pentru la anul, iar stăpânul casei, după ce-și face cruce, repeta urarea, când bea primul pahar cu vin (…) paharul trece din mână în mână (…) un singur pahar e folosit de toți". Folosirea unui singur pahar pentru toți mesenii invitați la ospățul boieresc a fost repede taxat ca o „apucătură" cu care, „cu greu se poate deprinde un străin învățat cu obiceiurile civilizate din părțile noastre"[13], deși, în reprezentarea scenei *Cinei celei de Taină*, apostolii beau din același pocal vinul, simbol al sângelui Mântuitorului. Mai pitoreşti sunt însemnările consilierului secret al regelui Suediei, Paul Strassburg, aflat la ospăţul organizat în cinstea sa (1632) de către domnul Matei Basarab: marii dregători şi boierii Ţării Româneşti, prezenţi la ospăţ, „îngenuncheau pe rând şi astfel goleau paharele în genunchi", de câte ori beau, închinau paharele „pentru sănătatea şi propăşirea domnului lor, după îndatorirea lor"[14].

Un alt aspect despre care au relatat călătorii străini a fost reprezentat de cadrul special pregătit pentru celebrarea acestor zile, devenit asemeni unui spectacol. Spre exemplu, la săvârșirea liturghiei de Bobotează și de Paște, participanții au venit în număr impresionant, astfel că, în curtea palatului, „dacă ai fi aruncat un bob de mei, nu ar fi căzut pe pământ, ci pe oameni", după cum a notat Paul de Alep[15]. Se întâmpla, a menționat De La Croix, ca armata să încercuiască „scena" pentru a împiedica poporul „care vine în număr mare să vadă ceremonia, să

---

[11] Cântecul şi hora cu strigături sunt astăzi explicate prin prisma funcţiei de terapie socială, prin care s-ar fi asigurat menținerea unui tonus psihic optimist în lumea satului românesc, vezi, Rudică, Costea, 2003, 24.
[12]Holban, 1973, 343.
[13] Holban, 1983, 378.
[14] Holban, 1973, 65.
[15] Holban 1976, 115.

stânjenească asistența”[16]. De aceea, posibil, Paul de Alep a notat impresionat că „măreția, solemnitatea și bucuria publică pe care le-am văzut manifestându-se de Bobotează la români nu le-am văzut nici auzit nicăieri, nici chiar la regii creștini”[17].

În Țările Române, marile sărbători creștine (Crăciun, Bobotează, Paște) s-au desfășurat întotdeauna public; la celebrarea lor a participat întreaga comunitate, străinii fiind și ei invitați sau acceptați să asiste la ele, ei înșiși fiind doritori să nu piardă astfel de momente, după cum a recunoscut Marco Bandini: „Nu vrem să lipsim (...) să oferim ceva văzului și auzului”[18]. De obicei, în asemenea momente se adunau, în așteptarea actelor de milostenie și nevoiașii, călugării și cerșetorii. La acest obicei al milosteniilor de sărbători au fost obligați să apeleze doi pelerini ruși, ieromonahi din Novgorod –Severski, Macarie și Silvestru, care, îndreptându-se spre Locurile Sfinte au trecut prin Moldova în anul 1704. La Ismail, ei au fost opriți de turci pentru neplata taxei de trecere. Pentru procurarea sumei necesare, turcii le-au recomandat călugărilor să meargă „prin biserici creștine”, fiind a doua zi o „mare sărbătoare”, să ceară „milostenie, cât ne trebuie nouă și dați-ne”.

Un alt aspect la care au făcut referire mai ales diplomații, misionarii și reprezentanții altor confesiuni era legat de obiceiurile românilor practicate în timpul celebrării marilor zile creștine, interpretate deseori ca superstiții sau dovezi de ignoranță în domeniul creștinismului. Asupra acestui aspect am făcut deja referire și vom continua să o facem și mai departe.

Conform imaginilor prezentate de acești călători, a existat un tipar al desfășurării marilor sărbători, pe care încercăm să-l redăm mai jos. Marile sărbători încep cu o zi înainte (ajunul sărbătorii) și se pot prelungi și după zilele închinate celebrării lor, în funcție de semnificația pe care acestea o au în viața creștină. Ajunul unei sărbători a fost tot atât de bine cinstit de Biserică, precum sărbătoarea însăși, fapt ce poate fi exemplificat cu descrierile lui Paul de Alep. În ajunul unei sărbători creștine renumite sau înainte de „dezlegare”[19] se oficia slujba, „cu mare solemnitate”, după ce a fost anunțată începerea ei prin tragerea clopotului. Pentru acest eveniment, „biserica a fost împodobită” „cu flori și cu busuioc”, iar participanții, ierarhi și mireni, „s-au îmbrăcat de sărbătoare”, cu cele mai bune și scumpe veșminte. Pe un tetrapod, în mijlocul bisericii era așezată

[16]Holban, 1980.
[17] Holban, 1976, 115.
[18]Holban, 1973, 335.
[19] Holban, 1976, p. 104.

icoana sfântului a cărui zi urma să fie prăznuită. Ea era sărutată de ierarh în timpul slujbei, apoi i se vor închina, pe rând, și mirenii. În desfășurarea acestei slujbei erau rezervate „cântăreților" mireni unele momente în care interveneau, completând rugăciunile și citirile preoților[20].

Grandoarea sărbătorii sporea și datorită prezenței obiectelor liturgice prețioase, implicate în ritual și a gesturilor ierarhilor care îl oficiau, îmbrăcați în „odăjdii strălucitoare". Pe acestea, Marco Bandini le-a enumerat riguros în anul 1647: o masă (altar) cu un bazin de argint aurit, șase sfeșnice de argint, iar pe al șaptelea, mai lung, îl ținea lângă masă un tânăr al domnului, un scaun scund cu o pernă de pânză de in pentru ca să se pună acolo cărțile bisericești, o cadă plină cu apa ce trebuia sfințită, înconjurată de 15 candelabre de lemn cu picior înalt; mitropolitul purta pe cap „o coroană ducală toată din aur lucitor, cu pietre scumpe", „o cruce de o palmă și jumătate făcută cu o iscusință minunată din safir verde, cu aur fin pe margine"[21].

Interesul călătorilor străini a fost reținut cel mai mult de Bobotează, de aceea vom insista și noi mai mult asupra ei. De regulă, ceremonialul se desfășura în curtea bisericii, fiind urmat de o procesiune impozantă. Venirea domnului la slujbă s-a făcut cu mare alai, asemănător unei procesiuni: „toate căpeteneiile clerului și preoții în odăjdiile lor și cu crucile au venit la curtea palatului unde au format un cerc mare"; apoi, patriarhul și domnul au mers împreună, ocupând locurile dinainte stabilite conform importanței sociale a participanților[22]. Înainte de a începe slujba, „s-au adus legături mari de lumânări, pe care le-au împărțit celor de față"[23]. Mitropolitul a început slujba cu cadelnițarea domnului și a familiei sale, gest urmat de alți 3 vlădici, în timp ce „cantorii sau cântăreții schismatici psalmodiau ceva pe nas pe grecește și slavonește". Evanghelia a fost „cântată pe grecește amestecată cu unele răspunsuri", iar „binecuvântarea apei fiind săvârșită asupra unui vas de argint", cu rugăciuni și tămâieri, „urmată de bubuitul tunurilor și de uralele tuturor oamenilor din toate stările, pe lângă zgomotul bombardelor și modulația veselă a tuturor instrumentelor". Domnul a fost primul stropit cu apa sfințită, mitropolitul folosind „un sfistoc făcut din argint aurit, care se arăta a fi cu găuri și tuburi pe dinăuntru pentru a conține apa". Au urmat ceilalți participanți la slujbă, după ce veneau să sărute crucea și să primească binecuvântarea". La terminarea ceremoniei au fost stropiți cu

[20] *Ibidem*, 97.
[21] Holban, 1973, 339.
[22] Holban, 1976, 161.
[23] *Ibidem*, 116.

apă sfințită 24 cai[24], „în sunetul și bătaia tobelor și tamburinelor”. În timp ce vlădicii și mitropolitul se îndreptau spre palat, fiind poftiți de domn la ospăț, „ceilalți monahi și popi au plecat acasă în dezordine și fără nici o rânduială (...) iar cei 3 magi îmbrăcați cu haină nouă din partea domnului și cu chipul Născătoarei de Dumnezeu” împreună cu episcopul și preoții catolici prezenți la ceremonial au continuat procesiunea, cântând împreună pe românește si pe latinește”. O altă descriere a fost făcută de Marco Bandini, insistând asupra butaforiei, impresionantă prin splendoarea ei. Reprezentând taina sărbătorii, la procesiunea pornită de la parohie erau prezenți 12 copii îmbrăcați ca îngeri, precedând corul preoților, 3 regi încoronați și „2 copii cu fața delicată care purtau soarele și luna taiate din lemn în felul acesta. Erau aplicate pe fața lor”[25].

Chiar dacă nu a fost însoțită de o procesiune publică, celebrarea Sfântului Nicolae nu a fost lipsită de importanța de care s-a bucurat prăznuirea Bobotezei, după cum se desprinde din relatările lui Paul de Alep[26]. Și ziua de Paște a fost celebrată cu o mare solemnitate: „domnul se scoală cu 3 ore înainte de a se face ziuă”, se îmbracă în haine scumpe, la fel și boierii care „își pun caftane de brocart de aur primite de la domn în acea zi”, iar ceilalti, după însemnătatea lor socială, cu haine noi. Alaiul, impresionant, se deplasa spre Mitropolie „în sunet de trâmbițe și tobe”, unde se oficia slujba. Ritualul continua în „piața Mitropoliei, în mijlocul căreia se afla un altar foarte frumos împobobit și 2 tronuri, unul pentru domn și doamnă și altul mai departe pentru mitropolit”. Ceilalți participanți au fost rânduiți după rangul social în cinci rânduri („marii dregători ai justiției”, „dregătorii militari”, „nobilii”, „negustorii” și „ostașii”), după care „vine mulțimea poporului”. În acest timp, „preoții cântă și intonează un verset *Hristos anesti”*. Întâlnirea dintre domn și mitropolit era plină de semnificații, colaborarea și starea de frăție dintre ei, fiind reconfirmată public cu ocazia marii sărbători creștine: „domnul pleacă de la locul său și mitropolitul îi iese înainte; ei se întâlnesc în dreptul altarului, se îmbrățișează, rostesc acele două cuvinte și-și dau unul altuia să-și sărute crucile mici pe care le țin în mână și care sunt bătute în pietre scumpe, pentru a se deosebi de ceilalți de față, care nu au decât cruci de lemn sau de aramă”. După descărcarea armelor, domnul și mitropolitul se reîntorc la locurile lor, iar dregătorii, după rangul lor, merg

[24] Obiceiul a fost notat și de La Croix: înainte de a primi „mulțimea poporului” binecuvantarea cu apă sfințită, au trecut caii, „cel dăruit de sultan”, „cei ai marilor dregători și ai boierilor”, vezi Holban, 1980, 263.
[25]Holban, 1973, 335-336.
[26]Holban, 1976, 107.

să le sărute mâna şi pe aceea a doamnei („sărutul păcii”), spunând aceleaşi cuvinte. Acest obicei este respectat timp de 40 de zile de către toţi grecii din Orient. Ceremonia continua cu un ospăţ mare pe care domnul îl da pentru „căpeteniile clerului şi ale boierilor”, unde se servea clerului (monahal) peşte, iar celorlalti, „carne de tot felul”, aşa cum menţionase La Croix[27]. Un astfel de ospăţ, amintit de Paul de Alep a fost organizat de Matei Basarab şi în ajunul Sfântului Ignatie, dinaintea sărbătorii Crăciunului[28].

Praznicul unui sfânt celebrat în biserică se continua cu sfinţirea bucatelor aduse de mireni şi împărţirea lor celor prezenţi la slujbă[29]. La sfârşitul slujbei, „tăvile încărcate cu fructe proaspete, pepeni, castraveţi, prune, mere, pere si cireşe” au fost împărţite celor de faţă, potrivit datinii ţării, la vremea poamelor”. Acest obicei a fost reluat şi la alte sărbători, când, „tăvile încărcate cu multe poame” „au fost binecuvântate şi împărţite celor de faţă, ca şi busuiocul şi florile aşezate deasupra tăvilor, fără să punem la socoteala cele cu care fuseseră împodobite icoanele”[30]. Despre acest gest, repetat „de zilele mari de sărbătoare”, a amintit cu ironie Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel: „îşi aduc mai toată mâncarea lor la biserică spre a fi sfinţită şi adesea sunt bisericile aşa de pline de blide, că nici nu se poate trece din cauza lor, şi aceasta are loc în partea de mijloc a bisericii”[31]. În acelaşi spirit a prezentat şi alte practici religioase, pe care, firesc, le-a interpretat ca superstiţii. Astfel, între Paşte şi Rusalii „ei merg în toate joile cu prapuri în procesiune la câmp şi popa binecuvântează câmpul, ca să dea bucate bogate (…) dar ca să mai rostească şi rugăciuni, în această materie, ei nu au nici o ştiinţă şi nici o putinţă şi au dreptate polonii cu zicala lor: *poduri leşeşti, posturi nemţeşti si liturghii moldoveneşti, nu sunt decât sminteli*. De Paşte, când se întâlnesc intre ei se sărută rostind cuvintele Hristos a înviat (=Hristos s-a sculat din morţi) şi aceasta o ţin întruna până la Înălţare şi nu mai rostesc nici un cuvânt drept salutare sau când închina paharele (…) Hristos a înviat. Iar celălalt răspunde Adevărat a înviat! şi ei mai dăruiesc ouă roşii şi se stropesc bine cu apă în zilele de Paşte şi mai fac tot felul de pozne si caraghioslâcuri, ba chiar şi arunca in zilele acelea pe popii lor în apă sau trebuie ca aceia să se răscumpere de la ei cu un ospăţ bun”[32].

---

[27]Holban, 1980, 268.
[28]Holban, 1976, 108.
[29] Putem considera acest moment ca fiind o formă de evidenţiere a unui proces *sui-generis* de schimb între om şi natură, vezi Golban, 1995, 9.
[30] Holban, 1976, 97.
[31]Holban, 1983, 354.
[32]*Ibidem*.

În general, ceremonialul respecta tiparul creştin-ortodox, deşi existau şi mici deosebiri, considerate *obiceiuri locale*. Spre exemplu, Paul de Alep a constatat că de sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci, „la utrenie nu s-a făcut, ca la noi o procesiune în jurul crucii, ci preotul o purta pe o tăviță și a pus-o pe un tetrapod și toți au îngenunchiat în fața crucii potrivit ritualului duminicii ortodoxiei”[33]. Și călătorul rus, Vasile Gagara, aflat în trecere prin Țara Românească și Moldova între 1637-1638 a participat la sărbătoarea Bobotezei, notând că mitropolitul Varlaam a slujit „cum se slujește acum la Moscova și a aruncat crucea în apă, dar ei se deosebesc de noi prin aceea că atunci când merg cu crucea, oștenii bat din tobe”[34].

Tot subsumată problemei reprezentate de particularizarea ritualului poate fi procesiunea legată de purtarea crucii de Bobotează, continuată fiind cu sfințirea apelor (simbolizată prin râul din apropiere) realizată prin scufundarea crucii în apă[35], după care urma botezul bebelușilor în apa înghețată[36]. De La Croix i-a considerat orfani, cărora, în urma botezării lor, domnul le-a dat veșminte și bani[37]. Un alt obicei, relatat de Paul de Alep, a fost ținut, de data aceasta în ajunul Crăciunului, și îndeplinit de preoții din orașe şi de străini, copii, şcolari şi dascăli, care adunați în cete cete purtau icoana prin oraș în tot timpul nopții, trecând pe la casele domnului, mitropolitului, dregătorilor şi făcându-le urări de sărbătoare, „pentru a primi răsplată”. Au trecut şi pe la patriarh şi au cântat *Condacul* de Crăciun (*Fecioara astăzi*) „și alte cântece de Crăciun. El săruta icoanele şi le dădea daruri. Ei plecau, dar veneau alții şi aceasta (a ținut) de seara până dimineața. Lăutarii cei care cântau din tobe, fluiere, trâmbițe, au făcut tot așa; ei au cutreierat în cete toată noaptea din Ajunul Crăciunul şi în noaptea următoare cu făclii, mergând la casele boierilor, la casa mitropolitului şi patriarhului”[38].

Deseori, obiceiurile respectate la zile de mare sărbătoare au avut o semnificație mai mult socială decât religioasă. Despre un astfel de obicei a relatat De La Croix, pe care l-a considerat a fi specific Sărbătorii Bobotezei (dar și de Paște). Conform obiceiului, interpretat ca un străvechi obicei („bunele obiceiuri”) adoptat de toate popoarele, domnul în această zi împarte clerului şi boierimii daruri[39], pentru ca ulterior, în

[33]Holban, 1976, 97.
[34]Holban, 1973, 148.
[35]Holban, 1976, 116.
[36] *Ibidem*, 117, 161.
[37]Holban, 1973, 263.
[38] Holban, 1976, 109.
[39] Holban, 1973, 267.

timpul divanului, toţi boierii şi dregătorii veneau să i se închine şi să-i aducă daruri”[40].

Un alt obicei a fost ţinut în ajunul sărbătorii Anului Nou, după relatarea lui Paul de Alep. Atunci, toţi boierii ţării, ispravnicii, pârcălabii sau subaşii şi toţi dregătorii Divanului erau invitaţi să ospăteze cu domnul și să depună, înainte de a pleca, insignele dregătoriilor lor. Domnul, chiar în noaptea aceea trimitea „insigna cu un veşmânt” celui numit, iar celui destituit nu îi trimitea nimic[41], semn că acest fusese înlocuit.

În ziua Anului Nou, „toţi vin atunci la biserică, dimineaţa, potrivit obiceiurilor lor”, urmând gestul recunoaşterii stăpânului ţării și al supunerii în faţa autorităţii lui: domnului lor „îi fac urări cu prilejul sărbătorii și îi sărută mâna dreaptă”. După liturghie, „ei slujesc la masă până seara, îmbrăcaţi în veşmintele lor de cinste”, iar a doua zi, „ei prânzesc la masa domnului, pe când alţii servesc, potrivit obiceiului ca în tot cursul anului”. Acesta era și momentul când „ei îi trimit daruri domnului, fiecare după rangul lui, doamna le dă veşminte de cinste soţiilor şi fiicelor (dregătorilor) iar ele în schimb le dau daruri”; și domnul împărţea veşminte. Cu prilejul hramului se fac rugăciuni pentru ctitori, a doua zi a sărbătorii, totodată pregătindu-se coliva, la praznicul domnesc fiind chemaţi atât cei bogaţi, cât și cei mulţi, mai ales săracii, a consemnat Paul de Alep [42]. La un astfel de ospăţ domnesc, desfăşurat în ziua de Anul Nou, se respectau și alte obiceiuri, după cum a notat Anton-Maria del Chiaro, cel care a devenit și secretarul domnului muntean Constantin Brâncoveanu. La 1 ianuarie, de sărbătoarea Sfântul Vasile, se pare că, dacă vreunul din comeseni strănuta firesc la masă, acestuia i se aducea îndată un pahar de vin şi o bucată de postav fin şi una de atlas „ca să-şi facă anteriu şi haină de desubt”. Dar dacă strănuta domnul, atunci marele vistier trebuia să dăruiască un brocart de aur pentru o haină. În aceeaşi zi, „o altă ceremonie foarte curioasă”, considerată și foarte amuzantă a fost împărţirea plăcintei cu răvaş („unuia îi cade vreun ban de aur, altuia vreun bilet, al cărui cuprins trebuie să fie citit cu glas tare”). Domnul se folosea de acest prilej „pentru a spune vreo vorbă de duh ca să sporească veselia”. Aceleaşi ceremonii se petrec şi la masa doamnei, la care participau soţiile boierilor comeseni ai domnului. Astfel de momente s-au păstrat în secolul al XVIII-lea, după cum aflăm din *Condica lui Gheorgachi*: „după ce ieşea domnul cu toată curtea la biserică, la Sfânta Liturghie, se făcea ceremonie mare la spătărie şi „şezându fieşte-carele pe rânduiala sa, li să dă vutcă,

[40] *Ibidem*, 263.
[41] Holban, 1976, 114.
[42] *Ibidem*, 85, 169.

confeturi şi cafea şi îndată să face şinlâc de slobozirea a toate tunurile şi începe şi mehterhaneaua în meidanul curţii din lăuntru". Toţi boierii prezenţi mergeau de sărutau mâna domnului, după care toţi slujitorii curţii, cei ai marelui hatman şi cei ai marelui agă veneau şi, potrivit rânduielii, sărutau mâna şi poala mantiei domnului, care poruncea vistierului să le dea „obişnuitul bacşiş"[43].

Prezenţa domnului şi a curţii sale la marile sărbători religioase atrăgea un public numeros[44], fastul ceremoniilor, luxul şi numărul participanţilor fiind, în egală măsură şi expresie a Puterii[45], cu cât aceştia erau mai numeroşi cu atât domnul era mai puternic. De aceea, marile sărbători religioase au constituit și forme de manifestare a puterii politice, ocazia impunerii imaginii domnului, a măreției domnești și a reconfirmării pretenției sale autocratice. În acest scop, evidențierea publică a importanței domnului a fost minuțios pregătită: începerea slujbei coincidea cu venirea domnului cu un mare alai la biserică, anunțată prin clopote, tobe și trâmbițe (asemănător unei procesiuni), domnul și familia ocupând locul principal în spațiul special pregătit pentru asemenea evenimente. Domnul saluta poporul participant și primea închinarea lui. În cadrul slujbei religioase, domnului i se rezervă săvârşirea anumitor gesturi, amintite detaliat de Paul de Alep: sărutarea marelui arhiereu („sărutul împăcării"), închinarea în fața icoanei și a crucii, încuviințarea începerii slujbei, scurtarea sau încheierea ei, ascultarea *Axion*-ului în picioare lângă jilțul său, primirea anafurei, „potrivit datinei"[46]. În timpul slujbei de Paște, domnul şi mitropolitul se intâlnesc în dreptul altarului, se îmbrățișează, rostesc „Hristos a inviat", îşi „dau unul altuia să–şi sărute crucile mici pe care le țin în mână şi care sunt bătute în pietre scumpe, pentru a se deosebi de ceilalți de față, care nu au decât cruci de lemn sau de aramă". Acest gest se desfășoară concomitent cu descărcarea armelor ostașilor, după care domnul şi mitropolitul se reîntorc la locurile lor, unde toți dregătorii merg după rangul lor să le sărute mâna şi pe aceea a doamnei, spunând aceleași cuvinte, adică „ceea ce noi numim sărutul păcii", a precizat De La Croix[47]. Privilegiul primirii binecuvântării divine aparținea domnului, succedându-i, după importanța socială ceilalți participanți. La terminarea

[43] Gheorgachie, 1939, 285-286.
[44] Pall, 1975, 219.
[45] Iftimi, 2007, 44.
[46]Holban, 1976, 107.
[47]Holban, 1980, 263-264.

slujbei avea loc împărțea colivei domnești sau desfășurarea ospățului domnesc.

Fără îndoială, problema modului în care au înțeles călătorii străini trăirea sărbătorilor religioase de către români nu este nici pe departe epuizată, de altfel, rămâne un subiect cu ample și profunde valențe de analiză și interpretare. În demersul nostru nu am reușit să surpindem toate descrierile oferite de călătorii străini, situație care nici nu era cu putință, dacă ne referim la faptul că aceste relatări trebuie preluate cu rezerve, datorită subiectivismului pe care îl conțin, și contextualizate, pentru înțelegerea stării de spirit în care au fost ele scrise.

Selecția și ordonarea relatărilor au permis, în definitiv, formularea unor imagini și a unor explicații asociate acestora. Astfel, ajungem la concluzia că, de regulă, trăirea sărbătorilor în secolul XVII-XVIII s-a corelat cu cinstirea publică a sfinților, ceea ce a făcut ca accentul să cadă pe formele sale sociale de manifestare. Să nu uităm că, pentru societatea românească din acest timp istoric, modul de celebrare a marilor zile ale creștinismului a fost esențial, deoarece gesturile, atitudinile, contextul special pregătit, emoțiile și activitățile colective aveau menirea de a ajuta comunitatea să se definească religios și să se exprime în raport cu sine şi cu ceilalți. Prin urmare, celebrarea unei astfel de zile a avut o dublă semnificație, socială și teologală, lecția de religie devenind de fapt o *lecție de educație pentru comunitate*[48].

Bibliografie

****Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, îngrijit de M. Hollban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1972.

****Călători străini despre Ţările Române*, vol. V îngrijit de M. Hollban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1973.

****Călători străini despre Ţările Române*, vol. VI, îngrijit de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mustafa Ali Mehmet. Bucureşti, 1976.

[48] Deseori, necesitatea respectării sărbătorilor religioase a fost justificată prin nevoia de a ne colora intens existența, „care de multe ori poate fi mult prea ternă, prea monotonă sau pur și simplu gri în gri”; importarea de la alte popoare și împământenirea sărbătorilor la noi contribuie prin „nota lor de exotism” la înfrumusețarea vieții, vezi Cristea, 007.

***_Călători străini despre Ţările Române_, vol. VII, îngrijit de M. Hollban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. Bucureşti, 1980.

***_Călători străini despre Ţările Române_, vol. VIII, îngrijit de M. Hollban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. Bucureşti, 1983.

Condica lui Gheorgachi: _Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachie, 1762_, studiu și text de Dan Simionescu. București: Fundația Regelui Carol I, 1939.

Cristea, J., M. _Sărbători, tradiții, ritualuri, mituri_. București: Oscar Print, 2007.

Golban, V. _Dimensiunea etico-estetică a sărbătorii. Frumusețea sărbătorii_. Piatra Neamț: Panteon, 1995.

Iftimi, S. „Ceremoniile Curţii domneşti. La Crăciun. Anul Nou şi Bobotează (secolele XVII-XIX). În: _Spectacolul public între tradiţie şi modernitate. Sărbători, ceremonialuri, pelerinaje şi suplicii_, coord Constanţa Vintilă-Ghiţulescu şi Mária Pakucs Willcocks. Bucureşti: Institutul Cultural Român, 2007, p. 43-78.

Pall, Fr. „O vizită în Ţara Românească în anul 1644 (relatare inedită a lui Bakšić). În: _SMIM_, VIII 1975.

Rudică, T.; Costea, D. _Aspecte psihologice în mituri, legende și credințe populare_. Iaşi: Polirom, 2003.

I PRIMI CONTATTI CON IL TEATRO OCCIDENTALE IN ROMANIA: LE TRADUZIONI DEI *MELODRAMMI* DI PIETRO METASTASIO NEI PRINCIPATI DANUBIANI ALLA FINE DEL XVIII SECOLO

Federico Donatiello[*]

FIRST CONTACTS WITH WESTERN THEATRE IN ROMANIA: THE TRANSLATIONS OF PIETRO METASTASIO'S *MELODRAMMI* IN ROMANIAN PRINCIPATES AT THE END OF EIGHTEENTH CENTURY

Astratto. *Uno dei fenomeni più importanti che hanno favorito l'occidentalizzazione romanza della lingua letteraria romena è stato il largo affluire di traduzioni di letteratura francese e italiana. Nel Settecento predomina la figura del poeta italiano Pietro Metastasio con ben nove testi tradotti: il melodramma italiano arriva nei Principati con modalità peculiari in quanto le traduzioni non sono destinate tanto alla rappresentazione scenica quanto alla sola lettura; esse si basano inoltre non sul testo italiano originale ma su alcune traduzioni intermediarie in lingua neogreca. La penetrazione delle opere di Metastasio nei Principati, come pure di molta cultura occidentale, è perciò legata indissolubilmente alla cultura neogreca e ai gusti della nobiltà fanariota. per modesti compilatori come Slătineanu o Beldiman; la scomparsa del neogreco come lingua di cultura favorirà ulteriormente il processo di rinnovamento linguistico e letterario.*

Parole-chiave: *Metastasio, melodramma, traduzioni romene, neogreco.*

Abstract. *The large diffusion of translations from the Western literature in the Danube Principalities had an important role in the modernization of the Romanian literary language. In the 18th century were translated Pietro Metastasio's 9 melodramas: these translations*

[*] Dottorando di ricerca presso la Scuola di dottorato in Scienze linguistiche, Filologiche e Letterarie, Università di Padova, federicodonatiellopd@gmail.com

were based on modern Greek texts and not directly from the Italian original versions. The 18th century Romanian translations are inextricably linked to the interests of the Greek nobility who had the power in the area. Only the disappearance of the modern Greek as language of culture in the Romanian region will further the process of linguistic and literary renewal.

Keywords: *Metastasio, melodramma, romenian translations, neogreek language.*

Come è noto la prima fase del processo di ammodernamento e occidentalizzazione della lingua letteraria romena ha avuto luogo per lo più grazie al largo affluire di traduzioni di opere occidentali a partire dagli ultimi decenni del XVIII secolo. Il contatto con le grandi tradizioni letterarie romanze, in particolare quella francese e quella italiana, è avvenuto gradualmente e, nei primi tempi, soprattutto nei Principati, attraverso la mediazione della cultura neogreca: questo fatto non deve stupirci poiché, per più di un secolo, il neogreco è stato la lingua della cultura e dell'insegnamento in Moldavia e in Ţara Românească.

All'interno del panorama delle traduzioni dalle lingue romanze realizzate nel corso del XVIII secolo è evidente il netto predominio della figura del poeta italiano Pietro Metastasio con ben nove testi tradotti. Proprio in quel periodo il melodramma italiano è all'apice della propria espansione nel continente ed è diffuso presso le grandi corti europee dalla Spagna borbonica fino alla Russia. Nelle regioni del Sud-est europeo questo arriva tuttavia con modalità peculiari: le traduzioni di cui ci occuperemo non sono destinate tanto alla rappresentazione scenica quanto alla sola lettura; esse si basano, a loro volta, su alcune traduzioni intermediarie di lingua neogreca, anch'esse non destinate a una fruizione teatrale.[12]

---

[1] Gli studi sulle traduzioni metastasiane in Romania sono poco numerosi: si vedano a questo proposito i contributi di Ortiz, 1916 e di Ciorănescu, 1944; più recente, e circoscritto alle sole traduzioni di Iordache Slătineanu il saggio di Dima, 1981-2.

[2] Cfr. Piru, 1970, 23: «Întâiul teatru tradus în limba română este cel melodramatic, al arcadicului Pietro Metastasio, chesaricescul poet, adică poetul de curte al împăratului Carol al VI-lea, foarte cunoscut Văcăreştilor şi învăţatorilor Şcolii ardelene. Traducerile s-au făcut prin intermediul limbii greceşti, mai mult pentru lectură decât pentru reprezentaţie, spectacolul scenei nefiind uzitat la noi în secolul al XVIII-lea decât rar» («La prima forma di teatro tradotto in lingua romena è il melodramma dell'arcade Pietro Metastasio, poeta cesareo, ovvero poeta di corte dell'imperatore Carlo VI, molto ben

Metastasio era noto come *auctor* di sommo rilievo presso l'ambiente latinizzante e colto di Şcoala ardeleană mentre in Ţara Românească era tenuto in alta considerazione presso i poeti Văcăreşti, dotati di una solida conoscenza del latino e dell'italiano e particolarmente interessati verso problematiche letterarie e di poetica. In particolare Ienachiţă Văcărescu ne aveva tessuto l'elogio nella *Prefazione* alla propria *Grammatica*, di chiara ispirazione italianeggiante e aperta anche a elementi di estetica letteraria:

> Limba talianească […] dă multe chipuri cu paza construţionii, după regulile grammaticii, cu multă dulceaţă, cu mari gândiri, precumu sîntu dîntr-ale multor alţi autori, ale lui Tasu, şi Ariostu şi Petrarha, şi ale prea înteleptului şi plinului dă istorie, şi dă ştiinţă, şi mai vîrtosu dă duhu născătoriu, Metastasie, păntru care îndrăznescu a zice că nu s-au înpodobitu acestu poetă cu poezia talianească, ci au înpodobitu poezia talianească cu duhul şi cu condeiul său.[3]

Questo primo attestato di stima da parte di una personalità in vista nell'ambiente culturale dei Principati, secondo Paul Cornea, avrebbe favorito la nascita dell'interesse verso l'opera di Metastasio e la genesi delle prime traduzioni dei suoi melodrammi a partire dagli anni Ottanta.[4] A nostro avviso, tuttavia, non è da ricercare all'interno del mondo intellettuale interessato a un'occidentalizzazione romanza del romeno l'origine di queste traduzioni. Lo stimolo che ha portato a queste prime versioni andrebbe individuato piuttosto nelle richieste di cultura avanzate

---

conosciuto ai Văcăreşti e agli intellettualli della Scuola Transilvana. Le traduzioni sono state realizzate avendo come tramite la lingua neogreca, molto più per la lettura che per la rappresentazione poiché gli spettacoli sulla scena non erano d'uso in Romania nel XVIII secolo se non raramente»). Sulla rilevanza del *corpus* teatrale metastasiano all'interno delle traduzione del XVIII secolo nei Principati vedi Ciorănescu, 1944, 123: «Cum tălmăcirile operelor din literatura Apusului, cu care cultura noastră abia începuse pe atunci o timidă luare de contact, nu sunt prea numeroase în vremea aceasta, numărul traducerilor româneşti din opera acestui poet merită el însuşi să fie relevat, ca o dovadă de preţuirea deosebită a vechilor ei cititori» («Poiché le traduzioni di opere della letteratura occidentale, con cui la nostra cultura proprio allora cominciava ad avere un primo timido contatto, non sono molto numerose in questo periodo, il numero di traduzioni romene dall'opera di questo poeta merita esso stesso di essere preso in considerazione come una prova dell'apprezzamento particolare dei suoi antichi lettori»).

[3] Văcăreşti, 1972, 171: « La lingua italiana […] dotata di molte immagini con l'attenzione verso la costruzione, secondo le regole grammaticali, con molta dolcezza, con pensieri grandi, così come sono, tra i molti altri autori, quelli di Tasso, Ariosto e Petrarca, e quelli del saggio e ricco di storia e di scienza, e più virtuoso di ogni mortale, Metastasio, per il quale oso sostenere che non si è ornato questo poeta della lingua italiana ma ha ornato la lingua italiana con la sua anima e la sua penna».

[4] Cornea, 1971, 108.

dalla nobiltà dei Principati, desiderosa di fruire di opere della letteratura europea nella propria lingua. I melodrammi si inseriscono piuttosto in quel processo di avvicinamento alla cultura occidentale che, in questa prima fase, si contraddistingueva per una preferenza verso *cărţi de delectare*, opere di argomento classico ed edificante, contrassegnate da un forte elemento sentimentale ma di semplice fruibilità.[5]

Si possono contare otto traduzioni di cinque melodrammi realizzate nei Principati romeni in un periodo di tempo compreso tra il 1783 e il 1808. A queste va aggiunta la traduzione parziale del *Temistocle* ad opera del transilvano Ion Budai-Deleanu, effettuata al di fuori dei confini dell'attuale Romania e condotta direttamente su un originale italiano. Ad eccezione del *Temistoclu*, nessuna delle nostre traduzioni si basa direttamente su un testo originale italiano ma, al contrario, su alcune versioni neogreche che circolavano già da tempo in Moldavia e in Ţara Românească. La penetrazione delle opere di Metastasio nei Principati, come pure di molta cultura occidentale, è perciò legata indissolubilmente alla cultura neogreca e ai gusti della nobiltà fanariota:

> În acea epocă […] noutăţile literare occidentale se făceau de obiceiu cunoscute publicului cititor român prin intermediare greceşti. Boierii români, cunoscători ai limbii greceşti – limba saloanelor şi a înaltei societatăţi – care pe atunci era în culmea înfloriri – se desfătau citind romanele galante şi aventuroase ale genialilor scriitori occidentali, mai des în traducere grecească, decât în prototipurile franceze, spaniole sau italiene. Iar când, pentru o mai mare popularizare, ei încercau să le traducă

[5]Cfr. Duţu, 1972, 157: «Nota sentimentală a căpătat vigoare prin transpunerea, după intermediare neogreceşti sau direct din original, a melodramelor celui care delectase Viena, Metastasio, ca şi prin traducerea idilelor lui Salomon Gessner» («La nota sentimentale ha preso vigore grazie alla traduzione, attraverso intermediari neogreci o direttamente dall'originale, dei melodrammi di colui che aveva dilettato Vienna, Metastasio, come anche grazie alla traduzione degli idilli di Salomon Gessner»). Cfr. su questo punto Ortiz e Ciorănescu, 1944, 124-5: «Atmosfera arcadică, simplicitatea intrigii amoroase, sentimentalismul lin şi patosul liric, sunt elemente ce puteau fi înţelese de cititorii boieri […]. După dispariţia, prin traducere, a interesului pentru formă, singurul care ne mai chiamă astăzi spre un teatru de mult perimat, pe aceşti cititori numai desfăşurarea accidentului scenic şi povestea, în general destul de banală, a iubirii înfaţişate acolo, mai puteau să-i atragă» («L'atmosfera arcadica, la semplicità dell'intrigo amoroso, il sentimentalismo lieve e il patos lirico sono elementi che potevano essere compresi dai lettori appartenenti alla nobiltà […]. Dopo la sparizione, attraverso la traduzione, dell'interesse verso la forma, il solo elemento che ci richiama oggi verso un teatro invecchiato come questo, soltanto lo svolgimento degli avvenimenti scenici e il racconto d'amore lì rappresentato, in genere piuttosto banale, potevano attrarre questi lettori»).

şi în limba românească, se serveau de multe ori tot de intermediare greceşti.[6]

Una piena comprensione di questo periodo perciò non è possibile senza la conoscenza della realtà culturale neogreca contemporanea, che ha inevitabilmente influenzato molte delle scelte culturali e materiali dei primi traduttori.

Veniamo adesso all'entità del *corpus* individuato. Nella tabella sottostante trascriviamo l'elenco delle traduzioni metastasiane realizzate in romeno nei Principati Danubiani tra il 1780 e il 1810. Vengono indicati da sinistra a destra il titolo originale italiano, i nomi dei traduttori, i manoscritti o le edizioni a stampa che le testimoniano e l'anno di redazione. La traduzione di Budai Deleanu verrà trattata a parte perché nata in un contesto sensibilmente diverso e non paragonabile.

Tabella 1

Titolo	Titolo della traduzione	Autore[7]	Riferimenti	Anno
Achille in Sciro	*Ahileu la ostrovul Sirului*	Beldiman	BAR 1818 BAR 306 BAR 4747 (mutilo)	1783
La clemenza di Tito	*Milosârdia lui Tit*	Beldiman	BAR 181	1784
Siroe	*Siroe*	Beldiman	BAR 181	1784
La clemenza di Tito	*Milostivirea lui Tit*	Slătineanu	BAR 3454	Fine XVIII secolo
Siroe	*Siroiu*	Slătineanu	BAR 3454	Fine XVIII secolo
Catone in Utica	*Caton*	Slătineanu	BAR 3454	Fine XVIII secolo
Achille in Sciro	*Ahilefs la Schiro*	Slătineanu	Sibiu, 1797	1797
Artaserse	*Artaxerx*	Beldiman	BAR 445	1808

[6] Cfr. Camariano, 1946, 138: «A quell'epoca […] le novità letterarie occidentali di solito erano rese note al pubblico dei lettori romeni attraverso degli intermediari greci. I boiari romeni, conoscitori della lingua greca – la lingua dei saloni e dell'alta società – che allora era al culmine del suo fiorire – si dilettavano leggendo romanzi galanti e avventurosi degli geniali scrittori occidentali, soprattutto in traduzione greca piuttosto che negli originali francesi, spagnoli o italiani. E quando, per una maggiore popolarizzazione, cercavano di tradurli anche in lingua romena, si servivano spesso di intermediari greci».

[7] Ortiz, 1916, 252 attribuisce ad Alexandru Beldiman la traduzione de *La clemenza di Tito* contenuta in BAR 181 e poi quella dell'*Achille in Sciro* contenuta nel ms. BAR 1818. L'*Artaxerx* contenuto nel manoscritto BAR 445 viene citato da Ciorănescu, 1944, 127, senza attribuzione mentre sono indicati come di Alexandru Beldiman le traduzioni metastasiane del ms. BAR 181. Dima, 1981-82, 123 attribuisce infine le traduzioni del ms. BAR 3454 a Iordache Slătineanu seguendo criteri linguistici.

Colpisce la presenza di tre soli traduttori e la povertà nella scelta dei titoli con ben tre melodrammi tradotti due volte: questa apparente selettività trova una spiegazione grazie a un semplice confronto con i titoli delle traduzioni neogreche a noi note, facilmente sovrapponibili a quelli riportate nell'elenco.[8] Le due versioni dell'*Achille in Sciro*, rispettivamente dovute ad Alexandru Beldiman e a Iordache Slătineanu, sono entrambe derivate dal medesimo intermediario greco testimoniato dall'edizione viennese del 1794: per la traduzione di Beldiman, databile *ante* 1783, è necessario supporre la presenza di una sua copia manoscritta, oggi perduta, che doveva circolare nell'area dei Principati sin dagli anni Ottanta.[9] Anche la trilogia metastasiana testimoniata dal manoscritto romeno BAR 3454, contenente le traduzioni del *Siroe*, del *Catone in Utica* e de *La clemenza di Tito*, tradotta anch'essa sia da Alexandru Beldiman sia da Iordache Slătineanu, è perfettamente sovrapponibile al secondo tomo dell'edizione viennese del 1779.[10] Possiamo ipotizzare dunque che la circolazione di precise traduzioni neogreche abbia

---

[8] Cfr. Dima, 1981-82, 121: «Un inventar al melodramelor traduse în neogreacă în secolul XVIII-lea, reprodus de Ortiz după Papadopoulos-Vretos, cuprinde: un manoscris din anul 1758 cu piesa *Semiramida*, două volume tipărite la Veneția în anul 1779 (vol. I: *Artaxerx*, *Adrian în Siria*, *Demetrio*; vol. II: *Milostivirea lui Tit*, *Siroe*, *Caton în Uttica* [sic!]), *Ahile în Sciro* şi *Demofonte* publicate la Viena în anul 1794, *Temistocle*, Viena 1796, şi *Olimpiada*, Viena, 1797» («Un inventario dei melodrammi tradotti in neogreco nel XVIII secolo, riprodotto da Ortiz secondo Papadopoulos-Vretos, comprende: un manoscritto del 1758 con *Semiramide*, due volumi stampati a Venezia nel 1779: (vol. I: *Artaserse*, *Adriano in Siria*, *Demetrio*; vol. II: *La clemenza di Tito*, *Siroe*, *Catone in Utica*), *Achille in Sciro* e *Demofonte* pubblicati a Vienna nel 1794, *Temistocle*, Vienna 1796, e L'*Olimpiade*, Vienna, 1797»).

[9] Cfr. *Ibidem*, 122: «Traducătorul piesei *Ahileu la ostrovul Sirului*, identificat în persoana vornicului moldovean Alexandru Beldiman, a utilizat în manoscris aceeaşi versiune neogreacă, în care erau intercalate pasaje versificate, folosită după tipărire şi de Iordache Slătineanu pentru traducerea piesei *Ahilefs la Schiro* (Sibiu, 1797)» («Il traduttore dell'*Achille in Sciro*, identificato nella persona del moldavo Alexandru Beldiman, ha utilizzato nel manoscritto la medesima versione neogreca in cui erano posti passaggi versificati, usata dopo la pubblicazione in stampa anche da Iordache Slătineanu per la traduzione dell'opera, stampata a Sibiu nel 1797)». Anche Ciorănescu, 1944, 134 ipotizza che la traduzione si basi sull'edizione di Vienna.

[10] Cfr. *Ibidem*, p. 122: «Ms. 3454 de la Biblioteca Academiei R. S. România, care poartă titlul *Dintr-ale lui Metastasie*, cuprinde în 86 de foi, traducerea celor trei piese din volumul al doilea al ediției greceşti a operelor lui Metastasio, de la 1779 […]. Traducătorul urmăreşte îndeaproape originalul grecesc […]» («Il manoscritto 3454 della Biblioteca dell'Accademia Romena, che reca il titolo *Dintr-ale lui Metastasie*, comprende in 86 carte, la traduzione dei tre melodrammi del secondo volume dell'edizione greca delle opere di Metastasio del 1779 […]. Il traduttore segue da vicino l'originale greco […].»)

determinato le scelte dei traduttori romeni secondo la reperibilità dei testi stessi piuttosto che attraverso un consapevole programma di selezione. Si tratta di un'ulteriore prova della loro dipendenza nei confronti della cultura ellenica che si ripercuote anche sull'aspetto stesso delle traduzioni, sia dal punto di vista linguistico che estetico.

Gli esiti letterari di queste prime traduzioni teatrali in romeno si sono rivelati piuttosto deludenti agli occhi della critica novecentesca. I pochi studi sull'argomento danno un giudizio generalmente modesto ritenendo questi testi, soprattutto nei primi tentativi, troppo vicini al loro intermediario greco e non all'altezza dell'originale italiano. Secondo Alexandru Piru, la traduzione dell'*Artaserse*, testimoniata dal ms. BAR 445 (tuttavia copiato molto tempo più tardi, nel 1807) sarebbe la più antica, connotata da una lingua «împestriţată de grecisme».[11] Insieme alla presenza di numerose parole neogreche, segnalate con precisione da Ciorănescu, un altro difetto stilistico è da individuarsi nell'uso di un linguaggio troppo colloquiale, decisamente inadatto nel rendere la raffinatezza dell'originale italiano.[12] Va detto che, generalmente, le stesse traduzioni neogreche non godono di giudizi lusinghieri da parte della critica: esse sono caratterizzate dalla messa in prosa dell'intero melodramma e da una forte semplificazione linguistica del raffinato gioco letterario del poeta cesareo. Il modello metastasiano risulta decisamente mortificato sia nelle versioni neogreche che, di conseguenza, in quelle romene: la *mise en prose* non giova alla sua godibilità e si può intravvedere una certa incapacità da parte dei traduttori romeni (e greci) nel rendere il ricercato equilibrio drammaturgico delle opere metastasiane.

Ramiro Ortiz dedica una certa attenzione alla traduzione de *La clemenza di Tito* realizzata da Alexandru Beldiman[13] trascrivendone anche alcuni frammenti quali l'argomento (*Pricina*), l'elenco dei personaggi, alcuni passaggi della prima scena dell'atto primo e l'*explicit* che attesta l'autografia del manoscritto. La traduzione viene giudicata «pessima»,[14] giudizio cui si associa lo stesso Ciorănescu, che vi si sofferma distesamente.[15] Lo storico del teatro nota un processo di

---

[11] Piru, 1970, 23.
[12] *Ibidem*, 24.
[13] Cfr. Ortiz, 1916, 252-60.
[14] Ortiz, 1916, 254.
[15] «*Milosârdia lui Tit* […] e o încercare pătimind de aceleaşi neajunsuri ca a colegului anonim, tot moldovean şi el, care tradusese pe *Artaxerx*» (Ciorănescu 1944, p. 130, «*La clemenza di Tito* […] è un tentativo sofferente delle stesse difficoltà del collega

semplificazione del linguaggio teatrale metastasiano e un tentativo di acclimatamento culturale che pesa fatalmente sulla sua riuscita: il traduttore cerca di avvicinare l'opera metastasiana al livello dei lettori con il risultato di allontanarsi ancora di più dall'originale. Insieme alla traduzione de *La clemenza di Tito* il manoscritto BAR 181 testimonia una traduzione del *Siroe* a opera dello stesso Beldiman che presenta le medesime caratteristiche della precedente.

Gli studiosi, di solito molto critici sulla qualità delle traduzioni di Beldiman, mostrano un giudizio maggiormente lusinghiero per quanto concerne la sua versione dell'*Achille in Sciro*: la traduzione greca di riferimento è considerata di qualità superiore rispetto alle altre e conserva una distinzione tra recitativi (in prosa) e arie (in versi brevi). Il traduttore romeno mantiene tale prosimetria adoperando inoltre una lingua meno ricca di grecismi e cimentandosi in passaggi versificati corrispondenti alle ariette di fine scena.[16] Questa traduzione dimostra come la qualità delle versioni romene dipenda fatalmente dal valore letterario dell'intermediario neogreco.

Iordache Slătineanu, grazie all'attribuzione dei tre testi contenuti nel ms. 3454 proposta da Dima, sarebbe il più prolifico traduttore romeno di opere metastasiane.[17] Ciorănescu le giudica meglio riuscite rispetto a quelle di Beldiman, soprattutto perché meno dipendenti dal punto di vista linguistico verso gli intermediari greci.[18] La traduzione dell'*Achille in Sciro* di Slătineanu è inoltre il primo testo teatrale stampato in lingua romena ed è apparso a Sibiu, in Transilvania, nel 1797. L'uso di una fonte neogreca per la traduzione dell'*Achille in Sciro* sembrerebbe dovuto a motivazioni contingenti: Slătineanu conosceva l'italiano e, secondo Dima, la presenza di alcuni neologismi romanzi e l'uso limitato di grecismi ne sarebbe una prova.[19] Questa maggiore autonomia rispetto al testo neogreco ha attirato l'attenzione degli altri commentatori: Ramiro Ortiz ne dà un giudizio positivo ponendosi in continuità con quanto affermato già da Iorga, «intorno ai pregi della versificazione e all'armonia metastasiana che appare ancora qua e là dove la traduzione ne è meglio

---

anonimo, anch'egli moldavo, che aveva tradotto l'*Artaserse*». Si ricordi il lettore che per Ciorănescu l'autore della traduzione dell'*Artaserse* è anonimo.

[16] Cfr. Ciorănescu, 1944, 134-7.

[17] Secondo la studiosa, si sarebbe formato a Bucarest in una scuola di lingua greca ma doveva conoscere anche l'italiano visto che «a tradus piesa *Demetrio* a lui Metastasio din italianeşte în greceşte» (Dima, 1981-2, 123, «ha tradotto il melodramma Demetrio di Metastasio dall'italiano al greco»).

[18] Ciorănescu, 1944, 133; alle pp. 133-4 trascrive una scena dell'opera.

[19] *Ibidem*,122.

riuscita e il verso scorre più facile e armonioso».[20] Sempre secondo Ortiz «l'armonia e la scorrevolezza delle strofette in fin di scena ci fan supporre che lo Slătineanu tenesse presente anche il testo italiano e ne derivasse quei pregi che non potevano certo venirgli dalla traduzione greca»[21]. Dello stesso parere è Alexandru Piru, il quale associa nel giudizio positivo anche la traduzione di Alexandru Beldiman: «amândouă versiunile pornesc de la traducerea grecească, totuşi conţin versuri notabile».[22] Rimanendo fedeli al loro intermediario greco, i due traduttori hanno mantenuto la suddivisione tra recitativo in prosa e arie in versi e perciò si sono cimentati nella composizione di versi in romeno raggiungendo esiti stilistici finalmente convincenti. Tuttavia, anche in questo caso, non possiamo cogliere un a vera e propria evoluzione nella concezione del ruolo del traduttore: come vedremo, proprio Slătineanu sarà oggetto di critica da parte del migliore traduttore in lingua romena delle opere di Metastasio, Ioan Budai-Deleanu, il quale, fatalmente, sarà in grado di tradurre direttamente dal testo in italiano.

Quest'ultimo autore, un grande letterato che si è dedicato anche alle traduzioni (come sarà per Heliade Rădulescu, Negruzzi e Asachi), basa la propria traduzione direttamente da un originale italiano, che sembra maneggiare perfettamente. La sua versione parziale del *Temistocle*, edita di recente[23], è esito di un ambiente culturale che promuove l'occidentalizzazione della lingua e della cultura romena in senso romanzo.[24] Il testo è interamente versificato e segue con fedeltà l'originale italiano, anche nei suoi aspetti retorici e linguistici, creando uno stile a detta di Ortiz «artificiale» ma artisticamente rilevante. I giudizi di Ortiz sono decisamente positivi: egli mostra di considerarla la migliore tra le otto traduzioni metastasiane («per essere la sola traduzione *in versi* che possediamo di un dramma del Metastasio, è forse la più importante di quante abbiamo finora avuto occasione di esaminare»)[25]. Le posizioni linguistiche del traduttore influenzano notevolmente l'aspetto della traduzione: assenti ovviamente i grecismi, l'alfabeto cirillico viene sostituito dall'alfabeto latino («desfigurată de o imposibilă ortografie italienizantă», secondo Paul Cornea) mettendo in risalto l'appartenenza di Ion Budai-Deleanu alla corrente italianizzante. Da questo punto di vista il

[20] Ortiz, 1916, 60.
[21] *Ibidem*, 62.
[22] Piru, 1970, 24.
[23] Budai-Deleanu, 2011,1063-74 (note a 1209-11). Ne abbiamo una trascrizione parziale in Ortiz, 1916.
[24] Cornea, 1962, 12.
[25] Ortiz, 1916, 268.

metodo traduttivo adoperato dall'autore di *Ţiganiada* anticiperebbe alcune delle posizioni delle generazioni successive: fedeltà al testo originale e sforzo linguistico di avvicinamento alle lingue romanze occidentali di riferimento.

Nella premessa che il traduttore antepone alla sua traduzione leggiamo una forte critica nei confronti dei traduttori a lui precedenti:

> La unele drame, precum este *Achillevs în Schiro*, talmăcită de D. Iordaki Slătineanu, vel păharnic, tipărită în Bucureşti, la anul 1797, se află în loc de *actus* (precum zic latinii) *faptă*, şi în loc de *scena, perdeaoa*, ce va să zică la munteni şi la moldoveni cortina seau, precum zic alţii, *zaveasa*; iar eu, socotind că limba noastră purcede de la limba latină şi cum că cuvintele, care noauă lipsesc la învăţături, mai cuviincios este a le împrumuta de la mama latină decât de la altele, mai vârtos fiindcă şi italienii, frâncii şi hispanii, a căror limbi au purces din lătinie, păzesc această regulă, am pus cuvintele mai sus-numite precum se află la latini, adecă act şi scenă.[26]

Si tratta di un'osservazione di tipo tecnico e terminologico che indica una precisa presa di posizione in favore di una latinizzazione del romeno e di un suo avvicinamento al resto del mondo romanzo. Un punto di vista che non sembra essere presente né presso Alexandru Beldiman (che, almeno nelle traduzioni metastasiane, adotta evidenti grecismi) e nemmeno presso Iordache Slătineanu, che nella sua premessa alla traduzione dell'*Achille in Sciro*, tesse un elogio degli *otia* letterari ma non si mostra attratto da questioni linguistiche.

Come abbiamo visto da queste breve rassegna, le traduzioni dei melodrammi di Metastasio nascono in un rapporto di stretta dipendenza con i propri intermediari neogreci e sono esito degli sforzi di singoli traduttori che non esibiscono ancora la consapevolezza filologica e ideologica che caratterizzeranno le generazioni successive, soprattutto quella *paşoptişti*. Alexandru Beldiman e Iordache Slătineanu operano in contesti socio-culturali ancora molto difficili, dove non esiste una vita

[26] Budai-Deleanu, 2011, 1065 («In alcuni drammi, come l'*Achillevs în Schiro*, tradotto dal sig. Iordaki Slătineanu, il *păharnic*, stampato a Bucarest nel 1797, si trova in luogo di *actus* (come dicono i latini) *faptă* e in luogo di *scena, perdeaoa*, che significa presso i munteni e i moldavi *cortina* o, come altri dicono, *zaveasa*; e io, considerando che la nostra lingua proviene dal latino e che le parole, che ci mancano nelle scienze, è più conveniente prenderle in prestito dalla madre latina piuttosto che da altre, più ragionevole poiché anche gli italiani, i francesi e gli spagnoli, le cui lingue provengono anch'esse dal latino, seguono questa regola, ho posto le parole sopra menzionate come appaiono presso i latini, ovvero *act* e *scenă*»).

letteraria di stampo europeo e la richiesta di opere in lingua romena non è ancora percepita come una necessità da parte della nobiltà grecofona.

Il forte ecclettismo e l'eterogeneità nella scelta delle opere sono causati dalla scarsità di materiale occidentale che spingeva alla traduzione di tutto ciò che fosse a disposizione, indipendentemente dalla sua qualità e dal fatto che fosse di seconda mano. Si comprende da questo elemento la ragione per cui i traduttori romeni abbiano accettato di basare le proprie traduzioni dei melodrammi di Metastasio su testi neogreci più facilmente reperibili e 'semplificati' rispetto all'originale italiano, legato a un'estetica ancora troppo raffinata per i gusti della nobiltà locale. Questa si riconosceva nei modelli e nei gusti letterari della società fanariota ed adoperava il neogreco come lingua di cultura: tale fatto rallentava la fruizione diretta di opere letterarie occidentali in lingua originale e limitava la richiesta di opere in lingua romena. Inoltre, la mancanza di tipografie costringeva a una diffusione delle opere in forma manoscritta, spesso lenta e caratterizzata da una progressivo deteriorarsi della qualità dei codici. Infine, non esistevano ancora istituzioni culturali deputate alla creazione di una vita culturale stabile, patrocinata dallo stato, che garantisse così quell'ufficialità che, invece, caratterizzerà i tentativi di Asachi e di Heliade Rădulescu.

Allargando brevemente il nostro sguardo alle restanti traduzioni teatrali del periodo notiamo che la figura più rappresentativa è sicuramente quella Alexandru Beldiman, il primo grande traduttore in lingua romena, almeno per la quantità di opere affrontate. Effettivamente il numero di romanzi, melodrammi e commedie da lui tradotte è prodigioso ed è stato realizzato nel corso di un'attività che si prolunga per l'intero periodo dell'età di transizione: possiamo ricordare, accanto ai melodrammi metastasiani, *Manon Lescaut*, l'*Odissea*, l'*Oreste* di Voltaire.[27] Ciò che contraddistingue le traduzioni di Beldiman è

[27] Cfr. Anghelescu, 1971, 101: «În mai bine de patruzeci de ani, Al. Beldiman traduce şi răspândeşte un număr impresionant de opere, creând o întreagă literatură: *Odiseea*, *Milosârdia lui Tit*, *Artaxersu* şi *Hosrois* de Metastasio, *Menegmii* lui Regnard, *Tragedia lui Orest* de Voltaire, *Istoria cavaleriului de Grie şi a iubitei sale Manon Lesco* de Prévost, *Numa Pompilie* de Florian, *Moartea lui Avel* după Gessner, *Alexii sau căsuţa în codru* de Ducray-Duminil etc. O activitate atât de prodigioasă este posibilă numai datorită conştiinţei clare a necesităţii unui asemenea act de cultură, ea presupune cu siguranţă o idee înaltă despre rolul literaturii şi dorinţa de a o crea în româneşte» («In meno di quarant'anni, Alexandru Beldiman traduce e diffonde un numero impressionante di opere, creando un'intera letteratura: l'*Odissea*, *La clemenza di Tito*, *Artaserse* e *Siroe* di Metastasio, *Les Ménechmes* di Regnard, *Oreste* di Voltaire, *Histoire du chevalier Des Grieux et de Manon Lescaut* di Prévost, *Numa Pompilie* di Florian, *La Morte de Abele* di Gessner, *Alexis, ou La maisonnette dans les bois* di Ducray-Duminil

l'evidente ecclettismo che sembra dare spesso un eccessivo peso ad autori decisamente secondari.[28] Ad esempio, soffermandoci solamente dell'ambito delle traduzioni teatrali, si annoverano alcuni testi francesi, in particolare due lavori di Regnard, la commedia di ispirazione plautina *Les Ménechmes ou les jumeaux* (1801, Ms. BAR 3106) e la tragedia *Sapor* (1803, ms. BAR, 2428), che insieme alla commedia *Narcisse ou l'amant de lui-même* di Rousseau (1794, ms. BAR 3099), tradotta da Cantacuzino, giudicata da Paul Cornea «absolut irelevantă»[29], esauriscono le traduzioni teatrali realizzate nel corso di questo quarantennio. Sono lavori che appartengono ancora alla prima fase dell'Illuminismo francese, segno di un gusto ancora conservatore per quanto riguarda il teatro europeo, elemento che risulta confermato dalla presenza di opere come il romanzo *Numa Pompilie* di Florian o dalla prosa poetica di Gessner, in linea con i gusti della nobiltà dell'epoca verso lo stile sentimentale ed edificante. [30] Una delle ultime traduzioni realizzate da Alexandru Beldiman è quella della tragedia *Oreste* di Voltaire realizzata intorno al 1810 (ne esistono numerosi manoscritti) e pubblicata nel 1820 a Buda.

A partire dal 1810 si può notare, infatti, un interesse sempre meno accentuato nei confronti di Metastasio, fatto sicuramente dovuto alle

---

etc. Un'attività così prodigiosa è possibile soltanto grazie alla chiara coscienza della necessità di un simile gesto di cultura, essa presuppone con sicurezza un'idea alta sul ruolo della letteratura e il desiderio di crearla in lingua romena»). Cfr. Piru, 1970, 208-9: «Om instruit şi adept platonic al luminilor, Beldiman a făcut pentru "îndeletnicirea" patrioţilor şi spre "podoaba limbii româneştii", cum se exprimă el însuşi, spre "procopsirea neamului românesc", cum zice editorul său de la Buda, Zaharia Karcaleki, un mare număr de traduceri din cele două limbi cunoscute lui, genurile sale predilecte fiind epopeea, tragedia şi romanul» («Uomo istruito e seguace del platonismo illuminista, Beldiman ha operato per il "piacere" dei patrioti e per "l'abbellimento della lingua romena", come egli stesso afferrna, per "l'arricchimento del popolo romeno", come sostiene il suo editore a Buda, Zaharia Karcaleki, un grande numero di traduzioni dalle due lingue a lui note [ovvero greco e francese] mentre i suoi generi prediletti erano l'epopea, la tragedia e il romanzo»).

[28] Cfr. Popovici, 1972, 107: «Orientarea nu este totdeauna sigură şi de faptul acesta beneficiază scriitori de importanţă secundară ca Florian şi Marmontel, care se bucură de o favoare prin nimic meritată. Un exemplu elocvent îl aflăm în activitatea de traducător a lui Alecu Beldiman. Marele boier moldovean este un muncitor neobosit, dar interesul său se fixează asupra unor scrieri foarte diferite prin natura lor şi de o valoare cu totul inegală» («L'orientamento non è sempre sicuro e di fatto questo fatto privilegia autori di importanza secondaria quali Florian e Marmontel, che si giovano di un favore per nulla meritato. Un esempio eloquente è l'attività di Alecu Beldiman. Il grande boiaro moldavo è un infaticabile lavoratore ma il suo interesse si concentra su opere alquanto divergenti nella loro natura e dal valore del tutto diseguale»).

[29] Cornea, 1971, 111.

[30] Duţu, 1968, 256.

mutate esigenze dei lettori e a una larga diffusione del teatro di Alfieri e di Voltaire. Si evidenzia un netto cambio di mentalità che condurrà alla definizione di una nuova figura di traduttore: da compilatore di traduzioni manoscritte destinate alla lettura della nobiltà questi diventerà un intellettuale attivo anche nell'organizzazione della cultura e, spesso, della pedagogia. Dal punto di vista storico-culturale sarà l'ingresso nell'area dei Principati delle idee della Scuola Transilvana e delle problematiche concrete dell'organizzazione di un sistema scolastico, della produzione di manuali specializzati e di una letteratura caratterizzata da un maggiore impegno stilistico e sociale a produrre quello scarto culturale ancora impossibile per modesti compilatori come Slătineanu o Beldiman. La scomparsa del neogreco come lingua di cultura favorirà ulteriormente il processo di rinnovamento linguistico e letterario: esito di questo processo sarà l'organizzazione delle prime stagioni teatrali realizzate, non a caso, da personalità legate al mondo dell'istruzione e della scuola quali Gheorghe Lazăr a Bucarest e Gheorghe Asachi a Iaşi.

Bibliografia

Edizioni

Budai-Deleanu, Ion. *Opere*. Ediţie îngrijită, cronologie, note şi comentarii, glosar şi repere critice de Gheorghe Chivu şi Eugen Pavel. Studiu introductiv de Eugen Simion. Bucureşti: Academia Română. 'Fundaţia Naţională pentru ştiinţă şi Artă, 2011.

Opere di riferimento generale

Anghelescu, Mircea. *Preromantismul românesc*, Bucureşti: Editura Minerva, 1971.

Cornea, Paul. *I. Heliade Rădulescu*, Bucureşti: Editura Minerva 1971.

Idem. *Studii de literatură romînă modernă*. Bucureşti: Editura pentru literatură, 1963.

Duţu, Alexandru. *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII: (1700-1821): studi şi texte,* Bucureşti: Editura pentru literatură, 1968.

Piru, Alexandru. *Istoria literaturii române*. Vol II: Epoca premodernă. Bucureşti: Editura didactică şi pedagogică, 1970.

Popovici, Dumitru. *Romantismul românesc*. Ediţie îngrijită de Ioana Petrescu, Bucureşti: Albatros, 1972.

Bibliografia specialistica

Ciorănescu, Alexandru. “Teatrul lui Metastasio în România”. In: *Literatură comparată*. Bucureşti: Editura Casa Şcoalelor, 1944.

E. Dima, *Traduceri necunoscute ale lui Iordache Slatineanu din teatrul lui Metastasio*. *ALIL*. Tom. XVIII, 1981-82, A, pp. 121-27.

Ortiz, Ramiro. *Per la Storia della Cultura Italiana in Rumania*. Bucureşti: C. Sfetea, 1916.

THE LANGUAGE IN THE ROMANIAN POLITICAL THOUGHT OF 1850-1890. THE GRAND DEBATES AND THEIR OUTCOMES

Ana-Teodora Kurkina[*]

LIMBA ÎN GÂNDIREA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ ÎNTRE ANII 1850-1890. MARILE DEZBATERI ȘI REZULTATELE LOR

Abstract. *The article focuses on the Romanian linguistic debates of the second half of the 19th century and their influence on the processes of state- and nation-building. The essay concentrates on the attempts of using the ties of the common language as a defensive element that can not only mark the local nation-building strategies, but oppose similar competing foreign schemes. The current paper can be considered an effort to see and analyze the place of language in the Romanian political thought between 1850 and 1890 when Romanian national state emerged on the world arena and its manifestation sharpened the disputes regarding its linguistic and ethnic homogeneity. Furthermore, the article regards the language as a primary strategic instrument in the process of state-building, used by the participants of the debates, whose views and ideas were strictly tied to linguistic unity. The ideas of languages being parts of the "bodies of nations" expressed by Romanian thinkers are put into the General European context, which is briefly investigated as well.*

Keywords: *nation-building, Romanian political thought, Romanian language, linguistic policy.*

Rezumat. *Articolul abordează dezbaterile lingvistice românești din a două jumătate a secolului 19 și influența lor asupra proceselor de construire a națiunii și al statului. Lucrarea se focusează asupra încercărilor de a folosi legăturile de limba comună ca un element apărator care poate nu doar caracteriza strategiile locale de construire a națiunii, ci și se împotrivi schemelor rivale străine. Lucrarea poate fi considerată o tentativă de a vedea și analiza locul limbii în gândirea politică românească între 1850 și 1890 când Statul Național Român a*

[*] Central European University, Budapest, carecianka@gmail.com

apărut pe arena mondială, și manifistările lui au ascuțit dezbaterile privind omogenitatea lui etnică și lingvistică. Mai mult, articolul se referă la limba ca fiind principalul instrument strategic în procesul de construire a statului care este folosit de participanții la dezbaterile, ideile și părerile cărora erau strict legate de unitate lingvistică. Ideile despre locul limbii în "trupul națiunii" exprimate de gânditori români sunt puse în contextul general European, care este cercetat la rândul lui.

Cuvinte cheie: *contruirea națiunii, gândirea politică românească, limba română, politică lingvistică, istoria limbii.*

The notion of linguistic peculiarity has not always been the most important aspect in the shaping of the development of European political thought, however, it has framed the notions of the nation and later contributed to the progression of the national states. Stephen Barbour supports this claim while pointing out that "the ideal of the nation closely identified with a particular language is even more restricted, being chiefly European, and little more than two centuries old."[1] The author later expands this affirmation writing that the idea of "the mutual dependence of languages and nations, which has had a great impact on the modern world, is most strongly seen in Europe."[2] However, this does not mean that the connection between the language and the nation has not been changing throughout the two subsequent centuries and that there were no clearly expressed ideas on this interaction before the bloom of the European Enlightenment, Romanticism and later Positivism.

The languages and the connections of their origins with those of the nations had become an object of interest long before the second half of the 18th century in Europe, nevertheless, the tight cooperation between the language as an "inseparable component" of the nation and the people is a relatively recent factor. Gellner explains this aspect, reflecting on the process of the making of modern languages that could not have emerged as such without the spread of literacy, printing and the availability of mass education.[3] Hence, one can hardly affirm that there existed a standard national language in its contemporary sense in the Early Modern European world. Moreover, it should also be added that neither did there exist the "nation" in the contemporary meaning of the word. What did

[1] Barbour; Carmichael, 2000, 14
[2] *Ibidem.*
[3] Gellner, 1983, 47-50

exist, however, was an ethnic notion of belonging and social identity. Although not dominant, this awareness of the ethnic origin cannot be disregarded as its connection with the language laid a basis for various nation-building strategies and linguistic disputes analyzed bellow.[4]

Eric Hobsbawm in his book "Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality" describes the way the mere word "nation" acquired its meaning and place in Europe; the historian asserts that there cannot be any nation defined by its ethno-linguistic criterion before the 19th century.[5] The "nation" as such was a novelty, as well as the realization of its strong connection with language as one of the most important parts of its body.[6][7] This new notion later gave an impulse to the idea of the "national state" which had also not existed before.[8] Hence, one can claim that the language beginning its existence within the borders of "ethnic bonds" later moves to the frames of a "nation". Hence in this article the language is primarily viewed and analyzed as a state-building instrument.

The "national state" had as its basis not only the commonwealth, but relied also on people sharing memories of a common past, the same real or imaginary origins, the same myths and the same language. Common faith, another significant binding issue, could not, however, be introduced in all the cases because of the religious dissociation of many of the European nations in the 18-19th centuries: those non-homogenous states could be equated with nations only with the help of language, an important power bringing them together. The Germans,[9] the Hungarians and the Slovaks became only a few of examples of nations not united in

---

[4] In the current article the language itself is regarded as primarily a proof of ethnic identity that later was applied in the nation-building strategies. I believe that the disregard of the connection between ethnicity and nation cannot explain the significance of linguistic ties in nation and state-building strategies, therefore I view the language as one of the elements not just of a "nation" but also of an "ethnic origin". Hence, the "naturalization" of a foreigner in many cases would depend on his acceptance of a new language. As an example of this acceptance of a language in the process of "naturalization" see Iordachi, 2013, 71-75

[5] Hobsbawn, 1992, 15-18.

[6] Renan, 1939, 190-192

[7] Barbour; Carmichael, 2000, 15-17

[8] For further details see Hobsbawm, 1992, 101-130

[9] For further details see Böckh, Richard, 1863. The Prussian linguist and statistician proposes an effective way to unite the Germans scattered all over Central and Eastern Europe and divided by religious differences with the help of the language inserted into the questions of the state censuses. Bockh's contribution to the German national cause is also mentioned by Hobsbawm. See Hobsbawn, 1992, 21-22

religious matters.[10] Although the question of faith did not lose its actuality,[11] it was overshadowed by the linguistic feature that turned out to be much more powerful in making a nation and subsequently paving a way to a homogenized national state.

The debates and the studies concerning the place of language and its role in forming a nation were flaring up with distinct power everywhere in Europe,[12] and Romanian political thought of the 19th century was no exception. Just like in Italy, Northern Europe or German-speaking lands, debates concerning the status of the language were held in the Danubian principalities and Transylvania. The Romanian case can hardly be named absolutely unique in comparison with other European linguistic-political disputes and researches of the 19th century, since many of the Romanian linguists, philosophers, historians or politicians were profoundly influenced by foreign ideas spread not only in their circle, but almost everywhere in Europe.[13] Nevertheless, their vision of the language and its place in the body of the nation had its peculiar specific traits that distinguished it from other European discourses on similar subjects and finally led it to a different path by the turn of the century.

One such feature was the notable radicalism[14] of the Romanian "liberal"[15] thinkers expressed also in their attitude to language, another one is the "strengthening of the patterns of conservative characterology based on appeals to ethnic, rather than institutional continuity"[16] that grew out of the gradual "radicalization" of Romanian liberalism. The political element seeming in many cases conservative or moderate was, however, much more tolerant than the liberal one in terms of the linguistic

---

[10] It should be added that religious elements can be regarded as binding "cultural instruments", as religion itself brings certain cultural patterns that become characteristic for a society.

[11] Brock, 1976 In his work the author thoroughly describes how finally the common Slovak language wins over Catholic and Lutheran distinctions of the Slovaks.

[12] In order to perceive the whole picture one may refer to Barbour; Carmichael, 2000

[13] Trencsenyi, 2008, 127-129

[14] Timotei Cipariu, one of the most fervent reformers of the language presented his ideas as the liberal project of modernity. For details see Sata, 2009, 81

[15] The neo-romantic poet Mihai Eminescu can be regarded in some aspects as an extreme nationalist who tried to express clearly xenophobic ideas regarding the Romanian language and its importance. However, the detailed evaluation of the poet's complicated ideas regarding the "nation" and its "borders" goes far beyond the frames of the current article. This idea is extremely well developed in Murărașu, 1995. See *Chapter 5 and 6, „Xenofobul" and „Antisemitul"*, 183-202

[16] Trencsenyi, 2009, 174

debates.[17] Referring to the Romanian language discourses of the 19th century one may notice that they were also extremely productive, not only proposing experiments, but also putting them into practice. Not the exceptionality of these linguistic debates makes them worthy of thorough research, but the originality of their paths. Being a perfect example of an entanglement of ideas and opinions, the Romanian linguistic debates of the second half of the 19th century, as it is argued in the current article, represent attempts of using the ties of the language as a defensive element that can not only mark the local nation-building strategies, but oppose similar competing foreign schemes.

The current essay can be considered an attempt to see and analyze the place of language in the Romanian political thought of the second half of the 19th century when the Romanian national state emerged on the world arena and its manifestation sharpened the disputes regarding its linguistic and ethnic homogeneity.[18] Furthermore, the article regards the language as a primary strategic instrument in the process of state-building. The ideas about languages as parts of the "bodies of nations" expressed by Romanian thinkers are put into the General European context, which are briefly investigated in the first place. After that, the different sides in the Romanian polemics of the second half of the 19th century are examined. The ideas of the participants of the debates are classified according to several important features of the nation's body associated with language. Language is explored as an element of national unity, its connection to the nation's past is viewed and, finally, it is regarded as a manifestation of the national spirit.

The sources that are actively used in the work can be divided into three categories, the first of them being the extracts of the works of Romanian historians, politicians, philosophers, poets or linguists, actively expressing their opinion on the subject in the second half of the 19th century.[19] The second group consists of several books dealing with the

---

[17] Alexandru Xenopol although his opinion about the language reforms can be viewed to some extent similar to those of Laurian and Cipariu (the emphasis on the Latin origin and structure of the Romanian language), firmly criticized their radical projects, attempting to find a sort of a balance between the opposite ideas and hoping for some tolerant way out of the situation. See Xenopol, 1999, 214-219

[18] For further details, see the significant work of Dan Berindei, Berindei, 2009.

[19] Some of them are Kogălniceanu Mihail, "*Discursuri parlamentare din epoca unirii, 22 sept. 1857-14 dec. 1861*", 1959, "*Documente diplomatice"*, 1972, Bălcescu,Nicolae, "*Privire asupra stării de față, asupra trecutului şi viitorului patriei noastre"*, 1970, Negruzzi Costache, "*Megtiport ország: (Alexandru Lăpusneanu)"*, 1951, Maiorescu, Titu, "*Prelegeri de filosofie"*, 1980, Xenopol Alexandru, *"Natiunea romana"*, 1999, "*Scrieri sociale si filosofice"*, 1967, "*Principile fundamentale ale istoriei"*, 2003,

development of political thought in Romania and the particular analysis of the linguistic theme as one of the most important in the process of the framing of a nation.[20] The third type of sources that are important for the work incorporate those dedicated to the history of European nationalism, political and linguistic aspects in general.[21] These sources also comprise works of eminent non-Romanian authors of the end of the 18th and 19th century.

The European context

The concept of a strong connection between language and nation was developed in Europe by several philosophers, historians and linguists before it managed to reach Romanian soil and find its specific way there. The special attitude to the language as the flesh of the nation is probably more evident on the basis of the German examples.[22] At the beginning of the 19th century the Germans did not yet have one national state, being territorially distributed all over Eastern and Central Europe, not united in faith, but sharing the same linguistic and cultural heritage. Already in the second half of the 18th century philosophers like Hamann and Herder began expressing their ideas about language and its ability to bring together a nation. For Hamann "language has a mediating relationship between our reflection, one another, and our world; and as it is not simply the cries of emotion of an animal, so too it is not a smothering curtain between us and the rest of reality. Language also has a mediating role between God and us."[23] Hamann viewed the origins of language as partly human and partly divine. The most important functions of the language for him became the abilities of creating metaphors, imaginative constructions and symbolic description.

Later the same features would also be seen as the most significant by Mihai Eminescu,[24] who willingly or unwillingly also became

---

Bogdan-Duică, Gheorghe, Maiorescu, Titu si Eminescu, Mihai, *"Documente din Blaj,societatea de mâine (I), 1924",* Ibrăileanu Garabet, "*Spiritul critic în cultura românească"*, 2011, etc.

[20] Murarasu, 1999, Mishkova, 2009, Mitu, 2008, 127-129, Hiemstra, 1987, Hitchins, 1983, Preda, 1999, etc.

[21] Cloeren, 1988, Barbour; Carmichael, 2000, Hobsbawn, 1992, Hamann, 1759, Herder, 2002, etc.

[22] As an example of relatively early attempts to bind the language with the nation see the detailed work of Dunning, Dunning, 1979

[23] Griffith-Dickson, 2008.

[24] Murarașu, 1999, 196-198

influenced by Hamann's ideas. Hermann Cloeren notes in his book that unlike the instrumentalists who viewed language just as a simple communication tool, Hamann saw language as the "uterus", the "Deipara of our reason".[25] In contrast to Herder's and Sussmilch's idea of a ready-made language given by God, Hamann admits the role of men in constructing it.[26] Still more important is the idea of a special function of the language in the life of a human that would also be later actively used by Romanian authors.

Hamann's younger friend Herder also developed the idea that the poetry was the purest form of language that was grasped not as a practical device, but as a spiritual revelation.[27] He strongly criticized Rousseau for seeking the origins of the language in purely natural spheres.[28] While Rousseau's language was entirely internal, for Herder, the genuine origin of language must be sought in the capacities of the human soul itself.[29] The same spiritual attitude to the language would be also typical for Romanian poets like Vasile Alecsandri and Mihai Eminescu.

The idea of the "corrupted" and "uncorrupted' pure language as the essence of a nation, another important feature for the analysis of the Romanian linguistic case, was thoroughly explored by Fichte.[30] The German philosopher considered his language to be almost independent from dramatic foreign influences, the tongue that was still baring the fundamental nature of his predecessor[31] and, hence, a manifestation of the spirit in the Hegelian sense. From the Romanian side Laurian, Cipariu and Maxim would be later preoccupied with re-attachment of the "original" Latin forms to Romanian language,[32] "de-corrupting it" in this precarious way. Their rhetoric would strikingly resemble that of Fichte; they would try to present their tongue as pure and binding with the ancestors as possible. However, other participants to the debate, like Bogdan Petriceicu Hașdeu, for instance, would already refer to later European ideas like those of Franzer, Muller and Krohn.[33]

Hașdeu's work can be easily related to positivism and viewed within the tendencies of the researches of the German school regarding

---

[25] Cloeren, 1988, 22
[26] *Ibidem.*
[27] Herder, 2002, 65
[28] Herder, Rousseau, 1996, 5-7
[29] de Souza, Nigel, 2012, 221-240
[30] Fichte, 1922, 55-57
[31] *Ibidem.*
[32] Murărașu, 1999, 190
[33] Datcu,, 2006, 455

national folklore with its attempt to use biological classification and infatuation with mystical oriental or ancient languages. He also probably borrowed such terms as "archetype" from Krohn's Finnish school, and such notions as "ethnophychology" in linguistics from Steinthal.[34]

Hașdeu also attempted to document the history of the nation relying on folklore and linguistic devices, referring to Muller's claim that simple myths give roots to later folk legends and tales, therefore this "pure life" of the tongue is the main object of study.

The fact that the Romanian political thought of the 19th century was much influenced by widespread European ideas is obvious. One can also easily see that the concepts of language could also fit into the general frame of the European, especially German ideas. Nevertheless, this fact does not deprive the Romanian debates about language of their originality and peculiarity, but underlines its interconnectedness with the ideas circulating beyond Romanian borders.

The language and the nation. The idea emerges.

"With the failure of the revolutionary movements of 1848 and the formation of the modern Romanian state on the basis of piecemeal political deals of the elites" the Romanian "discourse of national specificity developed a markedly anti-liberal tone as early as the last quarter of the nineteenth century."[35] The ideas of the "generation of 1848" were still influencing the later discourse, but apparently, they were re-digested and acquired slightly nostalgic forms. Hiemstra in his book dedicated to the role of Alexandru Xenopol in the development of Romanian historiography, notes that the views of Mihail Kogălniceanu and Vasile Alecsandri[36] and especially their ideas expressed in "The wishes of the National Party in Moldavia" strongly affected Xenopol and later found reflection in his views on Romanian society.[37] This influence later resulted in a collection of essays continuing and trying to find the actuality of past debates where the Romanian language played its significant role.[38]

---

[34] For extended information on Hașdeu's investigations of folklore and its perception see Barlea, 1974

[35] Trencsenyi, 2008, 129-130

[36] In order to perceive the character of Vasile Alecsandi's political activities one may refer to Berindei Dan, 2009, 396-406

[37] Hiemstra, 1987, 12-64

[38] For further details see Xenopol, *"Natiunea romana"*, 1999 and *"Scrieri sociale si filosofice"*, 1967

The idea of the association of the language with the nation and therefore the attempts to introduce the linguistic factor to a political debate, flared up with distinct power in the beginning of the 50s continuing the disputes begun by Heliade-Rădulescu (the author of the famous Romanian grammar of 1828, who promoted the necessity of the adoption of the phonetical principle of writing and the use of foreign words in order to express new notions),[39] Bălcescu (the "stylistic ideal" of Eminescu),[40] Asachi (like Heliade-Rădulescu, the propagandist of the Romanian language and the founder of the Mihăileana Academy),[41] Kogălniceanu (not only the eminent politician, but also the founder of the journal "Dacia literară") and others. One should also notice that in the 19th century a revolutionary switch from Cyrilic to Latin through the mixed script takes place "modernizing" and "westernizing" Romanian. The change occurred in 1860-1862, preparing the language for the new circumstances. It brought more commodity and regulated the spelling and writing of the words from the purely practical point of view, however, this rapid change also broke a sort of historical continuation with the past, which was essential both for the most fervent reformers and the most convinced "autochtonists".[42]

The Romanian linguistic debate of the second half of the 19th century clearly has its roots in the first half of the century. One can trace its origins even further, looking for attitudes to Romanian language and attempts to find the origins of the nation in the works of Dimitrie Cantemir or even in the brâncovenesc chronicle of Radu Greceanu, but it was not until the first half of the 19th century when the idea of language as an inseparable part of a truly national representation emerged. Gheorghe Asachi draws attention to the Moldavian chronicles, proposing the use of the Moldavian dialect as a sample for the whole of Romanian language, the tongue that had to reflect the spirit of the nation.[43] Supporting Westernization on the one hand, Asachi remained attached to the old Church language, which he tried to put into the frames of the Latin alphabet; his numerous unregulated experiments with the Latin script, however, found firm criticism from the side of Kogălniceanu.[44] From the

[39] For further details, see Călinescu, 1983.
[40] Murărasu, 1999, 198.
[41] See Cărăbuş, "*Asachi - un separatist avant la lettre"*, 2004.
[42] Negruzzi has expressed his personal hard experience when dealing with this rapid change of the script. See Negruzzi, *"Cum am învăţat româneşte"*, 1837.
[43] Ibrăileanu, *"Spiritul critic în cultura românească, Amestec de curente contradictorii: G. Asachi"*, 2011, 45-57.
[44] *Ibidem.*

essays of Garabet Ibrăileanu it becomes clear that Asachi with his infatuation with Latin neologisms, later passion for the "purification" of the language (and sudden support for Heliade-Rădulescu's ideas to reform it on the basis of modern Italian) and attempts to discover the origins of the nation through its tongue, became the predecessors of the Transylvanian school of purists (first the Bukovinian Aron Pumnul and then Maxim, Cipariu and Laurian).[45]

One may conclude that the debates about the Romanian language had begun much earlier than the second half of the 19th century. However, it was not until the beginning of the 50s when the idea of a general linguistic propaganda appeared: the enthusiastic appeal of Heliade-Rădulescu "Write, boys, write, whatever you want, just write in Romanian!" expressed in "Dacia literară"[46] gradually lost its initial sense when already in the 60s there appeared many authors expressing their thoughts in Romanian, and the question of "quality" became more important than that of simply "spreading the language".

The language and the nation. The idea develops.

Viewing the way the language was grasped in the Romanian political thought of the second half of the 19th century, one may notice that its perception was a form of spirit that legitimizes the shift of the nationality (despite the actual origin of the person one may be considered Romanian if one embraced by the national spirit expressed also in the language[47]). New nationalism that emerged later would change the perception of the language and the nation that would result in Hasdeu's ideas of dealing with the language and the nation on biological terms.[48]

Between these two tendencies the language debates were fluctuating from "Autochtonists"[49] to the radical "Purists". The wide range of opinions allows to classify at least a modest number of the participants, viewing them as close to one or another pole, although the

---

[45] *Ibidem.*

[46] Rădulescu, 1978, 22.

[47] Clearly variations of Hegel's ideas expressed in his "Phenomenology of spirit", for further details see Hegel, 1998, 487.

[48] For further information about the process of formation of Haşdeu's ideas about the language see Oprişan, 1990.

[49] In the current essay the world "Autochton" or "Traditionalist" is used only in the sense of the attitude of the language regardless of social or economic ideas of the Romanian authors.

picture in many cases turns out to be much more complicated then presented within the sketched "groups".

In 1854 Cipariu's famous book "Elements of the Romanian language on the basis of dialects and old monuments"[50] appeared. Cipariu's attempts to "reanimate" the past were, however, strongly connected to his idea of a "Romanian nation that once existed".[51] A rather moderate attempt of discovering the national roots of Cipariu was not unique. It was a logical step on the romanticist path of understanding the past. Introducing plural ending forms of "ure" in the language (Eminescu borrowed them from Cipariu, his poem "Mirror" ("Oglinda") being an example), Cipariu hoped to re-discover the nation in the language, viewing the tongue as a proof and a witness at the same time. Though, he hardly wished to go beyond the "rediscovering".

Cipariu's view was much less radical and focused on the Latin roots than that of Laurian and Maxim, who finally decided to "invent" the pure Latin forms that had hardly ever existed, without referring to chronicles or any accessible historic source that could contain any sort of linguistic evidence. These tendencies were already clear in 1840 in Maxim's "Tentamen criticum", where he tried to turn the Romanian language into an almost classical Latin.[52] Active mostly in Bukovina and Transylvania, the radical purists had ideas going further than simple reconstructions. With the help of their linguistic creations they tried to "craft" a nation, the one they supposed that had once existed. The "Purists" were not pleased only with the ideas of invoking the Roman historical heritage of the Romanians, but actually wished to make the Romanians of the 19th century with their linguistic and cultural background the most evident continuation of Ancient Rome. This continuation, evidently, presupposed no cultural break or disjunction that had to be reflected in the language.

Pumnul, one of the leading Latinists from Bukovina, was one of those who successfully introduced the ideas of the pure neo-Latin Romanian language in practice, trying to educate the "new nation" in the purist way. Petrino in his "Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina" ('a few words about the corruption of the Romanian language in Bucovina') wrote that the young men coming from the gymnasium in Cernăuți after completing their studies, returned to their

[50] Murărașu, 1999, 190.
[51] *Ibidem.*
[52] *Ibidem.*

homes speaking in such a way that nobody could understand them.[53] The students left their homes speaking Romanian and returned expressing themselves in some artificially made language. Petrino's attitude to this philology and its reforms is totally negative; he generally views it more like an "illness" than something useful.[54]

The "purists", trying to re-attach Latin forms to Romanian and borrow French or Italian (the idea promoted already by Heliade-Rădulescu) met very strong criticism from the side of their opponents. Those adversaries were the "Autochtonists" (Negruzzi, Alecsandri, later Hașdeu, Odobescu) and also individuals with their specific positions "in-between" the two edges like Eminescu, Xenopol and some others.

The "autochtonists" saw the language as a natural product, not corrupted by the Latin, Slavic or Greek words and constructions, but built and shaped by them all together: those were the elements that had contributed to the making of the nation, and their presence in the language simply reflected the fact that was extremely hard to deny. The literary group Junimea with Maiorescu as its spiritual leader[55] took a conservative position supporting such traditionalist politicians and literary critics as Vasile Pogor and Petre Carp.[56] The reaction of Junimea to Cipariu's grammar (less radical than "Temtanem criticum")[57] and radical purist experiments, was well expressed by Burlă who underlined that the "philologists (meaning apparently Cipariu, Laurian and Maxim all together) did not see the language as a natural organism, they did not want to learn from it, but wanted it to learn from them".[58] The "autochtonist" view of the language was simple and had a logical core: the language was the "treasure" of the nation, its representation,[59] and it had to be preserved in its original forms even if they were archaic. In their eyes, the heritage of the people was being corrupted by the "Latinists" and their attempts to segregate the nation from its real spiritual aspect.

In 1872 Hașdeu's comedy "Ortho-Nerozia" ("Orthographical stupidity") appeared, where one of the heroes, Hagi Pana, finally reminds the public that the mutilation of the language in French manner is not

---

[53] Petrino, *Putine cuvinte despre coruperea limbei romane in Bucovina*, 1869.
[54] *Ibidem.*
[55] Maiorescu's position regarding the linguistic discourse in terms of the nation is a bit more complicated and it is viewed later in the text.
[56] Maiorescu, 2010, 87.
[57] An example of a very cautious view of Timotei Cipariu's grammar can be found in Bariţiu, 1867, 1-2.
[58] Burlă, 1872, 41.
[59] Murărașu, 1999, 191-195.

orthography, but orthographical stupidity.[60] As a reaction to Laurian's and Maxim's dictionary of Romanian, Odobescu, another opponent of the Latinists and the "Frenchisits" wrote in his Pseudo-Kynegetikos:

„D-așa lătinie dobitocească,
d-așa păcălitoare franțuzească
unul Domnul să ferească
limba noastră părintească!"[61]

The same views were shared and defended by Iacob Negruzzi and Vasile Alecsandri, who, being a poet, was especially enraged by the attempts of the Latinists to "steal" the language from the nation.[62]

The spirit of the nation. Expanding the issues.

The notion of the language becomes almost identical to that of the nation for both sides; their active debates seem to be sharpening in the second half of the 19th century as the tongue, viewed nearly as the face and spirit of the nation, had to answer to some specific criterion, created by both sides. Notably it was not the new script that caused the main disputes (the Latin script was accepted primarily because it made the spelling of the words closer to their pronunciation and was much easier to perceive),[63] but the grammar and the vocabulary, the "core" of the language. While all the participants of the debates finally began to discover the language in its national sense, there were some who could not fit in neither the Latinist, nor the purist circle.

Maiorescu, for instance, strongly criticized the Latinists,[64] but in "Neologisme" he clearly expressed the idea that "foreign words" did not have to be tolerated (including the relatively newly borrowed Slavic and French examples). Maiorescu willingly accepted and supported the new Latin script (out of practical reasons, primarily) and recognized the Romance structure of the Romanian language, however, never showed any sympathy for the purists.[65] Unlike Maiorescu's considerations, the

[60] *Papadima*, 1968, 225.
[61] Odobescu A. cited in Murarasu, 1999, 193(From this frigging Latin, from this French fooling, God only can protect the language of our parents!).
[62] *Ibidem.*
[63] For detailed and extended informati on the process of the transformationof the Romania language see Lörinczi Angioni, *1982*, 75–85.
[64] *Analele științifice ale universității A.I. Cuza din Iasi",* volume 14, 48.
[65] *Ibidem.*

views of the eminent national poet Mihai Eminescu on the Romanian language had become almost symbolic.[66] For Eminescu the language was exactly "the nation",[67] he viewed its forms as almost sacred in the sense of the spirit, not always the form. Eminescu despised the "Franco-Bulgarian jargon"[68] of many of his contemporaries, expressing admiration only for Bălcescu's style. His Romanian nationalism was not that based on the Roman or Latin element (he supported neither the "Latinists", nor the "Traditionalists" in the linguistic debates), but the one nostalgic about the long ago gone Dacian myth.[69] Murărasu, in his influential book, shows Eminescu's nationalism as the one based on language and neo-romantic ideas, but also going beyond that.[70]

The poet is neither liberal, nor purely conservative. The only aspect of his views that is definite is his radicalism: Eminescu hated the foreign elements (not making any distinction between French, Italian, Slavic or Turkish borrowings), held a skeptical attitude towards the Romans, and idealized the Dacian legends and firmly criticized the linguistic ideas of his contemporaries. Nevertheless, the poet had a rather close relation with Aron Pumnul, whose linguistic ideas he did not purely support, but whose attitude to the language was very similar to that of Eminescu himself. This attitude again strongly reminds of Fichte's and Hegel's concepts, although for Pumnul it also presupposed a possible reform in order to reach the spiritual core of the tongue. Pumnul wrote: "The people are the flesh of the nation, the language is its spirit. And because the body without the soul is dead, dead is the nation without the language. The nationality is the divine, eternal, inborn and inseparable right to use one's language in all the needs of life: at home, in church, in school, in official places".[71]

Similar admiration for the language is characteristic also for the historian, Alexandru Xenopol. However, language for him is a natural physic aspect, almost as race.[72] The historian was against the purists because they "confronted the nature of the language", however, he also believed that France was Romania's "bigger sister",[73] the Romanian language was profoundly Romance and the other elements were of much

---

[66] Rădulescu-Pogoneanu I, 1903.
[67] Murarasu, Op, 1999, 190-203.
[68] *Ibidem.*
[69] See Eminescu, *Geniul Pustiu*, 1966 or refer to his poem "Rugăciunea unui dac".
[70] Murărașu, 1999, 190-203.
[71] Pumnul, 1889.
[72] Xenopol, 1999, 197-203.
[73] *Ibidem*, 147.

less importance. He also noted the "noble Roman origin of the Romanians" saying that "Cantemir would have felt such shame for the Romanians who had fallen so low, when they came from such a noble breed," referring mainly to the ethnic aspect of the nation.[74] Xenopol admitted the usefulness of Greek, Slavic or Turkish words and constructions in Romanian, but he claimed that they did not form the "essence" of the language and the nation[75] the way traditionalists saw it.
All the participants of the discourse, despite the differences in their views on history, nation and language, agreed that the tongue was the unique element that could bring the nation together. Xenopol pointed out that language possesses much stronger binding power than religion.[76]

Language could break or restore the connection of the nation with its past, imaginary or real causing more profound arguments about origin and descent to appear. For this reason Hasdeu, another important figure in the debates, was trying to perceive the nation from its linguistic side, attempting to discover its past through its language, however, without reconstructing it,[77] Maxim and Laurian were "inventing" the tongue that they supposed could bring them closer to the authentic Roman past, and Eminescu wrote in an article in 1876: "And as the spirit and the language are almost identical, and the language and the nationality are the same, it becomes clear that the Romanian wishes himself, he wants his nationality, and this he wants fully".[78] When reflecting on Petru Maior's claims (notably a Transylvanian and a Greek-Catholic[79]), Maiorescu opposed him, pointing out that the supposition that the Romanians were "purely Roman-blooded descendants of Ancient Rome because all the Dacians had been exterminated by the conquerors", was a dangerous lie.[80] Just like Maiorescu, Kogălniceanu expressed the same ideas already in 1843 when addressing the audience in his "Introduction to the course of national history": "You will find a Romanian in me, and I would never so far contribute to the cause of "romanomania", the madness to call ourselves

[74] Xenopol, 1999, 145
[75] *Ibidem*, 151
[76] *Ibidem*, 185
[77] Barlea, 1974
[78] Eminescu, 1876, 138
[79] For further information see Protase, Maria, 1973 Notably, the Transylvanian thinkers tended to emphasize the role of the language much more than that of religion or common past shared with the Balkan countries mainly because of the Greek-Catholic background of many of them. Unlike the majority of their Moldovan and Wallachian kin under the influence of the continuous Greek Orthodox tradition, they were much more exposed to assimilation policies of the Austrian Empire.
[80] Maiorescu, 2010, 91

"Romans", a passion that now rules mostly in Transylvania, but is also common among some writers from Wallachia".[81]

History seemed to be a much simpler accessible target than language, which could not be deprived of its true character, in spite of the attempts of the purists. However, Maiorescu agreed that the language needed modernization as well (in this aspect the purists did act as the pioneers of orthographical commodity), because without linguistic reforms one could hardly achieve the modernization of the country. It should be noted that only linguistic unity could create a modernized state, and only language could make it homogeneous.

The methods of uniting a state through the methods of the language were not original. For instance, they were actively put into practice by the Hungarian government in the last quarter of the 19th century. In the example of the city of Pressburg (contemporary Bratislava) one may see how the "magyarization" (just one of the numerous examples) worked. Bratislava was supposed to become a city of one language and people loyal to this language and to the Hungarian state.[82] However, one should notice that these methods were originally introduced not because of the national hatred towards one's nationality, but because of the need of the country's industrial modernization. Without one official language, nobody could ever modernize any state. This fact explains to some extent the reason for the establishment of such a strategy that soon became very oppressive. While in the fifties the people who declared themselves Hungarians were outnumbered by the German majority and a rather large number of Slovaks, by the beginning of the 20th century the situation had changed completely, the Hungarians being the majority in the city.[83] In this case not only the main aspect, but also the main "weapon" was the language, because the Hungarians or the "Hungarian speakers" did not only have to magyarize the Slovaks or the Germans, but first to modernize their own language, having debates of their own.

Just like the Hungarians, the Romanians had to modernize the language and the arguments of the "glorious past", "historical legacy" and "national unity" not only in history, traditions or religion, but also in the language that had absorbed all of these characteristics, in the language that was almost identical with the notion of the nation. For Eminescu and Hașdeu, as also for the majority of linguistical "Autochtonists" the true

[81]Ibrăileanu, 2011, 22
[82] Babejová, 2003, 156
[83] Van Duin, 2009, 33-43

uncorrupted language was strongly connected with folk tradition. Eminescu would write that there was "one undividable language" of all the Romanians, the same in the village and in the palaces that had brought the nation together unlike the "parrot's tongue" of "the new Academicians".[84] The "new Academicians", however, believed they were reanimating the past and bringing it back to the nation, that could be united just with the same device – the common, but apparently "forgotten" and, hence, "new" language. The "Traditionalists" were against any interference with the tongue's life in any possible way as it had to preserve every of its part in order to truly represent the nation.

When exploring the linguistic debate in the context of the Romanian political thought of the second half of the 19th century, one may observe that the polemics about the language and its ties to the nation and modernization of the national state had their roots not only in the issues developed by the earlier generation of Romanian authors, but also in general European and especially German philosophical ideas of the time. The language was regarded as a strong tie to the past, the part of the national mythology and a key to a modern state by the participants of the debates, however their competing agendas and ways of claiming "rights over the tongue" differed significantly. Not only poets, linguists and literary critics, but also politicians, philosophers and historians were greatly involved in the disputes about the forms and the origins of the language. One may also admit how the status of the language slowly changed from that of the admiration for a spirit of the nation (like in the case of Eminescu, Pumnul and others) to that of a natural, almost biological element of the nation (Hașdeu, Xenopol). Later the language discourse was continued in the 20th century by a new generation of poets, historians, writers and philosophers (Iorga[85], Blaga, Bacovia, Noică and Arghezi are only few examples of them). Based on the ideas of their predecessors they would still see the language as a unique binding element of the nation. As Xenopol pointed out, "our national idea has started once with the introduction of the Romanian language in Church in the course of the 17th century"[86] and then continues "the unity of the Romanian spirit at least remains through its key element – the language –

[84] Cited in Murărasu , 1999, 198
[85] In Iorga's case see his reflection of the spaces of the spread of the Romanian language in Iorga, 1996, 39-40
[86] Xenopol, 1999, 205

both in the cultured class and in the lower layers of the whole Romanian people".[87]

Bibliography

Babejová, Eleonóra. *Fin-de-siècle Pressburg : conflict & cultural coexistence in Bratislava 1897-1914*. New York: East European Monographs, Columbia University Press, 2003.

Barbour, Stephen; Carmichael, Cathie. *Language and nationalism in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Bălcescu, Nicolae. *Privire asupra stării de faţă, asupra trecutului şi viitorului patriei noastre*, ed. by Bodea Cornelia, Bălcești pe Topolog: Muzeul memorial "Nicolae Bălcescu", 1970.

Bariţiu, George, "Ortografia, gramatica, critica". In: *Romanulu*, VI, 1867

Barlea, Ovidiu. *Istoria folcloristicii româneşti*. Bucureşti: Editura enciclopedică română, 1974.

Berindei Dan. *Construirea Romaniei moderne*. Bucuresti: Editura Enciclopedică, 2009.

Böckh, Richard, *Die geschichtliche Entwickelung der amtlichen Statistik des Preussischen Staates*. Berlin: Decker, 1863.

Bogdan-Duică, Gheorghe, Maiorescu, Titu si Eminescu, Mihai. "Documente din Blaj,societatea de mâine (I), 1924" În: *Limba română veche si nouă (Tălmăcirea rom. a scrierilor lui Oxenstiern), Convorbiri literare*, VII, 1873.

Brock, Peter. *The Slovak National awakening: an essay in the intellectual history of East Central Europe*. Toronto: University of Toronto Press, 1976.

Burlă, Vasile. "Contra ortografiei impuse şcoalelor române de Ministerul Instrucţiunii Publice". In: *Convorbiri literare*, VI, 1872.

Cloeren, Hermann. *Language and thought. German approaches to analytic philosophy in the 18th-19th centuries.* Berlin: de Gruyter, 1988.

Călinescu, George. *Istoria literaturii române. Compendiu*, Bucureşti; Editura Minerva, 1983.

Cărăbuş, Gheorghe Gabriel. "Asachi - un separatist avant la lettre". In: *Codrul Cosminului, Analele Ştiinţifice ale Universităţii "Ştefan cel Mare" din Suceava*, X, 2004.

[87] Xenopol, 1999, 217.

Datcu, Iordan. *Dicţionarul etnologilor români. Autori. Publicaţii periodice. Instituţii. Mari colecţii. Bibliografii. Cronologie*. Ediția a 3-a, Bucureşti: Saeculum I.O. 2006.

Dunning, Stephen. *The Tongues of Men: Hegel and Hamann on Religious Language and History.* Missoula: Scholar's press, 1979.

Eminescu, Mihai. "Romania și Astro-Ungaria" In: *Curier de Iași*, XI, Noiembrie, 1876.

Eminescu, Mihai, *Geniu pustiu*, București: Biblioteca pentru toți, 1966.

Fichte, Johann Gottlieb. *Addresses to the German Nation*, transl. R.F. Jones and G.H. Turnbull, London: The open court publishing CO, 1922.

Gellner, Ernest. *Nations and nationalism*. Oxford: Oxford University Press, 1983.

Griffith-Dickson, Gwen, "Johann Georg Hamann". In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), Fall 2008 Edition.

Hamann, Johann Georg . *Writings on Philosophy and Language*, edited by Kenneth Haynes. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Phenomenology of spirit*, Delhi: First Indian Edition, 1998.

Herder Johann Gottfried. "Treatise on the Origin of Language". In: Johann Gottfried von Herder. *Philosophical Writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Herder, Johann Gottfried, Rousseau, Jean-Jacques. *On the origin of language, two essays*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.

Hiemstra, Paul. *Alexandru D. Xenopol and the development of Romanian Historiography*. New York: Garland, 1987.

Hitchins Keith. *Studies on Romanian National consciousness*. Rome: Nagard, 1983.

Hobsbawn, Eric. *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Ibrăileanu, Garabet. *Spiritul critic în cultura românească*. Chișinău-București: Litera 2011.

Iordachi, Constantin. "Moldavia and Wallachia's "Greek question", 1611-1861". In: Daskalov R. Marinov Tch, *Entangled histories of the Balkans, Volume one: national ideologies and language policies*. Leiden: Brill, 2013.

Iorga, Nicolae. *Hotare şi spaţii naţionale;Afirmarea vitaliţatii româneşti*, Galați: Editura Porto-Franco, 1996.

Kogălniceanu, Mihail. *Discursuri parlamentare din epoca unirii, 22 sept. 1857-14 dec. 1861*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1959.

Kogălniceanu, Mihail, *Documente diplomatice*. Bucureşti: Editura Politică, 1972.

Lörinczi Angioni, Marinella, "Coscienza nazionale romanza e ortografia: il romeno tra alfabeto cirillico e alfabeto latino" In*: La Ricerca Folklorica. La scrittura: funzioni e ideologie*, V, 1982.

Maiorescu, Titu, *Prelegeri de filosofie.* Craiova: Scrisul românesc, 1980.

Maiorescu, Titu, "Against the Present Direction of Romanian Culture (1868)" In: Ersoy, Ahmet, Górny Maciej, Kechriotis Vangelis, *Discourses of collective identity in Central and Southeast Europe. Vol. III/1: Modernism: Representations of National Culture*, Budapest: Central European University Press, 2010.

Mitu, Sorin. *Re-searching the nation: the Romanian file.* Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2008.

Murărașu D. *Naţionalismul lui Eminescu*. Bucureşti: Editura Atos, 1995.

Negruzzi Costache, *Megtiport ország: (Alexandru Lăpusneanu).* Bukarest: Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1951.

Negruzzi, Costache, *"Cum am învăţat româneşte".* In: *Curier de Ambe Sexe*, nr. XXII, 1837.

Oprişan I. *Romanul vieţii lui Bogdan Petriceicu Haşdeu.* Bucureşti: Editura Minerva, 1990.

Papadima Ovidiu (ed.). *Studii de istorie a literaturii române de la C. A. Rosetti la G. Călinescu*. Bucuresti, Editura stiintifica, 1968.

Petrino Dimitrie. *Puţine cuvinte despre coruperea limbei române in Bucovina*, Cernăuţi, 1869.

Preda, Cristian. *Occidentul nostru*. Bucuresti: Editura Nemira, 1999.

Protase, Maria. *Petru Maior, un ctitor de conştiinţe*. Bucureşti: Minerva, 1973.

Pumnul, Aron. *Voci asupra vieţii si insemnatăţii lui dimpreuna cu documintele relative la infiinţarea catedrei de limba si literatura românească*. Cernăuţi, 1889.

Rădulescu, Ion Heliade. *Scrieri alese.* Introduction by Măciucă, Constantin. Bucureşti: Editura Albatros, 1978.

Rădulescu-Pogoneanu Ion, "Câteva pagini din tinerețea lui Eminescu". In: *Convoriri Literare*, XXXVII, 1903.

Renan, Ernest. "What is a nation?" In: Zimmern Alfred, *Modern political doctrines*. Oxford: Oxford University Press, 1939.

Sata, Kinga-Koretta “The people incorporated. Constructions of the nation in Translylvanian Romanian Liberalism, 1838-1848”. In: Mishkova, Diana, *We, the people. Politics of national peculiarity in Southeastern Europe*. Budapest: Central European University Press, 2009.

de Souza, Nigel. Language, reason, and sociability: Herder’s critique of Rousseau. In: *Intellectual History Review*, vol. XXII, no. 2012.

Trencsenyi Balazs. “Political Romanticism and National Characterology in modern Romanian intellectual history”. In: Mitu, Sorin, *Re-searching the nation: the Romanian file*, Cluj-Napoca, 2008.

Trencsenyi, Balazs. “History and character. Visions of national peculiarity in the Romanian Political discourse of the 19th century”. In: Mishkova, Diana, *We, the people. Politics of national peculiarity in Southeastern Europe*. Budapest: Central European University Press, 2009.

Van Duin, Pieter. *Central European crossroads: social democracy and national revolution in Bratislava (Pressburg), 1867-1921*. New York: Garland, 2009.

Xenopol, Alexandru.“Unitatea sufletului romanesc”. In: *Naţiunea română*. Bucuresti: Editura Albatros, 1999.

Idem. *Scrieri sociale si filosofice*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1967.

Idem. *Principile fundamentale ale istoriei*. Bucureşti: Editura Academiei, 2003.

EMIGRAREA EVREILOR DIN CRAIOVA: O SOLUȚIE DE CRIZĂ LA CUMPĂNA SECOLELOR XIX-XX. STUDIU DE CAZ: CRENȚA AIZIG ȘVARȚ

Dr. Iuliana Delia Bălăican[*]

THE EMIGRATION OF THE JEWS FROM CRAIOVA: A SOLUTION FOR THE CRISIS FROM THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES. RESEARCH STUDY: CRENȚA AIZIG AND ȘVARȚ

Abstract. *As part of the history of Jewish emigration from Craiova, caused by the agricultural crisis of 1899, this article analyzes the case of Crenta Aizig Svart who, according to the archives of the Romanian Foreign Office, was issued with an "exit only" emigration passport. The "exist only" passports, which barred return to Romania, were issued on request, exclusively to the Jewish ethnics who did not hold Romanian citizenship. The Jewish population's complaints as to the consequences of these documents triggered criticisms in the foreign press and prompted the Western diplomacies to intervene with the Romanian authorities for the amelioration of the legal situation. This article shows that the "exist only" passports were one of the controversial legal practices associated with "the Jewish problem" in Romania, initiated by article 7 of the 1866 Constitution, allowing naturalization for Christian emigrants only, backed up by another two hundred anti-Semite laws and pervasive racist cultural attitudes.*

Keywords: *The Jewish problem in Romania, anti-Semitism, emigration passports, 1899 agricultural crisis, Ion Al. Lahovary, Craiova.*

Rezumat. *Studiul acesta prezintă un episod inedit din istoria Craiovei – emigrarea evreilor din cauza crizei agricole din anul 1899. Se va analiza cazul Crenţa Aizig Şvarţ, posesoare a unui paşaport de emigrare, aşa cum reiese din documentele Arhivelor Ministerului*

[*] Bibliograf, Biblioteca Academiei Române, delia.balaican@gmail.com

Afacerilor Externe ale României. Paşapoartele de emigrare, „bune doar pentru ducere“ nu dădeau posibilitatea întoarcerii în România şi erau acordate la cerere, exclusiv evreilor care nu aveau calitatea de cetăţean român. Contestaţiile evreilor faţă de consecinţele acestor documente au declanşat critici în presa străină şi au determinat intervenţii ale diplomaţiilor occidentale pe lângă autorităţile române pentru ameliorarea situaţiei juridice invocate. Studiul demonstrează că acordarea de către autorităţile române a paşapoartelor de emigrare, „bune doar pentru ducere“ a fost o una dintre practicile juridice controversate legată de „problema evreiască“ oficializată prin articolul 7 al Constituţiei din 1866 care stipula faptul că: „Numai străinii de rituri creştine pot dobândi împământenirea“, alături de aproximativ 200 de legi antisemite şi de clişeele instigatoare care circulau în societate.

Cuvinte cheie: *problema evreiască, antisemitism, paşapoarte de emigrare, criza agricolă din 1899, Ion Al. Lahovary, Craiova*.

O radiografie a oraşului Craiova, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea evoluţia Craiovei era influenţată de caracterul proeminent agricol al economiei regiunii[1]. Oraşul se afla în plină afirmare economică şi socială, conform tendinţelor generale de modernizare a ţării, iar la dinamica economică şi culturală a Craiovei o contribuţie importantă au avut-o şi evreii, unii dintre aceştia reuşind să se înscrie în procentul de 23,66%, adică 146 din totalul de 625 de evrei din ţară, care deţineau afaceri încadrate în marea industrie[2] şi să întreţină un climat economic concurenţial.[3] La Craiova se dezvoltaseră 18 stabilimente industriale mari, dintre care jumătate aparţineau evreilor. Domeniile de producţie deserveau în cele mai multe dintre cazuri agricultura, cum ar fi cel mecanic sau de lăcătuşerie, morăritul, industria alimentară, la care se adăugau şi alte sectoare industriale. Pentru conturarea tabloului economic al oraşului, enumerăm cele mai importante firme înregistrate în *Ancheta*

[1] M. A. C. I., S. S. G., vol. II, 1903.
[2] *Ibidem*, 54.
[3] A. N., D. J. Dolj, Fond Prefectura Dolj, Serviciul Administrativ, dos. 86/1881.

Industrială din 1901-1902: Uzina electrică din Craiova Allegemeine Elektrische Geselschaft (1896), Marele atelier mecanic S. Iritz (1890), Atelierul mecanic şi turnătorie A. Waidmann (1894), Atelierul mecanic Clayton şi Shuttleworth (1877), Atelierul de lăcătuşerie şi construcţii de fer, G. Wolff (1884), Atelier mecanic şi turnătorie Richard Graepel (1895), Şcóla Superióră de meserii a Judeţului (1870), Atelier de mobile şi parchete Fritz Bernhardt (1900), Moara cu aburi Isac I. Beligrădeau fiŭ (1889), Moara cu aburi Moise A. Mendel şi fii (1886), Moara de făină Marcu Veiss (1887), Moara sistematică cu aburi C. Rautenstrauch (1893), Moara de făină Barbu Drugă (1866), Fabrica de mezeluri Iohan Eidebentz (1885), Fabrica Florica Gr. Petrino (1895), Fabrica de dimie I. Kasper (1878), Tipo-litografia R. şi I. Samitca (1835), Tipografia David Benvenisti (1876), Moara cu aburi Huth şi Rădulescu (1886), Moara S-sori Prinţul Al. Ştirbey (1836), Moara Marinescu şi Comp. (1882), Fabrica de cărămidă P. Andreiescu şi fii (1898), Tăbăcăria armatei (1882), Fabrica de cherestea I. Parisset (1898) [4]. Acestor tipuri de activităţi li se adăugau cele bancare şi comerciale, mai ales.

Urmare a intensificării relaţiilor comerciale în zonă, Austro-Ungaria, Belgia, Germania şi Turcia îşi deschiseseră Consulate la Craiova[5], exportul de cereale fiind extins către apusul Europei, după câştigarea Independenţei de Stat (1877). Între 1881 şi 1900, produsele agricole din judeţele Olteniei reprezentau peste 84% din valoarea totală a exportului, iar în 1907 procentul ajungea la 86,7%, după acea dată ponderea scăzând în dauna produselor petroliere. Dacă după 1878, principalul debuşeu pentru cerealele româneşti a fost Anglia, însoţită de Belgia, Italia, Germania, Franţa şi Austro-Ungaria, după anul 1900, Belgia a trecut pe primul loc între ţările în care se exportau cereale româneşti, fiind urmată de Austro-Ungaria, Anglia, Germania, Italia, Turcia, Franţa, Rusia şi Olanda[6]. Producţia agricolă slabă din anul 1899 a scurtcircuitat practic dezvoltarea zonei şi, mai mult decât atât, a produs o criză economică, cu consecinţe resimţite la nivelul întregii ţări, provocând printre altele, un val de emigrare în rândul evreilor săraci[7]. Încă din 26 iulie 1891, ziarul *Egalitatea* consemna emigrarea spre America a 20 de familii, însumând peste 120 de persoane din Craiova, toţi meşteşugari evrei. Se afirma că şicanele provocate de meşterii creştini şi chiar de

---

[4] Ancheta Industrială din 1901-1902, 1903, 35-36.
[5] *Anuar Naţional al României al Comerciului, Industriei şi Administraţiunei,* 1906, 148.
[6] Ciobotea şi Zarzără, 2005, 64.
[7] M. A. E., *Fondul Central M. A. E., Problema 33 (Chestiuni privitoare la evrei, din perioada 1900-1948)*, vol. II bis, f. 122.

autorităţile locale sunt cauzele emigrărilor chiar „şi în acest punct al ţării, unde evreii nu sunt numeroşi şi unde traiul nu e altminterea aşa greu“[8]. Trebuie menţionat faptul că 1891 este anul la care se pun în practică paşapoartele de emigrare pentru evrei[9]. Spre deosebire de tendinţa generală de scădere a numărului de evrei de la 269.015, câţi trăiau în întreaga ţară, procentual reprezentând 4,6 % din populaţie în anul 1899, până la 239.957 evrei, constituind 3,3% din totalul locuitorilor ţării în 1912, numărul evreilor din Craiova a cunoscut o uşoară creştere de la 2.891 la 2.988, în perioada dintre cele două Recensăminte din 1899 şi 1912[10]. Acest fapt s-a desfăşurat pe fondul atitudinii tolerante, în general, a craiovenilor faţă de evrei, astfel încât majoritatea evreilor stabiliţi aici şi-au găsit locul în economia locală, unii dintre aceştia reuşind să dezvolte afaceri de succes. Au existat însă şi cazuri disperate când evreii au decis să emigreze.

Cazul Crenţa Aizig Şvarţ

Spre a exemplifica aceste emigrări prezentăm cazul Crenţei Aizig Şvarţ, posesoare a unui paşaport de emigrare, domiciliată în Craiova, Strada Madona Dudu, nr. 34, care în luna martie 1900, a plecat spre Pesta, cu gândul de a-şi întâlni acolo fraţii şi alte rude şi unde avea „afaceri foarte importante“.

Cazul este relevant pentru a ilustra un episod al „problemei evreieşti“ din România, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, emiterea de „paşapoarte de emigrare“, cu înscrisul „bun pentru ducere“ pentru evrei. Imposibilitatea evreilor care solicitau un astfel de paşaport de a se întoarce în ţară crea mari probleme, atât de natură umanitară, cât şi de factură diplomatică, statele occidentale luând atitudine împotriva acestei practici a oficialităţilor române.

Atenţia autorităţilor române şi austro-ungare a fost menţinută intens, conform corespondenţei, de cazul Crenţa Aizig Şvarţ, de origine israelită din Craiova[11]. Femeia a prezentat întâmplarea sa către Secretariatul General al M.A.S. printr-o cerere de sprijin de la instituţiile statului înregistrată cu Nr. 11296/14 iunie 1900. Pe 14 februarie 1901 i se eliberase un paşaport de către Prefectura Oraşului Craiova, iar în luna

---

[8] *Egalitatea,* 26 iunie 1891, 230.
[9] M. A. E., *op. cit.*, vol. I, f. 292.
[10] *Recensământul generalal populaţiunei României din decembre 1899. Rezultate provizorii,* 29; L. Colesco, 1915, 3.
[11] M.A.E., vol. II, (M. I. către M.A.S. – Nr. 681/12 ianuarie 1902), f. 128.

martie a pornit cu trenul spre Pesta. La punctul de trecere Orşova i s-a ridicat paşaportul pentru vizare, însă comisarul din partea ungară i l-a reţinut, comunicându-i că-l va primi de la Poliţia din Pesta, cu atenţionarea că în Pesta nu putea rămâne. Aproape disperată, a continuat drumul cu trenul din Orşova, iar lângă Pesta, un agent ungar a intrat la ea în vagon, de unde a fost luată şi dusă în Comisariatul gării, de dimineaţa până la ora 12. Apoi mutată la Poliţie în Pesta, până seara târziu, când tot printr-un agent a fost trimisă înapoi la gară, de unde i s-a emis bilet pentru întoarcere la Craiova, fără înapoierea paşaportului şi fără motivarea acestor decizii. Mărturisea că a suportat cu greu şi ruşine situaţia. Deşi o femeie cinstită şi onorabilă, a fost ţinută închisă în gară şi în Pesta, pe piatră umedă, fără mâncare, fără apă de dimineaţa şi până noaptea târziu. Reclamanta considera că un asemenea fapt nu trebuia tolerat într-un stat civilizat, de către nişte funcţionari delegaţi cu menţinerea ordinii şi nu cu arestarea nevinovaţilor şi întoarcerea din drum, fără explicarea motivului. Toate întâmplările i-au cauzat reclamantei numai suferinţă, deoarece s-a îmbolnăvit, a cheltuit bani, iar interesele i-au rămas nerezolvate. În faţa acestui fapt a apelat la bunăvoinţa autorităţilor de a dispune efectuarea unei anchete pentru remiterea paşaportului şi despăgubirea morală şi materială[12].

Ministerul Afacerilor Străine din România, prin Nota Nr. 11296/14 iunie 1901, a verificat la Prefectura Dolj tipul de paşaport deţinut, actele pe baza cărora se eliberase, starea socială şi materială pentru a afla motivele înapoierii în ţară a Crenţei Aizic Şvarţ[13]. În răspunsul (Nr. 7784/27 iunie 1901) Prefecturii Craiova se arăta că paşaportul femeii era obţinut pe baza certificatului de căsătorie, cu soţul său Aizic Şvarţ, care lucrase la C.F.R., şi pe baza unui certificat obţinut din partea a cinci cetăţeni români, din care rezulta că numita nu a invocat nicio pretenţie străină. Se mai comunica faptul că aceasta se bucura de o bună reputaţie în societate, era femeie serioasă şi se putea întreţine[14].

După primirea acestor referinţe, M.A.S. a solicitat prin Nota Nr. 12509/6 iulie 1901 Legaţiei din Viena, prin intermediul ambasadei româneşti, intervenţia pe lângă autorităţile ungare, cu scopul de a afla motivul întoarcerii în România şi reţinerii paşaportului. Funcţionarul M.A.S. a bănuit că originea reclamantei stă la baza refuzului, comentând în finalul corespondenţei: „dacă autorităţile ungare nu au avut în vedere decât faptul că sus numita e israelită, puteau cel mult să-i interzică

[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem,* f.129.
[14] *Ibidem,* f. 130.

intrarea în Ungaria, iar nici decum să o trimită înapoi tocmai de la Pesta, după ce au supus-o la rele tratamente“[15]. Legaţia română din Viena a continuat demersurile pe lângă autorităţile austro-ungare pentru lămurirea incidentului.

La 9/17 decembrie 1901, Emile J. Ghika confirma M.A.S. faptul că Ministerul Ungar de Interne şi-a motivat atitudinea faţă de Crenţa Aizic Şvarţ prin faptul că era israelită, avea multe bagaje, plus intenţia acesteia de a se stabili permanent în Budapesta, la rudele de acolo, fapt nedeclarat. Comisarul ungar o sfătuise să nu continue călătoria, căci ar fi făcut-o pe propriul risc. Se mai spunea că fusese escortată dimineaţa şi nu seara cum pretindea reclamanta, la Poliţia Capitalei, care-i lăsase din suma de 320 coroane, pe care o avea asupra sa, 40 de coroane necesare întreţinerii pentru 24 de ore şi o reexpediase autorităţilor de la Orşova, cărora le-a trimis restul banilor, paşaportul, cu însărcinarea să-i fie restituite în momentul părăsirii Ungariei. Se adăuga în raportul Poliţiei ungare că reţinerea banilor şi a paşaportului a fost făcută cu scopul asigurării întoarcerii sale în ţară[16]. Ministerul Afacerilor Străine la rândul său trimitea o informare (Nr. 21804/14 decembrie 1901) Prefecturii Dolj, reprezentând o sinteză între declaraţiile femeii şi raportul Ministerului Ungar de Interne. Se transmitea către Crenţa Aizic Şvarţ că tratamentul suportat a fost urmarea măsurilor luate de Guvernul Ungar faţă de emigranţii din România şi ar fi fost necesară informarea înaintea întreprinderii călătoriei[17].

Se observă cum din cauza existenţei tipului de paşaport de emigrare, „bun doar pentru ducere“, eliberat exclusiv evreilor, se înregistrau diverse probleme. Această practică denotă o discrepanţă politică deoarece statul român în ciuda încercărilor sale de modernizare în acord cu statele europene, nu era încă deplin pregătit să gestioneze realitatea socială, economică, legislativă şi mentalul colectiv proprii sfârşitului secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Calitatea de cetăţeni români a evreilor stabiliţi în România a continuat să fie motiv de dispută politică internă şi de critici externe, până în 1923, când s-a realizat emanciparea deplină a evreilor.

---

[15] *Ibidem*, f. 131.
[16] *Ibidem*, f. 134.
[17] *Ibidem*, f. 135, 136.

Între birocraţie şi inconvenienţe diplomatice

Situaţia evreilor români care doreau să emigreze spre Austro-Ungaria se înrăutăţea astfel. Măsurile autorităţilor române păreau să fie contradictorii. Guvernul Austro-Ungar nu se lăsa nici acesta mai prejos. Problemele începeau odată cu verificarea actelor emigranţilor, cu tipul de paşaport pe care îl deţineau sau ar fi trebuit să-l deţină.

De la Viena se raporta că ziarele de acolo tratau critic subiectul evreilor români, mai exact impactul legii meseriilor asupra evreilor. Tratamentul autorităţilor române asupra evreilor a influenţat şi poziţia Monarhiei Austro-Ungare, care a început împiedicarea intrării evreilor acolo[18].

Ministerul Român de Interne, Direcţiunea Administraţiei Generale a Personalului şi Poliţiei de Siguranţă, în comunicarea Nr. 26223/3 octombrie 1900, către Ministrul Afacerilor Străine, răspundea în legătură cu situaţia unor evrei emigranţi că era imposibil să le permită reintrarea în ţară, deoarece o părăsiseră cu paşapoarte de emigrare şi astfel pierduseră dreptul la suditenţa română. Cu toate acestea însă, se spunea că acei emigranţi ar fi putut intra în ţară, dacă posedau paşapoarte în regulă, eliberate fie de ţara de origine, de a cărei protecţie se bucurau în acel moment, fie de unul din oficiile diplomatice sau consulare ale acestei ţări[19].

În replică (Nr. 19010/9 octombrie 1900) la adresa M.I., M.A.S. admitea că în acel moment nu puteau să îi respingă pe evreii aflaţi în acele condiţii, deoarece ei nu puteau fi consideraţi ca pierzându-şi dreptul la suditenţa română. Pe de altă parte, ei nu au putut obţine o altă suditenţă, ca să posede paşapoarte străine. Prin urmare, se cerea să se dea ordine pentru a li se permite intrarea în ţară, bineînţeles numai dacă acei emigranţi vor avea asupra lor acte doveditoare că sunt originari din România[20]. Pe măsură ce trecea timpul, precizările la acest ordin se înmulţeau. La 1 octombrie 1900 (Nr. 22851) M.A.S. către M.I., cerând rezolvarea unui caz semnalat de Legaţia Austro-Ungară, de evrei refuzaţi la graniţa Predeal, specifica faptul că paşapoartele „de emigrare“ nu puteau avea efectul de a împiedica reintrarea în ţară a purtătorilor lor, astfel încât trebuia să se dea ordin general Poliţiei din Predeal să îngăduie trecerea în ţară a tuturor acelora care s-ar fi prezentat la graniţă cu un

[18] *Ibidem*, vol. I, f. 324, 325.
[19] *Ibidem*, vol. II, f. 70.
[20] *Ibidem*, f.71.

astfel de paşaport[21]; Ministerul de Interne a răspuns favorabil solicitărilor Ministerului Afăcerilor Străine, prin adresa Nr. 27183/11 octombrie 1901[22].

Prin nota Nr. 18430/5 octombrie 1900 M.A.S. recomanda însărcinatului de la Viena să intervină imediat pe lângă Guvernul ungar şi austriac pentru a se desfiinţa măsurile luate, de a interzice în mod absolut intrarea în Monarhie a evreilor din România şi a se respecta paşapoartele româneşti, căci măsura venea să îngreuneze relaţiile dintre cele două state. Se făcea un scurt istoric al problemei, identificându-se şi cauza sa, marele număr de emigranţi evrei care, părăsind ţara fără o ţintă bine hotărâtă şi lipsiţi de mijloace materiale, rămăseseră prin Austro-Ungaria în sarcina autorităţilor publice, apoi fuseseră repatriaţi. Cum de la începutul lui iulie 1900, autorităţile noastre primiseră instrucţiuni să nu mai elibereze paşapoarte de emigrare (adică cu menţiunea „bune numai pentru ducere"), se întâmpla că în cursul a trei luni evreii din România, care au fost opriţi să treacă în Austro-Ungaria, aveau paşapoarte româneşti în regulă, bune pentru dus-întors. Oameni fără niciun gând de emigrare, care voiau să meargă în Austro-Ungaria sau numai s-o traverseze, unii dintre ei având chiar bilete de drum până în America, pentru afaceri sau probleme de familie, cu scopul de a călători sau de a-şi căuta sănătatea, au fost opriţi la graniţă şi nevoiţi să se întoarcă. Acea interdicţie de a intra în Austro-Ungaria aducea însemnate piedici comerţului şi relaţiilor dintre cele două state. În notă se manifesta înţelegerea faţă de autorităţile austro-ungare care erau silite să ia măsuri de a împiedica stabilirea pe teritoriul austro-ungar a unor emigranţi străini. Însă nu se putea admite interzicerea intrării unor oameni care mergeau acolo temporar, nu pentru a se stabili, cu atât mai mult interzicerea traversării de către cei care voiau să meargă în alte ţări[23]. Autorităţile au semnalat în continuare cazuri de nepermitere a intrării în ţară a israeliţilor, în diferitele vămi cu Austro-Ungaria: la Burdujeni[24], Orşova[25], Predeal[26], Vârciorova[27], Bâsca Rosiliei, din judeţul

[21] *Ibidem,* f. 90.
[22] *Ibidem,* f. 74.
[23] *Ibidem,* f. 64.
[24] *Ibidem,* f. 71 (M.A.S. către M.I. – Nr.19010/ 9octombrie 1900); (M.A.S. către Legaţiunea Austro-Ungară Nr. 19678/ 21 octombrie 1900).
[25] *Ibidem,* f. 81 (Consulatul General al României la Budapesta – Nr. 773/31 octombrie/13 noiembrie 1900).
[26] *Ibidem,* f. 86 (M.A.S. către M.I.-Nr. 22436/25 noiembrie 1900).
[27] *Ibidem,* f. 95 (Telegrama Prefectului către M.A.S., intrată la Secretariatul General cu Nr. 23098/1 decembrie 1900).

Buzău[28], Mihăileni[29]. Cu toate eforturile oficialilor din ambasadele române în străinătate sau din ministerele de la Bucureşti de a aduce motivaţii ale acestui proces de emigrare cu paşapoarte „bune pentru ducere“, reacţiile oficialilor străini şi apariţiile în presa din străinătate erau negative. Situaţia nu era caracteristică doar relaţiei cu Austro-Ungaria, ci era generalizată pentru toate statele în care reuşeau să ajungă aceşti emigranţi.

Problema emigrării din România în perioada 1899-1904[30]

Între anii 1899-1904 din România au emigrat aproximativ 50.000 evrei, iar până în 1914 numărul a ajuns la aproximativ 90.000 de persoane, reprezentând o treime din întreaga populaţie evreiască din România, un procent important, având în vedere că la Recensământul din anul 1899, 4,5% din populaţia României era de religie mozaică [31].

Pe lângă criza agricolă din anul 1899, la decizia de emigrare au contribuit, fără îndoială, restricţiile oficiale impuse evreilor – chiar dacă aceştia nu erau direct menţionaţi în cuprinsul actelor care le impuneau – mai mult de 200 de legi şi dispoziţii, aparţinând unor domenii diverse (economic, şcolar, militar, juridic ş.a.)[32], pe fondul articolul 7 din Constituţia din 1866, care stipula faptul că: „Numai străinii de rituri creştine pot dobândi împământenirea“[33].

Dosarele Ministerului Afacerilor Străine al României reflectă problema emigrării evreilor, petrecută cu precădere în judeţele Moldovei, însă cu această stare de fapt s-au confruntat mai toate prefecturile Vechiului Regat: Covurlui[34], Roman[35], Dorohoi[36], Bacău[37], Brăila[38], Neamţ[39], Putna[40], Tutova[41], Vaslui[42], Botoşani[43], Râmnicul-Sărat[44],

---

[28] *Ibidem*, f. 111 (M.I. către M.A.S. – Nr. 713/11 ianuarie 1901).
[29] *Ibidem*, f. 137 (M.I. către M.A.S. – Nr. 681/12 ianuarie 1902).
[30] Bălăican, Hasefer, 2012.
[31] *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, 2003,73; *Contribuţia evreilor din România la cultură şi civilizaţie*, 2004, 96
[32] Iancu, 1996, 22.
[33] *Constituţiunea României*, 1866,18.
[34] M.A.E.,vol. I, f. 8.
[35] *Ibidem*, fila 20.
[36] *Ibidem*, fila 25, 44.
[37] *Ibidem*, fila 35, 255, 256, 260.
[38] *Ibidem*, fila 39, 262.
[39] *Ibidem*, fila 42.
[40] *Ibidem*, fila 45.
[41] *Ibidem*, fila 46.

Prahova[45], Tecuci[46], Iaşi[47], Romanaţi[48], Constanţa[49], Argeş[50] şi Prefectura Poliţiei Oraşului Craiova[51].

Destinaţia dorită de cei care solicitau paşapoarte de emigrare era: America[52], pentru cele mai multe dintre cazuri, dar şi Anglia[53], Egipt[54], Palestina[55], Austo-Ungaria[56], Bulgaria, Ecuador, Germania, Olanda, Rusia, Turcia[57].

Condiţia socială a celor care voiau să emigreze era de cele mai multe ori modestă, fiind de meserie muncitori, ceasornicari, tâmplari, curelari, bărbieri, vopsitori, croitori, amploiaţi[58]. Vârsta lor era cuprinsă între 17 şi 30 de ani, în general[59], însă putea ajunge şi la 40 de ani[60] sau chiar mai mult. Problemele ce derivau din aceste plecări erau complexe, mai ales când cei care plecau erau capi de familie[61], însă fenomenul a fost resimţit şi de către lumea economică românească, evreii fiind buni meseriaşi ori unici practicanţi ai anumitor meserii şi de multe ori pionieri ai multor domenii industriale.

Trebuie menţionat faptul că în aceeaşi perioadă, în România, la polul opus existau evrei care făceau performanţă în economie, conform *Anchetei Industriale din 1901-1902*, întocmită de Ministerul Agriculturii, Comerciului, Industriei şi Domeniilor, Serviciul Statisticei Generale, din totalul de 625 de afaceri încadrate în marea industrie a ţării, 146 erau deţinute de evrei, adică 23,66%, faţă de procentul populaţiei evreieşti de 4,5 % [62]. Pentru cazurile deosebite, cu merite recunoscute pentru ţară se

---

[42] *Ibidem*, fila 48, 267.
[43] *Ibidem*, f. 54.
[44] *Ibidem*, f. 59.
[45] *Ibidem*, f. 65.
[46] *Ibidem*, f. 83.
[47] *Ibidem*, f. 97.
[48] *Ibidem*, f. 166.
[49] *Ibidem*, f. 178.
[50] *Ibidem*, f. 251.
[51] *Ibidem*, f. 170.
[52] *Ibidem*, f. 13, 14, 100.
[53] *Ibidem*, f. 2.
[54] *Ibidem*, f. 9, 10.
[55] *Ibidem*.
[56] *Ibidem*, vol. II.
[57] *Ibidem*, vol. II bis.
[58] M.A. E., vol. I, f. 39, (Raport al Prefecturii Brăila, Nr. 1220/2 martie 1900).
[59] *Ibidem*, f. 7, 9,13, 32, 34, 39.
[60] *Ibidem*, f. 170, (Raportul Prefecturii Oraşului Craiova, Nr. 26107/ 5 iulie 1900).
[61] *Ibidem*, f. 315.
[62] *Ancheta Industrială.*, vol. II, 54.

instituise soluţia naturalizării individuale a evreilor, prin Tratatul de Pace de la Berlin[63].

La baza performanţelor întreprinzătorilor evrei au stat mai multe premise: continuarea meseriilor tradiţionale, instruirea în domeniile unde activau, de multe ori chiar la şcoli din străinătate şi atitudinea deschisă faţă de inovaţii. Prestigiul pe care l-au avut firmele evreieşti era demonstrat de medaliile primite în ţară şi străinătate, în urma participărilor la Expoziţii de profil interne şi internaţionale, precum şi de faptul că unele deveniseră furnizori ai Curţii Regale. Au existat cazuri când evreii au fost deschizători de drumuri în diverse domenii de activitate sau au fost singulari în ceea ce făceau. Pătrunderea evreilor în ramurile economiei nu a rămas fără reacţii pro sau contra în societatea românească.

Au existat voci care au nuanţat contextul general mai amplu al situaţiei, căci de cele mai multe ori activităţile prestate de evrei răspundeau unor nevoi economice recunoscute:

> „Faptul că o mare parte dintre evreii din ţară s-a dedat comerţului, industriei şi meseriilor, nu trebuie atribuit numai însuşirii lor particulare pentru aceste ocupaţiuni, ci şi împrejurării că România era pe vremuri lipsită de o viaţă economică potrivită cu procesul ei de dezvoltare şi că acest gol trebuia umplut. Dacă populaţiunea creştină băştinaşă ar fi posedat aplicaţiunea trebuinciosă pentru aceste profesiuni, nu încape îndoială că rolul evreilor şi al streinilor ar fi fost mult mai redus pe tărâmul acesta. Populaţiunea creştină a preferat însă agricultura, funcţiunile şi profesiunile liberale. (…) „Evreii, cari nu puteau fi agricultori, fiindcă nu li se permite să poseadă pământ, nici funcţionari, fiindcă-i opresc legile ţărei, au îmbrăţişat negoţul şi meseriile.“[64]

În aceste condiţii, problema paşapoartelor de emigrare a fost una foarte delicată pentru relaţia statului român cu statele occidentale, la care se adăuga o serie întreagă de chestiuni referitoare la modul cum se aplicau şi interpretau prevederile actelor oficiale.

---

[63] *Istoria românilor*, vol. VII, tom. II, 71.
[64] Iosif R. Petreanu, 1918, 17.

Chestiunea paşapoartelor de emigrare

Paşapoartele de emigrare, cele cu menţiunea „bun pentru ducere“, reprezentau una din feţele problemei israelite în România. Aceasta solicita atenţia politicienilor, ziariştilor, dar, mai ales, a celor care cereau astfel de paşapoarte, în speţă a evreilor care hotărau să plece din România.

Ion Al. Lahovary redacta în 1903 o *Notiţă asupra chestiunii paşapoartelor de emigrare*, din poziţia de ataşat la Legaţia română din Constantinopole, trimis de către guvernul condus de Dimitrie A. Sturdza[65]. Contextul în care fusese scris raportul era marcat de protestul înaintat de Legaţia Austro-Ungară contra unei măsuri luate de Ministerul nostru de Interne, de interzicere, într-un mod absolut, a reintrării în ţară a celor care nu aveau în posesia lor decât paşapoarte purtând menţiunea „bun pentru ducere“, numite şi paşapoarte de emigrare. Protestând contra deciziei, Legaţia adăuga că Ministerul Austro-Ungar se văzuse silit să interzică accesul pe teritoriului ungar şi chiar trecerea prin acel teritoriu, a emigranţilor din România, care aveau doar asemenea paşapoarte de emigrare[66].

Prin articolul 7 al Constituţiei se menţinuse în România o categorie numeroasă de oameni care, deşi nu erau supuşi străini şi nu mai beneficiau de nicio protecţie străină, nu erau cetăţeni români. Aceste persoane însă, prin faptul că îndeplineau faţă de Statul Român unele obligaţii ca plata impozitelor şi serviciul militar, se bucurau şi ele într-o oarecare măsură de protecţia legilor române, în privinţa persoanei şi averii lor. Astfel, se putea considera că „dacă nu sunt pe deplin cetăţeni români, sunt cu toate acestea supuşi de fapt ai României“[67].

Diplomatul menţiona că acea stare de lucruri excepţională a căpătat şi mai multă importanţă din momentul în care s-a suprimat la noi clasa protejaţilor străini (surprinsă în schimbarea de declaraţii din Mai 1887 dintre România şi Austro-Ungaria). Ion Al. Lahovary considera că ar fi fost greu de susţinut că protecţia legilor noastre asupra străinilor nu mergea cel puţin până la acordarea unui paşaport[68].

Raportul Lahovary, din anul 1903, invoca deciziile luate în privinţa chestiunii paşapoartelor de către Consiliul de Miniştri, printr-un jurnal din 28 Iunie 1884. Referatul prezentat la acea dată de către

---

[65] *Anuarul Naţional al României, al Comerciului, Industriei şi Administraţiunei,* 1903, 15.
[66] M.A.E., vol. I, f. 282.
[67] *Ibidem*, f. 283.
[68] *Ibidem.*

Ministrul Afacerilor Străine (nr. 10570 din 28 iunie 1884) conţinea expuse pe larg toate principiile din care Consiliul de Miniştri s-a inspirat, începând prin definirea paşaportului, drept:

> „Un document administrativ ce se eliberează supusului unui stat ca să fie apărat şi asistat de către autoritaţile statelor din afară în timpul călătoriei sale. El însă este un act care nu acordă posesorului decât o prezumţiune de naţionalitate, şi cât de îndelungată ar fi posesiunea lui… întocmai un drept de cetăţenie faţă cu ţara de i l-a eliberat, cetăţenia fiind un drept public statornicit decât după anume legi".

Foarte interesant de observat, în definiţie se recunoştea că paşaportul, chiar acordat unui naţional, nu era un document suficient pentru a aproba apartenenţa individului, ci numai o prezumţiune de naţionalitate până la o probă contrarie[69].

Referatul din 1884 încerca să fixeze îndatoririle pe care o ţară le avea faţă de cel căruia paşaportul i-a fost acordat şi faţă de guvernele străine: Statul promitea să protejeze persoana şi averea posesorului, se obliga să-l primească în caz de expulzare ori de crime vădite şi îşi lua răspunderea de a urmări îndeplinirea prin justiţie a reclamaţiilor aduse împotrivă[70].

Autorul încerca să răspundă la întrebarea căror persoane Statul Român trebuia să le acorde paşapoarte şi le împărţea în patru categorii:

a) cei născuţi din părinţi români sau străini naturalizaţi care prezentau actul de naştere sau documentele legale stabilind filiaţiunea lor; erau cuprinşi şi fiii celor care dobândiseră mica împământenire, după vechile legiuiri.
b) cei naturalizaţi prezentau actul public de naturalizare.
c) cei care conform articolului 8 al Codului Civil, deşi născuţi în România din părinţi străini, nu au fost supuşi niciunei protecţii străine şi au optat pentru naţionalitate română, înaintea revizuirii articolului 7 din Constituţie.
d) locuitorii Dobrogei care dovedeau că în timpul luării în posesie a provinciei se bucurau de protecţia otomană[71].

---

[69] *Ibidem,* f. 284.
[70] *Ibidem.*
[71] *Ibidem,* f. 285.

Ion Al. Lahovary, încercând să clarifice într-un fel problematica, relua în *Notiţa* sa o parte din *Raportul* din 1884, deciziile Consiliului de Miniştri din 28 Iunie 1884, prin care s-a recunoscut dreptul supuşilor români de a avea paşapoarte româneşti:

> „Pe viitor se vor acorda paşapoarte române nu numai cetăţenilor care vor proba această calitate a lor conform regulilor statornicite prin legi şi însemnate la rubricile a, b, c şi d din referat, ci şi tuturor acelora care locuind în ţară fără vreo protecţie străină plătesc toate impozitele ca şi românii, fac sau au făcut serviciul militar în armata permanentă, sunt înscrişi în reserve, au obţinut mai înainte mica împământenire, sau acum stăruiesc întru căpătarea naturalizării de la Corpurile Legiuitoare, în fine, cei ce sunt legaţi de pământul ţarii prin drepturi câştigate de proprietate, prin afaceri, prin interese agricole sau industriale“[72].

Comisia pentru acordarea paşapoartelor numită de Consiliul de Miniştri de la 1884 nu a existat niciodată, dar s-a păstrat dreptul recunoscut aproape tuturor evreilor din România, care erau supuşi de fapt ai României, fără de a fi cetăţeni, de a obţine „fără nicio deosebire cu supuşi români, paşapoarte româneşti“[73].

Ion Al. Lahovary constata că în Consiliului de Miniştri de la 12 August 1891 s-a luat decizia de creare a paşapoartelor de emigrare: „să se elibereze paşapoarte gratuite emigranţilor israeliţi din toată ţara, în care să se noteze că dânşii nu se mai pot întoarce în ţară“. Paşapoartele aveau înscrisă menţiunea: „bun pentru ducere“, fără să se afirme că purtătorul nu putea reintra în ţară, documentele erau numite „paşapoarte de emigrare“, această menţiune apărând astfel pentru întâia oară într-un mod oficial[74].

A urmat apoi Circulara Ministerului Afacerilor Străine către Prefecturi de la 5 Septembrie 1891, care completa Circulara nr. 14166 din 24 August 1891, comunicându-se decizia Consiliului de Miniştri şi autorizând Prefecturile să elibereze paşapoarte naţionale, supuşilor români, fără a avea calitatea de cetăţeni, în următoarele condiţii:

1. acelor stabiliţi în ţară de mai mult de 10 ani, care nu se bucurau de nicio protecţie străină şi care posedau acte că nu erau supuşi

[72] *Ibidem*, f. 286.
[73] *Ibidem.*
[74] *Ibidem*, f. 288.

străini, dovedeau în aceleaşi timp că au adresat deja Corpurilor Legiuitoare cererea lor de naturalizare.
2. cei care au îndeplinit serviciul militar în ţara noastră.
3. cei născuţi în ţară, de peste 35 de ani şi nu au servit în armata noastră, dar care nu se bucurau de nicio protecţie străină, posedau imobile în comune urbane, erau arendaşi sau faceau vreun comerţ însemnat, plătind toate dările către stat, judeţ şi comune.
4. tinerilor născuţi în ţară, până în 21 de ani, neaflându-se sub urmărirea legii de recrutare, ai căror părinţi dovedeau că plăteau dările şi nu se bucurau de nicio protecţie străină.

Paşapoartele eliberate acestor categorii de locuitori ai ţării urmau să poarte, în afară de semnalmentele şi de semnătura purtătorului, menţiunea de suspus român şi precizarea „bun pentru dus şi întoarcere". Pentru orice alte cazuri neprevăzute decât cele menţionate, se cerea mai întai avizul Prefecturii şi un interogatoriu model luat reclamantului (similare celor pentru recrutare). La acea circulară Ministerul Afacerilor Străine făcea referire de câte ori o prefectură cerea explicaţii sau reguli în privinţa acordării sau refuzului unui paşaport[75].

Astfel, în 1891, emigrarea evreilor, care existase de altfel întotdeauna, a luat deodată o amploare considerabilă. S-a constatat la un moment dat, că guvernul român era pus în faţa unei mulţimi de oameni care voiau să emigreze şi cereau paşapoarte în acel scop[76].

Autorul investigaţiei îşi punea în acest caz întrebarea legitimă, încercând să găsească şi un răspuns, cărei categorii de oameni le erau destinate paşapoartele de emigrare. Ion Al. Lahovary considera că nu se puteau acorda paşapoarte româneşti celor care în realitate nu se bucuraseră niciodată de protecţia legilor române. Era cazul oamenilor veniţi în ţară de puţin timp, care nu erau legaţi de ea cu nimic, erau încă supuşii Austriei sau Rusiei şi nu găsiseră în România surse de trai, pentru că veniseră în număr prea mare, fiind dintre cei care îşi schimbau a doua sau a treia oară naţionalitatea[77].

Complexitatea situaţiei a determinat decizii contradictorii ale autorităţilor, ajungându-se la emiterea paşapoartelor de emigrare, cu menţiunea „bun pentru ducere". Statul român se afla în situaţia dilematică de a susţine pe de o parte refuzul acordării paşapoartelor, iar pe de altă

[75] *Ibidem*, f. 291.
[76] *Ibidem*, f. 292.
[77] *Ibidem*.

parte refuzul dreptului la emigrare, ceea ce punea în pericol libertatea individuală şi atrăgea acuze internaţionale.

> „Iată contradicţia în faţa căreia se găsea Statul Român. El credea că o va putea rezolva prin crearea paşapoartelor de emigrare. El credea că prin aceste mijloace el îşi va putea salvgarda drepturile şi interesele fără a vătăma pentru aceasta drepturile sau interesele nimănui, închipuindu-şi că numai acei ce vor cere şi primi acele paşapoarte de emigrare care aveau într-adevăr intenţia de a părăsi ţara pentru totdeauna şi de a rupe orice legătură cu dânsa“[78].

Cumpănind în continuare problema, diplomatul se întreaba dacă atitudinea faţă de emigranţi fusese cea justă, dacă prin acordarea paşapoartelor de emigrare nu mai exercita vreo obligaţie asupra celor ce plecau şi în ce măsură avea obligaţia de a-i reprimi pe cei care ar fi dorit să revină[79].

Poziţia dipomatului devenea tranşantă, însă în situaţia când „supusul de fapt al României, care, putând obţine, un paşaport românesc, a cerut însă, de bună voie, un paşaport de emigrare, s-a făcut prin acest fapt absolut străin ţării şi nu mai poate pretinde de la ea nici o protecţie“. Politicianul Lahovary era conştient că acest fenomen nu putea rămâne fără urmări şi tocmai de aceea încerca să privească retrospectiv problema, din tot mai multe unghiuri de vedere. Notiţa sa continua cu comentarii pertinente legate de subiectul în cauză: „cu toate că dreptul de emigrare este recunoscut tuturor, credeam că niciodată şi în nicio legislaţie emigrarea nu a fost considerată ca un fapt suficient în sine, ca să facă pe un om să-şi piardă naţionalitatea“[80].

Ion A. Lahovary amintea modul în care Legea română trata pierderea naţionalităţii, citând articolul 17 din Codul Civil:

1) prin naturalizarea dobândită în ţară străină
2) prin primirea fără autorizaţia Guvernului Român a vreunei funcţii publice de la vreun guvern străin.
3) prin supunerea pentru oricât de puţin timp la vreo protecţiune străină[81].

---

[78] *Ibidem*, f. 293.
[79] *Ibidem.*
[80] *Ibidem.*
[81] *Ibidem*, f. 296.

Revenind la chestiunea paşapoartelor de emigrare, în directă legătură cu problema evreiască, aduce următoarea precizare:

> „Evreii sunt nişte supuşi de fapt ai României şi nu sunt cetăţenii săi de drept. (...) Vom putea, prin urmare, zice că din ziua când un suspus român de fapt a cerut şi a obţinut un paşaport de emigrare, el a devenit prin faptul acesta completamente străin ţării noastre. România va putea aplica unui astfel de individ, când vrea să se întoarcă în ţară, regulile ce le aplică străinilor“[82].

În concluzie, Ion Al. Lahovary făcea o observaţie foarte importantă, pe baza studierii dosarelor Ministerului Afacerilor Străine, anume aceea că de câte ori Austro-Ungaria a reclamat în favoarea unui evreu care voia să intre din nou în ţară, acesta a fost în definitiv admis. De mai multe ori, în urma reclamaţiilor Austro-Ungariei s-au dat ordine generale autorităţilor româneşti poliţieneşti de la frontiere pentru a lăsa liberă trecerea posesorilor de paşapoarte de emigrare (a se vedea de exemplu Nota Ministerului Afacerilor Străine cu Nr. 3739 din 1901). Ion A. Lahovary încheia *Notiţa* sa din 1903, în fapt un Raport al M.A.S. în privinţa chestiunii paşapoartelor de emigrare, considerând că România trebuia să menţină un echilibru la graniţă, deoarece nu ar fi putut face faţă unui aflux de populaţie[83].

Rezolvarea problemei s-a prelungit, iar presa evreiască din România a surprins acest aspect, făcând publice deciziile politice în problema emigrării. În ziarul *Curierul Israelit* din 6 aprilie 1912, se scria despre faptul că la 1 aprilie 1912 a intrat în vigoare un nou *Regulament pentru eliberarea paşapoartelor*, care viza în mod direct populaţia israelită. Se reluau Articolele din *Regulament* cu precizările aferente, accentuându-se în Articolul 8 că paşapoartele de emigrare se eliberau numai de către Ministerul de Interne şi erau scutite de taxe[84]. Cei care cereau asemenea paşapoarte erau datori să justifice că aveau mijloace pentru transport până în ţara unde voiau să emigreze şi că îndeplineau condiţiile cerute de legile acelei ţări. Ministerul însă putea refuza eliberarea paşapoartelor de emigrare atunci când ar fi socotit că emigrarea era în acel moment vătămătoare intereselor ţării[85].

---

[82] *Ibidem*, f. 299.
[83] *Ibidem*, f. 301.
[84] *Curierul Israelit*, 6 aprilie 1912, 3.
[85] *Ibidem*.

Un alt articol din ziarul *Curierul Israelit* considera că regulamentul paşapoartelor îi împărţea pe cei care aveau dreptul de a călători în două categorii: în cetăţeni români şi în străini supuşi români. Cei dintâi căpătau paşaportul de la prefectură, ceilalţi, pe care regulamentul îi împărţea în 4 categorii, trebuiau să facă cerere la Ministerul de Interne. În prima categorie erau incluşi cei care satisfăcuseră serviciul militar şi renunţaseră la protecţia străină, o condiţie contradictorie, deoarece se înţelegea de la sine că cei care satisfăcuseră serviciul militar renunţaseră la a mai fi supuşi străini. A doua categorie îi cuprindea pe cei care aveau imobile urbane sau exercitau un comerţ ori o industrie însemnată. Altă categorie îi includea pe cei care erau stabiliţi de 10 ani în ţară, nu se bucurau de protecţie străină şi solicitaseră împământenirea de la Corpurile legiuitoare. În toate cazurile li se cerea solicitanţilor să probeze faptul că nu aveau protecţie străină. Întrebarea retorică lansată de redactorii ziarului era: cum să se facă această dovadă, dacă nici libretul de armată nu era suficient, apreciind că legea aducea celor ce plecau în străinătate o facilitate, însă dădea prilej autorităţilor române să facă probleme supuşilor români, printre care se numărau şi evreii[86].

Dr. A. Stern, preşedintele Uniunii Evreilor Pământeni, a fost în audienţă la ministrul de interne C.C. Arion, căruia i-a înaintat un memoriu referitor la articolele 5 şi 6 din Regulamentul acordării paşapoartelor, susţinând că vor isca în practică multe neajunsuri. De exemplu, nu se avusese în vedere niciun criteriu în clasificarea întregii populaţii iudeo-române. Se făcea referinţă la evreii pământeni, adică cei care nu se bucurau de vreo protecţie străină, însă nu intrau în categoriile prevăzute de regulament. Se atrăgea atenţia asupra solicitării de acte, care se obţineau foarte greu, sau asupra termenului prea lung (ancheta în timp de 15 zile a prefecturilor) de eliberarea paşapoartelor, pentru numeroasele cazuri urgente cotidiene: medicale sau în interes de afaceri.

Regulamentul acorda numai locuitorilor români din localităţile situate la cel mult 15 km de linia frontierei, bilete de trecere a frontierei. Existau însă mulţi evrei pământeni care locuiau lângă frontieră şi care până atunci trecuseră hotarul în aceleaşi condiţii ca locuitorii români. Alexandru Marghiloman, într-un discurs în Camera Deputaţilor, precizase că biletele de trecere erau considerate un fel de paşapoarte mai expeditive, înmânate locuitorilor de la graniţă sau din vecinătatea ei, iar străinii din zona graniţei trebuiau să posede paşaport, căci autorităţile române nu le puteau da acele bilete de identitate. Politicianul stabilea două categorii

[86] *Curierul Israelit*, 13 aprilie 1912, 4.

distincte: locuitorii de la graniţă şi străinii propriu-zişi care veneau în ţară cu paşapoartele lor.

În *Petiţia* către ministru se amintea că prevederile *Regulamentulu*i asupra legii paşapoartelor menţionau eliberarea paşapoartelor cetăţenilor români, la cerere, în timp ce străinii aveau paşapoarte, nefiind vizaţi, iar dezavantajele erau resimţite de evrei, cărora li se cereau dovezi şi acte care se obţineau cu dificultate, timp pierdut şi cheltuială. Acestea fiind condiţiile, pentru a nu expune populaţia evreo-română la arbitrariu, la cererea de eliberare a paşapoartelor, se solicita ministrului să ia măsuri care să simplifice formalităţile, să lase la latitudinea autorităţilor locale stabilirea suditenţei, scurtarea termenului pentru eliberarea paşapoartelor, care să fie eliberate de către Prefecturi şi nu de Ministerul de Interne. Se mai cerea să se emită dispoziţia ca locuitorii evrei pământeni de la graniţă să se poată bucura şi ei de biletele de liberă trecere. Ministrul Arion a dat asigurările de rigoare, *Regulamentul* urmând să se elibereze într-un spirit cât mai larg, fără a fi vorba de jignirea populaţiei evreieşti[87].

Până la emanciparea totală a evreilor, au mai fost de trecut etape importante, avându-se în vedere că problema evreiască se oficializase prin promulgarea Constituţiei din 1866, când articolul 7 stipula faptul că „numai străinii de rituri creştine pot dobândi împământenirea“[88]. Congresul de Pace de la Berlin (1878) a condiţionat recunoaşterea Independenţei României de modificarea acestui articol 7 din Constituţia din 1866, iar prin Tratatul de la Berlin s-a consacrat emanciparea evreilor printr-o naturalizare individuală, emanciparea generală realizându-se prin Constituţia din 1923[89].

Concluzii

În Craiova sfârşitului de secol XIX şi începutului de secol XX, la cauzele generale ale emigrărilor din România, de natură politică, legislativă sau socială, s-a adăugat o cauză proprie dezvoltării economice a Olteniei şi anume criza agricolă din anul 1899, care de altfel a afectat economia ţării, în ansamblul său.

Emigrările evreilor pe baza paşapoartelor „bune doar pentru ducere“ au declanşat o intensă corespondenţă diplomatică între oficialii români şi reprezentanţii statelor occidentale, care au intervenit pentru rezolvarea situaţiilor reclamate, cum a fost cazul prezentat al Crenţei

---

[87] *Ibidem.*
[88] *Constituţiunea României*, 1866, 18.
[89] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, 71.

Aizig Şvarţ, şi mai mult, pentru reglementarea legislativă a statutului evreilor, după cum reiese din analiza documentelor Ministerului Afacerilor Externe ale României.

Plecând de la acest caz, procedând la generalizare, putem afirma că decizia autorităţilor române de a acorda paşapoarte de emigrare, „bune doar pentru ducere“ evreilor a întreţinut politica de discriminare faţă de aceştia, în privinţa acordării cetăţeniei, chestiune rezolvată prin Constituţia din 1923.

Bibliografie

Surse arhivistice

Ministerul Afacerilor Externe, *Fondul Central M . A. E., Problema 33 (Chestiuni privitoare la evrei, din perioada 1900-1948),* volumul I,II, II bis, III.

Arhivele Naţionale ale României, Direcţia Judeţeană Dolj, *Fond Prefectura Dolj, Serviciul Administrativ,* Dosar 86/1881.

Lucrări generale

Ancheta Industrială din 1901-1902, vol. II, *Industria mică şi mijlocie, Inventarul statistic al meseriilor,* Ministerul Agriculturii, Comerciului, Industriei şi Domeniilor, Serviciul Statisticei Generale, Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl“, S-sor, 1903.

Constituţiunea României, Bucureşti: Imprimeria Statului, 1866.

Istoria românilor, vol. VII, tom II, Academia Română, Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2003.

Recensământul general al populaţiunei României din decembre 1899. Rezultate provizorii cu o Introducere de Leonida Colescu, Şeful Serviciului Statisticii Generale, Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerţului şi Domeniilor Bucureşti: Lito-Tipografia L. Motzătzeanu.

Lucrări speciale

Ciobotea, Ciobotea; Zarzără, Ion, *Camera de Comerţ şi Industrie Oltenia- 140 de ani de istorie,* Craiova: Agora, 2005.

Colesco, L. *La population de religion mosaïque en Roumanie-Etude statistique,* Bucureşti: Imprimeries „Independenţa“, 1915.

Petreanu, R. Iosif, *Chestiunea Israelită din punctele de vedere social şi economic*, Ediţia a II-a, Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Eminescu“, 1918.

Contribuţia evreilor din România la cultură şi civilizaţie, Ediţia a II-a revăzută, coordonare generală: acad. Nicolae Cajal, dr. Hary Kuller, Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, Bucureşti: Hasefer, 2004.

Iancu, Carol , *Evreii din România (1866-1919) de la excludere la emancipare*, Bucureşti: Hasefer, 1996.

Periodice

Anuar Naţional al României al Comerciului, Industriei şi Administraţiunei, întocmit de Melbert, Emile, Anul VII, Bucureşti: Tipografia Societăţei Anonime pe Acţiuni „Adevărul“, 1906.

Curierul Israelit, Anul VI, nr. 15 (260), 6 aprilie 1912.

Egalitatea, Anul II, nr. 29, 26 iunie 1891.

Iuliana Delia Bălăican, „Emigrarea evreilor din România“ (1866-1914), în *Buletinul Centrului Muzeului şi Arhivei istorice a evreilor din România*, Nr. 14-15, Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, Editor Rotman, Liviu, Bucureşti: Hasefer, 2012, p.146-171.

PRESA „ANILOR DE FOC”: SECVENȚE DIN JURNALISMUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Conf. univ. dr. Marian Petcu*

THE MEDIA DURING THE "YEARS OF FIRE"

Rezumat. *Studiul de faţă este o radiografie a evoluţiei presei din Regatul Român în perioada Primului Război Mondial. Urmărim aici apariţia presei care privilegiază tematica războiului, pledează pentru alianţe militare şi/sau pentru neutralitate, reducerea numărului de ziare şi reviste după intrarea României în război, cenzura tuturor formelor de comunicare publică. Se poate constata că programele editoriale nu mai ţin seama de ideologii, ci de alianţe politico-militare, atât în anii neutralităţii, cât şi în cei ai confruntării militare. După ocuparea sudului României de către trupele germane, austro-ungare şi bulgare, administraţia centrală de stat, împreună cu familia regală şi cu un mare număr de redacţii se stabilesc în oraşul Iaşi. În Bucureşti sunt tolerate de administraţia militară germană câteva publicaţii filogermane – Gazeta Bucureştiului, Lumina şi Seara. Alte publicaţii sunt editate de armata germană în oraşele ocupate: Kriegs-Zeitung 9 Armee (Jurnalul de război al Armatei a 9-a) tipărită la Sebeş şi Râmnicu Sărat; Verordnudnugen für die Bevölkerung Rumäniens im Gebiete der Militärenverwaltung (Bucureşti), Deutsche Ausgabe des „Agrarul” (Bucureşti), Putna-Zeitung (Focşani), Donau Armee Zeitung (Brăila) şi altele. Prezentăm şi unele exemple de publicitate din timpul războiului, mesaje ce trădează starea de sărăcie generată de război (a se vedea schimbul de alimente ori de alte produse). Situaţia jurnaliştilor şi retorica urii sunt, de asemenea, aspecte despre care amintim în această schiţă istorică.*

Cuvinte cheie: *România, jurnalism, Primul Război Mondial, Bucureşti, presa, cenzură.*

* Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, Universitatea din București, marian_petcu2003@yahoo.com

Abstract. *The present study aims to be a blueprint of media's development within the Romanian Kingdom during The First World War. We're pursuing here the media's appearance privileging war topics, pleading for military alliances and/or neutrality and for the reduction of newspapers and journals' number since Romania entered the war, and also introducing the censorship over all forms of public knowledge and communication.*

It may be concluded that the editorial schemes take no more into acount ideologies, but political and military alliances both during the neutrality years and military confrontation. After the occupation of the southern Romania by the German, Austro-Hungarian and Bulgarian troopes, the central administration of the state along with the royal family and a large number of editorial offices relocate to the north-eastern Iași city. Meanwhile, in Bucharest are tolerated by the German military administration only a few pro-German publications – such as Gazeta Bucureştiului, Lumina and Seara. Other publications are also printed by the German army in the occupied cities: Kriegs-Zeitung 9 Armee (The 9th Army's War Journal) printed in Sebeș and Râmnicu Sărat, Verordnudnugen für die Bevölkerung Rumäniens im Gebiete der Militärenverwaltung (in Bucharest), Deutsche Ausgabe des "Agrarul" (also in Bucharest), Putna-Zeitung (in Focşani), Donau Armee Zeitung (in Brăila) and others.

We will also present some samples of wartime advertising, messages illustrating the poverty caused by the war (i.e. the exchange of edibles or other items). The journalists' situation, the rethoric of hatred are also topics that we issue in this historical outline.

Keywords: *Romania, journalism, First World War, Bucharest, media, censorship.*

1.Introducere

Presa primului război mondial poate fi abordată din varii perspective. Ca evoluție calitativă și cantitativă, din perspectiva analizei anumitor tipuri de discurs jurnalistic, analiza publicității acelei perioade, radiografierea vieții asociative a jurnaliștilor, manifestările cenzurii militare ș.a.m.d.

Una dintre ele, poate fi cea statistică. Bunăoară, dacă vom lua ca perioadă de referință 1900 – 1918, vom constata că s-a menținut un ritm mare de creștere a fondării de noi titluri, cu excepția anilor 1917-1918,

după cum urmează: 1900 = 485 titluri noi; 1901 = 481; 1902 = 478; 1903 = 529; 1904 = 581; 1905 = 642; 1906 = 663; 1907 = 606; 1908 = 719; 1909 = 755; 1910 =748; 1911 = 788; 1912 = 833; 1913 = 804; 1914 = 865; 1915= 803; 1916 = 765; 1917 = 176; 1918 = 548 titluri. Menționăm că cifrele de mai sus au o relevanță parțială, deoarece cuprind toate titlurile de publicații periodice editate în toate provinciile istorice românești, nu doar în Regatul României. În plus, în interpretarea acestor date trebuie să ținem seama și de perfecționarea tehnologiei de tipărire, a se înțelege apariția de mici tipografii, la prețuri accesibile cât mai multor editori, ceea ce a stimulat inițiativa editorială.

Vom constata că există unele reculuri, în ceea ce privește populația periodicelor, în sensul că deși s-au înregistrat, de regulă, creșteri, în ani precum 1901, 1910, 1913, 1915, 1916, în special 1917, au fost reduceri ale ponderii titlurilor fondate, prin comparație cu anul precedent: 1901= - 4 titluri; 1902= 3; 1903 = 51; 1904 = 52; 1905= 61; 1906 = 21; 1907 = -57; 1908 = 109; 1909 = 36; 1910 = - 7; 1911 = 40; 1912 = 45; 1913 = -29; 1914 = 61; 1915 = - 62; 1916 = - 38; 1917 = - 589; 1918 = 372 titluri. Cea mai severă reducere a noilor apariții se înregistrează 1917, când sunt fondate doar 176 de noi periodice, față de cele 765 de noi periodice, câte au fost fondate în 1916.

2. Presa, în anii neutralității

În anii neutralităţi (1914-1916) presa abundă în ştiri, relatări, articole de opinie despre cele patru priorităţi majore ale României – configurarea /reconfigurarea relaţiilor politice interne şi internaţionale, românii din Transilvania, relaţiile economice din lumea satului şi sistemul electoral de tip cenzitar. Izbucnirea războiului, în iulie 1914 i-a determinat pe jurnalişti să acorde un mai însemnat loc, în paginile ziarelor, problematicii militare, sistemelor de alianţe politico-militare. În condiţiile date, activitatea editorială va suferi unele constrângeri generate tocmai de prudenţa cu care trebuiau tratate anumite realităţi. Activitatea redacţiile cunoaşte schimbări importante, în sensul că o bună parte dintre gazetarii prestigioşi ai momentului sunt mobilizaţi pe front.

Titlurile ziarelor și ale revistelor care apar în această perioadă dramatică sunt semnificative, în sensul că includ problematica războiului, teme naționale, apelul la mobilizare etc. Unele dintre ele, au titluri ce ţin de tema războiului. La Bucureşti, începând cu 26 iunie 1913 este editat *Războiul*, “ziar naţionalist-patriotic”, cotidian sub conducerea lui D.

Mateescu[1]. La 20 iulie 1914, în Cosmeşti-Vlaşca apare *Sentinela. Foaie pentru popor*, redactată de Ion Popescu- Cosmeşti. Tot *Războiul* s-a numit şi cotidianul de seară editat la Galaţi, începând cu 21 iulie 1914 (avea subtitlul "organ independent"). *Jos războiul!* este titlul unei publicaţii fondate în Capitală, la 7 septembrie 1914. La Turnu Măgurele întâlnim un periodic cu titlul *Războiul* (10 decembrie 1914-22 ianuarie 1915) și la Piatra Neamț, o altă publicație *Războiul* (octombrie 1917). În fine, în 1914 este fondată revista *Războiul popoarelor. Cronica evenimentelor anului de sânge 1914* (săptămânal editat până în 1916); începând din anul 1915 suprimă subtitlul, iar în anul 1916 apare cu altul - *Războiul nostru şi Războiul popoarelor*. Revista era redactată de scriitorul şi ziaristul ardelean Ion Gorun (pe numele real Alexandru I. Hodoş, 1863-1928). Tematica periodicului constă în informaţii din taberele beligeranţilor, însoţite de o bogată ilustraţie reprezentând aspecte de pe câmpul de luptă, armament, muniţii, eroi, comandanţi etc. *Deşteptarea, Reforma* şi *Întregirea neamului* sunt alte trei titluri de periodice reprezentative ale momentului. Primul a fost editat la Piatra Neamţ, din 28 august 1914, sub direcţia lui C. I.Creangă şi N. Ţimiraş (orientare conservatoare); *Reforma* a fost editat la Buzău de un grup liberal condus de Pompiliu Ioaniţescu, iar ultimul, iniţiat la 1915, nu a apărut decât într-o singură ediţie, în Capitală.

Tema Ardealului este frecvent evocată de jurnalişti, în anul 1915 fiind fondate trei periodice, în acest sens: *Vrem Ardealul. Organul Idealului Naţional* (Brăila, 1915-1916); *Vrem Ardealul!* (număr unic, Bucureşti, 1916); *Ardealul* (Caracal, 1915-1916) – articolul program fiind redactat de Octavian Goga (deputat de Romanaţi), care arată că trebuie luptat în permanenţă pentru realizarea unirii Transilvaniei cu România, unire ce va avea drept efect consolidarea internă şi externă a statului român. O revistă cu titlul *Ardealul* a fost fondată și la Chișinău (1 octombrie 1917), director fiind Onisifor Ghibu. *Sentinela română*, revistă militară editată de N. N. Stoica (Bucureşti, 1915), *Independenţa*, fondat la Buzău în ianuarie 1916 de P. M. Gheorghiu, *Independenţa economică*, fondat la Iaşi în februarie 1916, având ca director pe Victor Slăvescu, apoi pe Virgil Madgearu şi I. Răducanu sunt de amintit în acest interval istoric.

---

[1] Pentru succesiunea apariţiilor publicaţiilor din perioada de referinţă pot fi consultate lucrările: *Publicaţiile periodice româneşti*, vol. I-V, Biblioteca Academiei Române, Editura Academiei Române, *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, coord. M. Petcu, 2012, precum și versiunea on-line a Bibliografiei Naționale Retrospective - http://www.biblacad.ro/bnr/ .

Presa română este plurală ideologic, chiar și în vreme de război. Liberalii se prezentau publicului prin *Viitorul* şi *L'Independance Roumaine*. Partidul Conservator deținea *Epoca, La Politique* (patronat de Al. Marghiloman) și *Steagul*. Partidul Conservator – Democrat avea sub patronajul său politic două ziare centrale: *Acţiunea* şi *La Roumanie*, ambele de orientare anti-austroungară, dar şi cu multe accente antigermane, puse în evidenţă mai ales prin intervenţiile personale ale lui Take Ionescu. Presa independentă era reprezentată de *Universul, Dimineața* și *Adevărul.* După refugiul administrației regale la Iași, aici vor apărea *Neamul românesc, L'Independance Roumaine, Mişcarea, Opinia, Viitorul, Acțiunea Română, Evenimentul, Momentul, Revista istorică, Viața nouă, Viitorul țării, Vestnik rumunskovo fronta, Rodina, Deşteptarea, Gazeta Muncii, Informația nouă, Moldova, Analele CFR, Vremea nouă* și altele. Tot la Iași a apărut zilnic, începând cu data de 2 februarie 1917, cotidianul *România, organ al apărării naţionale*, până în 23 martie 1918, apoi în Bucureşti, până în iunie 1918, avându-l ca director pe M. Sadoveanu.

Despre un succes comercial nu se putea vorbi la vremea aceea – România avea 8 milioane de locuitori, dar doar 54,3 % dintre bărbaţi şi 23,2 % dintre femei ştiau să citească şi să scrie. Şi mai puţini îşi puteau permite să cumpere presă, mai ales în acele împrejurări dramatice.

În intervalul 1916-1917 mai apar câteva periodice prestigioase, printre care – *Masca*, săptămânal dedicat teatrului, literaturii şi artelor. Director, D. Karnabatt, redactor-şef Emanoil Cerbu şi *Scena*, cotidian de "teatru, muzică, literatură, artă, sport", sub conducerea lui A. de Hertz (de la 17 octombrie 1917). Redactori: G. Coşbuc, Liviu Rebreanu, I. Theodorescu, Gala Galaction, Al. Davilla, M. Sadoveanu. Ultima ediţie, 11 noiembrie 1918. Subliniem că atât *Comedia*, cât şi *Scena* au apărut zilnic, fapt întâlnit numai în marile capitale culturale din Europa, ele făcând dovada bogatei și diversificatei vieți artistice din Bucureştiul acelor ani.

3. Presa ocupației

După cum se cunoaşte, în august 1916 România se vedea nevoită să intre în război, ceea ce a bulversat întreaga activitate editorială din ţară. La 20 noiembrie/3 decembrie guvernul se retrage la Iaşi, iar trupele germano-austro-ungare și bulgare intră în Capitală și instituie o administraţie militară asupra teritoriilor ocupate – Muntenia și Oltenia – printre măsurile luate fiind suprimarea presei române, controlul corespondenței, suprimarea spectacolelor etc.

Singura publicaţie agreată initial de ocupant a fost *Bukarester Tagblatt/Gazeta Bucureştiului* (până la 11 noiembrie 1918). Un ziar "românesc independent" filogerman numit *Lumina*, a apărut la Bucureşti între 1 septembrie 1917- 25 noiembrie 1918, sub direcţia lui C. Stere, la care s-au asociat cu articole George Topârceanu, Liviu Rebreanu, D. D. Pătrăşcanu, Barbu Nemţeanu şi alţii. Vor fi tolerate și publicații precum *Seara* și *Timpul*.

Doar două numere vor fi editate din *Gazeta ostaşilor*, periodic aflat sub conducerea unui comitet format din N. Iorga, M. Sadoveanu, I. Minulescu, Octavian Goga, Onisifor Ghibu (Bucureşti, septembrie 1916). În refugiul de la Iași va fi editat *Buletinul de informaţiuni* (fondat la Bucureşti în 1912), publicaţie cu informaţii militare (la Iași se vor muta mai multe redacții și administrații ale presei din Capitală, dar și din județele Munteniei și ale Olteniei ocupate).

Activitatea editorială a avut de suferit nu numai din cauza cenzurii severe, a lipsei materiilor prime, dar și din cauza faptului că mulți ziariști au fost mobilizați pe front. "De când există jurnalistică românească nu s-au perindat atâția redactori ca la foaia noastră, fiind chemați unul după altul sub arme",[2] nota un redactor de la *Foaia Orăviții*.

De mai multe ori, cei rămaşi în Capitală au publicat mesaje prin care confraţii lor mobilizaţi erau rugaţi să indice adresele familiilor, pentru ca acestea să primească ajutoare din partea Asociaţiei Generale a Presei Române. Administraţia ziarului *Universul* deschide şi o subscripţie naţională pentru astfel de ajutoare, deoarece multe familii aveau ca unic venit salariul de ziarist.

Ar fi o eroare să se creadă că în timpul războiului s-a cristalizat o mare solidaritate între jurnaliști – suspiciunea că unele redacții sunt infiltrate de persoane care culegeau informații strategice, că unele redacții sunt finanțate din străinătate ș.a.m.d. s-a manifestat chiar și după încetarea războiului.

De altfel, prudenţa autorităţilor militare şi civile în legătură cu comunicaţiile este vizibilă inclusiv în legislaţie. La 4 noiembrie 1914 intra în vigoare "Regulamentul pentru înfiinţarea şi exploatarea staţiunilor radiotelegrafice şi radiofonice pe teritoriul român sau pe bordurile vapoarelor sub pavilion român", care precizează condiţiile în care vapoarele româneşti şi străine pot instala staţii radiotelegrafice şi pot comunica cu staţiile de coastă sau de bord române, precum şi taxele aferente telegramelor.

---

[2] *Foaia Orăviții*, 21 aprilie/4 mai 1916, apud *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, coord. M. Petcu, 2012, 343.

3.1. Bukarester Tagblatt/Gazeta Bucureștilor

Gazeta Bucureștilor a fost o publicație oficială a administrației militare de ocupație; ea apare cu o numerotare stranie – numărul 1 este tipărit miercuri, 12 decembrie 1916, deși are mențiunea "anul XXXVIII, nr. 194", fără nicio altă precizare. Publicația se dorea continuatoarea titlului *Bukarester Tagblatt*, fondat în 1880, ca o dovadă de continuitate a germanității, în capitala României. Potrivit descrierii bibliografilor de la Biblioteca Academiei Române, redactorii ediției române ar fi fost lt. K. Dammert (până în martie 1917) și Julius Pop[3]. Printre redactori s-au aflat Ioan Slavici, Ion Olteanu, Leontin Iliescu[4], M. Sărățeanu, Dem. Teodorescu, A. Camb(uropol), Victor Anestin (Cronica științifică), Miron Volbură, N. Arcaș, Toma Mugure, Ion Bradu, Alex. Roman, S. G. Tăutu și alții, care semnau cu pseudonime (Grip, Rola, Dan, Stanco) ori cu inițiale[5]. Ziarul are o ediție identică în limba germană – *Bukarester Tagblatt*, uneori fiind publicate ambele versiuni într-o ediție (recto, în română; verso în germană). Periodicul apare cu varii modificări – are două, patru, opt pagini; se autonomizează cele două ediții, se schimbă logo-ul, din când în când și formatul.

Sunt necesare câteva precizări, în acest context. "Directorul politic" nedeclarat al publicației este Ioan Slavici, cel ce semnează frecvent editorialele ziarului. Apoi, unul dintre cei mai violenți jurnaliști s-a dovedit Dimitrie Karnabatt[6], prin atitudinea sa constant ostilă față de Ionel Brătianu, pe care îl face responsabil de situația nenorocită în care se află România. Foiletonul *Gazetei* a fost semnat atât de autori români (N.Pora, Michail Stăncescu, Marius Pinto, Temistocle Grigoriu și alții), cât și de străini precum Javier Bueno[7] și Max Osborn[8], reporteri care

---

[3] Din colecția ziarului rezultă că a avut această calitate K. Dammert, pentru o perioadă greu de precizat.

[4] Leontin Iliescu (1880, București - ?) a fost jurnalist, poet și traducător. Studii de Litere și Filosofie la Universitatea din București. Redactor la ziarele *Adevărul, Viitorul* și *Universul*. Începând cu luna mai, 1918 lucrează la *Gazeta Bucureștilor*, motiv pentru care va fi judecat pentru colaborarea cu ocupantul german. Ulterior va fi redactor și secretar de redacție la ziarul *Universul* (până în 1947). Publică versuri și critică literară în diverse reviste.

[5] G. Răduică; N. Răduică, 1995, 308.

[6] Dimitrie Karnabatt (1877-1949) a fost jurnalist român de orginie bulgară, filogerman. A lucrat la *Seara*, apoi la *Gazeta Bucureștilor*, în timpul ocupației germane a sudului României. Publică numeroase texte antiruse și militează pentru recuperarea Basarabiei. A fost constant împotriva deciziilor politice luate de I. Brătianu.

[7] Javier Bueno (1891-1939), jurnalist spaniol de orientare socialistă.

însoțiseră trupele germane în sudul României, alături de numeroase comunicate privind situația de pe front, ale autorităților militare germane, austro-ungare, otomane, bulgare și destul de rar, ale celor române. De altfel, ziarul a avut precizarea "Ediție de război sub ocupațiunea germană" de la primul număr, până la 1 iunie 1917. Încetează apariția în 11 noiembrie 1918.

3.2 Lumina, un ziar "românesc independent"

Un al doilea ziar important în contextul războiului a fost *Lumina*, fondat la 1 septembrie 1917 de un grup de reporteri și redactori, în frunte cu Constantin Stere, în parteneriat cu Agenția de Publicitate Carol Schulder& S. Berger (București). Acesta apare când evoluția războiului devine mai clară și adună ziariști precum B. Brănișteanu, B.Nemțeanu, Ion Gorun, N. Wilensky, Liviu Rebreanu, M. Gheorghiu, Zamfir C.Arbore, Lar.Iliescu, Scrutator, I.Teodorescu (Tudor Arghezi), Rodion, N.N. Botez, D.D.Pătrășcanu, Bucura Dumbravă, George Topârceanu și alții. Cu redacția în Strada Sărindar, nr. 12, adică având asigurate condițiile de tipărire, cei de la *Lumina* au fost ceva mai temperați în acuzații, prin comparație cu redactorii *Gazetei Bucureștilor*, adică filogermani moderați, ceva mai argumentați, mai puțin agresivi. În articolul – program, Stere explica de ce apar cu acest ziar: "un singur lucru cer dela cititorii ziarului nostru, menit să vadă lumina în aceste zile de durere și rușine: să-l cetească tot așa debrăcați de patimi mărunte și prejudecăți, cum va fi și scris; să cântărească fiecare cuvânt și să-și facă ei singuri examenul de conștiință; dar să nu înăbușe, înspăimântați de lumina crudă a adevărului, răsunetul ce acest cuvânt l-ar găsi în inima lor".[9]

Lumina conține mai multă producție jurnalistică și mai puține comunicate, ordine militare etc., prin raport cu *Gazeta Bucureștilor*. Articole semnate de cei de mai sus, dar și de alții sunt grupate în rubrici de tipul "Cronica teatrala" (Liviu Rebreanu o redacta, semnând cu inițialele), "Cronica științifică" ș.a.m.d. Multe dintre textele de opinie sunt îndreptate contra lui Ionel Brătianu, directorul ziarului semnând deseori editoriale cu ton acuzator la adresa acestuia. A fost editat până la 25 noiembrie 1918.

---

[8] Max Osborn (1870-1946), jurnalist și scriitor german. Critic de artă. Corespondențele sale au fost publicate în edițiile din februarie 1917.
[9] Stere, 1917, 1.

Amintim că în intervalul mai 1918- ianuarie 1919, sub direcția lui Al. Corteanu apare în București *Steagul,* cotidian politic al Partidului Conservator la care vor colabora Simion Mehedinți, A.de Hertz și alții (a fost fondat in 1914, acum serie nouă).

3.3.Retorica disprețului, în ziare românești

Pentru a înțelege dramatismul situației în care se afla Regatul României, climatul din mediile jurnalistice și politice, deruta și deznădejdea, dar și pentru a sugera noi axe de cercetare – mă refer aici la analiza discursului urii în cultura română, la antologii de texte polemice din afara cafenelelor ș.a.m.d., adică a textelor cu miză majoră, poate chiar transideologice, redau aici câteva fragmente culese din paginile ziarelor studiate.

"Orbul de la Florica" îl eticheta D. Karnabatt pe Ionel Brătianu[10], "marele vinovat de dezastrul României": "nu a putut vedea nimic, fiindcă ochii lui de dimensiuni bovine, erau orbiți de luciul aurului, de mirajul afacerilor, de fantasmagoria cointeresărilor (...) D-l. Ionel Brătianu a fost surd fiindcă nu a auzit glasul profetic și poruncitor al istoriei noastre (...) a fost orb, fiindcă nu a putut vedea cele mai groaznice realități ce se desfășoară în juru-i. Și acum, Orbul de la Florica, ca orice orb bate drumurile pribegiei, cerșindu-i existența politică".[11]

Peste două zile, cititorii puteau citi despre cât de rău a putut face I. Brătianu, în articolul "Închipuirile unui candidat la statue",[12] iar peste alte trei, că "Dl. Ionel Brătianu, de conivență cu patriarhul gheșeftului român, venerabilul Emil Costinescu[13], a jucat țării românești cea mai sinistră și mai fatală comedie...".[14]

---

[10] Ion I. C. Brătianu (1864-1927), inginer, om politic liberal. A condus guvernul României în perioda 4 ianuarie 1914-10 decembrie 1916; un al doilea guvern I.I.C. Brătianu, din 11 decembrie până în 28 ianuarie 1918. 29 ianuarie – 4 martie 1918, guvern condus de generalul Alexandru Averescu; 5 martie-23 octombrie 1918, guvernul Alexandru Marghiloman; 24 octombrie-28 noiembrie 1918, guvern condus de generalul Constantin Coandă; 29 noiembrie-26 septembrie 1919, guvern condus de Ion I.C.Brătianu, urmat de cel al generalului Arthur Văitoianu, Vaida Voevod ș.a.m.d.

[11] *Gazeta Bucureștilor*, anul XXXVIII, nr. 112 (No. 129), 24 aprilie 1917, 1. Notă – Florica este un sat în comuna Ștefănești-Argeș, în care familia Brătianu deținea moșie, conac, capelă, fermă ș.a.m.d. Adversarii politici au utilizat și expresia "dinastia de la Florica", aluzie la această familie de oameni politici, ce ar fi condus, în fapt, România.

[12] Karnabatt, "Închipuirile unui candidat la statue", în *Gazeta Bucureștilor*, anul XXXVIII, nr. 114 (No. 131), 26 aprilie 1917, 1.

[13] Emil Costinescu (1844-1921) a fost redactor la ziarul *Românul* (1866-1882) și ministru de finanțe în perioadele 1902-1904, 1907-1910, 1914-1916, apoi ministru

Nu a existat asociere, formulare depreciativă, ocazie să nu-l fi biciuit pe Brătianu, de fiecare dată în prima pagină a ziarului editat de autoritățile militare germane. Iată alte două mostre din această serie.

La 4 iunie 1917, aflăm că "Fostul tiran al României, d-l. Ionel Brătianu, inspiră astăzi pur și simplu milă. Odinioară – și acest odinioară nu datează decât de câteva luni – d-l. Ionel Brătianu inspira o teroare de Cezar al decadenței: unii îl lingușeau, alții îl adoreau, alții se târau la picioarele lui, iar unii îi admirau discreția și tactul – toți în fond ascultau de porunca unei sfinte frici. Omul acesta, lipsit de orice însușiri intelectuale, și chiar de voință, lipsit de curaj (...) ajunsese nu știu prin ce misticism și fatalitatea împrejurărilor un adevărat tiran al țării românești".[15] Toată responsabilitatea, pentru toate relele războiului revenea adversarului: "Roadele pipăibile, de o emoție sfâșietoare, ale crimei săvârșite de d. Ionel Brătianu, încep să apară sub ochii uimiți și îndureraţi ai Bucureștenilor (...) sunt ciungii, ologii, schilodiții politicei fatale a d-lui Brătianu. Oamenii aceștia nu au ce mânca, mor literalmente de foame: familiile lor își târăsc nenorocita existență pe stradă ca și câinii vagabonzi care cerșesc existența întâmplărei...".[16]

Ceva mai elegant în exprimare, față de Karnabatt se va arăta Ioan Slavici. El nu îl atacă direct pe Brătianu (în general, editorialele lui sunt lipsite de nume), ci teme, idei, ezitări ș.a.m.d. Uneori, pe jurnaliști. Slavici este cel mai evaziv dintre editorialiști, patetismele sale fiind aproape inofensive prin comparație cu atacurile altor jurnaliști ai momentului. Îl putem bănui pe Slavici că cerea un anumit ton al editorialelor celorlalți? Poate fi una dintre ipoteze.

4. Jurnaliștii, în vremuri de război

I. Slavici îi acuză frecvent pe jurnaliștii de la *Adevărul* și *Dimineața*, de situația în care a ajuns țara. Dar nu numai pe ei, în general pe gazetarii cu simpatii socialiste. Spre exemplu, *Gazeta Bucureștilor* a avut o rubrică permanentă -"În urmă cu doi ani", în care erau publicate fragmente din *Adevărul,* de blamare a anumitor țări, oameni politici ș.a.m.d., cu care editorii celor două ziare se vor vedea în acord politic, din

---

secretar de stat, până în 10 iulie 1917, când demisionează din cauza tensiunilor dintre liberali și "takiști". Vezi Mamina, 2000, 319-321.

[14] Karnabatt, "Farsa Brătianu-Costinescu", în *Gazeta Bucureștilor*, anul XXXVIII, nr. 117 (No. 134), 29 aprilie 1917, 1.

[15] *Idem*, "Surpriza d-lui Brătianu", în *Gazeta Bucureștilor*, anul I, nr. 169, 4 iunie 1917, 1.

[16] *Idem*, "Cohorta schilozilor", în *Gazeta Bucureștilor*, anul I, nr. 137, 2 mai 1917, 1.

cauza războiului. Era o evidentă formă de discreditare, o răzbunare simbolică – iată ce spuneați despre... în urmă cu doi ani, iată ce spuneți acum.

Dar să revenim la discursul lui Slavici: "La noi, ani de zile de-a rândul întrunirile publice au fost puse la cale – nu spre a lumina pe cei ce iau parte la ele, ci spre a-i amăgi și spre a-i asmuți asupra celor ce voiau să-i lumineze și erau în stare să facă aceasta, iar prin coloanele organelor de publicitate i-au vorbit mulțimii săcături ca C. Mille, Costaforu, Honigman, Ranetti, Cocea și alții de felul acestora, care picurau zi de zi otravă-n sufletele celor săraci cu duhul".[17]

Când scria astfel de rânduri, Slavici și echipa lui ocupau cele mai luxoase birouri din Palatul Adevărul, proprietatea lui C. Mille și a acționarilor ziarului. Era vecin de birou cu șeful cenzurii militare germane, scria așa cum îi cereau ordinele generalului Tülff von Tschepe und Windenbach[18] și în fiecare dimineață, intrând în clădire citea firma ce luase locul însemnelor "Adevărul": "PRESSEABTEILUNG DER MILITAREVERWALTUNG, BUKARESTER TAGBLATT".[19]

Știau că profitau de o pradă de război atât Slavici, cât și Karnabatt, A. Camburopol, Ion Olteanu, Victor Anestin și alții, în condițiile în care toată administrația Regatului României se afla în refugiu, la Iași, iar armata pierdea aproape zilnic ostași. Pentru un articol, un ziarist cu aplomb primea 50 de lei. Adică echivalentul a 25 de prânzuri la restaurantul unui hotel ca Excelsior,[20] adică 20 de zile de muncă în agricultură, cât primea un bărbat; echivalentul a 25 de zile de muncă, pentru o femeie, în agricultură; 25 de coafuri; adică 37,50 mărci, o sumă uriașă, în acel context de foamete generalizată. Este drept, nu pentru fiecare articol Slavici primea aceeași sumă. Uneori, pentru două-trei.

Polarizarea comunității jurnalistice nu se explica doar prin opțiunea progermani / antigermani, ci și prin suspiciunile ce planau asupra unor redacții. Bunăoară, în ziarul *Lumina,* condus de Constantin Stere au apărut câteva articole preluate din presa rusă, despre coruperea administrațiilor de la *Universul, Adevărul, Dimineața, Naționalul* și *La Roumanie* .[21] Acestea ar fi fost susținute financiar de ambasadorul rus la

---

[17] Slavici, "O boală grea", în *Gazeta Bucureștilor*, anul I, nr. 150, 15 mai 1917, 1.

[18] Erich Franz Theodor Tülff von Tschepe und Weidenbach (1984-1934), general de infanterie, guvernator al Munteniei până la finalul Primului Război Mondial.

[19] Departamentul de Presă al Administrației Militare. Bukarester Tagbaltt.

[20] Hotel situat pe Strada Academiei, nr. 30, București.

[21] Stere, "Opinia publică = câte ruble?", în *Lumina,* anul II, nr. 143, 24 ianuarie 1918, 1. Notă. Editorialele lui Stere au apărut în volumul Marele Răsboiu și Politica României, Editura ziarului Lumina, București, 1918. Transferul de proprietate s-a făcut la 1 aprilie

Bucureşti, Poklewski, pentru a fi favorabile Rusiei şi, pe cât posibil ostile Germaniei. Articolele lăsau de înţeles că ruşii cumpărau, de fapt, ieşirea României din neutralitate şi angajarea în război, de partea sa. Chiar şi în vânzarea ziarului cu cel mai mare tiraj, *Universul*, pare să fi fost implicată Legaţia rusă, prin Take Ionescu.

Polemicile au ajuns la un nivel pe care niciodată presa din România nu-l cunoscuse, în sensul că au fost utilizate argumente de ordin etnic, politic, religios, argumentele trădării şi cele ale vânzării de conştiinţe etc. "N-am zice nimic de *Bukarester Tagblatt* şi *Gazeta Bucureştilor*, unde numai evreii şi duşmanii neamului scriu şi dictează, dar *Lumina*?", nota Vasile Th. Cancicov în jurnalul său - " D-l. Stere, d-l. Lupu Costache, d-l. Pătrăşcanu, d-l. Beldiman oamenii României de mâine, n-au nici un cuvânt de spus poporului acestuia decât propagarea urei contra Brătienilor?"[22]

Şi despre ziariştii cu două feţe – azi cu nemţii, mâine cu francezii – avea să scrie Cancicov, referindu-se în special la redacţiile *Steagul, Lumina, Gazeta Bucureştilor*. Bunăoară, când trupele germane părăseau Capitala, iar cele franceze se apropiau, acesta nota: "Se pot oare întoarce pe dos conştiinţele în 24 de ore?".[23] Ei bine, răspunsul era afirmativ. Şi îl evoca pe Al. Ciurcu,[24] cel care în timpul ocupaţiei a editat în limbile română şi germană revista *Agrarul*, în care i-a glorificat pe ocupanţii germani.[25] Însă când au sosit trupele franceze în localitatea Copăceni, Circu s-a îmbrăcat în costum naţional şi, călare, i-a întâmpinat cu entuziasm, i-a ospătat şi i-a lăudat. Era primarul localităţii şi deţinea acolo şi o importantă fermă. Era preşedintele Asociaţiei Generale a Presei Române şi avea 64 de ani…

Tot atunci au fost devastate sediile ziarelor şi ale revistelor germanofile, aşa cum s-a întâmplat la 30 octombrie 1918, cu redacţia ziarului *Steagul*, editat de A. Marghiloman (Pasajul Imobiliara). În ceea ce priveşte cenzura pe care jurnaliştii s-au văzut nevoiţi să o suporte, şi nu

---

1916. Directorul ziarului *Universul*, Virgil Dărăscu nu a confirmat niciodată complicitatea cu Take Ionescu şi Poklewski.

[22] Cancicov, 1926, 201.

[23] *Ibidem*, 714.

[24] Alexandru N. Ciurcu (1854-1922) a fost jurnalist şi inventator. Studii de Drept la Viena; co-fondator al ziarului *L'Orient,* ce se va numi ulterior *L'Indépendence Roumaine*. Reporter de front, în timpul Războiului de Independenţă (1877-1878). Director al ziarului ziarului *Timpul* (Bucureşti, 1890-1900). Colaborator la mai multe ziare şi reviste din România şi din Franţa.

[25] *Agrarul* a fost fondat la Bucureşti, în septembrie 1915, sub direcţia lui Al. Ciurcu. Seria a II-a acoperă intervalul martie 1917- decembrie 1918. A avut şi ediţie germană paralelă – *Deutsche Ausgabe des "Agrarul"*.

numai ei, există mărturii numeroase[26]. Cenzura a continuat și după plecarea ocupanților din Capitală, instituția fiind condusă de președintele Curții de apel din București, Secția a III-a, Puiu Schina: "toate ziarele au apărut azi cu coloane albe. Acest lucru e scandalos; cel puțin sub neamț n-am avut ocazia să vedem așa ceva. Sub ei Cenzura n-a avut niciun rol, deoarece de frică, nimeni nu scria decât ce le plăcea nemților"[27], nota V. Cancicov. Așa se explică de ce la 15 decembrie 1918 nu a apărut presă, înregistrându-se o primă grevă a directorilor de ziare, ca protest împotriva cenzurii.

Despre activitatea asociațiilor jurnaliștilor apar știri foarte rar. În 8 mai 1916, în *Liberalul Constanței* apărea un apel semnat de Petru Vulcan, pentru constituirea unui sindicat al presei din Constanța, spre exemplu. În 16 februarie 1918 aflăm că la Sindicatul Ziariștilor au avut loc alegeri, președinte devenind Ioan C. Bacalbașa, vicepreședinte Al. Chiriacescu, casier George I. Vasiliu, secretar Leontin Iliescu, membri Ioan Popescu, R. Dragomireascu, I. G.Stoian, G.I.Constantinescu, An. Camburopol.[28] În 18 septembrie 1918, la Iași se va constitui Sindicatul Ziariștilor din Moldova, la insistențele lui Rudolf Șuțu. Și tot în septembrie, ziarul *Socialismul* anunța că "s-a format în Capitală o asociație liberă a ziariștilor profesioniști, al cărei scop este apărarea intereselor profesionale".[29] Era vorba despre viitoarea Uniune a Ziariștilor Profesioniști, oficializată în 1919.

5. Publicitate de război

Alături de comunicatele autorităților militare, de listele prizonierilor, de anunțurile mortuare găsești aproape zilnic mică și mare publicitate, în paginile ziarelor. Publicitatea "de război", să-i spunem așa, aduce trei inovații - publicitatea troc, publicitatea umoristică și cea versificată.

Mica publicitate din *Bukarester Tagblatt / Gazeta Bucureștilor* ("Kleiner Anzelger") era clasificată în funcție de conținut, în publicitate pentru locuri de muncă (10 bani cuvântul, minim 10 cuvinte), pentru închirieri de case etc. (10 bani cuvântul), profesionale (meditații, dentiști, frizeri etc. – 12 bani cuvântul), pentru anunțuri comerciale (12 bani cuvântul), pentru diverse (12 bani) și pentru căsătorii (20 de bani

[26] Petcu, 2005.
[27] *Ibidem.*
[28] *Lumina*, anul II, nr. 166, 16 februarie 1918, 2.
[29] Petcu, 2012, 354.

cuvântul). Singura agenție de publicitate care publică mesaje "self promotion" era Agenția "Gherman F. Lazăr", din Calea Victoriei, nr. 58 (vis a vis de Teatrul Național). Spre ilustrare, iată un anunț de la Diverse: "Dinți vechi. Cumpăr dinți vechi, orice stare, plătesc preț bun. Calea Moșilor, 227. Tutungeria. Intre 2-5 p.m.". Sau: "Dau cinci kilograme sare pentru două kilograme zahăr. (Strada) Minotaru (nr.) 47"; "Dau orez, untdelemn de Nisa, pentru lemne. Olteni, 28, Oprescu"; "Zahăr plătesc 10 lei kg., untură 8, orice cantitate, Macri, Văcărești 1".

Și câteva de la rubrica "Căsătorii"- a se vedea prețul fericirii - "Căsătorie dorește doamnă, drăguță, 50.000 numerar, Domn 40-55 ani. Oferte a adresa la Administrația ziarului, sub <Colintineanu>". Sau "Domn serios, văduv, fără copii, etatea 42 ani, având serviciu sigur și situație bună, dorește a se căsători cu o doamnă văduvă, fără copii, având tot asemenea situație bună. Sub D.Z. la ziar". "Tânăr titrat, 5.000 pogoane moșie dorește căsătorie situație egală, fotografii. Ofera a se adresa la Ad-ția ziarului sub <Ideal>".

Sunt destul de frecvente anunțurile maritale, după cum se poate constata. Bunăoară, în ziarul *Lumina* a apărut anunțul "Domn 37 ani proprietar și arendaș în Buzău bine educat suflet bun dorește căsătorie cu d-nă sau d-șoară etate până la 25 ani poate fi fără avere dar drăguță și mai ales suflet bun. De prefarat orfană ca și mine. Anonimelor și scrisorilor neserioase nu răspund. Adresa la ziar sub <Buzău>".[30]

Hazul de/la necaz, în timpuri de război a avut și forme versificat. Iată o mostră:"Vezi Domnule ce-am ajuns / Toți se plâng cu disperare / De atâta neajuns / Pe la toți ce cauți, n-are / RADIVON fără regret / Mărfuri are berechet / Cruci, inele și cercei / Orice cauți poți să iei / Mărfuri bune, garantate, / Prețuri vechi și neurcate / Găsiți în orice saison/ La Magazinul Radivon".[31]

Un tip special de publicitate de război a avut numele de "Corespondențe" și consta în mesaje de căutare, de confirmare etc., funcție de situație. Tariful era identic cu cel pentru informații matrimoniale, adică 25 de bani cuvântul (minim 10 cuvinte). Iată cum arăta un astfel de anunț:"Familia D. Țanu, Focșani. Răspundeți gazetă cum vă aflați. Noi ducem bine, Alexandru sănătos și cu serviciu bun, Familia Popescu, Griviței 287". Sau "D-lui Vasile Callu, Brăila. Azi 7

---

[30] *Lumina*, anul II, nr. 203, București, 25 martie 1918, 4.

[31] *Lumina*, anul I, nr. 65, 5 noiembrie 1917, p. 4. Notă: Magazinul "de confidență" al lui Theodor Radivon, furnizor al Curții Regale s-a bucurat de o promovare curajoasă, chiar și în condițiile dramatice ale Primului război mondial. Acesta era bijutier și intrase în afaceri din 1856.

iunie, Dorina născut băiat Adrian, amândoi sănătoşi. Scarlat" (*Bukarester Tagblatt / Gazeta Bucureştilor*).

Publicitatea acelor ani rămâne de cercetat, pentru a afla mai multe informaţii despre cum trăiau oamenii, ce tipuri de echivalenţe comerciale erau posibile, ce mărfuri aveau cea mai mare căutare, care era puterea de cumpărare şi altele.

Biliografie

Cancicov, Th. Vasile. *Impresiuni şi păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic. 13 august 1916-31 decembrie 1918*, vol. II. Bucureşti: Atelierele Societăţei Universul, 1926.

Drăghicescu, Virgiliu N. *707 zile subt cultura pumnului german*. Bucureşti: Ed. Cartea Românească, 1920.

Mamina, Ion. *Monarhia constituţională în România*. *Enciclopedie politică. 1866- 1938*. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2000.

Neagoe, Stelian. *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre*, Bucureşti: Editura Machiavelli, 1999.

Petcu, Marian (coord.). *Cenzura în spaţiul cultural românesc*, Bucureşti: Ed. Comunicare.ro, 2005.

Idem (coord.). *Istoria jurnalismului din România în date*. *Enciclopedie cronologică,* Iaşi: Editura Polirom, 2012.

Publicaţiile peridice româneşti, tom II şi tom III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1969, 1987.

Colecţiile ziarelor: *Lumina*, Bucureşti, 1917-1918; *Gazeta Bucureştilor*, 1916-1918.

BIOGRAFIA PUȚIN CUNOSCUTĂ A LUI JACK CORBU, UN VICE-CONSUL BRITANIC LA BRĂILA (1880-1938)

Cristian CONSTANTIN*

THE LITTLE-KNOWN BIOGRAPHY OF JACK CORBU, A BRITISH VICE-CONSUL TO BRAILA (1880-1938)

Rezumat. *Acest studiu se bazează pe unele documentele stocate în arhivele diplomatice ale Corpului Diplomatic în Brăila și Galați. În 1925, Jack Corbu, un antreprenor evreu din România, a devenit vice-consul al Marii Britanii în Brăila. Interesul manifestat de către cercurile politice și economice, comerciale și de navigație britanice de la Dunărea de Jos a reprezentat o constantă a relaţiilor romano – britanice în perioada interbelică. Problema consulatelor străine din zona Dunării de Jos a fost tratată insuficient în istoriografia românească. În acest sens, autorul prezintă influența familiei Corbu în comerțul internațional de la Dunărea de Jos.*

Cuvinte cheie: *Jack Corbu, Brăila, Dunărea maritimă, comerţ, genealogie.*

Abstract. *This study is based on some documents stored in the diplomatic archives of the Diplomatic Corps in Braila and Galati. In 1925, Jack the Crow C, a Jewish entrepreneur in Romania, became vice consul of Great Britain in Braila. The interest shown by the British political and economic circles for the trade and navigation at the Lower Danube represented a constant of the Romanian - British relationship in interwar period. The question of the foreign consulates from the area of the Lower Danube has been treated insufficiently in the Romanian historiography. In this line, the author presents the influence of the Jack the Crow's family in international trade at the Lower Danube..*

Keywords: *Jack Corbu, Braila, Danube maritime, trade, genealogy.*

* PhD candidate, "Lower Danube" University of Galati, constantin.p.cristian@gmail.com

Povestea de faţă îşi are originile într-o epocă în care corăbiile cu pânze începeau să fie înlocuite de vasele cu aburi, iar lumea se confrunta cu trei mari probleme: revoluţia industrială, statele naţionale şi chestiunea evreiască. Pentru mulţi nevoia curentă de a supravieţui sau de a-şi lărgi perimtrul în care îşi desfăşurau afacerile i-a călăuzit către „California Europei" într-o permanentă „goană după aur". Subiectul pe care ne dorim să-l tratăm în aceste rânduri are legătură cu toate acestea.

Familia Corbu a început afacerile în 1866 de-a lungul Mării Negre. Aceştia s-au îndelenticit cu negoţul cu ţesături, mohairs, lemn, iar la un moment dat au furnizat şi uniforme armatei otomane[1]. Prosperitatea oferită de schimburile comerciale levantine, bogăţia Constantinopolului, dar şi importanţa dobândită de Gurile Dunării, atrag orice spirit aventurier şi cu oarece avere. În acest context, se adaugă apartenenţa la un popor obişnuit cu lungile peregrinări, a cărui patrie îl atrage prea puţin pentru nevoile cotidiene ale omului modern. Pe baza studierii arhivelor, anuarelor diplomatice şi a presei interbelice din România şi Marea Britanie, în mai mică măsură, am ajuns în posesia unor informaţii neexploatate de istoriografia românească de până acum.

În 1880 se năştea cel mai de seamă membru al familiei Corbu, Jack. Despre acesta însuşi descendenţii săi ştiu prea puţine lucruri. Într-un anuar al Universităţii din Glasgow apare ca frecventând cursurile acestei instituţii în anul 1906[2]. În preajma Primului Război Mondial, s-a căsătorit cu Hortensia (născută Zaharia) din Brăila. Aceasta din urmă avea un copil din prima căsătorie, pe Roger Fresco-Corbu, născut la Constantinopol în data de 22 iulie 1912, a cărui tată a fost Jules Fresco[3].

Cariera diplomatică a lui Jack Corbu a început în 1925 când Hugh William Border, despre care se cunoaşte faptul că în august 1925 a fost mutat de la viceconsulatul britanic din Brăila la cel din Constanţa, lăsându-i locul unui antreprenor de 45 de ani[4]. Jack Corbu a deţinut funcţii secundare în cadrul corpului consular Brăila, a fost membru al Instituţiei Constructorilor de vapoare din Scoţia şi asociat al Instituţiei arhitecţilor navali din Londra. Împreună cu Aschbold, a deţinut pe strada C.A. Rosetti, la nr. 7, o societate de antreprenori de lucrări publice - arhitecţi, experţi şi ingineri navali. Reprezenta societăţile: *Lloyd's Register of Shipping*; *Registro Navalo Italiano*; *American Bureau of*

---

[1] Lipman, 2013.
[2] *The Glasgow University Calendar*, 1906.
[3] Pat Mason, *Roger Fresco-Corbu, 1912-1999*, 2012, 99–100.
[4] SJAN BR, fond *Prefectura judeţului Brăila*, dosar 82/1923, f. 78-79. Cr. Constantin, 2012a, 444-445; şi *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book*, 1940, 78, 174, 205.

Shipping; *Brithis Corporation for the Registry of Shipping*[5]. Fiul vitreg al acestuia, Roger Fresco-Corbu, a fost şi el gerant al viceconsulatului britanic la Brăila, în septembrie 1936, când Jack Corbu a fost în imposibilitatea exercitării funcţiei. Jack Corbu a întreprins şi o seriosă activitate de redactare şi editare a unor articole şi lucrări care au în centrul atenţiei chestiunea integrării navigaţiei pe Dunăre şi Marea Neagră în sistemul internaţional. Dintre lucrările sale le amintim pe cele mai utilizate şi astăzi de către cei care doresc să afle realităţile transporturilor pe apă la începutul secolului al XX-lea: *Chestiunea înfiinţărei unei linii maritime sub pavilion român*[6], *Semaforul Dunărei şi al Mării Negre*[7], *Transporturile pe apă. Rentabilitatea şlepurilor*[8]. Reşedinţa familiei şi sediul viceconsulatul s-au aflat pe una dintre cele mai importante străzi ale Brăilei, Împăratul Traian, la nr. 7, fiind una din rutele care dădeau spre portul Brăilei şi locul din spre care venea mare parte din bogăţiile oraşului şi implicit ale familiei Corbu. Jack Corbu a înţeles rapid cum se desfăşoară viaţa într-un port şi a pus în aplicare teoriile lui Ştefan Zeletin, din lucrarea *Burghezia română*, conform cărora: „În procesul de naştere a României moderne trebuie să se deosebească două mari curente: unul zgomotos dar superficial, anume al ideilor liberale care pleacă de la Paris spre Bucureşti şi Iaşi; altul tăcut dar adânc, care pleacă de la Londra spre Galaţi şi Brăila: e curentul economiei capitaliste engleze[9]”.

Astăzi, la opt decenii de la decesul acestuia memoria fostului diplomat britanic animă spaţiul public românesc, în mai mică măsură, comparativ cu importanţa pe care o alocă mass-media evreiască. Conform legilor elaborate în România după 1989, orice cetăţean român are dreptul la a-şi revendica proprietăţile sale sau moştenite pe care regimul comunist le-a confiscat în intervalul 1948-1989. Urmaşii acestuia estimează valoarea despăgubirilor pe care statul român ar trebui să le plătească la o sumă care variază între 2 şi 10 milioane de £. Inexactitatea surselor are la bază lipsurile documentare de care dau dovadă moştenitorii, cel mai vocal fiind strănepotul lui Jack Corbu, David Fresco Corbu, care consideră că mama sa, în calitate de singură urmaşă ar trebui să încaseze întreaga sumă

---

[5] Informaţii despre societăţile britanice de navigaţie vezi în *Lloyd's Register of Shipping, vol. II, Wyman and sons, 1933*, 885, 938, 995; *Lloyd's Register of Shipping: Register book. Register of ships*, vol. II, 1938, 29, 98, 181; şi *The British Corporation Register of Shipping and Aircraft*, 1928, XXIV.
[6] Jack Corbu, 1912.
[7] Tonegaru *et alii*., 1920.
[8] Corbu, 1912.
[9] Zeletin, 1925, 31, 61.

speculată de aceştia. Interviurile alocate presei din Marea Britanie[10] arată un regim politic român postrevoluţionar care relaţionează puţin la nevoile foştilor proprietari deposedaţi de bunurile lor, cu toate că s-au realizat paşi semnificativi în redresarea situaţiilor de acest tip, lucru semnal chiar de petiţionar. Autorităţile române invocă faptul că Hortense, soţia lui Jack Corbu, ar fi renunţat la cetăţenia română după ce în anul 1952 a fost forţată de autorităţile comuniste din România să cedeze activele societăţilor moştenite de la soţul său. Perioada în cauză a fost una în care conducerea de partid şi de stat de la Bucureşti exploata la maximum „chestiunea" apariţiei statului Israel. Beneficiile materiale oferite de israelieni în schimbul „eliberării din ghearele comuniste" a unor evrei români cu scopul stabilirii lor în Ţara Sfântă nu a fost productivă şi-n cazul lui Hortense Corbu. Aceasta a rămas cetăţean român până la moartea sa în anul 1980[11]. Asupra problemelor de faţă rămâne ca justiţia şi timpul să le rezolve într-o manieră sau alta.

Fig. 1 - Familia Corbu în Brăila, 1936 (de la stânga la dreapta): Hortense, Jack, Argot şi Roger

Sursă: Jennifer Lipman, „Romanian restitution is in the dock". În: *The Jewish Chronicle Online*, 21 martie 2013, on-line pe: http://www.thejc.com/news/uk-news/103633/romanian-restitution-dock [accesat pe 10.07.2014].

Cert este că pe 6 iunie 1938 la sanatoriul central din Bucureşti Jack Corbu a decedat. Bunurile sale au fost lăsate soţiei care a trebuit să

[10] Lipman, 2013.
[11] Lipman, 2013.

facă faţă unui proces de succesiune semnalat şi-n presa britanică din epocă[12]. Numirea sa în funcţia de viceconsul al Marii Britanii în unul dintre cele mai importante porturi europene, Brăila, demonstrează atât capacitatea managerială a acestuia, dar şi posibilitatea acumulării unei averii substanţiale. Lucruri care peste decenii conduc la speculaţii şi acţiuni precum cele ale urmaşilor săi. Comerţul exterior al României cu Marea Britanie s-a menţinut şi-n perioada interbelică la valori aproximative cu cele anterioare primei conflagraţii mondiale iar activitatea Comisiei Europene a Dunării cu sediul la Galaţi se întindea şi pe sectorul fluvial al circumscripţiei consulare a lui Jack Corbu. Acesta a fost subalternul consulului din Galaţi care deţinea şi funcţia de membru supleant al forului european care se preocupa de buna desfăşurare a traficului pe sectorul maritim al Dunării.

Aceasta reprezintă doar o parte din ceea ce a semnificat pentru români Jack Corbu. Cel mai important personaj al familiei sale. Un om care s-a aventurat într-un stat deloc primitor pentru etnia sa dar care îi aduceau temerarului beneficii materiale pe care unii astăzi le estimează poate şi la 10 milioane de £.

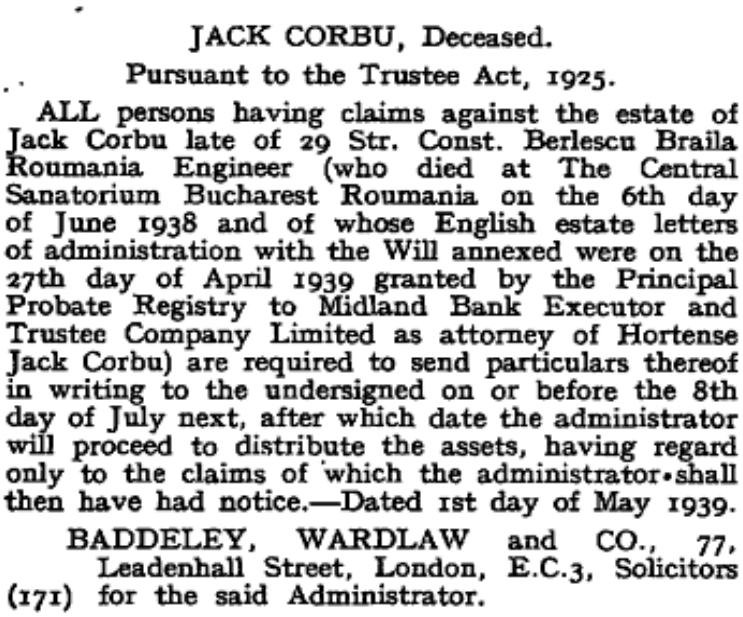

JACK CORBU, Deceased.

Pursuant to the Trustee Act, 1925.

ALL persons having claims against the estate of Jack Corbu late of 29 Str. Const. Berlescu Braila Roumania Engineer (who died at The Central Sanatorium Bucharest Roumania on the 6th day of June 1938 and of whose English estate letters of administration with the Will annexed were on the 27th day of April 1939 granted by the Principal Probate Registry to Midland Bank Executor and Trustee Company Limited as attorney of Hortense Jack Corbu) are required to send particulars thereof in writing to the undersigned on or before the 8th day of July next, after which date the administrator will proceed to distribute the assets, having regard only to the claims of which the administrator shall then have had notice.—Dated 1st day of May 1939.

BADDELEY, WARDLAW and CO., 77, Leadenhall Street, London, E.C.3, Solicitors (171) for the said Administrator.

Fig. 2 – Anunţ din presa engleză privind decesul lui Jack Corbu
Sursă: „The London Gazette”, 5 mai 1939

[12] *The London Gazette*, 5 mai 1939, 3045.

Tabelul 1
Corpul consular din Brăila în anul 1933 [2]

Nr. crt.	Statul reprezentat	Numele reprezentantului diplomatic	Adresa reprezentanţei/ reprezentantului diplomatic/e
1	Anglia	Jack Corbu	Str. Împ. Traian nr. 7
2	Belgia	Eugen Van Roy	Str. Rosetti nr. 6
3	Cehoslovacia	Dr. Braun	P-ţa Dum. Ionescu nr. 4
4	Danemarca	Jack Corbu	Str. Împ. Traian nr. 7
5	Franţa	Michel Boscoff	Str. Grădinei Publice nr. 94
6	Germania	Jean Bessi	Str. Împ. Traian nr. 42
7	Grecia	M. Sechelaridis	Str. Şcoalei Publice nr. 2
9	Italia	Vicenzo Gulli	Str. Grădinei Publice nr. 4
8	Iugoslavia	Dr. Ivan Bozic	Str. Bolintineanu nr. 15
10	Norvegia	A. B. Mendl	Str. Cojocari nr. 12
11	Olanda	P. Costerus	Str. Rubinilor nr. 3
12	Portugalia	D. Teodosatos	Str. Galaţi nr. 7
13	Suedia	Keneth Archbold	Faţa Portului nr. 15

Tabelul 2
Corpul consular din Brăila în anii 1937-1938 [2]

Nr. crt.	Statul reprezentat	Numele reprezentantului diplomatic	Adresa reprezentanţei/ reprezentantului diplomatic/e
1	Belgia	Eugene van Roy	Piaţa Furtunei nr. 11
2	Cehoslovacia	Dr. Braun	Str. Pensionatului
3	Danemarca	Jack Corbu	Str. Împ. Traian
4	Franţa	Boscoff	Str. General Praporgescu
5	Germania	Jonny Besi	Str. Împ. Traian
6	Grecia	Sakelaridis	Str. Nicolae Filipescu
7	Italia	Pancaldi	Str. General Praporgescu nr. 4
8	Marea Britanie	Jack Corbu	Str. Împ. Traian
9	Norvegia	Alfredo B. Mendl	Str. Pensionatului
10	Olanda	Petrus Costeruss	Str. Rubinelor
11	Panama	Conrad Grupper	Str. Faţa Portului
12	Portugalia	Teodosatos	Str. Unirei

Bibliografie

Arhivele Naţionale ale României, Servicul Judeţean Brăila [SJAN BR], fond *Prefectura judeţului Brăila*, dos. nr. 82/1923, f. 78-79.

Constantin, Cristian. „Activităţi şi rapoarte diplomatice cu privire la oraşul şi portul Brăila (1919–1940)". În: *Analele Brăilei* – seria nouă, XII, 2012a, p. 197-215.

Constantin, Cristian. „Etniile din Brăila – o problemă Europeană (1919-1940)". În: *„…Greci, evrei, ruşi lipoveni, turci… Brăila. Reactivarea memoriei culturale a oraşului"*, ed.: Camelia Hristian, Ghena Pricop şi Evdochia Smaznov, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2012b, p. 439-460.

Corbu, Jack. *Chestiunea înfiinţărei unei linii maritime sub pavilion român*, Atelierele tipografice ale ziarului Presa Lucrătorii Asociaţi, 1912.

Corbu, Jack. „Transporturile pe apă. Rentabilitatea şlepurilor. În: *Expresul*, an VII, nr. 93, Brăila, 20 mai 1912.

Lipman, Jennifer. „Romanian restitution is in the dock". În: *The Jewish Chronicle Online*, 21 martie 2013. http://www.thejc.com/news/uk-news/103633/romanian-restitution-dock [accesat pe 10.07.2014].

Lloyd's Register of Shipping, vol. II, Wyman and sons, 1933.

Lloyd's Register of Shipping: Register book. Register of ships, vol. II, 1938.

Mason, Pat. „Roger Fresco-Corbu, 1912-1999". În: *Journal of Conchology*, 37, 2012, p.99–100. http://www.conchsoc.org/eminent/Fresco-Corbu-R.php [acesat pe 10.07.2014].

The British Corporation Register of Shipping and Aircraft, 1928.

The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book, Harrison and sons., 1940.

The Glasgow University Calendar, 1906.

The London Gazette, 5 mai 1939, 3045.

Tonegaru, Constantin; Eder, Gustav; Corbu, Jack. *Semaforul Dunărei şi al Mării Negre*, Brăila, 1920.

Zeletin, Ştefan, *Burghezia română. Originea şi rolul ei istoric*, Bucureşti, 1925.

GUVERNĂRILE PARTIDULUI NAȚIONAL-ȚĂRĂNESC DIN TIMPUL MARII CRIZE ECONOMICE

Marius Mureşan*

THE NATIONAL PEASANT'S PARTY GOVERNMENTS DURING THE GREAT DEPRESSION

Rezumat. *În cadrul acestui articol, accentul cade asupra perioadei interbelice a istoriei românilor. Imediat după încheierea Primului Război Mondial, societatea şi clasa politică românească erau încă destul de efervescente. În aceste condiţii, iau naştere mişcări noi, cu origini în provinciile fostului Imperiu Austro-Ungar. Istoria PNŢ la conducerea ţării se suprapune cu o perioadă care a marcat întreaga lume: Marea Criză. Dificultăţile pe care guvernele le întâmpină sunt reflectate în analizele istoricilor, dar şi în articolele de presă care încearcă să prezinte abuzuri, decizii economice şi sociale. Ne propunem să prezentăm felul în care a evoluat această doctrină şi modul în care ideile preconizate au fost aplicate în momentul în care PNŢ a ajuns la putere.*

Cuvinte cheie: *Marea Criză, doctrină, ideologie, curbe de sacrificiu.*

Abstract. *In this article, the accent falls upon the interwar period of the Romanian history. Immediately after First World War ended, the Romanian society and political class were still very effervescent. In these conditions, from the former territories of the Austro-Hungarian Monarchy arise some new movements. PNŢ's (The National Peasants' Party) history at country's leadership overlaps with a period that influenced the whole world: The Great Depression. The difficulties the governments had to face are reflected in historical analysis, but also in press articles that try to present power abuse, economic and social decisions. We propose to present the way this doctrine evolved and the*

* Masterand, *Istorie, memorie, oralitate în secolul al XX-lea*, Facultatea de Istorie şi Filozofie, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca. muresan.marius91@yahoo.com

way it's ideas have been implemented as the PNŢ led the Romanian government.

Keywords: *The Great Depression, doctrine, ideology, sacrifice curves.*

Premisa de la care a pornit întregul demers de cercetare are legătură cu interesul personal pentru problemele referitoare la viaţa cotidiană a oamenilor în diferite regimuri politice şi felul în care acestea se află în legătură. Doctrina ţărănistă este una dintre cele mai complexe, în privinţa interesului manifestat pentru clasa ţărănească şi pentru ridicarea acesteia. Teoreticienii acestui curent au văzut în ţărănime potenţialul unei clase, care prin intermediul unor reforme bine aplicate poate să se constituie în principala forţă a ţării. După ce au ajuns la putere, aceştia s-au confruntat cu grava criză economică ce a afectat întreaga lume. În acest sens am încercat să urmăresc modul în care problemele de natură economică au determinat deciziile politice şi în ce fel programul propus de naţional - ţărănişti a fost aplicat în perioada în care s-au aflat la conducerea ţării.

Spre deosebire de doctrinele liberale şi socialiste, ţărănismul propune o a treia linie de evoluţie. Aceasta vizează înţelegerea societăţilor nemodernizate, dominate de elementele ţărăneşti, pe care celelalte doctrine tind să le lase în urmă, considerând capitalismul urban ca fiind cel care trebuie să stea la baza evoluţiei societăţii. Acest nou curent teoretic se numeşte neo-evoluţionism şi a fost exprimat de diverşi teoreticieni ca Virgil Madgearu, dar şi de alţii precum Constantin Stere sau Garabet Ibrăileanu, care vor aduce modificări importante paradigmei evoluţionismului.[1]

Conform lui Madgearu, capitalismul a avut o influenţă nefastă asupra agriculturii deoarece a dus la dispariţia industriei casnice, odată cu apariţia produselor de larg consum, ceea ce a însemnat o sărăcire a ţărănimii.[2] Nu a reprezentat o ruinare propriu-zisă, deoarece urbanizarea a creat o piaţă pentru produsele agrare, stimulând intrarea economiei rurale într-una de schimb. Unei astfel de concurenţe puterea de muncă, în mod clar, mai redusă a ţăranilor, nu îi putea face faţă. El combate teza lui Zeletin care susţine că noile condiţii politice, sociale şi economice au determinat agricultura să fie o simplă anexă a capitalismului, aşadar şi-a

[1] Bădescu, 2003, 164.

[2] Madgearu, 1996, 98.

pierdut din potenţialul influenţării societăţii. Dorind să înlăture această prejudecată monoliniară, Madgearu susţine că „regimul proprietăţii ţărăneşti poartă într-însul condiţiile obiective şi subiective, prielnice progresului agricol”.[3] Cu alte cuvinte, sistemele agrariene şi societăţile ţărăneşti alcătuiesc un sistem socio-economic care are propria direcţie de dezvoltare.

Madgearu nu încearcă să ducă până la absurd această idee, ci caută să identifice şi situaţii în care independenţa ţăranilor poate să fie pusă sub semnul întrebării. Exploatarea acestora de către capitalişti se poate face, de exemplu prin stabilirea unui preţ foarte redus de cumpărare a cerealelor, ceea ce face ca munca agricolă se devină puţin profitabilă.[4]

Chiar şi aşa, în viziunea sa, capitalismul ca mod de producţie a atins puţine ramuri ale industriei în mod semnificativ, agricultura menţinându-şi predominanţa. Economia românească nu putea fi integrată în sistemul capitalist, deoarece structura sa era încă dominată de aşezările ţărăneşti, care reprezentau o reţea economică condusă de propriile valori cantitative.[5] Pornind de la premisa că România trebuie să rămână un stat preponderent agrar, teoreticienii doctrinei liberale au avut în vedere şi dezvoltarea unor ramuri industriale, dar care să valorifice mai ales resursele solului şi produsele agricole.

Viziunea privind rolul acestei doctrine a trecut printr-o serie de transformări succesive. Dacă la începutul anilor '20, Constantin Stere considera că statul român nu poate fi decât un stat de ţărani, deoarece întreaga evoluţie şi mecanismele de funcţionare a societăţii s-au datorat ţărănimii, după 1924 se vorbeşte despre „apărarea de clasă” împotriva agresiunilor la care ţărănimea era supusă, iar în acest sens se preconiza organizarea acesteia în cooperative, care să determine o evoluţiei proprie, să edifice statul ţărănesc bazat pe o largă „democraţie populară”.[6]

Aceste idei s-au regăsit în programul Partidului Naţional – Ţărănesc, înfiinţat în 1926 prin fuziunea Partidului Naţional cu Partidul Ţărănesc, avându-l ca prim preşedinte pe Iuliu Maniu. Baza socială era asigurată mai ales de ţărănime, dar şi de o parte a burgheziei mici şi mijlocii urbane, ori a intelectualităţii.[7] Liderii ţărănişti considerau că problema acelei perioade era salvarea democraţiei parlamentare, care era ameninţată de burghezia industrială şi financiară. Tocmai de aceea

---

[3] Bădescu, 2003, 166.

[4] Madgearu, 1996, 99.

[5] Hitchins, 1992, 1076.

[6] Scurtu, 2003, 122.

[7] *Ibidem*, 108.

trebuiau să renunţe la elementele radicale din propriul program, precum teza luptei de clasă, şi să se alăture Partidului Naţional. Necesitatea adoptării unei noi Constituţii s-a aflat în centrul discuţiilor şi a reprezentat cel mai important punct al programului PNŢ. Aceasta trebuia „să izvorască din consensul voinţei cetăţenilor, liber manifestat, şi să fie astfel întocmită, încât să reprezinte o chezăşie pentru dezvoltarea forţelor vii ale naţiunii."[8]

Noul partid se prefigura ca principalul adversar politic al liberalilor şi spre deosebire de aceştia, care protejau interesele finanţiştilor, a comercianţilor şi a industriaşilor, erau determinaţi să protejeze interesele agricultorilor, în concordanţă cu ideile lui Madgearu. Concepţii diferite se conturează şi în ceea ce priveşte rolul statului: liberalii vorbesc despre rolul conducător al acestuia, în timp ce ţărăniştii se referă la rolul de mediator pe care statul trebuie să îl îndeplinească.[9]

Un alt punct în programul ţărăniştilor a fost ocupat de descentralizarea şi autonomia locală. Astfel, organelor centrale li se reduc atribuţiile, având numai „dreptul de îndrumare şi control". Alte idei prevăzute în program sunt: solidaritatea claselor muncitoare cu ţărănimea - concepţie diferită de doctrina marxistă prin faptul că ţărănimea era principalul factor de producţie, temelie a bazei statului, actele unirii reprezentau „norme directive ale partidului", libertatea alegerilor prin verificarea mandatelor de către justiţie, „deschiderea porţilor" în faţa capitaliştilor străini - politică opusă faţă de cea liberală. Aceasta se datora faptului că ţărăniştii susţineau ideea conform căreia România nu dispunea la momentul respectiv de suficient capital pentru susţinerea economiei, promovând o politică de deschidere faţă de capitalul străin. Alte idei ale programului sunt sprijinirea producţiei agricole prin dezvoltarea cooperaţiei, credite ieftine pentru ţărani, încurajarea „industriei ţărăneşti", stabilizarea monetară, lupta împotriva analfabetismului, pentru dezvoltare învăţământului primar, întărirea armatei, care trebuie să apere „integritatea teritorială a statului".[10]

În urma unei intense campanii derulate împotriva guvernului liberal condus de Vintilă Brătianu între noiembrie 1927 şi noiembrie 1928, pe care l-au denumit chiar „duşman al patriei", culminând cu Marea Adunare de la Alba-Iulia din 6 mai 1928, naţional-ţărăniştii au fost chemaţi la guvernare, iar pe fondul entuziasmului general au obţinut un procentaj de 77,76% din totalul voturilor, cel mai mare obţinut de un

[8] Scurtu, 1994, 52.
[9] Roucek, 1932, 612.
[10] Scurtu, 1994, 53.

partid în perioada interbelică. Aşteptările erau mari, anunţându-se „o nouă eră” în istoria României.[11] Ţărăniştii aveau toate datele pentru a face istorie. Timp de zece ani, România fusese guvernată de cabinete de dreapta. În realitate liberalii au contribuit la formarea guvernelor de până atunci şi au condus direct sau indirect, influenţând compoziţia şi tendinţa cabinetelor care le-au ţinut loc temporar. Liberalii au realizat Marea Unire, dar tot ei au fost cei care prin politicile susţinute nu au reuşit să împiedice căderea leului.[12]

Această „nouă eră” era evocată şi de către Iuliu Maniu în cadrul „Manifestului către ţară. Programul de refacere morală şi economică a ţării”, publicat în numărul din 30 noiembrie 1928 al ziarului „Patria”. El face trimitere la principalele probleme cu care urmează să se confrunte noul guvern şi care sunt soluţiile pentru rezolvarea acestora: „acordul între Coroană şi Naţiune”, „independenţa administraţiei, armatei şi justiţiei”, „autonomia administrativă şi descentralizarea”, considerarea agriculturii ca bază economică a ţării – pornind de la premisa că ţara este una agricolă, toate ramurile de producţie depind de buna stare a agriculturii, „înfiinţarea creditului funciar”, „politica vamală a guvernului” – în acest sens taxele de export vor fi reduse şi chiar desfiinţate dacă situaţia economică va permite acest lucru, „stabilizarea leului”- o serie de măsuri pentru asigurarea echilibrului bugetar şi încheierea împrumutului extern necesar ş.a.m.d.[13]

Odată ajunşi la guvernare naţional-ţărăniştii s-au confruntat cu realităţile generate de criza economică, luând măsuri care contraveneau concepţiei lor de până atunci. Putem să ne referim la salvarea de la faliment a marilor bănci, precum şi preluarea portofoliului „putred” al Băncii Naţionale,[14] după cum ei îl numeau. Cu alte cuvinte, nu doar că nu au cedat puterea şi iniţiativa clasei ţărăneşti, ci au întărit poziţiile marii burghezii industriale şi bancare.

Politicile interne s-au caracterizat prin reorganizarea administrativă – înfiinţarea a şapte noi unităţi administrative, locuitorii satelor puteau decide dacă să îşi aleagă un consiliu obştesc, stabilirea atribuţiilor consiliului judeţean, a fost organizată jandarmeria rurală şi poliţia generală a statului, au fost acordate amnistii. Legile au vizat şi

---

[11] *Idem*, 1996, 110.

[12] Roucek, 1932, 613.

[13] Sbârnă, 2001, 160-165.

[14] Scurtu, 1996, 122.

învăţământul, prin organizarea celui agricol şi casnic, constituirea Academiei de Înalte Studii Agronomice ş.a.m.d.[15]

O altă măsură cu implicaţii puternice a fost legea privind reglementarea circulaţiei pământurilor cultivabile din 1929, ce permitea înstrăinarea acestora, dobânditorii neputând deţine mai mult de 25 de ha. Prin aceasta se urmărea împiedicarea procesului de refacere a marii proprietăţi moşiereşti. Efectele adverse sunt relevate însă de Virgil Madgearu, care afirma că astfel „se înlesneşte o diferenţiere a clasei ţărăneşti în sensul formării unei categorii de proprietari mijlocii, pe de o parte, şi a unui proletariat, pe de altă parte”.[16]

Naţional-ţărăniştii s-au găsit în poziţia de a realiza toate promisiunile făcute în lungii ani de opoziţie. Ei au trebuit să adapteze politica economică la noile condiţii concrete, astfel că o serie de promisiuni nu au mai putut fi îndeplinite. Fenomenul care a îngreunat activitatea guvernanţilor a fost izbucnirea crizei economice şi financiare din Statele Unite, care s-a răsfrânt pe celelalte continente. O a doua piedică ce a survenit în această perioadă a constituit-o „dumpingul sovietic”, adică scăderea drastică a preţurilor la grâu şi la celelalte produse agricole.[17]

În lucrarea sa, Pamfil Şeicaru evocă un articol publicat de Cezar Petrescu în numărul din 10 octombrie 1930 al ziarului „Curentul”. În cadrul acestuia este realizată o radiografie a societăţii româneşti, cu trimitere directă la liderii politici şi atitudinea acestora: „Specialiştii discută – între timp depun bani grei la băncile străine, asigurându-se pentru zile negre […] Din sărăcia generală şi cruntă se încheagă grăbit noi averi. Vom avea câteva zeci, poate sute de milionari, mai mulţi, căci flămânzii celor zece ani de opoziţie au învăţat repede de tot, să-şi răzbune aşteptarea, agonisind din banii statului, din comisioane, din contracte”.[18] Situaţia prezentată în acest tip de articole este una dramatică: ţăranii refuză să mai lucreze pământurile, în condiţiile în care munca lor nu aduce profitul necesar întreţinerii propriilor familii, pământurile şi bunurile se vând la preţuri modice, cei care se manifestă în privinţa situaţiei sunt alungaţi cu armata etc. Sub nicio formă, viziunea lui Madgearu asupra unui stat român la cârma economiei căruia să se afle ţărănimea nu mai era posibilă. Aceasta era clasa cu cele mai mari probleme, deoarece era direct influenţată de astfel de turbulenţe.

---

[15] *Ibidem*, 137-142.

[16] *Ibidem*, 123.

[17] Şeicaru, 2000, 259.

[18] *Ibidem*, 260-262.

Mai mult decât atât, problemele erau accentuate de incapacitatea ţăranilor de a-şi îndeplini obligaţiile faţă de stat prin plata taxelor pentru loturile de pământ cu care fuseseră împroprietăriţi. În atare condiţii, mulţi dintre aceştia au fost nevoiţi să se împrumute de la bănci, ori cămătari, devenind în cele din urmă insolvabili.

În vizorul unor astfel de probleme s-au aflat şi muncitorii, prin creşterea impozitelor şi a taxelor. Semnificativ este faptul că în doar câteva săptămâni de guvernare, naţional – ţărăniştii au sporit impozitele prin trei legi consecutive de acest fel.[19] Grevele de la Lupeni din anul 1929 sunt semnificative în acest sens, marcând un moment extrem de delicat în istoria P.N.Ţ., acestea fiind înăbuşite sângeros. Cuvintele lui Nicolae Ghiulea sunt semnificative în relevarea situaţiei minerilor: „Robi prin salariile de mizerie, robi prin suferinţele pe care le îndură, de la supraveghetori, până la ingineri”.[20] În cadrul manifestului prezentat de Iuliu Maniu în 1928, guvernul se angaja să „îşi dea toată silinţa pentru a îndruma economia naţională încât să înlesnească dezvoltarea maximă a tuturor forţelor de producţie”. O astfel de politică ar fi trebuit să fie însoţită de măsuri pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi de trai ale muncitorilor, de a le asigura condiţiile necesare desfăşurării activităţii în condiţii optime. Astfel de lămuriri vor aduse de către liberali în programul lor din 1933. Aceştia mizau pe „realizarea unei politici sociale, care să asigure tuturor categoriilor de muncitori, condiţiile de viaţă cerute de năzuinţele timpului, de preţuirea muncii şi de respectul demnităţii omeneşti”.[21]

Una dintre soluţiile pe care liderii au identificat-o a fost aceea a adoptării modelului sovietic, prin aplicare unui plan pe cinci ani în timpul căruia să se rezolve toate problemele. Una dintre ideile pe care aceştia nu le-au luat în calcul a fost structura politică a României, care se baza pe o democraţie-liberală, în cadrul căreia un guvern funcţiona timp de patru ani. Modelul sovietic mai avea o problemă: cetăţenii au fost sacrificaţi în sprijinul ideii revoluţionare. Guvernanţii chiar au trimis un inginer român la Moscova pentru a studia întreg procesul, la sugestia lui Madgearu.[22]

Pe fondul crizei economice, majoritatea statelor au luat măsuri pentru protejarea economiilor naţionale, dar România a decis deschiderea porţilor în faţa capitalului extern, contractând împrumuturi cu dobânzi ridicate. Astfel de împrumuturi au venit din partea unor consorţii de bănci

---

[19] Scurtu, 1996, 128.

[20] *Ibidem*, 129-132.

[21] Sbârnă, 2001, 118-123.

[22] Şeicaru, 2000, 262-263.

occidentale, a trustului american Morgan, a Băncii Franţei, au fost făcute concesiuni: de exemplu, telefoanele au fost obţinute de International Telephone and Telegraph Corporation din New York, pentru o perioadă de 20 de ani, fiind ulterior răscumpărate de statul român, achitând o sumă dublă.[23]

Această politică a fost amplu criticată de celelalte partide, liberalii văzând în stabilizarea monetară finalizarea acţiunilor întreprinse de guvernul liberal anterior, social-democraţii au ţinut să dezaprobe acţiunile prezentate mai sus, în timp ce comuniştii considerau că toate partidele aflate până atunci la guvernare răspundeau de situaţia în care se afla ţara la momentul respectiv.[24] În condiţiile în care cantităţi însemnate de bani au luat drumul străinătăţii, iar zvonurile privind îmbogăţirea membrilor Partidului Naţional – Ţărănist erau tot mai multe, toate acestea pe fondul unor reduceri masive a locurilor de muncă, mesajele promovate de partidele politice de opoziţie nu puteau fi altele. Opinia publică începea să renunţe la ideea „noii ere", iar această direcţie este evocată de articolele publicate în ziarele vremii.

Primei guvernări naţional – ţărăniste, în timpul căreia funcţia de prim-ministru a fost ocupată de Iuliu Maniu şi G.C. Mironescu, i-a urmat una în fruntea căreia s-a aflat Nicolae Iorga, care avea rolul de a constitui un cabinet de „tehnicieni". Activitatea acestuia s-a desfăşurat până la sfârşitul lunii mai 1932. Între măsurile adoptate de aceştia se numără conversiunea datoriilor publice, însă era tot mai clar faptul că nu puteau să facă faţă presiunilor, în lipsa unui partid politic pe care să se bazeze. De menţionat este faptul că nu au reuşit să treacă de parlament o lege privind controlul tuturor funcţionarilor publici şi demnitarilor.[25] După demisia lui N. Iorga şi în urma alegerilor parlamentare a început perioada celei de-a doua guvernări naţional – ţărăniste.

În această perioadă au fost contractate în continuare împrumuturi externe, dar în acelaşi timp a fost încercată o politică de reformare a statului. Una dintre problemele pe care le-au avut în vedere, a fost cea a muncitorilor din Valea Jiului. În acest sens, în urma unei întâlniri la care au participat ministrul D.R. Ioaniţescu, inginerul Bujoiu, dar şi reprezentanţi din partea muncitorilor. În urma discuţiilor a fost hotărât faptul că „societăţile sunt obligate de a respecta toate clauzele privitor la

[23] Scurtu, 1996, 111-113.
[24] *Ibidem*, 114.
[25] Scurtu, 1996, 169-170.

achitarea restanţelor şi pensiilor."[26] S-a optat pentru degrevări de impozite cu scopul de a permite populaţiei să facă faţă fiscalităţii, a fost adoptată o lege privind controlul averii şi apărarea onoarei, a fost introdus regimul contingentărilor – marchează renunţarea la politica porţilor deschise şi se referă la plata importului efectuat prin exportul românesc. [27]

În încercarea de reechilibrare financiară şi de creştere a bugetului de stat, guvernul a luat şi măsuri care pot părea cel puţin bizare, însă care au corespondent şi în alte state ale Europei. Un astfel de exemplu este cel al „impozitului pe burlaci". Decizia este justificată de către autorităţi prin faptul că „nu pot fi impuşi cu acelaşi coeficient uniform la venitul global celibatarii şi văduvii fără copii, cu prea puţine obligaţiuni de cheltuială", în comparaţie cu capii de familie care trebuie să întreţină mai multe persoane.[28] Este acceptat faptul că perspectiva acestei decizii va avea efecte negative din punct de vedere social, însă îşi va dovedi utilitatea în ceea ce priveşte sporirea bugetului.

Un val de nemulţumire populară a marcat anii 1932-1933, mai ales din cauza aplicării celei de-a treia curbe de sacrificiu. Punctul culminant al acestor manifestaţii l-a marcat intervenţia armatei împotriva greviştilor de la Atelierele „Griviţa" din Bucureşti, care s-a soldat cu moartea a mai multe persoane. În urma acestor evenimente ,popularitatea naţional – ţărăniştilor şi-a continuat panta descendentă, lăsând în urma sa o ţară dominată de probleme.[29] Este interesant faptul că ziarul „Dreptatea" din 14 februarie 1933, adică la o zi după evenimentele prezentate mai sus nu a apărut, populaţia aflând despre desfăşurarea lucrurilor din ziarele de opoziţie.

Mai mult decât atât, celelalte publicaţii ale acelor ani abundau în acuze la adresa guvernului, iar articolele prezentau situaţia din România într-o manieră dramatică. Ziarul „Tribuna" notează următoarele: „Când […] banul contribuabililor, greu plătit şi mai greu muncit, când bugetele cresc de la an la an cu miliarde, fără ca banul public să meargă la progresul obştesc, mai poate fi îndoială că statul este unul din autorii care au declanşat criza actuală?.... Statul, prin bugetul lui enorm, soarbe anual toată vlaga ţării..."[30], în timp ce „Universul" vorbeşte despre faptul că „În

---

[26] „Situaţia muncitorilor din Valea Jiului. Consfătuirea dela ministerul Muncii", in Dreptatea, Anul VII, No. 1735, 7 iulie 1933, 2.

[27] Scurtu, 1996, 177-178; 183.

[28] Dreptatea, Anul VII, No. 1614, 11 februarie 1933.

[29] Scurtu, 2001, 272-273.

[30] „România în faţa crizei actuale" in Tribuna, 14 ianuarie 1933, 10 apud Daniel Apostol, „Criza din 1929-1933, reflectată în presa românească"

toate zilele primim plângeri care au accentele deznădejdii. În fiecare zi se sinucide un pensionar care nu mai are ce mânca; în fiecare zi scrisorile anunţă că birnicii refuză să mai plătească dările; în fiecare zi, din diverse puncte ale ţării, plutonierii reangajaţi în jandarmerie ne povestesc lucruri pe care mă abţin a le povesti. Ei bine, către care prăpastie este împinsă ţara?"[31]. Tonul acestor articole este unul foarte dur, autorii făcând referire directă la naţional – ţărănişti, ca la principalii actori care au cauzat criza cu care se confruntă societatea românească.

Demisia guvernului Al. Vaida Voevod a fost motivată prin faptul că „spre a rezolva probleme ce frământă ţara, [guvernul] a propus noui măsuri de îndreptare. Iar aceste măsuri reclamau reînoirea încrederii din partea Suveranului şi eventual o nouă consultare a alegătorilor."[32] Prin această declaraţie, naţional-ţărăniştii acceptă situaţia şi gradul de încredere de care se mai bucura partidul lor, dar în acelaşi timp speră să recâştige încrederea electoratului prin relevarea responsabilităţii de care au dat dovadă, demisia guvernului fiind substituită binelui naţional. Pornind de la ideea alegerilor libere- un punct dominant în programul ţărăniştilor, aceştia susţin că problemele cu care se confruntă societatea pot fi rezolvate doar printr-un complex de măsuri, ţinându-se cont de realităţile în permanentă transformare.

Programul Partidului Naţional- Ţărănist din 1928 promitea o „eră nouă" în istoria României. Mai mult decât atât, a obţinut la alegeri cel mai mare procentaj avut de vreun partid politic în perioada interbelică. Totul părea să fie favorabil unei guvernări, ce avea menirea de a contribui la dezvoltarea şi modernizarea României. Problema cu care guvernanţii s-au confruntat a fost Marea Criză Economică, ceea ce a determinat o adaptare pe parcurs a propriei politici. De cele mai multe ori soluţiile identificate nu au fost cele mai potrivite, astfel că problemele economice au fost resimţite mult mai accentuat de către populaţie.

Scăderea încrederii în guvernele naţional- ţărăniste au fost accentuate şi de zvonurile perpetuate de presa de opoziţie referitoare la numeroşi lideri, care în timpul perioadei de criză s-au îmbogăţit, în condiţiile în care muncitorii de la numeroase întreprinderi erau eliberaţi din funcţii. Nici politica referitoare la ţărănime nu a funcţionat aşa cum o concepea Virgil Madgearu, iar pământul care la început a reprezentat un bun absolut necesar întreţinerii familiei, treptat acesta a devenit o povară,

---

(http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/statul-cheltuieste-banul-public-dezmat-foto , accesat la data de 28.12.2012).

[31] Universul, 23 octombrie 1933.

[32] Dreptatea, Anul VII, No. 1847, 14 noiembrie 1933, 1.

deoarece taxele prea ridicate făceau ca achitarea obligaţiilor către stat să fie imposibilă.

Un eveniment care a marcat guvernarea naţional-ţărăniştilor a fost reprezentată de venirea pe tronul ţării a regelui Carol al II-lea. Articolele din ziarul „Dreptatea" prezentau revenirea acestuia în ţară ca o victorie a P.N.Ţ., partid monarhist prin programul său din 1928, precum şi o modalitate de a recâştiga încrederea electoratului după problemele cauzate de criza economică şi evenimentele de la Lupeni. Cu toate acestea, regele a transformat consiliul de miniştri în propria unealtă politică şi l-a subordonat intereselor sale. În aceste condiţii, Carol al II-lea şi-a atacat permanent adversarii politici, stârnind discuţii pentru a slabi puterea internă a partidelor. Iuliu Maniu, susţinătorul fervent al restauraţiei carliste, şi P. N. Ţ vor fi principalii adversari ai lui Carol al II-lea în lupta spre supremaţia politică deplină.

Guvernările din 1928-1931 si 1932-1933 au coincis cu criza economică, fapt ce le-a erodat popularitatea. În practica de guvernare, naţional- ţărăniştii nu şi-au putut transpune doctrina, aşa cum a fost prezentată de Iuliu Maniu în cadrul "Manifestului pentru ţară"; nu numai că nu au înfăptuit "statul ţărănesc", dar au şi renunţat (în 1931) la politica "porţilor deschise". În anii de opoziţie s-au pronunţat pentru apărarea regimului democratic, luând atitudine împotriva forţelor pro-dictatoriale.

Bibliografie

Surse secundare

Bădescu, Ilie. *Idei politice româneşti*. Bucureşti: Mica Valahie, 2003.

Hitchins, Keith. „Romania". În: *The American Historical Review*, Vol. 97, No. 4 (Oct., 1992), pp. 1064-1083.

Petre, Dan. *Doctrinele partidelor politice*. Bucureşti: Editura Garamond, [s.a.].

Roucek, Joseph. „The Political Evolution of Roumania". În: *The Slavonic and East European Review*, Vol. 10, Nr. 30 (Apr., 1932), pp. 602-615.

Sbârnă, Gh. *Partidele politice din România 1918-1940. Programe şi orientări doctrinare*. Bucureşti: Ed. Sylvi, 2001.

Scurtu, Ioan (coord.), *Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est, vol. II, România*, Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 2003.

Idem. *Istoria Partidului Naţional-Ţărănesc*, Ed. a II-a. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1994.

Idem. *Viaţa Cotidiană a românilor în perioada interbelică*. Bucureşti: Ed. RAO, 2001.

Şeicaru, Pamfil. *Istoria partidelor Naţional, Ţărănist şi Naţional Ţărănist.* Bucureşti: Ed. Victor Frunză, 2000.

Presă

Dreptatea, Anul VII, No. 1614, 11 februarie 1933; No. 1735, 7 iulie 1933; No. 1847, 14 noiembrie 1933.

Resurse electronice

Daniel Apostol, „Criza din 1929-1933, reflectată în presa românească" (*http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/statul-cheltuieste-banul-public-dezmat-foto* , accesat la data de 28.10.2013). În acest articol sunt prezentate fragmente de articole din *Universul* (23 octombrie 1933) şi *Tribuna* (14 ianuarie 1933).

CRUCIAL VIEWS ON THE GERMAN REUNIFICATION OF 3 OCTOBER 1990

Eperjesi Zoltán[*]
Boér Zoltán[**]

OPINII ESENȚIALE CU PRIVIRE LA REUNIFICREA GERMANĂ DIN 3 OCTOMBRIE 1990

Abstract. *Authors of this paper are examining the premises that lead to the historical event of the German reunification (deutsche Wiedervereinigung) of 1990 and simultaneously contemplate on contemporary implications. History could help to grasp the informal and official interaction of top politicians who worked for or against the German unity. Therefore, it can be thought provoking to review according to newly published works how the masterwork of the German unity was carried out and what where the main effects for the new German society?*

Approach of the authors is a simple one: it is summarised and reviewed what certain key-actors as former Chancellor Kohl and Foreign Minister Hans Dietrich Genscher have written about themselves (autobiography) and others have written about them (biography). Additional study concerns editions with primary sources and other evidences related to the peaceful revolution and German unification of 1990.

Keywords: *Peaceful revolution, Diplomacy, Fall of the Berlin Wall, Reunification of Germany, Deutschmark.*

Rezumat. *Autorii acestei lucrări examinează premisele care au condus la evenimentul istoric al reunificării Germaniei (deutsche Wiedervereinigung) din 1990 și simultan se stipulează asupra anumitor*

[*] Doctoral School of History of the Károli Gáspár University, Budapest, Eperjesi-Zoltan@gmx.net
[**] Doctoral School of History of the Károli Gáspár University, Budapest boer.zoltan@gmail.com

implicații contemporane. Istoria ar putea ajuta să înțelegem mai bine interacțiunile informale și oficiale a politicienilor care au lucrat pentru sau împotriva unității germane. Prin urmare, poate fi considerat provocator să recapitulăm în conformitate cu opere recent apărute modul în care capodopera unității germane a fost realizată și ce fel de consecințe majore a avut aceasta pentru noua societate germană?

Abordarea autorilor este una simplă: este rezumat și analizat ceea ce anumiți actori-cheie, precum fostul cancelar Helmut Kohl și ministrul de externe Hans Dietrich Genscher au scris despre ei înșiși (autobiografie) iar alții au scris despre ei (biografie). Studiul suplimentar se referă la edițiile cu surse primare și alte dovezi aferente revoluției pașnice și unificării Germaniei din 1990.

Cuvinte cheie: *revoluție pașnică, diplomație, Căderea Zidului Berlinului, reunificarea Germaniei, Marca Germană.*

There is a rich and even today surprising history of the non-violent upheavals of 1989 in the GDR. The list could begin with the protest rally on the 40th Anniversary of the GDR (07. October) and could end by the first free elections of the People's Parliament on 18th March 1990. The reprocessing of these facts and circumstances is showing that the newly managed German unity is not only a history of courageous commitment for liberty and citizen rights of the oppressed against totalitarian type communism but also the professional achievement of diplomats and politicians.

The events of the peaceful revolution of 1989 and the actions of East and West Germans culminated in the possibility to perceive a unique historical moment and due to this, they carried out together the national reunification of the country, which was separated after WWII.

Germany was united on 3 October 1990 at 0:01 MEZ as the restructured federal states of Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Saxony, Saxony-Anhalt, Thuringia and reunified Berlin officially joined the Federal Republic of Germany (FRG). The German Democratic Republic (former GDR) ceased to exist at that moment and Western political and economic systems were implemented in the eastern part of the country. New agreements were becoming applicable, which improved long-standing diplomatic interactions between Germany neighbouring countries and the EU. Thus, two diverse societies began to grow again together.

The events leading to the German reunification of 1990 were unanticipated, and they followed promptly, as the short contemporary review of the events clearly shows at the end of this paper. (Please see in the Register of events.)

A retrospective outlook in history has its weaknesses, but it can be productive to look at something from various angles. Behind the evaluation of interconnected and specific events of the peaceful revolution lays a strong political result: it is the reunification success of Germany.

Politicians and diplomats managed to anticipate the will of the German nation. The German reunification gradually became a controlled action and it happened by absorption of the eastern parts. There were only eleven months between the opening of the eastern border (collapse of the Berlin Wall) in 9 November 1989 and the reunification of the two German states on the historical moment of 3 October. The East Germans freed themselves from the forty-year-old SED regime and the GDR just imploded. (Please see Figure number 9.)

Chancellor Helmut Kohl used the favour of the hour and activated his entire diplomatic staff to start negotiations with the four allied powers of WWII. Subsequently the official process of the German reunification was guided by the centrum of Bonn. The terms of reunification were negotiated between East and West Germany, France, Great Britain, The United States of America and The Soviet Union, and the Treaty on the Final Settlement with Respect to Germany was entitled the Two Plus Four Treaty (2+4 Talks).

This contractual base opened the way towards the reunification being signed by the two German states and the four wartime allies. (Please see Figure number 8 from the List of illustrations at the end of this paper.)

The unanticipated and surprising collapse of the German Democratic Republic was initiated by the deterioration of the other socialist systems in Europe and the Soviet Union (SU). The party-political reorientation and the introduction of reforms by President Mikhail Gorbachev in the SU perturbed the Honecker administration, which by 1988 was suddenly interdicting the spread of Soviet media in Eastern Germany.

The leadership of the SED was in worry and seriously believed that Russian publications become extremely subversive. The breakdown of the Berlin Wall was coming closer in the summer of 1989 as the socialist Hungarian government decided to allow East Germans to pass the Iron Curtain to the West through Hungary's recently opened frontier

with Austria. By the breakdown, thousands of East German citizens preferred to take this direction, while about five thousands of other fellow citizens sought asylum in the West German consulates in Warsaw and Prague asking and waiting for permission to travel to West Germany. (Please see Figure number 3.)

The unforeseen situation developed into a serious foreign policy problem. Hans-Dietrich Genscher, who was the West German foreign minister at that time, offered the concrete solution to the refugees: "We have come to you to let you know that your departure has become possible today."[1] His talk from the balcony of the German embassy in Prague (30 September 1989) was an essential contribution to the end of the GDR. Short after sending the Germans of Prague to western Germany another wave of refugees from East Germany soon took its place. Moreover, mass demonstrations occurred in the streets of Leipzig and other cities. Protesters challenged the authorities and demanded political and social reforms.

The returning of a clever diplomat in the media

It is surprising that there was no biography about Genscher until now, but Hans Dieter Heumann[2] offers a detailed description about the diplomat exactly to his 85th anniversary. The biography[3] is made up of three main chapters: "Person", "Politician" and "Statesman" where author processes all significant life stations of his father figure, Genscher.

Author is concerned in particular with following features: first in the origin and early political influences of Genscher, secondly in his impact on the German policy and policy of detente of the Federal Government, and finally in the communication mechanisms applied by Genscher by the making of foreign politics.

Moreover, Heumann processes, as he explains in the preface, beside contemporary witness's talks even unpublished sources from the archive of the German Foreign Office.

---

[1] Genscher: "Wir sind zu Ihnen gekommen, um Ihnen mitzuteilen, dass heute Ihre Ausreise möglich geworden ist." Source: http://www.tagesschau.de/ausland/prager-botschaft-video-101.html

[2] Hans-Dieter Heumann is member of the German Foreign Service beginning with 1980 and holds a doctoral degree in political sciences.
Source: https://www.baks.bund.de/de/team/praesident

[3] Hans-Dieter, Heumann: *Hans-Dietrich Genscher: Die Biographie,* Ferdinand Schöningh; Auflage: 1. 2011.

It is to notice that Heumann mainly focuses on Genscher's work as foreign minister in the book, but he presents the childhood and adolescent life of him as well. The presentation follows a strict chronological order. Therefore, by reading the book, one becomes familiar with the human and social development of the young politician as well. (Please see Figure number 1.) The biographer accurately analyzes the national origin, historical backgrounds, thoughts, feelings and motivations of Genscher.

Accordingly, author refers to Genscher's deep emotional connection to his hometown Halle. The politician has preserved a strong local identity despite the fact that he decided to flee of the GDR in 1952. As evidence, Heumann presents the numerous speeches, publications and personal talks in which the politician often refers to his southeastern German[4] origin.

Middle Germany is mainly a geographical concept and builds up a region by including Saxony, Saxony-Anhalt and Thuringia. It is interpreted as a cultural region in today's southeastern Germany. Heumann elucidates that this local identity perception and culturally stamped function is an inborn characteristic of middle Germans. It was a kind of legitimization, which Genscher used, as he saw himself as a mediator between the eastern parts of the country and western Germany. Consequently, author sees the major shaping power for Genscher's personality and political work in his "mitteldeutsche" origin. Additional influences were his professional qualification as a lawyer and the early health problems. Heumann thinks that by the profession of lawyer, Genscher could develop important professional skills for diplomacy. He learned discipline and professionalism by which he later operated strategically on domestic and diplomatic levels. Anyhow on the base of his personality was an almost limitless thirstiness for knowledge, which has been converted in the extensive, meticulous study of documentation and details. Besides**,** author stresses the amazing strength of mind and assertiveness of Genscher that made possible to come out of political catastrophes usually even stronger. Heumann's interpretation becomes debatably if means that certain professional traits were direct results of the early illness of Genscher in pulmonary tuberculosis. According to the author, the fight against the illness has brought the young man to a „crossroad". Thus, he had to decide between passivity and a more active way of life. Obviously, Genscher has taken the latter possibility as by the „experience of the close death", he was even more motivated to „creatively" implement decisions in the area of the politics and

[4] In German: *Mitteldeutsche*.

diplomacy.[5] Let us see Genscher's early life and political career in a short summary: he was born on 21 March 1927 in Reideburg (Province of Saxony), which later became part of East Germany. The German Air Force drafted him as "Flakhelfer" (anti-aircraft warfare helper) at the age of 16 during WWII. The young solider became a member of the Nazi Party in 1945. According to Genscher's own retrospections, this had been implemented as a duty in his Wehrmacht division. Soldiers were not asked if they really want to be party members. Genscher served and fought in the 12th Army of General Walther Wenck at the end of WWII. He shortly became a prisoner of war by the Americans.[6]

After being released from prison, Genscher studied economics and law at the universities of Leipzig and Halle. He entered by 1946 the East German Liberal Democratic Party (LDPD) as a student and in 1952 Genscher fled from East Germany to Bremen, where he joined the Free Democratic Party (FDP). The ambitious young man mad his second state examination in law in Hamburg, which was a very complex exam in Germany. After that, he worked a while as solicitor. From 1956 to 1959, he supported the parliamentary group in Bonn as research assistant of the FDP. In 1959, he became the manager of the FDP group, while from 1962 to 1964 he was National Secretary of the FDP. Genscher was a candidate on the North Rhine-Westphalian FDP list in 1965 and became a member of the West German parliament until his retirement in 1998. He was elected deputy national chairperson in 1968. After completing several different key-positions, Chancellor Willy Brandt appointed him Minister of the Interior. Moreover, Americans saw in Genscher from the very beginning the most important guarantor for more stable relations with Germany.[7]

Brandt's Social Democratic Party was in coalition with the FDP in 1969 and by 1974, Genscher became the foreign minister and Vice Chancellor of Germany. He was rather reserved as a minister by 1974 as he does spoke neither English nor French. At the beginning, he stood in the shadow of the internationally experienced Helmut Schmidt. Nevertheless, Genscher remained a patient facilitator by always-stressing common characteristics. He tried to neutralise contrasts by letting his interlocutors to save face. Moreover, if necessary he relaxed the atmosphere with jokes by which he himself laughed snorting and rousing mouth far openly and his eyebrows were pulled up towards his forehead.

---

[5] Heumann, 2011, 36.
[6] Genscher, 1995, 9-33.
[7] *Ibidem*, 33-57.

He continuously shaped the eastern policy line (Ostpolitik) of three Chancellors: Willy Brandt, Helmut Schmidt and Helmut Kohl. Genscher served as foreign minister and vice chancellor of Germany from 1974 to 1992, except for a two-week break in 1982. This is making him the longest holder of either post.[8]

Now we are turning back to Heumann's writing. Unfortunately, he is presenting Genscher's diplomatic communication strategy unconnected with his media politics. Author observes that the Press and PR department of the Foreign Office developed to a key unit. Consequently, it was the person centred PR of the foreign minister that allowed him to come out unexpectedly fast of the crisis of 1982. Under the label of "Genschman" the "travel" foreign minister was stylised temporarily to a cult figure. Nevertheless, the biographer outflows the interaction fields of media and diplomatic communication strategy.

Heumann is a German chief diplomat as well, thus he is an insider who gathered and evaluated still unpublished details about Genscher's professional life. It is important to remark that author was envoy at the embassies of Washington and Paris. He had access to still secret documents of the German Foreign Office. As a result, original data was included directly in the biography or between the lines. Accordingly, the viewer can see that Genscher's term of office, as minister was full of complex challenges. Indeed, between 1974 and 1992 foreign affairs were quite difficult: the GDR was at a turning point, the Cold War went to an end and in addition, there were conflicts in the Balkans and Gulf region.

Genscher proves his diplomatic qualities in former successes, as he was a key person by the talks on the final version of the CSCE Final Act in Helsinki. The General Assembly of the United Nations approved Genscher's suggestion of an anti-terrorism agreement[9] concerning among other issues the demands from hostage-takers under any conditions. It was finalised in December of 1976 in New York. Genscher was one of the heads who supported a new kind of political coalition in 1982 for the FDP. Thus, the party ended its partnership with the SPD to support the CDU/CSU in their vote of no confidence for Helmut Schmidt.[10] Consequently, Helmut Kohl replaced Schmidt as Chancellor.

---

[8] Genscher, 1995, 42-89.

[9] The name of the document is "Drafting of an international convention against taking hostages" Source: Official Documents System of the United Nations: http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/302/86/IMG/NR030286.pdf?OpenElement

[10] Helmut Schmidt continued Brandt's policy of de-escalation with the socialist East, which was originally shaped in the SPD-FDP coalition. Genscher was a driving force in the establishment of the social-liberal coalition after the federal election of 1969, and

Schmidt became and remained upset because of this political lesson of Genscher. The reason for this tactical party-political decision of Genscher was the intensification of conflicts among the former coalition partners related to communal, societal and financial programmes. Despite great disappointments that followed the coalitional reorientation, Genscher's political career[11] remained in the ascendant. He stood for a strategy of co-operation between East and West, and established guidelines for a solid policy of détente. This was based on the continuation of the East-West diplomatic relations, inclusively a specific opening towards the SU. The politician[12] campaigned intensively by 1987 for a relaxation policy influencing the West to be receptive for the Soviets. He understood the potential of the OSZE process, which in its intricate design guided the Kremlin to more flexibility.

It seems that Genscher anticipated long before Kohl that Gorbachev's reform politic was more than a kind of simple stratagem. Kohl thought that Gorbachev's reform plan is only a public relation item and associated it with Goebbels' propaganda. After this official misinterpretation, the Secretary-General of Moscow just ignored the German chancellor.

Heumann persuasively shows that Genscher gave much more attention to the OSZE process as his chancellors, Schmidt and Kohl. Author is influenced by the output-driven temptation of biographical story writing, because he backdated this understanding of Genscher to the middle of the sixties and only justifies this by the great „visionary ability" of the foreign minister.[13] It is surprising that Heumann himself becomes subject to teleological interpretations and cannot avoid the drawbacks of Bourdieu's „biographic delusion" about which he has warned in the preface of the biography.[14] Author constructs a linear and coherent life of

---

was appointed Minister of the Interior on 22 October 1969. In 1974, he became foreign minister and Vice Chancellor of West Germany. Source: http://hdg.de/lemo/html/biografien/GenscherHansDietrich/index.html

[11] Genscher held his offices as foreign minister and vice chancellor through German reunification and on 18 May 1992, (23 years duty only by the federal government) he stepped back because of health reasons. Directly after his resignation as Foreign Minister, Genscher became the honorary president of the FDP. Source: *Ibidem*

[12] Genscher was an active participant in the further development of the European Union. He was an actor by the Single European Act Treaty negotiations in the mid-1980s. Moreover, he cooperated (Genscher-Colombo plan) with the Italian Minister of Foreign Affairs Emilio Colombo, which advocated further integration in the European Union by more federalist Europe. Source: Genscher, 1995, 50-976.

[13] Heumann, 2011, 92.

[14] *Ibidem*, 9.

his subject. This is perhaps one of the biggest weaknesses of a biography and it is well identifiable by research.

Without a doubt, the OSZE process also offered a kind of mutual platform to the SU and its eastern European satellites because it instigated to critical dialogue. For the meantime, Genscher mediated intensively among political leaders in 1987 by pointing out that Gorbachev has to be taken more seriously as before. In turn, Gorbachev discreetly planned to restore communism and inject his empire with German economic aids and technology. Accordingly, he gave instructions to members of the Politburo to prioritise talks with Genscher. Contemporary Soviet media and records are showing that Genscher was Gorbachev's favourite discussion partner. In line with this, he became Moscow's privileged German relation. Inversely, the West German minister focused to be in good terms with his Soviet colleague, Eduard Schewardnadse. They were together at the balcony of the German embassy in Prague, as Genscher informed the crowd that they are allowed to travel by special trains to the west.[15]

Previously there were about 200 GDR refugees, who were gathered by the consular office of the Federal Republic in East Berlin. These people was officially forbidden to leave the country. Instead of free departure, they were allowed to turn back to the GDR without any legal consequences. Rudolf Seiters, who was responsible for GDR relations just closed the agency. The East German leadership requested to repeat the same measure for the embassy of Prague. In-between Genscher contacted his colleague Schewardnadse for help at the general assembly of the UNO. The foreign minister gets Schewardnadse's approval to let the Germans of Prague to exit the country to the west. With Schewardnadse's support, executives of the GDR and of Prague are also ready for compromise. Thus the compromise was born.[16]

Hans-Dieter Heumann thinks as well that the key for the solution comes from Moscow. Ultimately, it is fact that the two German officials (Seiters and Genscher) have started parallel diplomatic actions in order to find solutions for East Germans gathered in Prague and Berlin. Moreover, author of the biography thinks that Genscher gained the mastery through Schewardnadse, but Heumann is avoiding mentioning the fact that Seiters was standing nearby Genscher on the balcony of Prague.

A few months before the fall of the Berlin Wall, Kohl wanted to agree with an American-British initiative to station new nuclear weapons

[15] For the passages of above please see generally in Genscher, 1995, 57-526.
[16] Genscher, 1995, 80-728.

in Europe. Genscher gave a warning to the chancellor that if he accepts the proposal, then the FDP will quit the coalition. A positive decision of Kohl for arms build-up would presumably have led to an ice age in the east west relations, but the Chancellor gave in because of Genscher's pressure. The so-called modernisation proposal of weapons was adjourned. After that, it was completely cancelled of the agenda. Maybe this policy stroke was the biggest achievement of Genscher as foreign minister, because in all probability Moscow would not have accepted the loss of the GDR in exact same manner as he did it in 1990 if shortly before a new arms-build up had been implemented at the territory of Germany.[17] (Please see Figure number 6.)

After the fall of the Berlin Wall, Chancellor Kohl undertook the „opinion leadership" in the matter of German unity in competition to his deputy Genscher. Kohl prepared a Ten-point plan „to the recovery of the state unity of Germany", which was forwarded to the Bundestag. However, the Chancellor has not consulted his western allies, Gorbachev and not even Genscher properly about the issue. Anyway, Gorbachev was confronted with problems on the domestic front and he talked to Genscher about the „extremely dangerous action" of Kohl. Gorbachev was accusing Kohl with revanchist attitude. It had been speculated that this discussion of Moscow remained secret in the German Foreign Office. It is not clear why Heumann no direct details about his sources gives. It is fact, that he does not divulge his reference.[18] (Please see Figure number 7.)

The dynamic course of action of Kohl and Genscher will culminate in the 2+4 Talks. Heumann the author of the Genscher biography celebrates this moment as „a piece of luck of the diplomacy". Evidently, the „Contract about the final arrangement concerning Germany"[19] was successfully finalised. Thus, the international contractual frame of the German-German reunification was ready. Although the cooperation between Schewardnadse, James Baker[20] and German representants has been ideal, the British Prime Minister Thatcher remained unconvinced and worked against a consensus up to the end of the negotiations. (Please see Figure number 12.)

Heumann successfully proves through contemporary witnesses, fellows and precursors including Gorbachev, James Baker or former chief diplomat of France Roland Dumas that Genscher was a clever and

[17] Genscher, 1995, 128-438.
[18] Heumann, 2011, 97-243.
[19] In German "Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland".
[20] At that time the US Secretary of State.

talented diplomat. He was operating successfully at the international platform. Heumann refers to different complex situations, which were repaired through the patience, charm and humour of Genscher, especially if Helmut Schmidt and later Helmut Kohl irritated their foreign partners with heavy expressions or mismatching gestures.

The aversion that ruled between Schmidt and Carter at the end of the seventies is reconfirmed during the interviews conducted by Heumann. The US government has been „spiritually less-wealthy", - thinks ex-chancellor Schmidt even today. The feeling seemed to be mutual, as Carters security adviser, Zbigniew Brzezinski thinks about the former German chancellor that he had „pathological problems". Both, Carter and Brzezinski praised their good relation to Genscher. Unsurprisingly, the former foreign minister gives his biographer Heumann insider information as he states that he had encouraged at that time Carter to give Schmidt more counterarguments.

Practically, FDP chief Genscher has profited from the fact that he had another alternative to the social-liberal coalition, because there was a possibility to form a government also with the CDU / CSU. Schmidt was measuring before the NATO-double decision under the pressure of SPD in 1979 to shift or weaken the military proposal; - but in the meantime Genscher was contradicting him. Three years later, it was finally foreseeable that the SPD wanted to tilt the double decision of the NATO and Genscher just changed in the alliance with the union.

Kohl was on first name basis with Genscher and they were even friends, but today they do not speak about one another, at least not publicly. Biographer Heumann could only draw out of the chief liberal politician that he disliked the governing style of his chancellor.

According to his objective as stated in the preface, Heumann attempts to demythologize Kohl's central position as the „chancellor of the unity". Moreover, Heumann even tries to make more “justice” by historical arguments for the former western foreign minister, because in his argumentation: Genscher was the real architect of the unity.[21] Authors of this paper are thinking that this position of Heumann is slightly exaggerated. Nevertheless, it is fact that Genscher's role in the reunification process of Germany was treated unfairly and for some time even the media remained silent. It is not to forget that the legacy of the reunification of 1990 is still a highly political issue in today’s Germany. Simultaneously, it is to see that Genscher's political career was closely

[21] Heumann, 2011, 8-10.

related to the liberal Free Democratic Party (FDP). (Please see Figure number 2.)

The biographer identifies in Genscher's political communication a principal issue: his endeavour to gain trust among partners on diplomatic level. He achieved this by his appearance as he has a special charisma. Richard von Weizsäcker has remarked about Genscher that he is a „personified confidence-building measure".[22]

However, Genscher's diplomatic openness influenced most notably the countries of the Eastern bloc that concurred with the mistrust of the US government. It was the background where the highly polarised concept of "Genscherism" was born and coined, but Heumann fails to clearly define what he means by applying this notion. Moreover, the biography has no real analytical sharpness, for example, author misses to go along the key concept of the communication of Genscher in his narrative and as a substitute persists too much at descriptive and explicatory levels. However, exactly by a deeper communicational analysis it has been possible to interpret the junction of media, diplomacy and federal politics within the biography of Genscher.

During the months after the fall of the Berlin Wall, Kohl and Genscher have had a harsh dispute with each other. Kohl's people scattered in Washington that Genscher has not to be taken seriously, as he is low on the totem pole. Therefore, Genscher used his good contacts to Paris and transmitted to Mitterrand that he considers, like the French, that the Oder-Neisse line should remain the final east border of Germany. Paris interpreted this as a request to remain hard in this question. At the same time, Genscher was ready to defend his chancellor, because Kohl does not informed neither his allies nor Gorbachev about his intentions. Kohl's famous Ten-point plan generated serious tensions and skepticism among neighbor countries and the two superpowers.

According to Heumann, that was the last time that the foreign minister has had to step in for Kohl because he was getting in his diplomatic top form in the year of the unity. Thus, he does not permit himself additional mistakes. Accordingly, the chancellor made no single error up to the end of the negotiations of September 1990. One and a half year later Genscher retired from his foreign ministry post.

On the one side, Heumann gives a monochrome picture about the German reunification as he reduces Kohl's diplomatic activity to that of a limited politician (label of domestic politician) and on the other side, Genscher is showed as the experienced diplomat, (brand of a picture-

[22] Heumann, 2011, 46.

perfect public official) who made possible by smart and active presence the 2+4 Talks. Moreover, author speculates on the circumstance that Kohl's Ten-point plan was mainly a solo action of the Chancellor. Heumann assumes that Kohl only initiated the ten points because of electoral-tactical reasons, but there is no source included, which can prove this in the biography.

Heumann's central message mediated through the biography is that Genscher was a key figure by the reunification process of Germany. This is a very ambitious approach, because until now in this context mostly the "chancellor of the unity", thus Helmut Kohl was in the public eye. Author's book about the FDP politician contains 346 pages and these are designed to prove that during his functions as Minister and Vice-chancellor, Genscher had more influence as assumed before.

It is to notice that Heumann strongly inclines to hyperbolize Genscher's role as Foreign minister by contrast to the myth of the chancellor of the unity. Therefore, author fulfils only partially his self-formulated prerogatives of the preface. There are only a few original sources, which were rally processed in the biography.

It seems that Heumann based his assumptions principally on the statements of contemporary witnesses and memoirs, while the documents of the German Foreign Office were quoted only in isolated cases and even then mostly imprecisely. However, aspects of the above could be of secondary importance if the historically interested target readership just simply admits instead of Kohl's myth a new legendary status and enjoys a vivid historical lecture.

Instead of constructing a pure linear biography, it would have been better to deliver a more real and balanced profile of Genscher and if the focus remained on foreign policy then analysis could have been strongly incentive by new insights in the complexity of international relations. The book mainly processes the complex foreign political actions of Genscher, but also communicates Heumann's oversimplified view about the German turnaround and reunification.

What is Genscher's central message[23] in his autobiography?

As expected, he treats several political and historical aspects of German foreign policy. Accordingly, Genscher stresses that the policy of détente assured the framework conditions of change implicitly the

[23]Authors' proposal concerning the identification of the central message of the autobiography is: Genscher, 1995, 490.

European basis for the German reunification. Thus, he rejects the assumption of those who are thinking that the German unity is the confirmation of Adenauer's Eastern and German policy. Following this, he also denies that Kohl could have completed Adenauer’s initial strategy by certain temporary detours, - as suggested by the former Chancellor.

In Genscher’s conception, it was a major achievement of German foreign policy the dexterity of fitting in the revolutionary process of a disintegrating East and West conflict the not lesser revolution of the German reunification and the incorporation of the united Germany in the NATO and EU. This representation and his view of the three pillars of German strong policy (CSCE process, UN policy and European integration) forms the core of his memoirs. The viewer becomes a clear picture about Genscher’s foreign-policy credo.

Genscher accentuates repeatedly that this was only possible because of Gorbachev’s and Shevardnadze’s decisive contribution. Their new way of thinking has encouraged the start of the democratization in their empire. This attitude simultaneously had external political effects that were getting together in one decision: - the readiness to stop the confrontation policy. According to Genscher, democratization and more transparency are essential prerequisites for confidence building and predictability. In his vision, this correlation, which is usually a western characteristic, was emerging at that time even in Russia. Genscher's criticism applies to those Westerners who have subsequently not detected these adjustments made by Moscow with its implications back then and without doubt never respected whichever change.

Sometimes turns Genscher's reasoning so one-sided that one must refer to certain statements as empirically false. He expressed himself clearly against the expansion of NATO on the East German territory in mid-February 1990. Moreover, he won temporarily in a word battle with the help of the Chancellor against Stoltenberg, who was Defence Minister.

Stoltenberg’s opinion was that the defence guarantee of the NATO must be valid for the whole Germany. As Stoltenberg was strongly supported by the US, his standpoint was implemented in the Two-plus-Four Agreement. Genscher oversees his mistake in this issue and contrary to documented statements: he is describing this process as if he had never advocated another view. There is an amazing declaration of the former Foreign Minister, because he affirms that the Moscow and Warsaw Treaties had been "replaced" by the Two-Plus-Four process.

Another criticism of German foreign policy concerns the tendency of renationalisation and their national solo effort. Genscher attacked this

in a vibrant summation where he is committed to multilateralism and institutionalized cooperation. Both were not only indispensable prerequisites of the German reunification, but rather were indeed the most suitable strategies, which assured a modern development of external policy.

That is why Genscher has grasped the CSCE not only as a tool for the transfer of Western values in the SU, but also recognised in it after 1990 a stability pact, which can be crucial for the positive evolution of European unification process. Genscher advocates regular CSCE meetings of Heads of State and the Minister, because in his opinion the further development of institutions is a necessity. Author has spread over the entire length of his memories such conceptual suggestions about the design of a responsible policy instead of power politics.

Realistic external policy understood as "responsible policy" is not only possible, but it is indispensable because only this works flexible and effective. It should show that there is still much more than just a thorough work review of a diplomat, namely the proof of the success of Genscher dynamic and evolutionary guided external policy.

Genscher's relationship with the Bush administration and the president himself seems to be affected. It is primarily because the White House started an experiment to bypass the German Foreign Minister in conflicting affairs through a direct contact with the Chancellery and with Kohl's foreign policy consultant Teltschik. This is what Genscher addresses several times. Genscher returns to the "Genscherism" indignity issues that he has experienced temporarily, and the attempt to deactivate him. It is a diplomatic attack, but Genscher does not tolerate this and answers extremely sharp by criticising the Bush administration, his Chancellor and Teltschik.[24]

Although author mentions that Bush has supported the German unity, but the personal political role of the American President remains unacknowledged in the biography. Genscher describes repeatedly without remarks, but expressively, that Bush had been criticized in the US for not being explicitly in public for the opening of the Berlin Wall. Is unmentioned that Bush has spoken even earlier as generally known of the possibility to unite the two German states. Moreover, Bush crucially supported the unification process by his political weight in contrast to Gorbachev, Thatcher and Mitterrand with their temporarily pronounced reservations. Obviously, Genscher still has not forgiven his American colleagues of that administration.

[24] For this passage please see Genscher, 1995, 755.

Most notably, he dislikes Bush because he was branded unjustly as unreliable in alliance: that was named "Genscherism". Nevertheless, he banked his own role, and it is inappropriate when he presents as the solution of this disagreement the meeting of Foreign Ministers at the NATO summit in May 1989. The basic conflict occurred on the modernization of short-range systems, but instead of the opening of negotiations on these systems, other negotiations were accelerated by the proposal of the American President: those on the reduction of conventional forces (CFE). It was Bush's initiative at the summit, which generated a relatively quick solution and accelerated the crucial CFE negotiations. Therefore, the core features of the CFE Treaty were negotiated before the turnaround. Genscher practically not mentioned this in his biography, but this has substantially facilitated the negotiations about the German unification process.

What has been criticized and trivialized as "Genscherism", is presented here as the result of earlier insights on traditional German power politics, but Genscher experienced this first-hand as he was born in 1927. However, the politician correctly recognized that the conversion of the international system and with it the role of Germany creates new conditions, thus innovative external policy. The fact that he could sometimes organise certain phases just as a one-man show, which he named "Genscherism" is a glorious chapter of his legacy. Additional examples are the confrontation policy of the first Reagan administration and his practice against some resistances of the German Right. In sum: his foreign policy performance of European integration and the overcoming of the German and European disunion have been attested by history with long-term signature features.

Approximately one-half of the autobiography is dedicated to his youth and professional development as well as key aspects of German foreign politics during his term. The fifth part "Turn of an era with new partners" represents by extent and content the centrepiece of the memoirs, but the emphasis is on his tenancy as German Foreign Ministry. Author describes on almost four hundred pages meticulously the transition in Europe since the mid-eighties. Another topic is the overcoming of the division of Europe and Germany and here author presents especially his own political contribution. Unfortunately, the book of 1088 pages has no subject index. This would be necessary because the narration is not always chronologically structured. However, there is a glossary that provides the reader precious explanations á la Genscher.

The „black giant": Helmut Kohl

Germans are still preoccupied with the name of Helmut Kohl. For some, he is the Chancellor of the unity, for the others, he is a self-centred power monger, whose name is associated with the largest donation affair and who has not only damaged his own party but also his family. Kohl, the politic animal from a bygone era is the greatest living historical figure of the Federal Republic. When somebody, then he is that person who can still generate strong emotions by German citizens. (Please see Figure number 13.)

A short review of his life: Dr. Helmut Kohl was born on 3 April 1930 in Ludwigshafen on the Rhine. Since 1947, he was member of the CDU. He becomes member of the Landtag of Rhineland-Palatinate from 1959 to 1976. He was Minister-President of Rhineland-Palatinate from 1969 to 1976. Kohl becomes national Chairman of the CDU from 1973 to 1998. He enters as member the German Bundestag from 1976 to 2002. He was elected Chancellor of the Federal Republic of Germany from 1 October 1982 to 27 October 1998. Since December 1998, he is Honorary Citizen of Europe. Helmut Kohl is the longest reigning German Chancellor with 16 years in power up to today. He was the sixth Chancellor of the Federal Republic of Germany and the first Chancellor of the reunified Germany. Helmut Kohl lives with his second wife Dr. Maike Richter in his home town of Ludwigshafen.

Hans-Peter Schwarz[25] has written the political biography[26] of the most prestigious Christian Democrat, former Chancellor Helmut Kohl. The book has 1052 pages and was published in 2012, thus one year after Heumann's Genscher biography.

Schwarz[27] knows how to present Kohl's life intricately and how to sum up in suitable formulations if necessary. Moreover, the historian

---

[25] Hans-Peter Schwarz was born on 13th of May 1934 in Lörrach. He is a German a contemporary historian, publicist and political scientist. After getting the A level in 1953 he began a study at the University of Basel and visited seminaries at the Sorbonne University as well. Further, he studied political science, sociology, history and German studies at the Albert's Ludwig university of Freiburg from 1954 to 1958. He became a fulltime professor at the universities of Hamburg, Cologne and Bonn. Source: http://www.kas.de/wf/de/71.13460/

[26] Hans-Peter Schwarz: Helmut Kohl. Eine politische Biographie. DVA, München 2012

[27] The historian was concerned with contemporary German history, foreign affairs and German policy, developments in Europe and the international order as well as with political actors and parties. A central research topic of Schwarz treated in numerous publications is about Konrad Adenauer and his times. His 2-volume Adenauer's

reconstructs several epoch-making items. The research is a comprehensive but largely designed account of the long political career of the Chancellor, who brought for Germans the unity of their country. Author approaches his subject with a mixture of sympathy and scepticism by using cutting hints, caustic remarks and illuminating comments to suitably portray „the energy and initiative driven" black giant of Pfalz.[28] Schwarz wrote to the ends of the respective great chapters some longer deliberations in which he contemplates about the basic questions of the German history after 1945. These sections are the following: „The generation of 1945 and the party democracy" (part I); The Federal Republic of the long 1970s „After the economic miracle"(part II); The short 1980s (part III); „The unexpectedly victorious core state" (part IV); „Helmut Kohl and the third European post-war system" (part V).

Author describes thoughtfully the political beginnings of the worker and small employee Kohl. This is the rough climate and background of Ludwigshafe, accordingly the setting where the later chancellor was coined as a young man in his mentality and political style as „competent ascender".[29] Kohl never forgot the people and the places where he is coming from. Kohl gives Geißler certain lessons in this respect in 1993 he as the politician was missing the sense of socio-political responsibility in the CDU. Kohl: „I do not live somewhere, I live among quite normal industrial workers".[30] (Please see Figure number 15. and 16.)

Furthermore, Schwarz refers to the professional and social advancement of Kohl until he enters the state office of Mainz by party-political measures. After that, Kohl gets the party chair of the CDU and this is only one-step of his candidacy for the chancellorship in 1976. (Please see Figure number 4.)

According to Schwarz, this first phase of Kohl's life proves the huge potential of a strong personality, but power hungry person. The main character traits of the politician Kohl are: his ability to build strong coalitions, the readiness to restricted risks by specific confrontations with strong local leaders as Rainer Barzel (CDU/CSU faction chief) or Peter Altmeier (Prime Minister of Rhineland-Pfalz). Schwarz really thinks that Kohl's oppositional activity between 1976 and 1982 was generally made

---

biography is used as standard work in Germany. Source: http://www.kas.de/wf/de/71.13460/

[28] Schwarz, 2012, 150.

[29] *Ibidem*, 33.

[30] *Ibidem*, 23.

out of the strategy to politically survive in „the snake pit of Bonn". Subsequently, Kohl managed to survive against the political rival Franz-Josef Strauss because the CDU politician understood the importance of a long-term coalition with the FDP. (Please see Figure number 11.)

What was the matter by the controversies around the „house church" of the cathedral of Speyer? The direct answer is that Mitterrand, Gorbachev and Thatcher should have been persuaded in this way about the circumstance that Kohl had pro-European intentions. Other machinations that were guided by politicians of the circles of Bonn are presented with cruel humour and ironic remarks as „Habemus Papam – Helmut goes, Helmut comes".[31] Schwarz shows a lot of versatility in the matter of humour within his writing style. Indeed, he has sense for witticisms and to situational humour as well. Additionally, he recognises that he was (and still is) an insider of political circles of the „hothouse" of Bonn and simultaneously convinces the readership by amazing facts that he uses his sharp observational capability. Without a doubt, Kohl has ever estimated Schwarz's potential as biographer[32] of Adenauer, but by no means as a political analyst.[33]

Beside a factual biographic presentation, Schwarz focuses on an additional topic: the Euro (€). Author considers that Kohl's Euro related policy was based on concepts and values that were rather suitable for the design of more general structures as long-term strategy. Even Kohl's short-range plans concerning Germany were quite shapeless, as he had still in mind a kind of European federal state at the end of the 1980s. A state based on parliamentary decisions legitimised by the European Parliament and with common safety policy and foreign affairs. They will be based on a strong mutual European solidarity consciousness, just as modern western and contracted nation states have had in the meantime.[34] Schwarz refuses Kohl's pan-European idea of a United States of Europe that the Chancellor partially had to say good-bye in the 1990s. Conclusively, author is highly sceptical towards Kohl's earlier inclination to Europeanize the German nation-state. The political analyst has even less positive words if concerning the chequebook diplomacy of the former

[31] Schwarz, 2012, 272.

[32] Hans Peter Schwarz: Die Ära Adenauer 1949-1957, Stuttgart/ Wiesbaden 1981; Hans Peter Schwarz: Die Ära Adenauer 1957-1963, Stuttgart 1983; Hans Peter Schwarz: Adenauer. Bd. 1: Der Aufstieg, 1876-1952, Stuttgart 1986; Hans Peter Schwarz: Adenauer. Bd. 2: Der Staatsmann, 1952-1967, Stuttgart 1991; Hans Peter Schwarz: Anmerkungen zu Adenauer. München 2004.

[33] Schwarz, 2012, 935-937.

[34] *Ibidem*, 409-411.

Chancellor and his Foreign Minister. Schwarz refers to the situation that Moscow finally began to change its policy concerning the Baltic question because of economic need in May 1990. Shevardnadze signalises Kohl that the Kremlin was in desperate need of economic help. The Chancellor was ready to provide economic support to the USSR, thus implemented German chequebook diplomacy as an instrument in order to get Soviet concessions. This was Realpolitik tactic to circumvent the Baltic crisis to not to disturb the German national interest any further. Kohl mostly concentrated on good relations with Gorbachev, thus the FRG guaranteed a DM 5 billion credit to Moscow.[35]

Furthermore, the Chancellor recommended Bush to follow his example by pointing out that Gorbachev might be defeated domestically if economic backing was not forthcoming, and that subsequently German unification process would be risked. As Bush was under strong domestic pressure, he remained firm and affirmed that Washington would not provide Moscow any financial aid, unless Gorbachev completely changed his politics towards Lithuania and committed the USSR to economic reforms. Although this quite persistent attitude could not be expected to facilitate compromises in American – Soviet matters, secretly Bush hoped that the deteriorated relations could be improved at the superpower summit of 30-31 May 1990. Indeed, the summit was a focal point for both the German and the Baltic problems and even for the future of American-Soviet affairs. A tacit consensus on all sides helped to reach a good result. While Gorbachev silently agreed with Germany's right to define its new security measures, the impasse over Soviet most preferred nation status and trade was hurdled. It was approved that the bilateral trade treaty has to be signed publicly, while transferring the package of measures to confirmation to Congress was made dependent on the realization of a number of Soviet obligations. These involved the revocation of the Soviet restrictions against Vilnius and the start of negotiations with Estonia, Latvia and Lithuania concerning their independence and finally the acceptance of a suitable migration law by the Supreme Soviet. Bush and Thatcher wanted guarantees that the Baltic people were granted self-determination, but in Gorbachev's understanding, his assurances of then did not mean real independence for the Baltic States. Both the US and UK officials rhetoric was driven by the necessity to not to lose face and credibility internationally. Thus, they were congruently activating some additional moral principles in their policy that was more reactive, rather than the conviction of being part of pro-active and pro Baltic political

[35]Please see the unit: Die Ära Kohl 1982-1998, http://www.helmut-kohl.de/

partnership. Kohl's checkbook diplomacy has been criticised however, it remains an unanswered speculation what kind of other tool had worked better in order to persuade the Soviets about German autonomy.[36]

The contemporary topic related to the the half-hearted turnaround of 1982/83 revisited by Schwarz. He quotes Johannes Gross, who stated that the CDU was only „moderately social democratic".[37] Author mainly criticizes the respected political animal Kohl because he let himself mislead by the emerging „leftist Zeitgeist" of the 1960s. His inland policy as Chancellor was a combination of a kind of original trust in the performance of the German economy and working power, but with an aversion to economic cuts in the social system. Kohl's CDU stuck to the idea of generous social and economic policies as that had been usual to the social-democratic politically oriented culture of the Federal Republic of then.[38]

Wrong directions influenced domestic political pragmatists and in the meantime, Kohl confessed that his self-deception about the extent of the economic troubles in the reunified Germany had to do with such budgetary misinterpretations as well. This was a direct consequence of the fiscal protection of the voters of the turnaround and unexpectedly the western welfare state had initiated by necessity the sponsorship of the social unity.

Schwarz stresses the Euro political line and begins with the pact of Mitterrand of the 1980s as Kohl had prepared the German variant of the Force de Frappe.[39] The „German atom bomb" was the Deutschmark (DM). By taking this ace, Kohl negotiated together with Thatcher instead of weapons the liberalisation of the financial markets and the European economic union.[40] According to the biographer, Kohl's plan to give up the strong DM was decisively coined before the autumn of 1989 as countries like France, Italy and Spain proactively confronted the FRG in this respect. Thus, the German reunification has not been „the determining process" of the introduction of the Euro. Author sets a new direction by this statement, because contemporary research has proven by now that the German unity of 1990 and the reorganisation of Europe were no causes for the creation of the Euro.[41] The historian considers that the

---

[36] For comparison for the whole passage please see: Hiden , Vahur and Smith (Ed.), 2008, 1-6, 14-17, 101-126, 158-162. In addition, http://www.helmut-kohl.de/
[37] Schwarz, 2012, 300.
[38] *Ibidem*
[39] This was the former name for the French nuclear power.
[40] Schwarz, 2012, 430-431.
[41] *Ibidem*, 480-485.

creation of a global capital market after „Anglo-Saxon model“ was one of the crucial processes of the 1980s.[42] Kohl was influenced by old-school thoughts and his position developed in a setting of -self-containment policy. He tried to implement preventive measures by forming quick new interest driven coalitions by giving a defensive profile to the German foreign policy. All this was made to be capable to rapidly improve the reunification process on the domestic front. (Please see Figure number 11.)

In reality, Foreign Minister Hans-Dietrich Genscher launched already in 1988 plans for a monetary union. Kohl even knew of the project and after certain initial hesitation phase, he made it to his own item. He did this before the peaceful revolution in East Germany occurred. But for all that, there were powerful opposing forces in the Ministry of Finance, the Federal Bank, the Foreign Office and even in the Chancellor's Office. Opponents tried to play on time in order to postpone the introduction of the common currency at some indefinite future date. However, as the confusion in the East was growing, the time pressure awakened on diplomatic levels and gave the French diplomacy an advantage. They were imposing a fixed schedule for the way in the Monetary Union. In addition, Kohl had an impression about the French viewpoint of the decisive weeks at the turnaround of 1989/90. Thus, it becomes clear that without clever compromises the FRG risked to get very isolated in the middle of Europe, as it has been speculated on a French denial during the upcoming 2+4 negotiations.[43]

Author confirms historical importance to Kohl also because of his Atlantic strategy, as he was full of resolution and forced his party and the whole coalition to „the execution of the post armament decision” concerning the stationing of American Pershing II missiles, even though hundred thousand were protesting against his politics.[44] This decision of Kohl proved to be good only years later as vice president George Bush trusted him concerning the developments in German-German politics in 1989.

It becomes clear that the years 1989/1990/1991 were full of subverting tactical manoeuvrings at inner-party and foreign policy levels as well. However, Kohl was continuously massively losing his party-political partners in those dense historical times and finally even his

[42] Schwarz, 2012 478-479.
[43] For this section, please see for comparison in: http://www.helmut-kohl.de/
[44] Schwarz, 2012, 345.

closest allies just abandoned him in their pure desperation.[45]Schwarz stresses that the case of the „half turnaround" of 1982/83 has showed,[46] that Kohl was losing his initial reformist motivation and till 1989 he mutated into a „timid giant".[47] Nonetheless, the self-proclaimed „grandson of Adenauer" has made a brilliant career since the mid-1960s. Kohl generated irritation by the CDU ancestors first in Rhineland-Pfalz and soon by the federal government by founding flexible formal and informal political networks.[48] (Please see Figure number 5.)

Schwarz is quite critical concerning the economic achievements of the early chancellor, but he is hypercritical by evaluating Kohl's controversial policy of the 1990s. According to the historian, the chancellor was a temperate reformer and only survived politically directly after the turnaround, because Gerhard Stoltenberg (Minister of Finance) was on his side. The economist Stolenberg has built an efficient team with his colleagues Martin Bangemann (FDP) and Otto Graf Lambsdorff. They have successfully cooperated for the consolidation of the federal budget before 1989.[49] At the same time, Schwarz elaborates his own thoughts about the nature of German democratic politics.

Schwarz shows understanding to those who were concerned with strong policymaking as they were in an endless struggle for the support of their voters. Accordingly, author illustrates in meticulous representations networks, machinations and clashing interests, which sometimes were converging for or against politicians. Author's understanding towards politicians has an edge, because he cannot accept when the pragmatic thinking of an official gets lost. There are permanently insecurities in the heat of the struggle for power and for professional actors it has incalculable consequences if they are not aware of this fact. Schwarz uses the idea of Carl Schmitt and according to this, the duration of the disputes of party divisions could be seen as „form of the Civil War", which happens according to half way civilized rules.[50]

Schwarz pronounces his final verdict on Kohl because of its inclination to return to „reform critical statism"[51] in the context of the euro crisis. At the end of the thousand-page biography of the sixth Chancellor the „architect of a united Europe" appears as a „tragic figure"

[45] Schwarz, 2012, 491.
[46] *Ibidem*, 326.
[47] *Ibidem*, 928.
[48] *Ibidem*, 142.
[49] *Ibidem*, 332-333.
[50] *Ibidem*, 938.
[51] *Ibidem*, 928.

who had good intentions and also made all sort of good things, „although unfortunately abundantly and overly confidingly ".[52] The history of the euro will remain disputed until all sources will be available and processed, but from today's perspective, there is some evidence for Schwarz's estimations. There is reminiscence by senior Germans if one talks about the issue of DM and in their opinion, Kohl's European policy just swallowed up the deutschmark, as it had never existed. Schwarz thinks that the French president and his associates from the soft-currency countries of the EU have convinced the idealistic Chancellor to make of all things the money the object of „a premature large-scale experiment." It was a very risky decision on the long run and Kohl could have grasped by this time on the example of the euro the huge loss of trust of Germans in the Common Market and the EU.[53]

Author only discloses the bare minimum from the personal life of his subject. For the politician Kohl, family matters were no priority in public, even if the chancellor himself liked to be photographed for PR reasons. Besides, he paid a personal price for this.[54] The historian associates Kohl with Bismarck who was similarly a power seeker in his private life. According to Schwarz, unlike Bismarck, Kohl was more a civilian, westernized, liberalised German, who practically disliked the military and ostracized brutality. Kohl initiated a revolutionary renunciation of Germany and brought new independence for Europe. As the „iron Chancellor" he enjoyed the global political games and adapted himself perfectly for the role of the innovative founding father of the Germans.[55] However, in the final stages of his career, he just lost control over allies, in exactly the same way as Bismarck. Furthermore, Bismarck contemporarily personified the Prussian-German state power; therefore, Schwarz portrays Kohl as the „incarnation of strong tendencies" in the modern and pluralistic German society.[56] Kohl has to be reviewed, exactly as Adenauer and Bismarck in the course of their activities but on a large scale. Schwarz is far away from the sanctification of its figure, but as author, he sympathises with Kohl. Moreover, he even recognises that the Chancellor fascinates him.[57] There is no contradiction, because according to Schwarz a biographer must be biased „by accuracy, empathy

---

[52] Schwarz, 2012, 963.
[53] *Ibidem*, 935.
[54] For this section, please see the photo galleries and the videos in: http://www.helmut-kohl.de/
[55] Schwarz, 2012, 735-752.
[56] *Ibidem*, 939.
[57] *Ibidem*, 937.

and critical detachment" at about the same time. This is author's methodical reflection on the biographical category concerning a democratic politician.[58]

Despite the fact that Schwarz scientifically classifies and summarises, the biography has very intricate passages. Besides the topic of the construction of the EU is analogously treated in notes, fluent comments and explosive references. The narration is just as if the reader would run through living history by meeting sarcastic explosions and various scarce sources. Schwarz' deliberations are definitely historical, because he gained it from the mentality of contemporary subjects. It is interesting that his Adenauer biography is free from parallel running contemporary references. This is quite different by the biography of Kohl as here author formulates concise thoughts concerning contemporary German history. Example: it involves the big topic since 1945, thus the control of the divided German power in the middle of Europe. Schwarz states in the final chapter „At the end of the day" that he was motivated to formulate concerns about the German and European community as well.

Author manages to write the life story of a man who had powerfully influenced like no other the political upheavals at the end of the 20th century. The German Chancellor was making world history together with other political leaders as Mikhail Gorbachev, George Bush senior, or Deng Xiaoping. However, Kohl's name is associated with party-political donations scandals and other essential mistakes. Everything has just gigantic dimensions on Helmut Kohl: his merits and his errors, as well and it is undisputable that certain decisions of him are still influencing our days.

What were the central thoughts in Kohl's memoirs? The first volume of Kohl's remembrances

This volume of his autobiography comprises his first 52 years until the chancellorship in 1982. It is probably more inspiring than the second and third volume.

Kohl's thought embodies essential streams of socio-cultural development of the German post-war history. He became a leading representative of the „sceptical generation" who were born around the 1930s. To be more precise, the book includes the period of his childhood in Ludwigshafen through the 30s until the successful vote of no confidence against Chancellor Schmidt in 1982 in the Bundestag.

[58] Schwarz, 2012, 943.

Kohl shows much feeling by describing the period of childhood and youth. One can read about parents and school, family and friends. Moreover he even focuses on his first wife Hannelore whom he dedicated this volume. Author narrates how he and his wife gave their first son the name Walter. Thus, he became his name after Kohl's own brother who perished during World War II and his mother's brother, who was fallen in the First World War. The tears that were thereafter in the eyes of his mother are among the most deeply rooted experiences of those generations. Therefore, by all his will to power and assertiveness, Kohl's political coordinates and limits were marked also by such sad family stories. He was belonged to that generation, which no longer needed serve as a soldier, but witnessed very consciously the Second World War and its horrors. Another track of his personality was the coinage as a Pfälzer on the frontier with France. Therefore, he developed a patriotic but no way nationalistic understanding of homeland and nation. Here he also learned a lot about the idea of Europe that fitted perfectly into his political interests and guiding principles. These sections are belonging to the most touching passages of the book.

As one has seen, the young Kohl experienced war, nationalism, poverty, misery of refugees. It becomes obvious that this period also gives him such basic political beliefs as a common Europe, anti-socialism, nation and „the desire for peace and freedom."[59] These few keywords and necessities were carrying him all his life. What remained were intuition for a balanced politics and an almost perfect tentative judgment for Machiavellian games.

Therefore, a question arises: how became Kohl one of the most powerful politicians of the post-war period?

His book gives some clues: the young man grasps quite early that if he really wants to change something for himself and the people around him then he should get more power. Although, he allows the reader to come close to him by describing his youth, later by presenting his political rise from about 1950 – 1976 in Rheinland-Pfalz, author continuously distances himself from the viewer. He becomes detached and dry in his writing style.

Author states that he targeted nothing more than leadership positions in the CDU from the beginning of his career. Kohl stood as candidate by 1955 in the election for deputy state chairperson of the CDU Rhineland-Palatinate against the former Family Minister Franz-Josef Wuermeling. This was very blatant for that time. „The notabilities around

[59] Kohl, 2004, 45.

the Prime Minister Peter Altmeier were visibly shocked by my candidacy." Although he suffered a narrow defeat, but this surprisingly good electoral result assured him the career jump into the Regional Executive Board of the CDU.

This triad was frequently used as a pattern by his advancement: critique of the deep-rooted notabilities, risky candidacy and to construct even from a defeat the fundaments of the next career step.

Yet, Kohl was vigorously and effectively revolting against the conformists of his times. Kohl: „While I was openly criticising the dignitaries of the mother party, I have rapidly profiled myself. With twenty-three years as a student, surprisingly it was opened to me the chance to become Member of the Executive Committee of the CDU Pfalz." [60]

Soon thereafter, Kohl made a tight network of narrow personal acquaintances and political dependencies within the CDU. That should help his vertical ascension initially by the party, by the federal state level and by governmental functions. At some points, he grants an insight into his tactical thinking: he just pushed Peter Altmeier from his offices as prime minister and chairperson of the CDU regional in Rhineland-Palatinate, but without causing him a remarkable rupture in public. Kohl applied his unusually strong leadership will by placing purposefully only persons of his confidence at the nodal points of power.

No other politician of post-war Germany has developed such a broad network of loyalties and intentional communities for strategic purposes as Kohl. Even the former Rhineland-Palatinate Minister-President detected Kohl's political talents and knew that they are going beyond the narrow perspective of regional issues. What is striking is that Kohl sees his network of power mainly in the categories of loyalty and fidelity. However, that does not prevent himself to forget about his own promoters as he practices situational coolness and has not protected his people if they needed his help. A good example is the case of Bernhard Vogel in this respect. He is warmly lauded by Kohl as the closest fellow student. Moreover, he is praised as a congenial partner of great political potency and someone with wide intellectual horizon. Nevertheless, not all this has prevented Kohl to stand against Vogel as the succession of him was reopened in the departments of the Prime Minister and CDU state chairperson. Johann Wilhelm Gaddum and Heiner Geißler were by their mentor Kohl and wanted to adjust the way of Bernhard Vogel but without any success. In Kohl's reminders shrinks this interesting case on arid

[60] Kohl, 2004, 89.

rather mutilated lines. Indeed, confidants as Bernhard Vogel, Heiner Geissler, Johann Wilhelm Gaddum and Kurt Biedenkopf, - they could all be of particular interest for Kohl unless he already thought very early beyond a merely regional political career.

Thus, the Christian Democrats were in a cultural upheaval at both federal and state level in the long lasting Adenauer era. This was the background where Kohl his coined his early regional image as admired reformer who almost charismatically attracted political talents and the media. His political ambitions were far beyond the usual trajectory of Christian Democrats: secure social policy, strong cultural policy, administrative reform, economic policy improvement and the restructuring of the party. The „black giant" appeared everywhere as surprisingly creative and powerfully vigorous in the practice of the targeted transformation.

The memories are not overstuffed with political ideology, tangible moral considerations or with guidelines that may be necessary for the state or the people. Instead of such an approach, author offers something else, as he rather writes about ceaseless considerations related to staff policy decisions. All this should be eventually beneficial for his career. With Kohl's own words: „I have given from the very beginning adequate attention particularly strategic matters and personnel decisions. I had a say in this case very early on who should be something in the CDU of my palatinate home and what posts were to be filled in on the state and federal level. I saw the key of the success of my party in clever and farsighted personnel policy."[61]

Kohl practiced a policy of strong personal ties right from the beginning of his career and obviously, this urges him to justify that circumstance. „To gather like-minded people around, choose friends in offices, promote confidante: Many journalists always denounced and criticised this. It was ever a necessary matter of course for me."[62]

This method was repeatedly condemned by other sources as worthy for criticism and has been defamed as the „Kohl system". Nonetheless, it has been „always extremely successful." „I gladly confess myself to this unique model of success."[63] At the core of his power recollections, Kohl stresses that he had made himself competent in all the issues at stake, in each case in details and therefore he managed to convince the people. „Surely this included also slyness, cleverness and

[61] Kohl, 2004, 111.
[62] *Ibidem*, 112.
[63] *Ibidem.*

hardness." Furthermore, Kohl comprises in about two sentences how he was usually setting thoughts and plans: „With a doctorate, I now wanted to become parliamentarian ... I had never made a secret of my passionate interest in a political career."[64] However, from the perspective of the autobiographer the topic of strong ambition remains somewhat underexposed.

This kind of ambition and political style is not despicable in fact, as it was common practice in certain networking circles back then. However, probably because Kohl applied seriously his approach, it took remarkable dimensions in real life situations around him, thus much more as expected from others. Indeed, it became an indicative of him and his policy guidelines. This is confirmed within the memories more precisely in Kohl's constantly recurring remarks about who has to thank him everything because he made possible his political career. Moreover, it comes to a specific personalization of institutions and departments as their growth was also tied to strong accumulation of various moral benefices under the control of the ruler in the party and government.

It follows an insightful section for Kohl's initial relationships construction: as he found out after the Bundestag election of 1957, that the later Federal Chancellor Kurt Georg Kiesinger was treated in a hospital in Ludwigshafen, he went to see him several times. This contact will be extremely helpful for him in the future.

Kohl's disputes and hostilities with internal party critics and competitors take a large amount of space in this first volume. In fact, several leading CDU/CSU politicians who have long been in powerful positions in Bonn and elsewhere were astonished by what determination, strength and assertiveness the newcomer „from the province" climbed the career ladder in the Rhineland Palatinate and entered the race for the Chancellorship in the federal capital.

Kohl admits that the brilliant opportunities for advancement in the fifties and sixties were also possible because the older generation was decimated by war or had been discredited because of National Socialism. This starting point in connection with a solid ambition and will to power as well as an enormous and specific ability to assert has led Kohl after his election as youngest delegate in the Rhineland-Palatinate state parliament in 1959, within four years at the forefront of the fraction. Only three years later Kohl was designated to the successor of the aging Prime-Minister Altmeier. Concomitantly he also activated vigorously at the federal level in the CDU in which he likewise was getting within a few years

[64] For this section, please see: Kohl, 2004, 37-171.

completely forward as he was nominated for the party leadership and candidacy for chancellor. Kohl also discloses that he understood the crafty manoeuvres within the party and practiced it because he followed often more tactical rather than substantive arguments.

Certain examples on Kohl's political rhetoric: - he was arguing as Group Chairman in Mainz for a concentration of decision-making powers in the fraction, but as party leader in Bonn on the other hand, he was advocating their shifting to the party. Besides, he was talking against his opinion, and particularly against Rainer Barzel, for a division of party and faction chair, when he was a candidate against the faction leader for the party leadership. Furthermore, he criticized the maintenance of elective offices in the case of a substitution of parties, which however was no problem for him, as just occurred in the realization of the constructive confidence vote from 1972 for the benefit of the Union.

Author is outlining forthrightly his differences with Rainer Barzel who was the Chairman of the CDU from 1971 to 1973. Kohl: „The chemistry between me and Rainer Barzel was not fitting we were very different and just could (not come out) with each other. (…) With all due respect for his intellectual performance we have had right from the beginning problems with each other." Author thinks that this would have had its roots in the fact that two contradictory powers were clashing. On the one side, there was the newcomer from the regional politics and the ambitious self-organiser with a strong self-esteem of Bonn, on the other side.[65]

The desired functions were coming closer. Accordingly, 1973 the CDU regional presidency, 1976 CDU / CSU Group chairman in the Bundestag and 1982 German Chancellor. Over the years developed a love-hate relationship between Kohl and Strauß. Franz Josef Strauß was the chairperson of the CSU and Bavarian Minister-President. Both had to get along with one another, but somehow in most of the cases they just refused the other part as untrustworthy and unforeseeable. Kohl experienced Strauß's attitude before the chancellor candidacy in 1976 as a personal humiliation. This was also the case by the astonishing Kreuther decision to subdivide the parliamentary group of the CDU / CSU in the Bundestag. As Strauß subsequently continued to undercut Kohl's top function, he had renounced by itself on a new chancellor candidacy for the 1980s. As an alternative, Kohl suggested Ernst Albrecht, who was

[65] For this section, please see: Kohl, 2004, 292.

subject to Strauß in the parliamentary group. Kohl was turning suddenly with demonstrative loyalty alongside Strauß.[66] (Please see figure 21.)

It seemed that Kohl's quick rise of sixties and early seventies were stopped. Author's straightforward writing style becomes even more officially and restrained as he is describing the first bitter years as Group Chairman in Bonn and the day after the lost federal elections of 5 October 1980. It reflects the heavy clashes with Strauß around the chancellor candidacy. The electoral defeat of 1980 could have been perceived by Kohl privately as a triumph because Strauß was discharged by 4.1%, which was below its own of 1976. Therefore, Kohl's worst political rival had to say goodbye to his the federal political ambitions. Nevertheless, Kohl still had the option for the office of Chancellor for the next few years if the Schmidt government would collapse.

Kohl comments these events in this way: „After the election the focus was the analysis of the election results on Monday on the National Executive Board meeting of the CDU. I thanked the hundreds of thousands of volunteers for their tireless dedication during the electoral campaign. I especially thanked Franz Josef Strauß, who had shown much personal commitment and risk in this election dispute. We fought together and lost together. Chancellor Helmut Schmidt and the SPD were the real losers of the election. They had not reached their goal to become the strongest faction."[67]

It seems so that, author was still distressed as he was writing (dictating) this section of his remembrances because of the severe disagreements and exasperated disputes with Strauß, which were carried out especially from 1975 to 1980.

Kohl reported with full outrage: „Whether core team or executive team: He did not just wanted constantly to have a say, but preferred to decide for himself which individuals would be taken out from the Union camp during the election campaign and whom he did not want to see at the forefront. My unconditioned desire to include Kurt Biedenkopf in the core team, he just refused categorically."[68]

One of the main points of contention between the two leaders was the entirely different evaluation of the role of the FDP in the German Federal policy. Kohl wanted to tie this small but essential bourgeois party

---

[66] For this paragraph please consult for comparison:
http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-41124834.html and
http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-41124831.html
[67] Kohl, 2004, 572.
[68] *Ibidem*, 389.

in the long-term to the CDU. Therefore, he wanted to form a coalition with it. Strauß wanted to fight sharply with it and to exclude it from the political stage. An intensification of dissension between the two political leaders resulted from the resolution of the sister party CSU on 19 November 1976 in Wildbad Kreuth to make a separation of the fraction Community until then formed together with the CDU in the Bundestag.

The idea of Strauß was to make the CSU nationally „the fourth party", also to attract the right-oriented voters. He wanted to entrench the sister party in order to separately compete in the election campaigns. He thought that in this way they would gain more power in the Bundestag in order to have a say in the German Federal policy-making. Kohl explained that he is convinced that such an approach would be erroneous and harmful and therefore he was arguing with all his power against the Kreuther decision. He confesses that he had „personal injuries", which were inflicted on him in connection with the termination of the 27-year-old parliamentary group of the CDU and CSU. He evaluated this plot as an attempt to weaken the position of the national chairperson of the CDU.[69]

Nonetheless, Kohl's calculus was as simple as applicable, because he had already negotiated with chairperson of the FDP Genscher about a possible coalition change. It was not possible for the FDP to go in a new coalition with a chancellor candidate like Strauß just only after its predictable failure due to lack of coalitional partners. However, for this „after Strauss" period it may stay over only one candidate of the Union, thus the party and parliamentary group chairperson: Helmut Kohl. It happened as Kohl expected, but as author of his remembrances, he just stops to disclose more about the issue.

Kohls relation to Genscher remains rather underexposed and restricted to a few hints. Nevertheless, Genscher were assuring his future chancellorship. Kohl reports on a meeting with Genscher on election night of 1969. Kohl: „We were on first-name at that time already and were maintaining an open collegiality, which also allowed confidential talks for a long time." These discussions remain unclear in Kohl's book. The same is the case with Genscher's memoirs. Thus, the long end of the chancellorship of Helmut Schmidt and the switch to the chancellorship of Kohl remains substantially in darkness. This core item of adjustment of German politics has to be detected by historians. Author alludes to individual discussions with Genscher only later, ahead of a chancellor election on 1 October 1982. The fact that Kohl himself recognises the

[69] Kohl, 2004, 422.

crucial role of Genscher it was engraved in the almost emblematic closing paragraph of the book. It contains the thanks to Genscher as without his „prudent action" and his „unflinching struggle against numerous opponents" Kohl would never had been German Chancellor.

Kohl partially shows something about his own personal weaknesses in the political struggle. This is the case in comparison with the then reigning Chancellor Schmidt. He had enjoyed considerable support in the media because he was "born" for the radio and television. Not as Kohl who was in a very difficult position if compared to Schmidt in this respect. He confesses: „My appearance certainly inelegant and my noticeable Palatinate dialect played a role, just as my ‚old-fashioned' views on political virtues. Who goes around so, will be chosen easily as a target for mockery and jokes not only by caricaturists."[70]

Author complained that political opponents would have defamed him at many points and just treated him unjustly. That he himself was extremely tough against others in political fights, as it did against Richard von Weizsäcker or Johannes Rau, is considered as justified by Kohl. Only at one point, he acknowledges that occasionally was inclined to gaffes: "Me, too, was moving from time to time too hard on the edge and sometimes beyond the borders of demagogy and was not entirely free from hurting political opponents personally."[71]

To sum up: the recollections of the first volume are providing very little that is new for the German readership. However, several party-political details and intrigues concerning staff decisions are an exception to this. The reason for this can be seen in the context that the life and work of Kohl was almost constantly lived in public. Therefore, his early accomplishments were already partially consciously and publicly presented, so that current reviews can hardly show a substantial novelty value. The writing flow of Kohl is as his well-known talking style, thus rarely to the point but sometimes amazing. Author rather kept frequently vague and general in this volume of his memories; accordingly, it becomes overlong and exhausting in certain sections. Authors writing style is striking as sometimes even becomes protocol-officially, therefore it can be described as quite formal and sober.

Insider backgrounds and party-political problems remain quite underexposed. Especially foreign policy challenges of Germany in the 1960s and 1970s are pending. Certain elements of domestic politics are presented more informatively as foreign policy matters in the book.

[70] Kohl, 2004, 453.
[71] *Ibidem*, 568.

However, motivations, principles and desirable goals of author are not clearly developed in the remembrances. In fact, Kohl's chancellorship finally moved mainly on the so typical German middle way of the Federal Republic. The processing of this era is a complex task of both for the contemporary historian as well as the autobiographer himself. The real significance of Kohl's role concretely as generally will probably only emerge over time.

The second volume of Kohl's memoires

Kohl continued the first volume of his memoirs that was dedicated to its career as leader of the opposition. Thus, he wrote a second book, which was published in 2005. This episode is even more extensive as the first one (684 pages) and contains 1133 pages. Author's retrospective view on his achievements has no proper structure in the second volume. Part I has the title of „Meantime" in which Kohl considers the months until the elections of 1983. Part II and III give specific details of the first and second time of the Kohl government. However, the events and thoughts of Part II are concentrated around forty-two headwords. The same applies for Part III except that is has more catchwords: fifty-eighth. Taken as a whole, author's watchwords were roughly combined in a chronological order, but in each case without any inner coherence. This observation is valid for both parts of the memories.

Author is setting his goals already in the preface of this second issue. Chronologically it begins with the coalitional negotiations of autumn of 1982 and ends by the German general elections in Marty by 1990. The former Chancellor tries to persuade the viewer from the very beginning about his main political tasks[72]. One of this was the idea of the realization of the German unity. The next significant issue was the NATO Double-Track Decision and Kohl puts this in correlation with the reunification setting of the two German states. Moreover, he also thinks that by this accomplishment he has completed „one of the decisive conditions for the reunification". The politician denoted the negotiation successes with the NATO as „the most important achievement" of his government.[73]

The NATO Double-Track Decision was undoubtedly part of the most significant achievements of the Kohl administration. The resolution of the NATO from 12 December 1979 offered the Warsaw Pact a mutual

[72] In Kohl's formulation: Präsent aber war dieses Ziel immer" Kohl, 2005, 12.
[73] *Ibidem,* 11.

limitation of medium-range ballistic missiles and intermediate-range ballistic missiles combined with the notification that in case of divergences NATO would install new middle-range nuclear weapons in Western Europe. Despite tough resistance of the Social Democrats and protesting peace movements on the streets, the resolution could have been enforced in Germany. Thus, the last attempt of the SU to reach a dominant position in Central Europe through nuclear proliferation had completely failed. Moreover, it has initiated a development that ultimately led to the collapse of the Soviet empire. This is also a precondition for the second success of the Kohl government, because their main task was to pave the way for the German unity with a mixture of clear objectives and careful backing of unionist powers in the disintegrating GDR. At that stage, the chancellor felt himself exposed to constant hostility as he was constantly attacked by own party members. For that reason, the sharpest criticism is directed against former fellows as Lothar Späth and Heiner Geissler but other sceptics too. Späth and Geissler were managing a camarilla against the CDU chairperson in the background.

Kohl's interpretations usually contain strong depreciatory judgments about politicians. The former Chancellor sharply condemns comrades as Norbert Blum or Rita Süßmuth, but also traditional political opponents as Johannes Rau who will be later Federal President. It seems so that one of the biggest professionals of international policymaking, the successful German Chancellor of the end of the 1980s and beginning of 1990s was bearing grudges as he wrote this rows. Therefore, he also uses his remembrances to judge people retrospectively with the risks that his verdicts could even today generate quite polarizing effects.

Kohl restricted the settlement with his political rivals on relatively brief comments in the book. Nevertheless, the bitterness of his wordings clearly indicates the extent of the mortifications, which he had to endure during his term as Chancellor. SPD politicians, who have doubted in the possibility of reunification without quitting the NATO and have insisted on the two-state solution for Germany as a guarantee of peace, were mentioned particularly critical. Kohl attacks his successor at the chancellery, Gerhard Schröder and the Saarlander Oskar Lafontaine. Federal President Richard von Weizsäcker is not an exception off attack-sparked comments as he addressed criticism to the party politics in Germany and openly condemned Kohl's personnel policy.

Kohl has generally a very critical opinion about Weizsäcker. Even the description of the backgrounds of his election to Federal President shows a politician who wants the position only because of personal ambitions by disregarding the specific interests of the party. The

relationship between these two leaders had already been disturbed long before the presidency and it worsened even more because of the tenure. In Kohl's interpretation: „(…) during his subsequent ten-year term remained a significant distance between us."[74] Author classifies von Weizsäcker as one of the „sceptics" of the German reunification process and insinuates that he had lack of joy in his achievements as Chancellor with regard to the Germany policy line, which has resulted in the reunification of the two separated states.

A severe attack on former President Weizsäcker puts Kohl in connection with his own view about the visit of Bonn of SED chief Erich Honecker in 1987. It becomes evident that Kohl still has problems in 2005 to accept this decision of Weizsäcker, and he argues that the leadership of the GDR has interpreted this official visit as recognition of their regime. Kohl is committed in his memoirs, to interpret his attitude during the visit of Honecker as a firm commitment for the German unity. The problem is that even the message of his dinner speech indicates something else. Kohl, such as the majority of other West German politicians at the time, only searched to make more bearable the division of the two states. Regarding this item, Kohl feels marooned in hindsight by Weizsäcker. According to the protocols of the GDR delegation by talks with Honecker, author accuses the former President that, he said nothing „about the human rights violations in the GDR". Moreover, Kohl continues with his stipulations according to which Weizsäcker was putting no question to the relationship between state and church or to the order to shoot of the border guards".[75] (Please see Figure number 17. and 18.)

Kohl's accounts are especially attention grabbing in terms of how he comments on his political competitors. As Kohl entered the political stage, it was an open secret in Bonn that his behaviour to Franz Josef Strauss was always intricate. This was based on reciprocity and it was already comprehensively addressed in the first volume of Kohl's memoirs. In comparison to the first book, Kohl's opinion on Strauß turns unexpectedly in moderated ton in this volume. However, author is still committed to make smaller Strauß' strong influence on federal politics. This can be perceived in the section related to the billion-credit issue or in the general acknowledgement of Kohl that he makes in the context of Strauß death. Kohl concludes: „I gladly let him in the faith that he was

[74] Kohl, 2005, 258.
[75] *Ibidem,* 561.

who took influence on the government coalition. But in reality tended his influence towards zero (...)."[76]

Nevertheless, Kohl also stresses that the direct relationship between Strauss and him „ was coined by mutual respect in the last few years."[77] Whether this statement is true seems doubtful, because Kohl admits that Strauß was until his death firmly convinced that he would have been "the better man in the Chancellery."[78] Strauß: „Kohl is completely incapable of Chancellor (…) Helmut Kohl will never be Chancellor. He will be writing his memoires by 90 years: I was 40 years chancellor candidate; Lessons and experiences of a bitter era '. Perhaps the final chapter has been written in Siberia or where."[79] By such formulations, Strauß strongly damaged his relation to Helmut who was very angry because his discrediting statements spread through the media. That generated lifelong rivalry between the two politicians as Kohl has managed to be 16 years German Chancellor. (Please see Figure number 19. and 20.)

The former Chancellor gives a broad overview about his activity with comprehensive records on his correspondence with foreign political leaders, governmental declarations, congress appearances and other relevant doings. Once again becomes clearly the continuous effort of Kohl to leave out anything crucial, but to provide proof about the correctness of his choices and actions. The first half of Kohl's term was marked by global political events that changed the face of Europe in the end. Therefore, one cannot blame the former Chancellor, as soon as he looks back with satisfaction on his work and claims without any false modesty that he has gained acceptance against critics and opponents.

In authors view, both Gorbachev and Bush were pivotal figures on the international political stage, who were responsible for the successful implementation of the „deutsche Wiedervereinigung"[80] of 1989/90. Additionally, Kohl points out that the end of the German division would have been impossible without the courageous activity of his „countrymen" who „demonstrated against the regime in the GDR".[81] Kohl also uses the preface of his book to indicate the viewer that there were severe party-political conflicts, which he fully experienced at that time. He claims that „while he was trying to influence the global political

[76] Kohl, 2005, 748.
[77] *Ibidem*, 747.
[78] *Ibidem*, 748.
[79] R 30/001 D070057/102 Stadtarchiv Bad Waldsee
[80] German reunification.
[81] Kohl, 2005, 13.

changes in order to help to shape these" his former allies just turned into opponents and were already planning his overturn.[82] According to Kohl, his rivals and secret challengers mainly worked against him to take away his party leadership and chancellorship.

The above-mentioned key-message of Kohl's feelings turns often into self-justification by trying to legitimatise certain complicated situations. This coins the direct style and highly political background of the remembrances of this volume.

Accordingly, there were two differing, but conflicting positions within the CDU/CSU. On the one side, the chancellor who is a co-creator of international politics by trying to stipulate terms with France, the US, USSR in order to strengthen Germanys overall national self-perception and European position during the changes. On the other side, there were mainly detractors and adversaries to whom the senior Chancellor has nothing but quiet resentment. This may reflect the settings of party-political, governmental activities and intrigues back then, but cannot provide a transparent orientation to the outsider viewer, because it mainly reproduces Kohl's points of view about persons and events.

Kohl admits some of his mistakes as well. „It was stupid of me to have named Gorbachev and Goebbels in a single breath."[83] Finally makes Kohl the media responsible because quickly spreading his inexactness all over the world. Author also accuses the mass media of having motivated the scandalization of his joint appearance with President Reagan at the military cemetery in Bitburg.

Kohl has tried to write objectively when he reports about his constantly tensioned relationship to the media. Nevertheless, there is a more subdued anger over the disregard for his determined effort to make good public speeches, - in his opinion that was never detected by the press. Regarding the first half of his chancellorship, Chancellor Kohl has been confirmed by a succession of historical events. For this purpose, it was necessary to have such potentials as the persistence of sitting out quite long crisis meetings to make complicated decisions and the use of its entire, complex personality by German and international politics. However, Kohl's public image was affected through the printed and electronic media because of his repeated refusal of controversial discussions and presumably a certain lack of humour. This is the line where his public image was stamped to let him appear a negatively complicate official. His successor as head of government was more

[82] *Ibidem.*
[83] Kohl, 2005, 451.

careful in this respect and understood to keep his image much better as Kohl. Nevertheless, this type of dexterity in the public self-presentation is definitely not the benchmark for the evaluation of a German chancellor. It would still have been better to include more self-critique in the remembrances and to write in a more humorous style about conflicts, but this is only a subjective suggestion of the authors of this paper.

The third volume of Kohl's records: the memories of 1990 – 1994

Author presents his own perception about the turnaround on the core of his reign in which the destiny of a united Germany and Europe has been decided. Kohl's recognition among key party members and population has strongly decreased in 1989. The situation was so bad that there were even more coup plans against him on the national party level. On top of that, it also achieved a low and embarrassing election result. Nevertheless, the unanticipated fall of the Berlin Wall on 9 November 1989, practically not only saved him but also catapulted him once again on the top. Therefore, he will get his dream office again in a new role as Chancellor of the unity. He was getting this new role as recognition in 1989-90, because as skilled negotiator it was able to achieve both: the full sovereignty of his country and the reunification of Germany. Even his critics are admitting the valorous accomplishments that he has made by difficult negotiations under hard circumstances. He could show again the effectiveness of many years of political friendships and the benefits of his complex networking. The voters expressed their gratitude with the firm re-election of him as chancellor.

Kohl had been celebrated as a winner, but this euphoria was too quickly overtaken by the difficulties and substantial errors made during the unification process. The third volume has 784 pages, which are concerned with the crucial stage of negotiations in which author played a central role. However, the memories include much more than the fulfilment of the German reunification because numerous meanwhile fading events fall into the years 1990-1994. Examples are the coup against Gorbachev in 1991, the Treaty of Maastricht, the first Gulf War, xenophobic attacks and refuge negotiations, civil war in Yugoslavia. These were top priority to receive a place in the memories.

There is a considerable introduction in almost all chapters with Kohl's readable personal thoughts. These illuminate many backgrounds of the internal life of this mentally sophisticated Chancellor, who bears in his soul, depending on the mood and situation, distinct reflectiveness mixed with geniality and authoritative attitude.

Situations and people were described based on intensive study of personal documents and associated with individual assessments. Certainly, even this recollection is biased by highly subjective matter, and it will be up to the reader, which analyses and conclusions he wants to follow to the end. If the viewer is ready to treat his explanations under the aspect that Kohl legitimately reports from his very own point of view, then it is to state that these are very thrilling statements. Furthermore, just as expected author does not tend to too much self-criticism or to the willingness to make compromises in his argumentations. He remains quintessentially his own micromanagement. The SPD politician Peter Glotz characterized Kohl by following words in September 1993: If one should summarize in one word the political nature of Kohl, one would call him „the unflinching."

The volume is exclusively rich in contemporary historical sources, which are inviting to further critical evaluations. As author himself stresses, he does not produces historical writing but rather commemorative work. However, this is created meticulously and he uses the great advantage of several novel sources that were not accessible to researchers. Nevertheless, the volume has been written particularly long-winded. This is probably partly due to the expansion of the remembrance material. The first part was including the years: 1930-1982 and the second: 1982-1990 with at least still over eight years. Therefore only 4 years: 1990-1994 are treated here on roughly 730 pages. The fact that it has published from 2004 to 2007 thus, within three years three massive volumes of memoirs is greatest performance.

Author is very careful by dealing with economic and social topics as these are highly delicate issues even today in Germany. Special economic alterations of the western side of the republic are generally explained by the acceleration of the ratios. Another argument of Kohl is that the decision about the exchange ratio of 1: 1 by wages, salaries and pensions was acceptable back then as compared to the West, these made up only one-third. This was a passionately debated facet already in 1990. The higher conversion rate of 1: 2 by operating assets has admittedly contributed to the collapse of the East German industry. Indeed, their productivity had been generally overestimated in1990. Kohl admits that even if it had been known before, for instance in the spring of 1990 he could not have decided more differently. Why is that so? He thinks that delays of the unification were not good for Germany. Author points out that the situation in Moscow was still critical at that time and the tidal wave of German emigrants reached the number of 64 000 by February 1990. Therefore, the over-rapid positive decision of the People's Chamber

to the Unification Treaty was only manageable at the cost of socio-political disadvantages. Kohl writes about this issue not quite so openly, but his account is quite clear as one has to accept that he was also in those days not only manager but also pushed from all possible sides.

Author really surprises the reader with such wordings that he also has „made mistakes" and underestimated the „psychological depth of separation" of the two German states. Nevertheless, in his view only in this way was possible to save the East German population of impoverishment. Only this kind of counteracting could back the new order. Author gives certain guilt for disastrous financial exaggerations to Labour Minister Norbert Blum, and parallel he criticises Richard von Weizsäcker, who was the President of West Germany, and became all-German President by 3 October 1990. Furthermore, Kohl accuses Lafontaine and his comrades that they encouraged the GDR negotiators, thus the social democrat Hamm-Brücher Hildebrandt in their demands. As a result, the Federal Government was under pressure also because the agitation of certain politicians from the SPD. Author remembers with annoyance on the case (Bad Kleinem) as the terrorist Grams were killed. Kohl condemns such magazines as Spiegel and Monitor and mostly Hans Leyendecker because of his „malevolent insinuations" that Grams had been liquidated by the GSG 9.

Kohl also practices a moderate self-criticism in terms of „failed reforms" of the German welfare state. The respective debate on reform**,** which began prior to 1989, had been supplanted of the political agenda by the implementation of the social union. It was necessary to decide firm and rapidly about several complex topics between 1990 and 1991, as they needed to be implemented even so quickly. There were no guaranteed concepts to structural changes in the social security system in 1990 because it was no time for something like that. Even if there had been more scenarios, it would still have been impossible to make it right for all political sides up to the reunification, not to mention implementation of it. There are also notable positive observations but this section was written in a quite personal style. Therefore, the lines about Willy Brandt and his performances during his term and in the early 90s until his death on 8 October 1992 are like a kind of introduction to prove that author was constantly in exceptional relations with this personality. However, Kohl's statements about his closeness to Brandt have a doubtful effect because he is trying to represent himself as one of the closest confidants of the political icon, but this was not the case.

A wide-ranging part of this remembrance has particular meaning and comprises reflexions on Kohl's fourth cabinet and the period of 1990

until the elections of October 1994. These happenings are close to the reader but represent new autobiographical territory and Kohl is pursuing a more feasible illustrative approach of circumstances as before. Publicist and biographical deliberations were already formulating two core questions for this period: How managed the Chancellor to prolong his influence more than 16 years? How comes that economic-psychological arguments were used to make an abrupt end to the joy of successful reunification? (Please see Figure number 22.)

Author smartly deviates from a strictly factual outlook, but considers that is quite necessary to enrich our understanding about specific circumstances. In fact, he succeeds to explain his own view of the contemporary events in 58 chapters. He mediates a specific Chancellor image, as he is indefatigable, motivated, superior, but also a leader under continuous compulsion. He uses this masked argument as explanatory effect, especially if his decision of then can be seen even today as controversial issue. Kohl is not clearly addressing the main political guidelines, instead of this he just mixes everything (events, people, facts, feelings and backgrounds), so that one perceives how complex the tasks of a chancellor really are.

There is no self-criticism concerning the introduction of care allocations according to Blüm's model that has been implemented in 1993. In addition, the pension scheme is presented as a great and praiseworthy achievement. This was in the middle of the great recession and the financial new-burden of the reunification against the well-founded resistance of the FDP, science and industry. Although the number of unemployed was increasing visibly around 1994, there were no clear countermeasures by the government at that time. Nevertheless, the viewer gains the general impression that author itself puts himself the question retrospectively why he was allowing this minister to stay so long in office (16 years).

Therefore, author has chosen an alternate order of issues, which is quite complex in this volume. He treats: - the pivotal role in numerous factual issues of the USA; - the complicated connexions with USSR and its successor the Russian Federation, but not at least only with Russia itself; - time of recession in global and European perspectives; - European politics;- wars in the disintegrated Yugoslavia; - Gulf war ; - controversial legislative procedures; - resignations of officials; - cabinet breakdowns; - budgetary crises; - party conferences, party programs and regional electoral campaigns; - intrigues over the succession to President von Weizsacker; - plenty of honours; - Kohl’s most private agitations of facts and people; - state travels and other visits; - funerals; - summer vacations

in St. Gilgen by the Wolfgang lake; - the RAF terrorism coupled with unprecedented media hysteria of Bad Kleinen; - endless discussions with international statesmen as Clinton, Yeltsin, Mitterrand, Havel, Walesa, Li Peng, Lubbers and many others… Therefore, he mentions again as the basis for the positive events of 1989 and the following years: the NATO double-track decision. Author praised once again the participants of all sides for their clever performance but especially his immediate predecessor in office Helmut Schmidt, though this approval seems a bit short and uncertain.

A good third of this book treats the months between the first free elections of 18 March in the GDR until the federal election of 2 December 1990. Author sets comparably much emphasis on describing the intra-German relations of the months of the upheavals. Thus, the foundation of the Alliance for Germany, the complex relationship to GDR Prime Minister Lothar de Maizière (later difficult to explain), and beginning of the Economic and Monetary Union. It is important to note that all this happened in the sign of primary race preparations with the SPD of Lafontaine. A risky electoral battle followed as it was very well-known that from the fall of 1990 until the reunification Gerhard Schröder and Lafontaine were for the preservation of the two separate German states.

Kohl describes hardly any concrete event, but gives almost exclusively a general reflection on specific topics. For example, he offers a chapter that deals with his Asia trip but there is no factual report about the journey itself. However, the viewer becomes a general representation of the Asian policy of the Federal Republic of that period. In addition, it continues in this style: there is a chapter about the EU summit, but there are only general thoughts on European themes, its goals, its problems etc. and no tangible presentation of the course of the EU summit where he was a guiding personality. Moreover, one gets the impression that the public reflections of Kohl's Bundestag speeches, official communiqués and other official reports have been extracted from somewhere. This in turn, leads to the incident that the reader only finds a number of reduced new facts in the presented sources. This practice is occasionally interrupted, usually only by chapters that are dealing with domestic politics (for example with the death of Willy Brandt), which has the result that the writing becomes monotonous from time to time.

However, author is a strategist who keeps for the last chapter what is perhaps the biggest surprise of his memoirs in this volume. It ends with the rather brief description of Bundestag elections won by a bare majority in October 1994. Thus, the period of 1994 to1998 is not treated at all.

Angela Merkel is mentioned on the edge. Finally, the remark that he has had decided for himself in the mid-term of his office that he would abandon in the favour of Wolfgang Schäuble as the only suitable successor.

In sum: what is presented in the report of over 700 pages is exploratory, as promised in the preface, and gives again the possibility to the author to also criticise certain personalities. Moreover, Kohl's actions are repeatedly moved into the foreground in the reviews. Author also thanks and recognises even his own actions. Therefore, a memorial is erected quasi again, a serious and thankful task: but memoirs are allowed to be subjective and they are no non-fiction. Sometimes it becomes exciting as a political thriller, especially if one still has its own memories of the time and it will be clear once again at certain points that German people was given a great chance, which was also positively used.

From the Fall of the Wall to the Reunification: My Memories[84]

This new edition of 2009 has a special preface. It is used to reflect about the situation of the world, Europe and the German nation; - this is typical of Helmut Kohl. The book has a special dedication: „to my wife Mike."

Over four decades after the beginning of the Cold War and 28 years after its construction the Wall came down on 9 November 1989. The Brandenburg Gate and the wall was a milestone of this terror. However, suddenly the wall fell, peacefully and without violence, without bloodshed, or shootout thus, a symbol of the Cold War just disappeared physically. The people of the GDR had made it through peaceful protests and forced the SED regime to its knees. The socialist regime failed. Market reforms and a will to freedom were the basic ideas. Moreover, after the collapse of the wall the reunification of the two separate German states was coming closer. Therefore, on 3 October 1990, the day of German reunification was celebrated. This book treats the breath-taking months between summer 1989 and autumn 1990 when the Chancellor recognized, understood and implemented the historic opportunity of reunification.

The most interesting accounts include those from summer of 1990 and the struggle to assure maximum sovereignty for the merging East and

[84] It is the title of the book, which specially deals with the Fall of the Wall and the reunification moment. In German: Kohl, Helmut:Vom Mauerfall zur Wiedervereinigung: Meine Erinnerungen, Knaur, 2009. The book was generally used for this section.

West Germany. What Kohl has been managing with his friend Gorbachev in the famous talks in the Caucasus and that he credited before the financially ramshackle SU, is like a piece of political thriller. Once again, it becomes clear by this crucial point how all-important the role of Gorbachev has been and that the compromise made by Kohl was a win-win situation. Author generally admits, also good fortune was part of it.

Although author has promised in the preface that he would omit anecdotes, alone the choice of pictures, particularly the black and white are like a private story conference. It is probably also featuring an adorable selection from his private album. Therefore, based on the images or the headings of individual chapters one can confidently imagine what issues are treated in the chapters. Pictures are calling to a historical journey of contemporary German events, - evidently from Kohl's perspective.

Kohl's overall, review of the amazing 1990 does not gives the reader a triumphant impression about the events that generated the unity, but rather a thoughtful and thankful balance that ends with the sentence: „Without the help of God we would have probably not make it."

François Mitterrand and the German reunification process of 1989/1990

Maurice Vaïsse[85] and Christian Wenkel[86] have gathered remarkable material in 398 pages.[87] The volume contains unknown sources, a variety of memoirs of those involved in the events. The volume comprises especially publications of in-house government documents. Editors are presenting the discussions about the German question between April 1989 and October 1990 at the French Foreign Ministry. That involves the French perception of the events in Germany.

The collected documents are presented in a strong chronological order. Editors divided the period between April 1989 and October 1990

[85] He is a university teacher at Institut d'études politiques in Paris, and publisher of French diplomatic documents. He is a specialist in the history of international relations. Source:http://www.defense.gouv.fr/irsem/l-institut/le-conseil-scientifique/maurice-vaisse

[86] He is a researcher at the German Historical Institute (2009 to 2011), defended a thesis on the relations between France and the GDR. He is currently working on the interactions between the Cold War and the European integration. Source: http://www.historikerkomitee.de/?page_id=743

[87] The original book is in French: Vaïsse, Maurice; Wenkel, Christian (Ed.) La diplomatie française face à l'unification allemande. D'après des archives inédites présentés par Maurice Vaïsse et Christian Wenkel, Éditions Tallandier, 2011 (The French diplomacy with respect to the German unification. Based on unpublished records presented by Maurice Vaïsse and Christian Wenkel)

into four sections. The first chapter deals with the development prior to the opening of the Berlin Wall. The second division treats the period between the opening of the borders and the visit of François Mitterrand into East Germany from 20th to 22nd December 1989. Editors are reviewing the developments between December 1989 and the first free parliamentary elections of the GDR on 18 March 1990 in the third part. The last chapter contains documents from the 2 + 4 talks.

As this collection was issued, the French government already published specific sources concerning the German unification process in the cyberspace by 2011.[88] This and formerly distributed references[89] have generated certain historiographical debates over the understanding of diverse sources.[90] Besides, Soviet documents were presented in German language by 2011.[91]

Certain historiographical debates centered on a key issue: What was the role of the French President François Mitterrand in the context of the German unification process?

Jacques Attali was Mitterrand's counselor and published certain diary-like notes already in 1996. Attali suggested that Mitterrand had long tried to prevent the reunification of the two German states. Although there were other authors[92] who were skeptical towards the attitude of the French President as well, the French historian Frédérik Bozo[93] was trying to demonstrate that Mitterrand was by no means against the German unity. What is more, Mitterrand proactively challenged the united Germany for a prompt European integration. (Please see Figure number 14.) Vaïsse and Wenkel were relating to this historiographical debate in their preface. They are thinking that the rejection of the German unity by Mitterrand is only a myth. Editors' hypothesis is that the French President wanted neither to prevent nor to delay the German unification process. It

---

[88] www.diplomatie.gouv.fr/fr/ministere_817/archives-patrimoine_3512/chute-du-mur-berlin-ouverture-anticipee-archives-diplomatiques_19850/index.html

[89] The German Federal Government published the documents of the Chancellery already in 1998. Source: Dokumente zur Deutschlandpolitik. Deutsche Einheit. Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90, bearbeitet von Hanns Jürgen Küsters und Daniel Hofmann, München 1998.

[90] The British documents about the process of German reunification were available by 2010. Source: Documents on British Policy Overseas, Serie III, Vol. VII: German Unification, 1989-90, London 2010

[91] Aleksandr Galkin / Anatolij Tschernjajew (Hrsg.), Michail Gorbatschow und die deutsche Frage. Sowjetische Dokumente 1986-1991, München 2011

[92] Ulrich Lappenküper, Mitterrand und Deutschland. Die enträtselte Sphinx, München 2011

[93] Bozo, 2005, 164-178.

is fact that the French chief of state has made powerful statements on 20 December 1989 in East Germany. Here is a part of Mitterrand's speech: „It could be an opportunity to remind the French vision of the future structure of the continent: strong focus on community building, new relationships with other European states, the role of the Council of Europe, the CSCE process development based on the principles of the Helsinki Final Act."[94]

Although Mitterrand was criticized for his visit to the GDR, it is fact that he was not the only politician who visited the GDR in these days. US Secretary James Baker had visited Potsdam already on 12 December 1989 in order to forestall the visit of Mitterrand and to demonstrate the power of the USA.[95]

Jean-Marie Guéhenno[96] investigated a possible reorientation of the German-French affairs already in April 1989. He proposed to think together with the RFG on a reorientation concerning pre-unification of European communities. It was a suggestion of the improvement of the European integration as select manoeuvre to overcome the uncertainty in Germany. Both were meant by this: the European Community and the Conference on Security and Co-operation in Europe. RFG politicians developed a feeling of inferiority with respect to France and the other great powers in the meantime. That happened mainly because the economic world power FRG was not completely self-determining by then.

The documents collected by Vaïsse and Wenkel are originating mainly from the collections of the French Foreign Ministry. Here are ultimately two main types of sources: the vast numbers of records are reports of the French embassies in Washington, London, Moscow, Berlin, and Bonn that communicated with the headquarters in Paris. There are several situation reports and confidential conversations among ambassadors about the protagonists of the upheavals from East Germany. The other category of comprises notes of the Foreign Ministry of Paris in which officials reported about the events in Germany and their possible consequences on France. Especially the latter category of records provides specific evidences about the French perspective on the process of German reunification.

It is quite amazing, but according to these notes, there is no opposition of the French Government against the German unity.

---

[94] Vaïsse and Wenkel Ed., 2011, Document number 29., p. 172.
[95] Schabert, 2002, 454-455.
[96] He was the director of the „Centre de l'analyse et de prévision".

However, Jacques Blot[97] said actually in a note of 5 December 1989 that France has to use his word war winner position in Berlin in order to obstruct the process of unification. It was immediately prior (20 December) to the famous visit of Mitterrand in East Germany, where the President pointed out: „(…) it must not be at the expense of the Franco-German agreement, nor injure the choice of the German people in their destiny."[98] The French President said at the dinner speech during this visit also the following words: „ (…) this is the first case of the Germans, who will freely decide on what their chance will be. The democratic path is the only one that remains open. Democratic and peaceful. Because it is also the matter of your neighbors who seek to preserve together the European balance, peace that our continent has known in recent decades. I am telling this by respect to agreements and treaties. I especially think on the inviolability of borders, a principle so valuable that has been dedicated to (…) the Final Act of the Helsinki Conference."[99]

Was Mitterrand in reality a promoter of German unification, even if one considers all the aforementioned circumstances? Is the supposition of the editors of the book accurately?

It is just a question of interpretation, but one needs to be careful here, because the concerned quotations are public statements of the French president in East Germany. Thus, one should be aware of the historical and highly political context. Moreover, there is no additional evidence of how Mitterrand about these issues non-publicly thought. Other evidences that he declared officially are belonging to Mitterrand's deceptive maneuver.

According to certain British sources, Mitterrand made skeptical statements about a possible German union by communicating with Margaret Thatcher in 20 January 1990. Vaïsse and Wenkel are maintaining in the introduction of this volume that the above direction is only supported in the British version of the protocol. Editors' opinion is that the French version is much differently as the British one and this would prove that Mitterrand simply searched to show understanding to his British conversation partner. The problem is that the document itself has no printed version, as other notes from the legacy of Mitterrand in the French National Archives. Editors were allowed to check these sources, but they did not get the permission to publish.

---

[97] Blot was the director of the European Department at that time

[98] Vaïsse and Wenkel Ed., 2011, 172.

[99] *Ibidem*. 176.

Consequently, Vaïsse and Wenkel cannot neutralize systematically the legend of Mitterrand's opposition against the German unity. The sources of this volume are merely but clearly indicating that there was no opposition to the German unity in one institution: the French Foreign Ministry. Nevertheless, the collection of notes and documents is very useful since it represents a valuable basis for future research and by carful interpretations even motivates to contemporary historiographical deductions.

The German reunification from the narrow and overemphasized economic viewpoint

Issues involved with the German reunification after the fall of the Berlin Wall were from the very beginning predominantly concentrated in economic and social problems as this quotation shows:

"But much remains to be done. For the most part, the societal and political elites in the east have remained western "imports," often leading to resentment and feeling of inferiority among large segments of the population. The term "second-class citizen" remains often used in the on-going debates over the real extent of the success of German unification… "But the German government of Chancellor Helmut Kohl seriously misjudged the economic implications of unification, not only initially but well into 1992. The government's decision to rule out tax increases to finance unification…"

"One problem was that unification took place so quickly. It was next to impossible to make a reliable estimate of the financial transfers needed by the new eastern states before the end of October 1990, by which time the legal framework of unification has already been established."[100]

There are countless pros and cons either way concerning the German reunification of 1990. Without a doubt, by the weighing of contradictory arguments it is to state that German reunification has been a tangible success for Europe. Moreover, Germans have since made significant progress in reintegrating two different societies whose pathways had diverged sharply since World War II. East and west now enjoy mutually political judicial and economic institutions and other formal and informal developments, as well as sharing the same social

[100] Source: Together again: the fiscal cost of German unity. (economic impact of reunification of East and west Germany)
www.wsfcs.k12.nc.us/cms/lib/.../germ_articless.doc

system. Unification has been an expensive undertaking for both societies, but by the historical step of October 3, 1990, an important German vision was successfully and peacefully realised. Although several dissimilarities were overstepped, much remains to be done. Leaders and people in the west have to behave in order that the societal and political elites in the east do not feel themselves as second-class citizens, because this is one of the most factual burdens of the success of German unification. This leads to resentment and feeling of inferiority among large segments of the population. Then again, East Germany encounters problems in finding its proper place in the federal and international division of labour.

This situation has led to unemployment statistics that are frequently more than twice as high as the average in the western parts of Germany. Several people in the East suffered not only because of drastic downward mobility, but also because of massive job cuts, by which losses were particularly women affected. Besides, the constant presence of risk associated with a market background caused feelings of apprehension and fear among several East Germans. However, less individual and social in nature, the massive economic support of western Germany has been a productive but highly polarised tool as since 1990, the western republics have transferred yearly about DM 150 billion[101] to the east, which means 5 % of its GNP. Eastern Germany definitely needs this injection of capital as far as it is possible. Like other developed countries, the federal Germany has major government shortages, increasing government debts, slow economic growth, and high unemployment rate. It is uncertain if a united Germany can definitely break with the economic stagnation, simultaneously remain on the top, lead Europe in a global context, and continuously sustain the east by substantial economic allocations.

General conclusions according to the current understanding of authors of this paper

Specialized literature about the actual state of the German unity was presented only sporadically in public. Occasions thereto are first of all anniversaries and the time of elections. In both event types comes the nature of scientific approaches to the fore, but these are also showing the gaps between science and public discussions or various other public relation activities. Anniversaries and elections were frequently used to polarise at two levels of reflection: politics and public domain.

[101] Thus, $100 billion at an exchange rate of DM 1.50 per dollar.

What should this direction mean in Germany? Possibly this should measure the length of the path of socio-political changes in a reunited country. On the one hand, there is the memory of the year 1990 and the reassurance about the accuracy of the revolutionary decision to unite the two German states. Interestingly, the critique of the political and economic system of the GDR stays repeatedly in the centre of such kind of legitimisations. On the other hand, references were made on results to underline the success in economic and political terms. Such findings should therefore confirm or reconfirm the effectiveness of a chosen political route. Thereby is repeatedly pushed into the background that East Germans at least those who have not left the GDR have taken the plunge into the political responsibility. They themselves implemented the democratization by appropriate means in the frame of a peaceful revolution. Mainly people from the former West Germany wanted to teach lessons of democracy to their fellow citizens from the East by pointing out inability of western thoughts and standards. Furthermore, they wanted to explain what was irrationally in the socialist system without really knowing it, but with the expectation that their Eastern colleagues as of now just learn how their exemplary western democracy functions. This was a living experience in the east. References to the successes of the previous common path within the reestablishment of German unity were often presented but too often by stressing the huge western transfer payments to the east. This has produced false accusations, as easterners were much too ungrateful and impatient in the integration process. On the other side, easterners make accusations that the West has exploited them. There is still much to be done to make the wall disappear from the heads of the people.

Historiographical works of Manfred G. Schmidt or Andreas Wirsching are dealing with the contemporary periods of West German policy. Therefore, scientist can assure an objective analysis from various perspectives on connections and factual issues such as internal political problem situations, upheavals and foreign policy bottlenecks and even time constraints.

Register of events from 7. October 1989 to 18. March 1990

The fortieth anniversary of the GDR ended in Berlin with protest on Saturday, 7. October 1989, - the demonstration of Leipzig finished peacefully on Monday, 9. October 1989, - Erich Honecker stepped back and Egon Krenz becomes the new leader of the SED on Wednesday, 18. October 1989, - amnesty for “republic refugees”, opening of the borders

to the CSSR on Friday, 27. October 1989, - the largest protests in the history of the GDR in Berlin on Saturday 4. November 1989, resignation of the government of the GDR on Tuesday, 7. November 1989, - the Berlin Wall falls on Thursday, 9. November 1989, - the People's Parliament selects Modrow as new Prime Minister on Monday, 13. November 1989, -swearing-in ceremony of the new coalition government under Hans Modrow on Saturday, 18. November 1989, - Helmut Kohl announces his plan of ten points in order to overcome the German division on Tuesday, 28. November 1989, - the People's Parliament decides on the annulment of the guiding roll of the SED that was fixed in the constitution on Friday, 1. December 1989, - the Central committee and Politburo of the SED steps back forever on Sunday, 3. December 1989, - protesters occupy the state security service centre (STASI) in Leipzig on Monday, 4. December 1989, - the central round table meets for the first time in Berlin on Thursday, 7. December 1989, - the CDU of the GDR was formed again, the party Democratic Breakup reorients itself conservatively and the SED gives oneself the new name SED- PDS on Saturday, 16. December 1989, - Chancellor Helmut Kohl visits for the first time since the beginning of the turnaround the GDR on Tuesday, 19. December 1989, - opening of the Brandenburg Gate on Friday, 22. December 1989), - Hans Modrow (head of the government) forgoes the setup of defence of the constitution before the elections at the 6.Mai on Friday, 12. January 1990, - Politicians of the German Federal Republic endorse for the first time publicly a “German German economic and monetary union” on Saturday, 13. January 1990, - conquest of the STASI in Berlin by protesters and protection of stock of documents on Monday, 15. January 1990, - aggravation of the crisis by the SED- PDS: Wolfgang Berghofer (the popular mayor of Dresden) declares with 39 further party members his withdrawal on Sunday, 21. January 1990, - the CDU calls back his Ministers from the government on Thursday, 25. January 1990, - the Soviet state and party Chief Gorbachev declares that the unification of Germans should never and by nobody principally doubted on Tuesday, 30. January 1990, - the law about travels of citizens of the German Democratic Republic abroad comes into force officially on Thursday, 1. February 1990, -the building of a government of national responsibility, within which eight representatives of groups and parties are sending representatives to the round-table discussions on Monday, 5. February 1990, -the Federal Government builds the cabinet committee with the name of “German unity”, on Wednesday, 7. February 1990, - building of a national “committee for the dissolution of the STASI on Thursday, 8. February 1990, - visit of a GDR governmental delegation in Bonn,

agreement about the formation of a common expert commission for the preparation of the monetary union on Tuesday, 13. February 1990, - People's Parliament passes the electoral law for the first free and secret elections to 18. March on Tuesday, 20. February 1990), - the formation of a trustee corporation on Thursday, 1. March 1990), - beginning of the Two plus Four negotiations on Wednesday, 14. March 1990, - the "Alliance for Germany" wins by the first free parliamentary elections in the GDR on Sunday, 18. March 1990

List of illustrations

Figure 1 – Hans-Dietrich Genscher as young politician. Source: © LeMO

Figure 2 – Hans-Dietrich Genscher the talented liberal orator. Source: © süddeutsche.de

Figure 3 – East German refugees beforet he West German embassy in Prague, 30. September 1989. Source: © imago/CTK Photo

Figure 4 – Helmut Kohl election picture: candidacy for the chancellorship. Source: © google.de

Figure 5 – Helmut Kohl in 1967 with the first Chancellor of the Federal Republic, Konrad Adenauer. Source: © ww.spiegel.de, accessed on 03. 10. 2014

Figure 6 – Hans Dietrich Genscher and Helmut Kohl. Source: © AP

Figure 7 – Meeting in the Caucasus in July 1990 Mikhail Gorbachev had not clearly stated yet whether the united Germany could remain in the NATO. Source: © picture-alliance/dpa

Figure 8 – The signing of the Two-plus-Four-Treaty on 12 September 1990 in Moscow (left to right US Secretary of State James Baker, England's Foreign Secretary Douglas Hurd, Foreign Minister of the Soviet Union Eduard Shevardnadze, French Foreign Minister Roland Dumas, GDR Foreign Minister Lothar de Maiziere and Foreign Minister Hans- Dietrich Genscher). Source: © AP

Figure 9 – The opening of the Brandenburg Gate on 22 December 1989 The Chairperson of the GDR Council of Ministers Hans Modrow, Chancellor Helmut Kohl, ruling mayor of West Berlin Walter Momper and in the background between Kohl and Momper senior mayor of East Berlin Erhard Krack. Source: © http://www.helles-koepfchen.de/artikel/2825.html, accessed on 12.09.2014

Figure 10 – A symbolical act on 22.09.1984, Helmut Kohl & Francois Mitterrand in Verdun. Source: © dirkhuelsenbeck.blogspot.com, accessed on 02.09.2014

Figure 11 – Helmut Kohl greets François Mitterrand at the EC summit in Strasbourg in 1989. Source: © AP

Figure 12 – „Characters are making history and Margaret Thatcher (with Helmut Kohl and Francois Mitterrand in 1988) it has been sometimes uncomfortable". Source: http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/akten-zur-wiedervereinigung-nationalismus-n-est-ce-pas-1868753-b1.html, accessed on 01.09. 2014 Source © Barbara Klemm

Figure 13 – The pencil drawing "Kohl with egg" (2014) reminds us of the incident in Halle 1991. The deputy leader of the Young Socialists had thrown the Chancellor with an egg. Source: © www.qiez.de, accessed on 01.09. 2014

Figure 14 – Francois Mitterrand received general secretary of the SED Central Committee and chairperson of the State Council of the GDR, Erich Honecker, in the Elysée Palace (8.01.1988). Source: ©Bundesarchiv B. 183-1988-0108-059

Figure 15 – Helmut Kohl, 1969 in Ludwigshafen. Source: © Bundesarchiv B. 145 Bild-F028914-0003

Figure 16 - Minister-President Helmut Kohl during the CDU party congress in 1973, where he was elected as Chairman. Source: © Bundesarchiv B. 145 Bild-F041436-0027

Figure 17 – Erich Honecker during his visit in Bonn in 1987. Source: © Bundesarchiv B. 183-1987-0907-017

Figure 18 – Kohl's nomination to the first all-German Federal Chancellor by President Richard von Weizsäcker (1991) Source: © Bundesarchiv B. 145 Bild-F086820-0012

Figure 19 –Minister-President Franz Josef Strauß on the CSU party congress in 1987. Source: © Bundesarchiv B. 145 Bild-F076926-0036

Figure 20 – Kohl and Strauß on the CDU party congress in13 June 1988
Source: © Bundesarchiv B. 145 Bild-F078527-0019

Figure 21 – Strauß on the front page of the German magazine DER SPIEGEL in 29.11.1976
Source: © DER SPIEGEL 49/1976

Figure 22 – Dresden, CDU-election rally, Helmut Kohl in 1990
Source: © Bundesarchiv B 183-1990-0916-021

Bibliography

Primary sources

Documents on British Policy Overseas. Serie III, Vol. VII German Unification, 1989-90, London, 2010.

Galkin, Aleksandr; Tschernjajew, Anatolij Ed. Michail Gorbatschow und die deutsche Frage. *Sowjetische Dokumente 1986-1991*. München: 2011.

Küsters, Hanns Jürgen; Hofmann, Daniel Ed. *Dokumente zur Deutschlandpolitik. Deutsche Einheit. Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90.* München: 1998.

R 30/001 D070057/102. *Stadtarchiv Bad Waldsee. Wienerwald-Rede von Franz Josef Strauß am 24.11.1976*. https://www2.landesarchiv-bw.de/ofs21/olf/struktur.php?bestand=22588&sprungId=2186072&letztesLimit=suchen, accessed on 02.09.2014.

Electronic primary sources

www.diplomatie.gouv.fr/fr/ministere_817/archives-patrimoine_3512/chute-du-mur-berlin-ouverture-anticipee-archives-diplomatiques_19850/index.html, accessed on 02.10.2014.

http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/302/86/IMG/NR030286.pdf?OpenElement, accessed on 12. 08. 2014.
http://www.helmut-kohl.de/, accessed on 19. 08. 2014.

Literature

Bozo, Frédéric. *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht*. Paris: 2005.

Heumann, Hans-Dieter. *Hans-Dietrich Genscher: Die Biographie*. Ferdinand Schöningh, 2011.

Hiden, John; Made, Vahur and Smith, David J. Ed. *The Baltic Question during the Cold War*. Routledge,1 edition, 2008.

Genscher, Hans-Dietrich. *Erinnerungen*. Berlin: Siedler Verlag, 1995.

Kohl, Helmut. *Erinnerungen 1930 – 1982*. München: Droemer Verlag, 2004.

Kohl, Helmut. *Erinnerungen 1982 – 1990*. München: Droemer Knaur Verlag, 2005.

Kohl, Helmut. *Erinnerungen 1990-1994*. München: Droemer Knaur Verlag, 2007.

Kohl, Helmut. *Vom Mauerfall zur Wiedervereinigung*: Meine Erinnerungen. Knaur Verlag, 2009.

Lappenküper, Ulrich. *Mitterrand und Deutschland. Die enträtselte Sphinx*. München: 2011.

Schwarz, Hans-Peter. *Helmut Kohl. Eine politische Biographie*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2012.

Schwarz, Hans-Peter. *Die Ära Adenauer 1949-1957*. Stuttgart/ Wiesbaden: 1981.

Schwarz, Hans-Peter. *Die Ära Adenauer 1957-1963*. Stuttgart: 1983.

Schwarz, Hans-Peter: *Adenauer. Bd. 1: Der Aufstieg, 1876-1952*, Stuttgart: 1986.

Schwarz, Hans-Peter. *Adenauer. Bd. 2: Der Staatsmann, 1952-1967*. Stuttgart: 1991.

Schwarz, Hans-Peter. *Anmerkungen zu Adenauer*. München: 2004.

Schabert, Tilo. *Wie Weltgeschichte gemacht wird: Frankreich und die deutsche Einheit*. Stuttgart: Klett-Cotta, 2002.

Vaïsse, Maurice; Wenkel, Christian Ed. *La diplomatie française face à l'unification allemande. D'après des archives inédites présentés par Maurice Vaïsse et Christian Wenkel*. Éditions Tallandier, 2011.

Internet sources

www.wsfcs.k12.nc.us/cms/lib/.../germ_articles.doc, accessed on 03.09.2014.

http://www.kas.de/wf/de/71.13460/, accessed on 11.09.2014.

http://www.tagesschau.de/ausland/prager-botschaft-video-101.html, accessed on 12.10. 2014.

https://www.baks.bund.de/de/team/praesident, accessed on 12.09. 2014.

http://hdg.de/lemo/html/biografien/GenscherHansDietrich/index.html, accessed on 10. 09. 2014.

http://www.defense.gouv.fr/irsem/l-institut/le-conseil-scientifique/maurice-vaisse, accessed on 02.09.2014.

http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-41124834.html, accessed on 15.09.2014.

http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-41124831.html, accessed on 15.09.2014.

REALITĂȚI PRIVIND ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DE STAT DIN ORADEA ÎN ANII 1990-2000, REFLECTATE ÎN PRESA LOCALĂ SCRISĂ

Cristian Culiciu[*]
Coordonator: Conf. univ. dr. Gabriel Moisa[**]

FACTS ABOUT THE HIGHER STATE EDUCATION IN ORADEA BETWEEN 1990 AND 2000, AS SEEN IN THE LOCAL WRITTEN PRESS

Rezumat. *Lucrarea de față prezintă felul în care o instituție de învățământ superior, Universitatea din Oradea, a evoluat între anii 1990-2000. Aspectele avute în vedere, de la apariția și dezvoltarea facultăților, până la viața studențească, sunt prezentate conform informațiilor publicate de presa locală orădeană din acei ani. S-a încercat, prin aceasta, punctarea rolului deținut de această instituție în mediul academic românesc, dar și felul cum atât cadrele didactice, cât și studenții și-au adus aportul la dezvoltarea Universității.*

Cuvinte cheie: *învățământ superior, Universitatea din Oradea, facultăți, activitate științifică, studenți.*

Abstract. *This paper presents how a higher education institution, the University of Oradea, evolved between 1990-2000. Issues considered by the emergence and development of faculties, to student life, are presented according to the information published by the local press from Oradea in those years. The author tried thereby pointing the role of this institution in the Romanian academic environment, and how both teachers and students have contributed to the development of the University.*

Keywords: *higher education, University of Oradea, faculties, scientific activity, students.*

---

[*] Masterand, Universitatea din Oradea, Facultatea de Istorie, cristian.culiciu@yahoo.com
[**] Universitatea din Oradea, gabimoisa@hotmail.com

Universitatea din Oradea s-a născut în 1990 ca o instituție de învățământ superior extrem de necesar tineretului din vestul României. Istoria studiilor superioare din orașul de pe malurile Crișului Repede coboară până în adâncurile Renașterii, când Nicolae Olahus înființa aici o școală superioară, din vechea școală capitulară. Dar adevăratul urcuș din acest punct de vedere se înregistra către sfârșitul secolului al XVIII-lea, când realitățile Imperiului Habsburgic permiteau dezvoltarea, conform necesităților, a învățământului național, de toate gradele. Astfel, în 1780, la Oradea se înființa Academia Regală de Drept, menită să pregătească viitorii funcționari publici din toată actuala regiune a Crișanei. Această instituție, care a și dat românilor din vestul spațiului românesc o seamă de personalități de prim rang, și-a avut urcușurile și căderile sale, fiind în cele din urmă desființată în 1934, odată cu mutarea întregii sale activități la Cluj. Timp de patru decenii, Oradea a fost lipsită de învățământ superior, orașul trecând oricum printr-o perioadă extrem de dificilă a războiului al doilea mondial și a cedării Ardealului de nord Ungariei horthyste. Acest curs al învățământului superior a fost reluat în 1963, odată cu înființarea Institutului Pedagogic de trei ani, în cadrul unui program național de deschidere de astfel de instituții. Deși pornit cu mai multe specializări, atât umaniste, cât și reale, scopul prim al Institutului s-a pierdut apoi, în anii ´70 fiind desființate disciplinele umaniste, rămânând doar cele tehnice. Anul 1990 găsea Oradea dotată doar cu un Institut de subingineri, transformat apoi în Universitatea Tehnică din Oradea, iar mai apoi, din 1991, în Universitatea din Oradea.

Adaptarea la cerințele unei societăți și a unei piețe a forței de muncă noi reclama *restructurarea* Institutului. Astfel, în primul rând, trebuiau păstrate specializările tehnice (necesare unui oraș puternic industrializat cum era Oradea), dar în același timp trebuiau făcute eforturi de reabilitare a celor umaniste.

Înființată printr-o hotărâre a Guvernului din 2 mai 1990[1], Universitatea Tehnică urma să funcționeze cu două facultăți: cea de Inginerie, respectiv cea de Științe (cu specializările matematică-fizică, limba română și educație fizică[2], iar apoi istorie-geografie[3]). Rector era prof. univ. dr. Teodor Maghiar. Numărul facultăților și al specializărilor a crescut spectaculos în deceniul de referință, concomitent cu numărul studenților. Unele facultăți au fost înființate de la zero, iar altele au apărut prin diviziunea celor existente. Astfel, dacă Universitatea din Oradea,

[1] Iacob *et alii*, 2009, 7
[2] *Crişana*, an II, nr. 106, 5 mai 1990, 1
[3] Drecin, Măhăra, 2004, 41-42

redenumită astfel în anul 1992, își începea activitatea atunci cu patru facultăți (prin înființarea celor de Medicină și Teologie), în 1999, prin comparație, raportându-ne la anul final al cercetării noastre, înaintea începerii anului universitar 1999-2000, numărul lor era de 15 (88 de specializări și 3800 de locuri pentru anul I de studiu).

Baza materială a noii universități a preluat-o pe aceea a Institutului de Subingineri, respectiv campusul construit de frații Vago în 1911 și în care și-a desfășurat activitatea, în anii interbelici, Școala de Subofițeri. Vechile clădiri, suplimentate de altele ridicate în timpul socialismului, rămâneau dedicate școlii superioare. În anii ´90, pe lângă acestea urmau să fie ridicate unele noi.

Prima noutate a deceniului în campusul universitar era aducerea, în componente, a unei biserici de lemn. Aceasta, construită în Letca, Sălaj, între 1760-1762, a fost asamblată în curtea din zona căminelor în 1991, iar apoi repictată și sfințită în 1993, servind apoi ca loc de predică pentru studenții Facultății de Teologie.

În timp, structura Universității, respectiv oferta sa educațională, s-a adaptat cerințelor pieței forței de muncă, prin introducerea a tot mai multor specializări noi: Robotică, Microelectronică, Centrale termoelectrice, Biologie, Fizică. Se înființa și o facultate nouă, respectiv cea de Protecția mediului înconjurător, respectiv două colegii: Tehnică dentară și Cosmetică medicală[4]. Tot atunci se puneau bazele clinicilor universitare, ce urmau să funcționeze în cadrul unor spitale bihorene[5].

Această creștere a numărului de specializări a presupus și angajarea de noi cadre didactice (de pildă acad. Mircea Malița la catedra de Informatică), iar în anul 1994 rectorul T. Maghiar, într-un interviu acordat cotidianului *Crișana*, aprecia numărul total al studenților înscriși la toate formele de învățământ ale instituției la circa 7000 de studenți[6]. Ca o necesitate, răspunzând crizei de spațiu pentru desfășurarea activității didactice, se lua hotărârea construirii unei clădiri noi, care, din 1995-1996, urma să integreze Rectoratul, spațiile de activitate ale Facultăților de Științe Economice și Teologie, Aula Magna ș.a.[7] Acel corp nou făcuse parte dintr-un plan mult mai extins de construcții, care viza edificarea unei grădini botanice, a unui complex de cămine și a unei case de cultură a studenților[8], proiecte, din păcate, rămase doar în stadiul de idee.

---

[4] *Crișana*, an II, nr. 964, 4 septembrie 1993, 3
[5] Idem, nr. 1033, 11 decembrie 1993, 5
[6] Idem, an VI, nr. 1206, 12 august 1994, 5
[7] *Jurnal bihorean*, an IV, nr. 840, 2 octombrie 1996, 5
[8] *Crișana*, an VII, nr. 1362, 18 martie 1995, 7

Planurile, enunțate în perspectiva atingerii numărului de 11.000 de studenți până în anul 2000, aveau în vedere dezvoltări și în afara campusului propriu-zis, prin înființarea de secții ale Facultății de Medicină și prin dezvoltarea stațiunilor pomicole de la marginea Oradiei[9].

Până atunci însă apăreau câteva programe de studii noi, precum cele artistice, prin înființarea Facultății de Muzică și Artă[10], dar și masteratul, ca program de studii aprofundate, următor ciclului de studii de licență (încă de 4 ani)[11].

În total, în anul universitar 1995-1996, oferta de studii a Universității din Oradea cuprindea câteva zeci de specializări, grupate în 11 facultăţi la învăţământul de lungă durată, 6 facultăţi la studiile postuniversitare şi Colegiul Tehnic, Economic, Medical şi de Administraţie, în cadrul învăţământului de scurtă durată[12].

Această structură poate fi urmărită în evoluția ei mai ales datorită spațiilor ample acordate de ziarul *Crișana* prezentării facultăților în perioadele de dinaintea înscrierilor. Între anii 1996-2002, aceste prezentări au fost o constantă, absolvenții de liceu fiind informați anual de programele de studii cu care fiecare facultate venea în fața lor. Tot în 1996 și tot pe fondul creșterii numărului de specializări, respectiv studenți, era pusă piatra de temelie a noii biblioteci universitare, o construcție nouă și încăpătoare pentru noile colecții de cărți în curs de formare „cu dotări pentru acces la orice informaţie de pe glob în maximum trei minute”[13].

În ce privește dinamica facultăților în acel an, amintim înființarea Facultății de Textile-Pielărie[14], dotarea Facultății de Enegetică, extinderea ofertelor Facultății de Inginerie Managerială și Tehnologică[15] și a Facultății de Științe Economice, unde deja studiau circa 1200 de studenți, pregătiți de peste 30 de cadre didactice[16]. La Facultatea de Științe se constituise dubla specializare Fizică-Chimie[17].

---

[9] *Ibidem*
[10] *Idem*, nr. 1505, 5 octombrie 1995, 1
[11] *Idem*, nr. 1489, 13 septembrie 1995, 1-3
[12] *Idem*, nr. 1474, 23 august 1995, 8-9
[13] *Idem*, an VII, nr. 1362, 18 martie 1995, 7
[14] Planul de şcolarizare pentru anul universitar 1996-1997 a fost prezentat la finalul lunii iulie 1996. Vezi: *Idem*, an III, nr. 1713, 25 iulie 1996, 5-6 şi *Idem*, nr. 1714, 26 iulie 1996, 6-7
[15] *Idem*, nr. 1720, 3 august 1996, 10
[16] *Idem*, nr. 1731, 20 august 1996, 10
[17] *Idem*, nr. 1739, 30 august 1996, 7

Cu ocazia deschiderii anului universitar 1996-1997, invitatul Alma Mater orădene era ministrul educației, Liviu Maior. Cu respectivul prilej, acesta declara că, în perspectiva demarării procesului de reformă a învățământului superior din România, instituția de profil din Oradea era „vârf de lance", căci, conform aceluiași ministru, aceasta, prin performanțele sale, devenise o „instituție angajată în serviciul comunității"[18]. Tot cu ocazia ceremoniei de începere a anului universitar, dar în 1997, avem în vedere un bilanț al primilor șapte ani de activitate a Universității. Merită punctat de la început că, în astfel de momente, era un obicei să se traseze linie asupra faptelor și reușitelor trecute, dar și să se puncteze unele obiective de perspectivă. La momentul 1 octombrie 1997, în cadrul Universității din Oradea învățau peste 11.300 de studenți, pregătiți de 807 cadre didactice, în cadrul a 13 facultăți, cu 56 de specializări[19]. Un an mai târziu, numărul studenților atingea 12.000, din care mulți proveneau din județele învecinate, astfel că în căminele din campus apăruse o criză de locuri. Am mai amintit de proiectul privind construirea unui ansamblu nou de cămine (în total șase), pe un teren primit de la Primărie la jumătatea anilor 1990, din care doar foarte puțin s-a concretizat. Este vorba despre ridicarea unui cămin mixt, în apropierea bazei sportive, a cărui piatră de temelie a fost pusă în luna ianuarie a anului 1999[20].

În fine, în privința modului de organizare a facultăților, amintim situația existentă la debutul anului universitar 1999-2000, când oferta educațională însuma 3800 de locuri în anul I de studiu, grupate în 15 facultăți, cu 88 de specializări.

Acestea erau:

1. Facultatea de Litere
2. Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane
3. Facultatea de Educaţie Fizică şi Sport
4. Facultatea de Ştiinţe
5. Facultatea de Ştiinţe Economice
6. Facultatea de Ştiinţe Juridice
7. Facultatea de Medicină şi Farmacie
8. Facultatea de Inginerie Managerială şi Tehnologică
9. Facultatea de Electrotehnică şi Informatică

[18] *Idem*, nr. 1762, 2 octombrie 1996, 16
[19] *Idem*, an VIII, nr. 2018, 2 octombrie 1997, 1
[20] *Idem*, an X, nr. 2401, 16 ianuarie 1999, 1-3

10. Facultatea de Energetică
11. Facultatea de Protecţia Mediului
12. Facultatea de Teologie
13. Facultatea de Muzică şi Artă Teatrală
14. Facultatea de Arte Vizuale
15. Facultatea de Textile-Pielărie[21]

La momentul respectiv, vorbele laudative erau considerate firești. Prof. univ. dr. Constantin Brătianu, director general al învăţământului superior în Ministerul Educaţiei Naţionale în 1999, remarca, privind la evoluția Universității orădene, că „Universitatea din Oradea s-a dovedit a fi în ultimii ani o universitate foarte dinamică”. Este „una din cele mai puternice universităţi din România”[22].

Extinderea permanentă a numărului facultăților și specializărilor, creșterea numărului cadrelor didactice, au presupus un efort imens, de toate felurile, dar suntem obligați să avem permanent în vedere cele două direcții principale de dezvoltare a activității centrelor universitare: cea educațională și cea științifică. În ce privește prima, suntem lămuriți că Alma Mater orădeană a reușit să ofere tinerilor absolvenți de liceu o paletă largă de domenii de specializare. Cea de-a doua mare categorie de activități a instituției este cea a cercetării, cu rezultate prezentate publicului cu numeroase ocazii, sub forma sesiunilor de comunicări științifice, a conferințelor, simpozioanelor și a lansărilor de carte.

Vom prezenta câteva dintre cele mai importante astfel de momente, așa cum au apărut în cotidianele orădene.

Deși manifestările științifice erau o constantă și în timpul Institutului, tematica lor, inclusiv conținutul prezentărilor, erau afectate de tot felul de constrângeri ideologice ce îngrădeau desfășurarea reală a metodelor științifice de cercetare. După 1989 însă, libertatea gândirii și a exprimării au însemnat deschiderea către noi teme, noi puncte de vedere, respectiv noi date, astfel ca *adevărul*, omenește posibil desigur, era prezentat fără vreo limită politică. Cea dintâi manifestare științifică de anvergură găzduită de Universitate se consuma în iunie 1991. Sesiunea de comunicări reprezenta șansa schimbului de informații și păreri între cercetătorii orădeni și cei din centrele universtiare din București, Iași, Craiova, din URSS sau Ungaria. Dacă acest „eşantion de elită a intelectualităţii româneşti”, în speță cercetătorii, fusese „marginalizat şi

[21] *Idem*, nr. 2509, 25 mai 1999, 10
[22] *Idem*, nr. 2588, 25 august 1999, 1-3

nedreptăţit în anii trecuţi”[23], iată că momentul afirmării lor sincere și deschise venise. Prezentările acelui moment s-au axat pe teme de filologie, istorie, pedagogie, geografie, economie și educație fizică.

O adevărată „consultare la nivel foarte înalt”[24] era propusă de rectorul Universității pentru anul 1993, fiind vorba despre constituirea, evaluarea și acreditarea instituțiilor de învățământ superior, cu invitați din 30 de țări, de la Consiliul Europei, Banca Mondială și UNESCO, scopul final al discuțiilor fiind găsirea unor formule unitare de organizare a acestui învățământ la nivel european.

Notăm că deschiderea, încă de la început, spre domeniile științifice analoage din alte state a fost un act gândit astfel încât înalții pedagogi orădeni să poată afla în omologii lor din afară modele de lucru și acțiune. În timp, aceste legături s-au înmulțit și consolidat. Alte exemple, urmașe celor prezentate mai sus, se referă la colaborarea cu Universitatea statului New York, pe programe manageriale și marketing[25], dar și cu mai multe centre din Ungaria pe obstetrică și ginecologie[26]. Un alt domeniu în care colaborarea cu străinătatea a însemnat șansa către dezvoltare locală a fost geotermalismul. Deși exploatat încă din anii socialismului, domeniul a beneficiat de o reală deschidere după 1990, când s-au stabilit relații bune, în special cu societăți islandeze din domeniu, iar apoi, din 1995, cu Universitatea din Islanda, cu sediul la Reykiavik. La Oradea funcționa, ca rod al colaborării, atunci, un Centru Național de Cercetări Geotermale[27]. Pe această temă, Universitatea din Oradea a fost gazda constantă a unor evenimente științifice, precum în 1996, cu ocazia Zilelor Geotermiei. Notăm că între instituția locală și cele din alte țări cu tradiție în domeniu se realizau schimburi de experiență, cu participarea atât a studenților, cât și a cadrelor didactice.

Un obicei înrădăcinat în timpuriul anilor ´90 era cel al organizării, anual, a seriei de manifestări sub genericul Săptămâna Științifică. De pildă în 1995, Săptămâna Științifică s-a suprapus ciclului de evenimente ale Toamnei Orădene, dedicate anivesării Zilei Oradiei. Activitățile țineau de domenii tehnice, precum și umaniste: Tehnologiile convenţionale, Calculatoare şi fiabilitate în energetică sau Antrenamentul mental prin sport şi recuperare[28]. Totodată, lect. univ. dr. Barbu Ștefănescu, de la Catedra de Istorie locală, își lansa teza de doctorat cu titlul „Tehnică

[23] *Idem,* an III, nr. 393, 11 iunie 1991, 2
[24] *Idem,* an V, nr. 876, 5 mai 1993, 1
[25] *Idem,* an VI, nr. 1093, 8 martie 1994, 2
[26] *Idem,* nr. 1157, 4 iunie 1994, 5
[27] *Idem,* an VII, nr. 1462, 5 august 1995, 7
[28] *Idem,* an VII, nr. 1512, 14 octombrie 1995, 4

agricolă şi ritm de muncă în gospodăria ţărănească din Crişana". O altă carte de istorie, ediţie omagială Dumitru Protase, fusese pregătită atunci: „Din istoria Europei romane"[29]. În timp, în cadrul Săptămânii Ştiinţifice erau organizate zeci de secţiuni, cu sute de lucrări pe toate domeniile acoperite de oferta de studii a Universităţii, şi la care rezultatele cercetărilor erau prezentate atât de dascălii locali, cât şi de invitaţii din străinătate. Cu o atare ocazie, în 1996, la Oradea era primit cunoscutul cercetător Jacques de Launay[30].

Mai multe momente din trecut erau evocate în acei ani de amintita Catedră de Istorie, cum ar fi împlinirea a 77 de ani de la Marea Unire (1995)[31], Ziua Independenţei României şi Ziua Europei, plus reorientarea ţării noastre în deceniul precedent (1998)[32], apoi 80 (cu lansarea volumului omagial al jubileului cu acelaşi număr al semnării Declaraţiei de la Oradea, volum semnat dr. Viorel Faur)[33] şi, respectiv, 82 de ani de la Unirea din 1918 (2000)[34] şi simpozioanele dedicate lui Dumitru Stăniloae (Facultatea de Teologie ortodoxă) şi Comportamentului militarilor sovietici în judeţele din vestul României (1944-1965) – volum scris de lect. univ. dr. Antonio Faur[35].

O manifestare care a devenit tradiţională, fiind organizată tot la doi ani, era şi este simpozionul internaţional *Muncă, bani, bănci, cultură şi politică*, cu invitaţi inclusiv de la Academia de Studii Economice din Chişinău[36].

Conferinţe interne sau naţionale, chiar dincolo de acest nivel erau organizate şi de alte specializări. Una era ţinută de Departamentul de Informatică, împreună cu Societatea Română de Matematică Aplicată şi Industrială, în 1996, cu dezbateri pe probleme de metodele numerice, sisteme dinamice şi metode de analiză funcţională neliniară, algebră, logică şi topologie[37]. Inginerii, la rândul lor, aduceau la Oradea cercetători din Europa şi SUA în cadrul unei conferinţe de inginerie a sistemelor electrice moderne, în 1997[38], pentru ca în anul următor aceleaşi cadre ale Facultăţii de Electrotehnică şi Informatică să organizeze cea de-a doua

---

[29] Vezi *idem*, nr. 1513, 17 octombrie 1995, 1 şi *idem*, nr. 1518, 24 octombrie 1995, 4
[30] *Idem*, nr. 1673, 30 mai 1996, 2
[31] *Idem*, nr. 1546, 1 decembrie 1995, 1
[32] *Idem*, nr. 2191, 12 mai 1998, 3
[33] *Jurnal bihorean*, an VI, nr. 1462, 14 octombrie 1998, 7
[34] *Crişana*, nr. 2978, 30 noiembrie 2000, 3
[35] *Idem*, nr. 2992, 18 decembrie 2000, 3
[36] *Jurnal bihorean*, an III, nr. 427, 29-30 aprilie 1995, 1
[37] *Crişana*, an III, nr. 1729, 16 august 1996, 3
[38] *Idem*, nr. 1928, 29 mai 1997, 1

Conferinţă Internaţională Resurse regenerabile şi electro-tehnologii ambientale, unde s-au căutat soluții pentru realizarea de tehnologii informatice prietenoase cu mediul[39].

Săptămâna Ştiinţifică a anului 1998 stătuse sub semnul jubileului celor 35 de ani de organizare continuă a manifestării, ocazie cu care participanții, unii din străinătate (Academia din Moscova, Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova) au avut șansa reafirmării pozițiilor lor științifice nu doar în legătură cu realitățile lor locale sau naționale, ci și a celor de importanță internațională. În același an 1998, Universitatea orădeană era onorată să aibă în rândurile personalităților cu recunoaștere mondială doi dascăli: prof. univ. dr. Sever Dumitrașcu fusese nominalizat de către International Biographical Centre of Cambridge omul anului 1997-1998[40], iar prof. univ. dr. Teodor Maghiar era propus de către Institutul American Biografic din SUA omul anului 1997[41]. Era, de altfel, și anul în care Alma Mater orădeană marca 35 de ani de învățământ academic continuu în orașul de pe Crișul Repede, dar și 210 ani de la înființarea prestigioasei Academii de Drept.

În 1999, pe fondul participării, la Oradea, a oaspeților Universității din Debrețin și a filialei din același oraș a Academiei maghiare, erau trasate unele direcții privind responsabilitățile cercetătorului în fața provocărilor lumii contemporane: progresul tehnic, informatizarea, adâncirea discrepanței dintre bogați și săraci, necesitatea expresă fiind aflarea unei „noi metode de gândire”.

În același an era găzduit și un simpozion internațional pe tema „relaţiilor interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent”, cu participarea unor reprezentanți ai mediului academic din cele trei țări aferente, aceasta într-o perioadă în care Consiliul Europei lansa un proiect al său pe această problemă – *Europa-un patrioniu comun*[42].

În domeniul medicinei mai amintim organizarea celui de-al IV-lea Congres Naţional de Anatomie şi primul al Uniunii Medicale balcanice şi a ţărilor din zona Mării Negre, Departamentul de Anatomie. Cele două evenimente au adus la Oradea reprezentanți din țară și din alte 19 state, cu comunicări pe anatomie, biologie moleculară, interdisciplinaritate în cercetare în cele două teme, subiecte „vor îmbogăţi cu adevărat

[39] *Idem*, nr. 2204, 27 mai 1998, 3
[40] *Idem*, an IX, nr. 2134, 2 martie 1998, 3
[41] *Idem*, nr. 2279, 22 august 1998, 1
[42] *Idem*, nr. 2608, 17 septembrie 1999, 1-12

patrimoniul ştiinţific al societăţilor de anatomie – naţionale şi internaţionale – cu noi percepte”[43].

În urma înființării sale, Universitatea din Oradea se înscria în rândul entităților care nu doar promovează știința, dar o și premiază. Astfel, considerăm importante și decernările titlurilor de Doctor Honoris Causa unor personalități sau prieteni ai centrului universitar orădean: cadre didactice, cercetători, oameni politici, persoane cu care universitatea are la un moment dat o colaborare strânsă.

Între primele astfel de titluri, amintim cel decernat Prea Fericitului Patriarh Teoctist, cu ocazia Adunării Naționale Bisericești din 1995 și a marcării a 80 de ani de viață a acestuia[44], dar și în cadrul unor mai largi ceremonii ce au cuprins sfințirea monumentului Brâncovenii din campus și a capelei cu același nume din incinta noii clădiri unde Facultatea de Teologie își muta sediul.

Dar majoritatea momentelor de acest fel erau și sunt ținute mai cu seamă cu prilejul deschiderii anului universitar sau al manifestărilor științifice. În timpul Săptămânii Științifice din 1996 erau *premiate* trei importante personalități: istoricul Jacques de Launay, autor al unor lucrări importante privind cel de-al doilea război mondial, prof. dr. docent N. N. Constantinescu, respectiv scriitorul Mihai Diaconescu[45]. În anul următor, titlul îi era decernat acad. Gabriel Țepelea, atât pentru rezultatele obținute în filologie, cât și pentru „corectitudinea morală de care a dat dovadă în anii dictaturii comuniste”[46]. În acea perioadă, înalta distincție îi era înmânată și prof. univ. dr. doc. ing. Ulrich L. Rohde, specialist în microunde și software[47], iar apoi prof. dr. doc. Ion Zamfirescu, pentru studiile sale de filozofie, psihologie, istorie, filologie, etică și estetică[48].

În 1998, cu ocazia ediției jubiliare, de 35 de ani, a Săptămânii Științifice, erau decernate titlurile de Doctor Honoris Causa președintelui Academiei de Științe de la Moscova, acad. Cernov Vadim-Vasilievici și președintelui Academiei de Științe a Republicii Moldova, acad. Dumitru Ghețu[49]. Pentru cercetările din domeniul gastroenterologiei era premiat

---

[43] *Idem*, nr. 2824, 3 iulie 2000, 3
[44] *Idem*, an VII, nr. 1334, 8 februarie 1995, 3
[45] *Idem*, an III, nr. 1673, 30 mai 1996, 1
[46] *Jurnal bihorean*, an V, nr. 1126, 8 septembrie 1997, 3
[47] *Crişana*, an VIII, nr. 2018, 2 octombrie 1997, 2
[48] *Jurnal bihorean*, an V, nr. 1170, 29 octombrie 1997, 3
[49] *Crişana*, an IX, nr. 2206, 29 mai 1998, 3

George Triadafilopoulos de la Universitatea Stanford-California[50], iar pentru scrierile de istorie – Iosif C. Drăgan[51].

Pentru intervalul de ani pe care-l avem în vedere în prezenta lucrare, cei de final, respectiv 1999-2000, sunt înțesați de astfel de decernări. Cu ocazia ediției 1999 a sesiunii anuale de comunicări științfice a Universității, titlul îi era acordat prof. univ. dr. Albert Barker, electronist și cibernetician de la Institutul Revans Manchester[52]. Pe urmă, avem în vedere personalitatea rectorului Universității din Luxemburg, Norbert von Kunitzki, autor al unor lucrări privind construcția europeană și apropiat colaborator al Facultății de Științe Juridice orădene[53], respectiv omului politic român Ion Rațiu[54].

Tot un om politic, de astă dată ambasadorul Braziliei la București, în același timp ambasador al statului său la UNESCO, Excelența sa Geronimo Moscardo, primea înalta distincție din partea Universității orădene ca urmare a rolului său în întărirea relațiilor științifice și culturale dintre Brazilia și România[55]. Mai punctăm acordarea titlului de către Facultatea de Medicină cercetătoarei franceze de origine română Rita Barot[56], acad. prof. Pietro M. Motta, președintele din acea vreme a Federației internaționale a Asociațiilor Anatomiștilor, cercetător al morfologiei organelor și țesuturilor[57], iar mai apoi rectorului universităților din Kinshasha și Lubumbashi (Congo), M. K. Kalanga, cadru asociat al amintei facultăți locale[58]. Către finalul anului universitar 1999-2000 era recompensat și urologul german Alfons Georg Hofstetter, cunoscut pentru cercetările din domeniul tehnologiei laser aplicate în medicină, terapiei antibacteriene etc.[59]

În fine, mai punctăm, pentru Săptămâna Științifică universitară din 2000, acordarea prestigiosului titlu hidroenergiticianului Nicolae Constantin Izbășoiu, care a contribuit inclusiv la proiectul de amenajare hidroenergetică a văii Crișului Repede, iar apoi președintelui Comisiei Europene pentru Standardizare de pe lângă UE, Eugen Brandt[60].

---

[50] *Idem*, nr. 2287, 1 septembrie 1998, 1/14
[51] *Jurnal bihorean*, an VI, nr. 1519, 19 decembrie 1998, 3
[52] *Crișana*, an X, nr. 2512, 28 mai 1999, 12
[53] *Idem*, nr. 2523, 10 iunie 1999, 1
[54] *Idem*, nr. 2524, 11 iunie 1999, 7
[55] *Jurnal bihorean*, an VII, nr. 1687, 10 iulie 1999, 5
[56] *Crișana*, an X, nr. 2565, 29 iulie 1999, 1/3
[57] *Idem*, nr. 2661, 18 noiembrie 1999, 1/3
[58] *Jurnal bihorean*, an VIII, nr. 1848, 19 ianuarie 2000, 3
[59] *Crișana*, an X, nr. 2802, 9 mai 2000, 1
[60] *Idem*, nr. 2817, 26 mai 2000, 3

De o la fel de mare importanță precum activitatea administrativă ori cea științifică este și cea a studenților. Practic, viața și activitatea studenților o găsim fundamentală pentru orice Universitate, ei fiind baza, temelia de existență a unei astfel de instituții. Deși în paragrafele de mai sus au fost deja punctate unele cifre ale evoluției numărului total de studenți a Universității de la începutul anilor 1990 și până în 2000, activitatea lor o vom detalia abia în cele ce urmează. Avem în vedere, obligatoriu, două aspecte: una a activității lor profesionale, concretizată în dezvoltarea asociațiilor studențești, iar cealaltă, a vieții obișnuite de student în cadrul campusului orădean.

Deja în 1990 studenții orădeni începeau să se organizeze, creând o Ligă a Studenților, a cărei funcționare a fost, însă, de scurtă durată[61]. În acel timp își făcea apariția și Asociația Studenților Orădeni (ASO), organizație centrată pe apărarea drepturilor studenților[62]. Deși aceasta din urmă avea planuri serioase la început, cum ar fi înființarea unei stații radio studențești sau crearea unei întreprinderi de prestări servicii în incinta campusului, plus o potențială afiliere la Confederația Națională a Ligii Studenților, proiectele vremii se loveau de neclaritățile cu care, de altfel, toate instituțiile românești se confruntau atunci. Dificultățile organizatorice au făcut ca ambele organizații să nu se poată închega în timp util, astfel încât să facă într-adevăr diferența în Universitate[63].

Prima organizație studențească specializată pe un anume domeniu se înființa în 1994: Asociația „Gheorghe Șincai" a studenților în Istorie. Reprezentative pentru aceasta sunt activitățile științifice, cum ar fi marcarea a 77 de ani de la Marea Unire în 1995[64], ținerea conferinței „Școala Analelor franceze" (1998)[65] și organizarea, anual, a sesiunii naționale de comunicări științifice „Știință, Cultură, Civilizație", începând cu 1997, având la bază ideea foarte clară cum că „În istorie e ca și în medicină: nu ai voie să minți, altfel omori omul, iar culoarea adevărului trebuie să fie una – cea a zilei – albă"[66]. În cadrul acestor sesiuni științifice erau prezentate lucrări ale studenților orădeni și din toată țara, uneori completați de participanți din afară. În ultimii ani ai acelui deceniu, simpozionul era organizat în colaborare cu Asociația Studenților Geografi

[61] *Gazeta de vest*, an I, nr. 57, decembrie 1990, 2
[62] *Crișana*, an III, nr. 356, 18 aprilie 1991, 8
[63] *Noua Gazetă de vest*, an I, nr. 9, 13-19 martie 1992, 1-2
[64] *Crișana*, an VII, nr. 1546, 1 decembrie 1995, 4
[65] *Jurnalul de dimineață*, an III, nr. 1092, 15 decembrie 1998, 4
[66] *Crișana*, an VIII, nr. 1870, 8 martie 1997, 7

„Simion Mehedinți”, ca exemple stând cele din 1999, dedicat aniversării a cinci ani de activitate a Asociației istoricilor[67], respectiv din 2000[68].

În cadrul National training seminar, desfășurat în 1995 la Brașov, se puneau bazele AIESEC Oradea, organizație a studenților economiști. Direcțiile în care asociația urma să-și desfășoare activitatea în acei ani țineau de consultarea permanentă a pieței forței de muncă, implicarea companiilor în pregătirea profesională a studenților[69] (cursuri de instruire în redactarea unui CV sau susținerii unui interviu de angajare), recrutarea lor și organizarea unor târguri ale locurilor de muncă pentru absolvenți, cu ocazia „Zilelor carierei”[70].

Studenții Facultății de Teologie se organizau în filiala locală a Asociației Studenților Creștin-Ortodocși din România (ASCOR). Între activitățile acestora din anii ´90 amintim organizarea unor excursii la mănăstiri, acțiuni caritabile la casa de bătrâni din Ciutelec, respectiv conferința dedicată părintelui Dumitru Stăniloae[71].

În anul 1997 își începea activitatea și filiala orădeană a European Law Students Association (ELSA). Studenții în Drept membri ai asociației își propuneau activități de responsabilizare socială și de formare a tinerilor juriști[72], unele de regăsit în programul PostUniversitaria, cu stagii de practică la instituțiile publice din oraș, cum ar fi Primăria, Parchetul, Direcția Generală a Finanțelor Publice și birouri avocaționale[73]. Rezultatele cercetărilor studenților erau de regăsit, în anii de pe urmă, în revista *Recurs*. Paginile sale cuprindeau prezentări făcute cu ocazia unor conferințe sau sesiuni de dezbateri ținute sub egida asociației. Campaniile de promovare în licee și concursurile de procese simulate[74] completau seria de activități a ELSA Oradea în perioada 1997-2000.

În fine, în aceiași ani se remarca activitatea Asociației Studenților Europeni din Oradea (AEGEE), care, în toamna anului 1997, organiza Săptămâna Studențească, un șir de dezbateri privind munca studenților din asociații și a sistemului de notare, competiții sportive, expoziții ale studenților Facultății de Arte ș.a.[75] O publicație studențească fusese creată

---

[67] *Vest*, an II, nr. 216, 15 martie 1999, 11
[68] *Crișana*, an X, nr. 2784, 14 aprilie 2000, 3
[69] *Idem*, an VII, nr. 1539, 23 noiembrie 1995, 2
[70] *Jurnal bihorean*, an V, nr. 1165, 23 octombrie 1997, p. 3. Idem, an VI, nr. 1297, 2 aprilie 1998, 2
[71] *Idem*, an V, nr. 1164, 22 octombrie 1997, 3
[72] *Crișana*, an VIII, nr. 2065, 6 decembrie 1997, 3
[73] *Idem*, an X, nr. 2456, 22 martie 1999, 3
[74] *Jurnal bihorean*, an VIII, nr. 2088, 28 octombrie 2000, 3
[75] *Idem*, an V, nr. 1163, 21 octombrie 1997, 3

și la inițiativa acestei asociații, revista *Contratimp* adresându-se tuturor studenților orădeni, cu subiecte de primă necesitate și de fapt divers[76].

Viața studențească a Universității orădene, chiar dacă nu se ridica la nivelul celei din marile centre universitare, era marcată de toate lucrurile bune făcute în campus, dar și de inevitabilele probleme materiale și de management de la începutul deceniului. În cadrul conceptului global de *viață studențească* avem în vedere toate activitățile ce țin de curriculă, examene, cursuri, vacanțe, viața de căminist, activitățile recreative, festivaluri studențești etc.

La debutul primului an de învățământ la Universitatea Tehnică, în 1990, presa vorbea despre entuziasmul și nerăbdarea cu care bobocii din anul I de studiu așteptau începerea activității: „abia așteptând să înceapă cursurile" își doreau ca „acest început de drum să fie o împlinire a noastră și a Patriei noastre de azi și de mâine"[77]. Pentru studenții veniți din alte localități începerea cursurilor însemna startul unei noi vieți: cea de căminist. Neajunsurile celor două cămine din incinta campusului erau generate nu doar de vechimea loc, ci și de lispa investițiilor în modernizare, astfel că studenții reclamau, prin 1990-1991, lispa sticlei în unele ferestre, curentul de pe hol, probleme ale acoperișului, prin care ploua, sau a sistemului de încălzire. Timpul liber petrecut alături de colegii de cămin sau în locurile publice din oraș sau mâncarea „bună și suficientă" de la cantină nu puteau compensa însă problemele ivite[78].

Prima sesiune de examene s-a desfășurat și ea cu bune și cu rele. Erau testate atât cunoștințele, cât și „noul mod de a învăța", astfel că rezultatele erau diverse. Volumul de studiu era mare, astfel că o notă de 5 era considerată bună. Dintre toți studenții, seraliștii obțineau, de obicei, cele mai ridicate note. În general, succesul în sesiune putea fi obținut pe următoarea *rețetă*: „Totul este să fii atent la cursuri şi după aceea să citeşti, să parcurgi bibliografia"[79]. Contabilizarea rezultatelor examenelor putea aduce, atunci ca și acum, răsplata sub forma unei burse de studiu. În acei ani, cuantumul burselor varia de la aproximativ 7000 de lei, până la circa 9500 de lei[80]. Din punct de vedere financiar, în 1992 era modificat sistemul de împărțire a locurilor în facultăți, asfel că toți aceia care ocupau locuri peste numărul alocat achitau o taxă de școlarizare[81].

---

[76] *Crişana*, an XII, nr. 2715, 25 ianuarie 2000, 6
[77] *Idem*, an II, nr. 217, 2 octombrie 1990, 2
[78] *Idem*, nr. 269, 13 decembrie 1990, 8
[79] *Idem*, nr. 301, 31 ianuarie 1991, 5
[80] *Idem*, an IV, nr. 736, 9 octombrie 1992, 5
[81] *Idem*, nr. 710, 3 septembrie 1992, 5

În 1996, cotidianul local *Jurnal bihorean* aplica studenților Universității din Oradea un chestionar referitor la viața studențească. În general, conform răspunsurilor, aceasta nu oferea întotdeanua satifacțiile așteptate, deși, comparativ cu alte centre universitare mai mari, activitățile de aici se închegau mai bine. De actualiate rămăsese problema căminelor, mai ales a celor de pe Splaiul Crișanei, unde încălzirea mergea greu, iar saltelele erau într-o stare proastă[82]. Taxa de cămin era și ea mare, ajungând, în anul 1999, la 100.000 de lei anual. În total, în acel an Universitatea dispunea de 925 de locuri de cazare a studenților, care satisfăceau abia jumătate din cereri[83].

În viața studențească orădeană din anii 1990-2000 își regăsise locul, după o îndelungată pauză, și activitatea artistică. Impulsionată de înființarea Facultății de Muzică și Artă, aceasta își revenea atât din necesitatea asigurării unor reale talente în instituțiile de profil din județ, dar și din nevoia de afirmare în fața publicului a acestor talente. În 1996, la Universitate se înființa o trupă de teatru – *Steaua fără nume*. Dintre piesele susținute imediat după fondare sunt de regăsit concentrări de lirică Stănesciană, *Steaua fără nume* a lui Mihail Sebastian ș.a. La fel, studenții facultății de Muzică susțineau concerte de operă în sălile de spectacol din oraș[84].

Concluziile, după părerea noastră, sunt cât se poate de clare: între punctul de plecare a învățământului superior orădean de stat imediat după căderea socialismului și nivelul la care acesta se afla la pragul noului mileniu diferența este evidentă. Amenințată chiar cu dispariția în anii 1980, școala superioară locală beneficiază, datorită concursului prompt și gândit al autorităților și oamenilor de cultură locali, de o renaștere cum era, de atlfel, necesară în noile condiții din țară. Ritmul de dezvoltare al Universității din Oradea în anii 1990-2000 a fost răsplata unor eforturi uriașe, tinerii din vestul României având acum o alternativă la universitățile mari din Cluj sau Timișoara. Sigur, urcușul nu a fost constant, existând inclusiv perioade mai puțin faste, însă per ansamblu marele plus al acestei vaste întreprinderi educaționale ne apare azi mai mult decât evident. În decursul celor zece ani avuți în vedere, aici și-au început și desfășurat cariera didactică și științifică sute de dascăli, au fost înființate zeci de specializări necesare pieței forței de muncă și au fost

---

[82] *Jurnal bihorean*, an IV, nr. 705, 27-28 aprilie 1996, 5. Vezi și: *Idem*, nr. 617, 13-14 ianuarie 1996, 5

[83] *Idem*, an VII, nr. 1756, 29 septembrie 1999, 3

[84] *Jurnal bihorean*, an IV, nr. 705, 27-28 aprilie 1996, 5. Vezi și: *Idem*, an VII, nr. 1623, 27 aprilie 1999, 2

școliți mii de tineri. Ciclul acesta de dezvoltare a reprezentat baza consolidării ulterioare, ritmul de creștere scăzând după 2000. Universitatea din Oradea rămâne o punte de afirmare a științei și educației pentru întreaga România.

Bibliografie

Lucrări generale și speciale

Drecin, Mihai; Măhăra, Gheorghe. *40 de ani de la înfiinţarea Facultăţii de Istorie-Geografie 1964-2004*. Oradea: Editura Universităţii din Oradea, 2004.

Hanțiu, Iacob, Lucaciu, Gheorghe, Marinău, Marius, Ştef, Mirela, *Facultatea de educaţie fizică şi sport din Oradea – 45 de ani*. Oradea: Editura Universităţii din Oradea, 2009.

Presă

Crișana (cotidian), 1990-2000.
Gazeta de vest (cotidian), 1990.
Jurnal bihorean (cotidian), 1995-2000.
Jurnalul de dimineață (cotidian), 1998.
Noua Gazeta de vest (cotidian), 1992.
Vest (cotidian), 1999.

POST-CONFLICT GENDER POLITICS IN THE WESTERN BALKANS – BETWEEN THE SAME CIRCLE OF PALMS WITH HUMAN SECURITY AND A SMALL STREAM OUTSIDE THE BOX

Ioana-Bianca Berna*

POLITICI DE GEN POST-CONFLICT ÎN BALCANII DE VEST – ÎNTRE ANALOGIILE CIRCULARE CU SECURITATEA UMANĂ ȘI TENDINȚE FIRAVE DE DETAȘARE

Abstract. *Can the issue of gender politics trust to time and opportunity for better be discussed when it does not actually feel like that enough has been said, especially in the case of the Western Balkans?*

The effective experience of pre-definition or of a case closed applies when one attempts to tackle the issue of gender politics, its hitching with human security and its call of revelation in the Western Balkans.

The display of performing acts of the women`s role in the post-conflict region of the Western Balkans has been multiply appreciated in analyses.

Throughout this article, we will be housing a linking overture that this aspect entertains with human security and, above all, we will be reckoning a manner of adjudication to the foreordained elements that still have an important impact core upon the issue of gender politics in the Western Balkans.

Keywords: *Human Security, Post-Conflict Environments, Gender politics, Gender Reconstruction, Western Balkans*.

Rezumat. *Pot oare dezbaterile legate de politicile de gen să își găsească momentul și oportunitatea pentru a fi discutate, chiar și atunci când se resimte situația că nu au fost făcute suficiente analize, în special în cazul Balcanilor de Vest?*

* Lecturer, PhD., University of South-East Europe, Lumina, bianca.berna@yahoo.it

Experiența efectivă a pre-definirii unui caz închis trenează în special când se încearcă abordarea problematicii politicilor de gen, a relevanței corelației cu securitatea umană și cu intromisiunile acesteia în aria Balcanilor de Vest.

Rolul femeilor în problematicile de reconstrucție post-conflict în Balcanii de Vest a fost apreciat și considerat apreciabil în multe analize. Pe parcursul acestui articol, vom încerca să întreținem legături analitice ale acestei problematici cu securitatea umană și, mai presus de toate, cu modalitatea în care elemente pre-stabilite sunt adjudecate pentru consolidarea unui impact al politicilor de gen în Balcanii de Vest.

Cuvinte-cheie: *Securitate Umană, Mediu Post-Conflict, Politici de Gen, Reconstrucție de Gen, Balcanii de Vest*.

1.From Military to Human – A Circle of Palms in Post-Conflict Environments. Which Role for Gender Politics?

Human security is the most important issue area in post-conflict environments. Beyond any shadow of a doubt, this assertion has the impetus and the driving force of a truism!

Nevertheless, it is worth being acknowledged as a one of the main aspects that correlates the contents of *human* and *military security*. *Human security* is a word of important transfer – one of the most impending and gradually transforming and transformative paradigm shifts that have occured in the post-Cold War era and that are still fostering larger and larger outlines for the current structural conditions of global and of the regional security environments, at the same time.

As Caroline Thomas and Peter Wilkin stress in their study, there is no grand detective style that needs to be undertaken, when arranging the subtler and more and more pervasive conceptual incomes of *human security*: „*The human security* endeavor represents a conscious attempt to relocate the security discourse, to move it from the terrain of an international system composed of discrete territorial units called sovereign states and to embed it in a global social structure composed of humanity in a capitalist world economy that has been developing since the sixteenth century. The emphasis shifts from the pursuit of the national interest to the fulfillment of *human security*”[1].

[1] Thomas, 1998, 3.

Human security has a disturbing significance for other realms and for the components of the wide array of security – in the sense that it has plenty of discovering notes for all them and it is a prerequisite, that needs to be built up and not being ascribed demission.

Security needs to work as a panacea for the implementation of all the needful conditions of *human dignity*. Within the same study, J. Ann Tickner interlinks the fact that smaller pictures are beginning to matter more and more and that there is some form of escapism, that blocks the passage of the traditional approaches utilized so far to grasp the fullest meaning of the events underwent: „Feminist scholars tend to be skeptical of celebrations of beginnings and endings and historical turning points because there is evidence to suggest that times of "progress" are often regressive for women.

For example, the "triumph" of capitalism in the former Eastern bloc has been accompanied by a sharp decline in both the economic status and the level of political participation of women.

Given the increase in global inequality, the feminization of poverty, and the discriminations that women often face when they attempt to participate in the global market, feminist scholarship is questioning the triumphalist story of a borderless world that is being told by supporters of economic globalization.

Feminists also reject theoretical projects that offer universal, essentialist, or reductionist explanations of multifaceted and complex social relations".

Likewise, *gender politics* come across as an associated form of explanation of conspicous events, that have raising a series of questions and of inter-conditional relations with each other. *Gender politics* is far more than a general assumption or a general interpositions of opinion-making!

It draws its sap from the local interpretations and representations, sometimes disregarded, especially in post-conflict environments where this kind of attestations are encumbering the progress of outer projects.

Are there, in *gender politics*, also relative degrees? Do we need them? As Fionnuala Ní Aoláin, Dina Francesca Haynes, Naomi Cahn harvest a more sensitive approach, „images of men in conflict center on the male as armed combatant, emphasizing *the masculinization of the military* and of war itself. Equally, images of women in situations of conflict abound. Such imagery is epitomized by the female refugee, the woman as mother, the woman as widow or experiencing loss, the aberrational woman as perpetrator, the woman as victim of sexual violence, and even occasionally, the woman as warrior.

The variance of images affirms the multitude of roles presented to or foisted upon women by the emergence of collective violence”[2].

Is *gender politics* a compensatory representation of the less-advantaged? Or, to better instill the semiotic nuance: is it a compensatory frame and perspective?

Gender politics has been recognized items of international accountability, as it seeks a reconciliation between different cultures of factors, especially in post-conflict emvironments. With an usual proeminence, women are being synthetised as strategic targets of vulnerability.

In war-torn environments, women gather plenty of resonance for being multi-dimensional actors with much exposure to vulnerableness. However, women are/can be *active reconstructive agents* of the dust and ashes of a broken state of affairs: „Conflict and *gender* analyses must not only pay attention to the so-called *gender* characteristics of women and men respectively, but should also take into account the diversity among women and their different roles and positions in armed conflict.

Women are a heterogeneous group of social actors, who on the one hand are determined to take on certain positions and roles in conflicts, but on the other hand deliberately choose to fulfil certain roles based on their strategies and goals.

Women must, thus, not only be seen as passive victims of armed conflict, but as capable actors, as well. They have even benefited from the windows of opportunity that conflict situations offer them. Although women do suffer in conflict, there are examples of women whose positions have improved during conflict, for instance through the expansion of women’s economic and political responsibilities”[3].

When *human security* digresses, remediation is usually beyond reach, even if ulterior evidence, that emanates from alternative indicators, shows progress and positive dissemination.

Especially, in post-conflict environements, *human security* is one potent indicator of the *reconstruction* process of a society and of the re-engaging of vulnerable groups. One major target of the resource allocation programs are women and the enterprises they nurture for *post-conflict reconstruction*.

This is why, as related to *human security*, the *gender dimension* is very important in assessing some sort of a caretaker dimension. It is not solely oriented on women, on their accomodation and their role in post-

[2] Tickner, 1998, 46-47.
[3] Ní Aoláin; Haynes; Cahn, 2011, 40.

conflict environment and to the manner in which they contribute to the *reconstruction* of a society from its foundation.

One of the most important degrees of expectation and of pertinence regards the associative component of *inter-gender relating* in the post-conflict environment and how the apportioning of issues and transition processes is stimulated by *inter-gender interaction*.

The *gender factor*, the *gender dimension*, or, simply, the *gender politics* in post-conflict dimensions is not introduced for exemplifying purposes, in order to showcase the manner in which *human security* prevails in the fixing obligations, that nurture its existence. It has a convoluted nature, demonstrating how a society`s re-invetion can flare to new heights or not, in the process of complexly resolving security issues. Kfir Isaac collates this point by summarizing the purposeful address of Kofi Annan regarding women`s prerogative of involvement in post-conflict decision making: „[W]omen are every bit as affected as any man by the challenges facing humanity in the twenty-first century - in economic and social development, as well as in peace and security. Often, they are more affected.

It is, therefore, right and indeed necessary that women should be engaged in decision-making in every area, with equal strength and in equal numbers... there is no policy for progress more effective than the empowerment of women and girls. Study after study has taught us that no other policy is as likely to raise economic productivity, or to reduce infant and maternal mortality. No other policy is as sure to improve nutrition and promote health - including the prevention of HIV/AIDS.

No other policy is as powerful in increasing the chances of education for the next generation. And I would also venture that no policy is more important in preventing conflict, or in achieving reconciliation after a conflict has ended”[4].

Kfir Isaac continues its exposé by venting into presenting the most insightful theoretical aim of post-conflict studies: „*Post-conflict reconstruction* literature grapples with epistemological questions of whether *post-conflict reconstruction* is about the physical rebuilding of the society, the attainment of justice for victims, or the transformation of the society, including changing social and cultural norms and how they are viewed and defined”[5].

---

[4] Summary – Women`s Role in Conflict Prevention, Conflict Resolution, Clingaendael Institute, 2011.

[5] Isaac, 2012, 4.

We would have to add to the distinctions made by Kfir Isaac the fact that one of the most important focus of post-conflict studies regards also the way in which the dynamics of change is pursued or unpursued by the *gender dimension* and how some societal forces take prevalenve over others, when tackling the subject of achieving reconciliation after a conflict.

Stability is, thus, furthered, by the attainment of a *balanced gender involvement* or by the harmonisation of *gender involvemen*t in the reconstructive revisions, that the aftermath of a conflict brings forth. In some societies, *gender divisions* work against the stabilisation endeavors.

In others, the aim of introducing *post-conflict reconstruction* to a very diverse array of factors and forces has brought along plenty of advanatages. The inclusive, omni-directional view, that *post-conflict reconstruction* has to encompass, folds actors pertaining to all *genders*, so that the new institutional setting will meet all the essential conditions, beyond the instictive knowledge of rebuilding a society.

Apart from the development paradigm utilized in post-conflict studies, the specificities of every post-conflict society need to be properly addressed. A universal shape and form for reconstructive, sustained phenomena is usually too far-fetched for immediate and for long-term realities.

In the next section of this article, we will rivet upon the *gender dimension* in the *post-conflict reconstruction* of the Western Balkans. We will be considering especially how the involvement of women in the reconstructive tasks was received with the possibility of entertaining and what degree of salutation was given to the *gender politics approach* in the Western Balkans.

All too often, the Western Balkans were considered azimuths of perpetual instability, as Miron Rezun lays stress in connection to the Yugoslav Wars: „In this process of conflict resolution, it would be to no one's advantage to isolate any of the parties in a punitive manner or through expulsion from international bodies.

We cannot expect to find solutions, in other words, if the international media continue in their insensitivities to cultural identities and needs. Labeling and negative imaging regrettably do shape world public opinion, creating obstacles to the process of healing and reconciliation. Peacekeeping operations can only function in a climate where there is at least a modicum of sensitivity to all the issues.

It will take two generations, perhaps more, for any reconciliation culture to take effect. That means that UN peacekeeping will likely have to be committed to the area for as long as it takes, for we are dealing here

with what is essentially a hate culture, and it will remain a hate culture for a very long time[...]

Let us hope that what the Croats, Bosnian Muslims, and Serbs of the former Yugoslavia have had to endure will not be repeated in other parts of Eastern Europe. Let us hope that the southern Slavs will forge a new identity for themselves, where there is no war, no murder, no suffering, no degradation"[6].

Consequently, the subject of *gender politics* cannot be, at first glance, received with plenty of kind and honest greeting. In the final appraisement, we will estimate how the duties of implementing a *gender politics* gist have extended duties upon the process of democratization.

The resumé of instances will be virtually aleatory: we will be scrutinizing a general discernement of the instrumentalities used, on the one hand and, on the other hand, we will be using matter-of-fact examples, in order to underscore the emphasizing structure of detail.

2. Gender Politics During War-Time And in the Post-Conflict Reconstruction of the Western Balkans – A Small Stream Outside the Box

We said, in the above-mentioned references, that the Western Balkans` relation with stability and with the stabilization structural efforts was a rather uneasy. This is not a simple suggestion of a biased argumentation.

In fact, the obstacles towards stabilization, that the Western Balkan countries have encountered, have not been brief, nor intemperate. *For the Euro-Atlantic structures, the Western Balkans have been othered and externalized*.

They were seen as a rapidly disintegrating world, nearby Europe, that would risk intoxicate the steadiness and constancy of the European integration with the fickle nature of the structural functionality and with the fluid variations *of the post-conflict reconstruction process*.

In the realm of providing the required facilities for improvement and for reform-undertaking, the Western Balkans have not been at all praiseworthy factors of relation. Nonetheless, EU has been trying to avoid the situation of not being overthrown from the Balkan situation.

The Yugoslav Wars (1991-2001) were being carried at the point of ideational confrontation between two parts of Europe: one enjoying the prerequisits of EU membership, on the one hand, and the other being

[6] Rezun, 1995, 191-196.

transposed into ulterior surroundings, where nationalist fever has accompanied the process of seccessation: „Once unleashed, nationalism in Yugoslavia set on a collision course the two largest nationalities, the Serbs and the Croats. With a quarter of Serbs living outside Serbia, a centralized Yugoslav state was a guarantor of Serb security. For Croats and their history of opposition to Hapsburg rule, a decentralized state and weak federation meant control of their own destinies, unencumbered by inefficient state agencies and enterprises staffed and controlled by Serbs. Nevertheless, nationality issues could have been sorted out with democratic institutions in a confederation, with collective rights for minorities, and with systems of political representation in elections and collective decision rules in assemblies that would protect minority voice and favour coalitions rather than majority domination. With these reforms, nationalist leaders would have found it difficult to rally the citizenry to their cause”[7].

A presence in the Yugoslav crisis could have been a vote of international confidence in EU`s tenure as an actor that could spill over intra-European norms and institutional targets of stability in its geographical adjancency.

In this sense, one interesting comment has been made by the Luxemborg Foreign Minister, Jacques Poos, regarding the intervention in Yugoslavia: „It was the hour of Europe, not the hour of the United States”[8].

EU begun to test its missions of intervention and to, later on, screen their peace-building effects. For the US, like always the situation and the uncertainties that gradually reduced the prospect of non-intervention were different than for the European Union!

US was, at the breakup of the Yugoslavian Wars, nearly commencing to escape the period of polarisation, which has been characteristic of the Cold War. US was not eager to boost an enhanced status in the Balkans, at first and adopted a reserved approach towards the Balkan crisis.

The launch of an accomplished diplomatic initiative was not exhibited at first. But, afterwards, the US began to issue an outright concern for the situation. When the conflict no longer fit the „Europeanized limits” set by the US, US began to adopt the perspective of an involved military presence of American troupes, after their trans-atlantic partners began, in their turn, to strive in hesitation.

---

[7] Oberschall, 2000, 982-1001.
[8] Juncos, 2005, 88-208.

As Ljubomir Čučić observes: „The US inaction in the Balkans from 1991 to 1993 reflects the absence of internal US foreign policy consensus. There was no common vision whether the United States should play an activist role in guaranteeing security in Europe's eastern areas"[9]. The situation in the Western Balkan follows a rather peculiar and traditional outlook regarding the suffering of women from war-inflicted violence. The paradigm strives in its simplicity: men are the ultimate inflicters of violence. This arises from the fact that men are the utmost shrivelling factors of power, of brute force and last, but not least of resources, that is: of raw material, needful in violent encounters.

In all sums of the effects considered, women are vulnerable targets – in societies that marginalize the image of women as emancipated societal agents and during wartime – when the access to resources is mainly ingrained in the masculinized settings, where the access of women is restrained.

Certainly, the drawing of a distributional condensed truth – according to which women are victims (meaning all women!) and men are utter repositories of violence (again: meaning all men!) is strained and all too obscure to be guaranteed with genuiness.

But, as plenty of factual indicators have shown, women are and have been easy targets of violence, especially in settings where their societal contribution has been depicted in very strict terms and not encouraged with further manumission: „War strengthens the already existing dominant marginalization of women. As a result, women tend to define themselves more often as the passive victims of war than as active strategists of survival in war and exile, although they are often more active than men in facing the new situation.

War increases their feeling of helplessness more than it increases their power; attacking their physical and mental health, war makes them dependent on others as it strengthens the social views which tend to maintain or intensify their submissive role. In war women generally feel helpless rather than empowered[...]

Public attention is mainly focused on rape, so much so that it is often considered a synonym for violence against women in general, especially in war. As we will see later, this attitude influences women's own definitions of violence.

[9] Ljubomir, 1998, 136-150.

This can be understood up to a point, because in rape, as El Bushra points out so well, sex, war and power are all concentrated in one, representing the domination of the strong over the weak"[10].

The triad: vulnerability-fear-powerlessness was manifesting at its best during the Yugoslav Wars in the Balkans. Even if all these terms seem to act as perfect synonyms, they are equals from a sematincs point of view. All of the three are states, but, *vulnerability is a state of affairs*, to whose embodiment several factors have paid their contribution.

Fear is also a state of affairs, that signalls the fact that a threat is at hand and resources needed for preparation against the threat cannot be used. And, on a last scale of selection, *powerlessness* means the practical lack of resources to counter the manifestation of any act of violence, violement enforcement of will, or of brutality.

In the Balkans, the circumstances for women - their status and the ammendment of the societal conditions, adjancent to their societal status suffered modification in the post-war period, when women`s involvement in politics within the framework of universal voting, access to education, access to wellfare outcomes of legislation and of state politics –were adhesive attributes of the period`s revelations.

In the Western Balkans, compared to other parts of the world, they were still undernourished, but they existed as bare necessities of a changing society. One major scarcity, that is striken by obviousness in the Western Balkans, is the the permissive nature of legislation, which accounts for the unlocking of most acts of discrimination against women: „While *gender* rights have generally been subsumed under recently enacted human rights legislation across the region, the reality is that *gender* equality has enjoyed a de jure rather than de facto presence.

As such, discrimination against women persists, is pervasive and is manifest in both the public and private spheres. Laws to shield Balkan women from acts of violence and discrimination are rarely enforced, and efforts to rectify *gender* inequalities in schools, at work, and at home are similarly not a governmental priority.

This lack of enforcement is rooted in legal and political systems that have not sufficiently defined acts of *gender* discrimination or built an effective legal framework to successfully prosecute offenders"[11].

The repressive sexual attacks upon women during the Balkan Wars were only later on described and recognized by the international

[10] Nikolić-Ristanović, 2000, 22.
[11] Strategy to Integrate Gender Equality In The Balkans Program, 2006.

legislation as war crimes, thorugh the adoption of *the United Nations Security Council Resolution No.1820 On Women, Peace and Security*.

One of the principal corrolaries of the post-Communist Western Balkans has been the rise of male-dominated societies. This has happened with a condensed essence, in order to give the disconcerted post-Communist societies a center of muscle predilection.

Ideas, principles, social norms needed to be recollected upon a content of powerful cognition that would prevent dissipation from happening. In the Western Balkans, the adevent of *reconstruction* did not happen in a smooth manner. Instead, it gave the rise to a patriarchal mentality in which the brawny elements were considered to have the utmost capacity to survive and deal with outer, heftier, countervailing forces.

During the Yugoslav Wars, women were bearers of the greatest responsibilities ever pointed to be granted completion – *they were carriers of the most profound effigy of nationalism: the perpetuation of a cultural and spiritual identity*.

Their familial status was not at all evasive, but rather, it was marked by exactitude: *they were the ones in charge with preserving an old-style family life: meaning the pre-war familiy life*. A nationalist revival and nationalism as a credo could not have been enforced without the alms of appropriation of the rightful carrying of a family life.

Here, the alms of women was extraordinary! The status of women was given the century-old disclosure and their reproductive qualities were accentuated the most. A woman who was uncapable of fulfilling these functions was seen as an unnecessary evil for the perpetuation of national and of statehood values. This kind of ostracization followed suit to the piecemeal development of events.

The idea of a woman to be emancipated was counter-animated and profoundly discouraged. There were very few values assigned to a woman`s status and a woman`s life needed to be carried strictly confined to the institutional and societal normative premises of this kind of life.

As war and war-time crises continued to spread, with the revival of a longforn psychology of ethnical purge, and with the declaring of independence of other states: Slovenia and Croatia, respectively in July and June 1991, in 1992 the Bosnian Crisis increased the knowledge, that a tedious continuance of the conflict would ascertain grave effects especially upon the non-combatant elements of war.

Women had to encounter various forms of violence. The immediate one was the impossibility of securing a living, with the loss of

their homes, and with the lack of financial support from their spouses, that were engaged in ethnic-cleansing militias.

Also, the fear of being rape victims was an everyday occurence: „Physical violence, most often in the form of the systematic rape of Muslim women in Bosnia by Serb forces, was central to the strategy of ethnic cleansing. Instances of women being specifically targeted in war zones is not new.

In the case of the new ethnically-based nation building in the former Yugoslavia, however, this practice has a specific meaning. It was part of a massive *gender* ed population transfer, if not outright genocide, that operated as a crucial symbolic and material element in the forging of new boundaries between ethnic collectives.

This massive forced transfer resulted in women and children being exposed to various forms of violence. The worst attacks on women happened in the areas of the bloodiest fighting – those regions of Bosnia-Herzegovina and Croatia where Serbs, Croats, and Muslims had lived in close proximity to one another before Yugoslavia's collapse.

The concept of women as symbols and reproducers or nurturers of the nation and its cultural identity made them important in the destruction of the opposing ethnic-national group. War reinforced the influence of religious traditionalism that demanded the withdrawal of women from policymaking positions where they might moderate the extreme nationalistic tendencies that surfaced in all of the camps.

Thus, Croatian nationalism gave the Catholic Church in Croatia greater influence, reinforcing its traditional view of the role of women. In Bosnia, Islamic extremists demanded that women receiving aid cover their heads, a step toward keeping them "in their place"[12].

Apart from having at their disposal enough resources to render some sort of management for the situation, the circumstances in which the women found themselves were spiralling in a threatening domino. After, men were on the battlegrounds, where they fought for preserving an exploitative life – in the draw lines of the familiy as they saw, specifically as they were taught to see and implement in everyday practices.

The humanitarian catastrophe of the Western Balkans had one knifelike *gender dimension*, emerging from an exploitatory notion of submissive status and from a submissive kind of protection.

[12] Yugoslavia, Women and the Wars That Accompanied the Disintegration of Yugoslavia, October 2013 (date of accession).

One of the depots of the Communist era in the Western Balkans was that women`s societal obligations were execedentary to the rights and to the possibilities awarded for their fulfillment.

Women were receptacles of a familial life. In the post-conflict recontruction process of the Western Balkans, women had *the overarching role of building and disseminating a new type of social and of political culture, if they wanted their voices to be heard*.

The reconfiguration of gender roles was one of the biggest challenges, that women had to face in the *reconstruction* period of the Western Balkans. Ensuring not one, but several and diverse roles for themselves, would prove out to be a Gargantuan task.

Political mobilization of women – that would have to amount to the period of maximal alteration in the Western Balkans, from all points of view – had to be legitimately encouraged and propelled. Women`s individual grievances had to stop from resulting only in individual inquetudes and concerns.

They had to be transformed into greater and more alert and dynamic social concerns to whose resolution the whole societal forces needed to take part in and perk up. Also, the reconfiguration of *gender* roles had to be taken up within the critical deficiency of the resources needed for such a monumental task.

In all sorts of analyses, the reason that women can also be profiteers from war-time situations, cannot work to find any due equivalent here. In some lines of thinking, women can also draw plenty of financial advantages from the unveilings of conflicts, by having to replace men in the workfield and by having to take on their responsibilities.

In the case of the Western Balkans, women lacked the training, the education and also the labor market where they could represent an asset. In the case of the Western Balkans, women were obligated to remain in their communities and endure the war atrocities and did not have the chance to exercise non-traditional roles.

Despite the divisive nature of the post-Yugoslav societies, the only remainant trait was that women were marginalized in the public sphere and given an ulterior status of limitation in the familial surroundings.

In the post-conflict environment, the specified emerging differences in human capital development, as far as the conditionalities of education, wage and the lack of a wage equalizer for the same workload and work specificity delivered, stopped women from becoming active members of *the post-conflict reconstruction process*.

Gender gaps in earning have been the main causation mechanism, that directed the estimates of *gender reconstruction* in a downward way.

An equal representation of women seems more like a chimera, in both the political and institutional settings, on the one hand and in the labor market, on the other hand.

This turbinates with other aspects of social life: child-care, labor market non-discrimination issues, labor market`s principle of equal opportunities. In the Western Balkans, women did not have the important genetrix to take on the *reconstruction* endeavors and to speak out for a deeply marginalized social group.

Firstof, the challenge was the striking unavailability of a legislation that would lay the grounds for *gender reconstruction*. Legislation regarding *gender discrimination* suffered from a great shortfall. Women did not have a legislative basis to access, whenever they felt that their social conditions necessitated institutional interference.

More than that, the training to access the legal instruments – as scarce as they were – was another missing piece from the whole puzzle. The hypothesis, that there are good sides of war-waging for the non-combatant elements, was not a successful explanation for the case of the Western Balkans. The pre-war conditions for women and for women`s social status did not prove to be reversible.

The Western Balkans were nearly envisaging newly-improved theathres of social and economic consolidation. Perhaps more than minorities, women had to prove that they deserve the status of being considered valued new entrants.

Women had a very fragile occupancy in the check-and-balances mechanism, that was triggered by *the process of democratization*. During wartime, a woman`s body was a haven of survival – not of personal survival, but of the surival of a nation and, most of all, of an ethnicity.

Nina Lončarević gives a running and up-to-the-minute description of the situation that women in the Balkans are now traversing: „Being a woman in the Balkans If we look at the constitutions of different Western Balkan countries, it appears they all follow the human rights legislation. Unfortunately, this is the case only on paper.

It is a fact that women are usually concentrated in clerical, sales and services jobs and are underrepresented in management. The positions women usually hold are in sectors traditionally ruled by women – child-care, care for the elderly and the disabled, education, health care, social care, etc.

According to data from 2009, women across Europe earned 17.4% less than men on average. *Gender* pay gap in the Western Balkan countries is estimated to be from 20% to 39%.

It is also a fact that very few women own enterprises; they are usually employees. As a result of differences in years of service, lower wages and lower education, women's pensions are lower than men's later on. Today's society finds it hard to imagine women accomplished both as mothers and as career women.

The underdeveloped child care system further undermines women's self-confidence because there is higher pressure on them to take care of children. The value of women's unpaid housework and community work is estimated at 10–35 % of the GDP worldwide, amounting to $11 trillion in 1993.

Even worse is the position of women in rural areas, whose economic development is, as a rule, not among the governmental priorities in developing economic policy"[13].

Furthermore, women are usually considered active reconstructive agents, appealling to the grassroots-type of organizations. Their societal involvement in post-war environments is usually seen as a trusted archive of minding for the interest and for welfare of several other groups, that have suffered from being ejected by the usual conndrums of the post-war decision-making.

Usually, seen as an agent with positive implications in the post-war environments, in the Western Balkans, usually the red flags, especially the ones regarding the process of European integration were given to the *gender -related public issues*, apart from the cases of the needy institutional-building efforts, that needed to be taken.

For the domestic institutional environs, women were factors of dragging on uncertainty for the future. Certainly, they were not major influential factors of *the process of democratization*. Where does *the process of democratization* in the case of the Western Balkans stand?

The better-than worse answer cannot be a satisfying quantifier any longer: „According to Freedom House, Croatia, Serbia, the former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM) and Montenegro are 'semi-consolidated democracies', Albania and Bosnia and Herzegovina are 'transitional governments' or 'hybrid regimes', and Kosovo is a 'semi-consolidated authoritarian regime'.

All countries except FYROM have maintained the same regime label since 2003. Likewise, the Bertelsmann Stiftung Transformation Index (2012) indicates that only Croatia and Serbia qualify as 'democracies in consolidation', whereas the other Balkan states may be collectively described as 'defective democracies': they hold relatively free

[13] Lončarević, 2013, 27.

elections but fall short of adequately ensuring political and civil rights or the effective separation of state powers.

Here again, the picture is one of relative stability insofar as the democratic status of the countries in the region has remained unchanged since the early 2000s, with the partial exception of Serbia, which moved from a defective to a consolidating democracy.

Thus, despite the fact that these countries continue to be ruled by elected governments, democratic performance throughout the region has not yet acquired a real positive dynamic"[14].

The limpness of the legislative reform, combined with the many loopholes of the structural reforms plied in the Western Balkans` institutional purlieu, dragged on *the process of a feminized society* – by which we mean, an inclusive role played by women and an inclusive and equal representation, based on *an equal gender distribution elbow grease*. The Western Balkan countries are still trying to outstrip patriarchalism and its ensuant wobbly effects.

Argumentative Completion

The Western Balkans` post conflict-reconstruction is a multi-faceted story of development and of engrossing ill-favoured chances for a balanced transformation. The *gender politics* parameter was not remarkably prescient of its alteration potency, as it was in other post-conflict environment.

Gender politics was an absentee, at first, from *reconstruction* purposes and societal aims. As a new sensible memoranda of reforms, required for the process of European integration, the *gender dimension* began to be properly addressed. It was an exterior inducement, not a natural tendency, embodied in clear-cut steps.

As far the democratization progeny in the Western Balkans is concerned, Andrew Baruch Wachtel`s opinion is different from the point of view raised within this article: „Like their Western European counterparts, the Balkan states have, for the most part, become monoethnic parliamentary democracies.

Their economies are market oriented and highly urbanized, and their populations are almost entirely literate. By 2003, both Romania and Bulgaria had been welcomed into the NATO security alliance, and they joined the EU together in 2007.

[14] Balfour, 2013, 30.

Both countries can now be considered well integrated into Western Europe, a goal toward which they had been striving since their creation as nation-states in the mid–nineteenth century. Although the same processes are less advanced in Albania and the Yugoslav successor states (with the exception of Slovenia, which is already both a NATO and an EU member), they will eventually follow suit.

When this process is complete, probably sometime around 2015–20, the Balkans as they were understood from the late eighteenth century on will exist only as a memory preserved in the historical, artistic, and linguistic record and passed down in many rituals of everyday life.

Someday perhaps, when the term balkanization is used to describe events in some other part of the world, it will have to be explained for the inhabitants of what is increasingly known as Southeast Europe"[15].

Apart from the *gender dimension*, there is plenty of a stirring pathos, that will remind the world`s memory of the great encounter with violence and with despair, suffered by the Western Balkan states, especially because of its accumulation with little margin for counter-action, in the past period.

References

Books

Balfour, Rosa; Stratulat, Corina. *Democratising The Western Balkans: Where Does the Region Stand?*, In: Prifti, Eviola (edt.), *The European Future of the Western Balkans- Thessaloniki@10 (2003-2013)*. European Union Institute for Security Studies, 2013.

Ní Aoláin, Fionnuala; Haynes Dina Francesca; Cahn, Naomi (et.al.). *On the Frontlines: Gender, War and the Post-Conflitc Process*. New York: Oxford University Press, 2011.

Nikolić-Ristanović; Vesna, Women. *Violence and War: Wartime Victimization of Refugees in the Balkans*. Budapest: Central European University Press, 2000.

Thomas, Caroline. *Introduction*. In: Thomas, Caroline, Wilkin, Peter (edt.), *Globalization, Human Security and the African Experience, Introduction*. Lynne Rienner: Boulder CO, 1998.

[15] Wachtel, 2008, 124-125.

Rezun, Miron. *Europe and War in the Balkans: Towards a New Yugoslav Identity*. Praeger: Westport, CT, 1995.

Tickner, Ann J. *Chapter 3 – Feminist Perspectives on Security in a Global Economy*. In: Thomas, Caroline, Wilkin, Peter, (edt.), *Globalization, Human Security and the African Experience*. Lynne Rienner: Boulder CO, 1998.

Wachtel, Baruch Andrew. *The Balkans in World History*. New York: Oxford University Press, 2008.

Articles

Čučić, Ljubomir. *Implications of the War in Former Yugoslavia on the US-EU Relations*. In: *Politi~ka misao*, Vol. XXXV, 1998, No. 5, pages: 136—150

Juncos, Ana E. *The EU`s Post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re)Integrating the Balkans and/or (re)Inventing the EU?*. In: Southeast European Politics, November 2005, Vol. VI, No.2, pages: 88-208.

Kfir, Isaac. *Security, Gender and Post-Conflict Re-Construction: The Need for a „Woman Question" When Engaging In reconstruction*. In: *Texas Journal of Women and the Law*, Fall 2012, Vol.22, No.1.

Obserschall, Anthony. *The Manipulation of Ethnicity: From Ethnic Cooperation to Violence and War in Yugoslavia*. In: *Ethnic and Racial Studies*, Volume 23, Number 6, November 2000, p. 982-1001.

Studies

Lončarević, Nina. *Women`s Labour Market Perspectives in the Balkans*. In: Dojčinović, Ida (edt.), *Being a Woman in the Balkans. Woman For Economy-Economy for Women*, LDP Fellows:2013, financed by the European Fund for the Balkans, a joint initiative of the Robert Bosch Foundation, Compagnia di San Paolo, ERSTE Foundation and the King Baudouin Foundation, hosted by NEF, http://www.balkanfund.org

Summary – Women`s Role in Conflict Prevention, Conflict Resolution, Clingaendael Institute, 2011. http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20021101_cru_bouta.pdf, date of accession: 19th of December 2013, accession time: 23:20 p.m.

Strategy to Integrate Gender Equality In The Balkans Program, Canadian International Development Agency, 2006.

Yugoslavia, Women and the Wars That Accompanied the Disintegration of Yugoslavia, http://what-when-how.com/women-and-war/yugoslavia-women-and-the-wars-that-accompanied-the-disintegration-of-yugoslavia/, date of accession: 25th of October 2013, accession time: 19:29 p.m.

RAPORTUL TISMĂNEANU: REACȚII ȘI DEZBATERI

Vlad Moghioroși*

THE TISMĂNEANU REPORT: REACTIONS AND DEBATES

Rezumat. *Scopul lucrării este să prezinte reacțiile și dezbaterile care au urmat condamnarea oficială a comunismului în România, care a fost bazată pe Raportul Tismăneanu. După cum era de așteptat, principalele discuții cu privire la raport și condamnarea oficială au fost prezente pe scena politică și în media. Deci, atenția va fi axată pe reacțiile politice, referindu-ne aici la partidele parlamentare și pe dezbaterile care au apărut în media. Deasemenea, alte reacții sunt studiate, cum ar fi poziția Bisericii Ortodoxe Române, atitudinea mediului academic și opinii ale opozanților comunismului.*

Cuvinte cheie: *Raportul Tismăneanu, politică, media, comunism, Băsescu.*

Abstract. *The aim of the paper is to present the reactions and the debates that followed the official condemnation of communism in Romania, which was based on the Tismăneanu Report. As expected, the main discussions regarding the report and the official condemnation where present on the political scene and in the media. Thus, the focus will be on the political reactions, referring here to the parliamentary parties, and on the debates that appeared in the media. Also other reactions are studied, such as the position of the Romanian Orthodox Church, the attitude of the academic sphere and opinions of the opponents of communism.*

Keywords: *Tismăneanu Report, politics, media, communism, Băsescu.*

* Masterand, Facultatea de Istorie, Relații Internaționale, Științe Politice și Științele Comunicării, Universitatea din Oradea, vlad_moghiorosi@yahoo.com

Introducere

Unul din cele mai controversate aspecte ale justiție de tranziție demarate în România este fără îndoială condamnarea oficială a comunismului, care a avut loc la data de 18 decembrie 2006. Evenimentul a fost pentru scurt timp în atenția presei iar recomandările Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (CPADCR) au fost aplicate într-o mică măsură sau deloc. Nici succesoara CPADCR, Comisia Prezidențială Consultativă pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (CPCADCR), nu a avut mai mult succes. În loc să ducă la rezolvarea unor probleme sensibile privitoare la trecutul comunist al României, *Raportul Final* și condamnarea oficială au scos în schimb la iveală alte probleme care dovedesc cât de problematică a rămas confruntarea trecutului represiv pentru România. Lipsa unor urmări practice ale condamnării regimului comunist, a întărit ideea că gestul președintelui a fost în principal un gest simbolic, cu scopuri politice, care nu urmărea o decomunizare adevărată.

Fiind un moment care se anunța a fi istoric în procesul de confruntare a trecutului comunist al României, condamnarea oficială a comunismului și *Raportul Final* pe care s-a bazat aceasta trebuie studiate și din punct de vedere al reacțiilor de pe scena politică și al dezbaterilor din presă, indici buni ai impactului pe care l-a avut demersul președintelui. Atât reacțiile politicienilor cât și cele ale presei au fost mai mult o exprimare a ideologiei politice și a poziției față de Traian Băsescu. Scena politică nu s-a dovedit suficient de matură pentru a aproba și completa un asemenea demers, iar presa nu a făcut nimic altceva decât să imite reacțiile politice. Lucrarea va analiza discursurile partidelor parlamentare din acea perioadă: Partidul Social Democrat (PSD), Partidul România Mare (PRM), Partidul Național Liberal (PNL), Partidul Democrat (PD), Partidul Conservator (PC) și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR). În ceea ce privește presa, ziarele ale căror opinii le vom studia în această lucrare sunt *Adevărul*, *Cotidianul*, *Evenimentul Zilei*, *Gândul*, *Jurnalul Național*, *Revista 22*, *România Liberă* și *Ziua*. Pe lângă discuțiile apărute în presă, după cum vom vedea, Comisia Tismăneanu a primit critici și din partea Bisericii Ortodoxe Române (BOR), din partea mediului academic și chiar și din partea opozanților comunismului.

Contextul înființării comisiei

Pentru a putea analiza reacțiile și dezbaterile cu privire la *Raportul Final*, este necesară studierea contextului în care Comisia Tismăneanu a fost înființată. Odată cu preluarea puterii de către Alianța Dreptate și Adevăr (D.A.) condusă de Traian Băsescu, o decomunizare adevărată părea din nou posibilă. Ia naștere astfel, în aprilie 2005, *Proclamația pentru România*[1], lansată de vicepreşedintele Alianţei Civice, Sorin Ilieşiu. Proclamaţia solicita demararea unui proces al comunismului în România. Însă preşedintele statului nu a răspuns la acest demers. Astfel, la 14 iunie 2005 este iniţiat de acelaşi Sorin Ilieşiu un *Apel pentru România*[2], semnat de cele mai importante organizații civice din România, în frunte cu Grupul pentru Dialog Social (GDS). Se cerea din nou luarea unei poziții oficiale cu privire la trecutul comunist. Nici de această dată preşedintele nu s-a arătat dispus să dea curs solicitărilor.

Totuși, preşedintele anunțase într-un interviu pentru *România Liberă*[3] că pentru o recunoaștere a sa, în calitate de șef al statului, a atrocităților comise de regimul comunist este necesar un document științific care să probeze acele fapte. Răspunsul preşedintelui este reluat într-un interviu acordat pentru *Revista 22*[4], de această dată sugerând nevoia unui raport întocmit de o comisie, care să aibă ca și concluzie nevoia condamnării comunismului. Declarațiile preşedintelui îl determină pe Sorin Ilieşiu să demareze o nouă inițiativă în vederea confruntării trecutului comunist; este trimis în octombrie 2005 un raport care se dorea a fi o dovadă a necesității condamnării criminalității regimului comunist[5]. Raportul conținea 18 acuzații la adresa regimului comunist, acuzații care aveau să apară, în formă aproape identică, în viitorul *Raport Final*. Preşedintele nu a răspuns însă nici de această dată solicitărilor. Urmează un apel personal adresat preşedintelui Băsescu[6], de acelaşi Ilieşiu, însă și de acestă dată preşedintele nu reacționează.

---

[1] *Proclamația pentru România*. http://www.asociatia21decembrie.ro/2005/04/proclamatia-pentru-romania/

[2] *Apel pentru România*. http://www.memorialsighet.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=347%3Aapel-pentru-romania-iunie-2005&catid=47%3Abreviar-pentru-procesul-comunismului&Itemid=154&lang=ro

[3] Popescu, 2005, 3.

[4] Palade, 2005, 9.

[5] „22 Plus", supliment *Revista 22*, 2006, 1-4.

[6] *9AM NEWS*, 2005. http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2005-10-24/procesul-comunismului.html

Marea surpriză avea să vină din partea guvernului, condus de liberalul Călin Popescu Tăriceanu, care la sfârșitul anului a dispus înființarea Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România (IICCR). Liberalii au reușit în urma înființării institului să dovedească angajarea PNL-ului într-un proces de decomunizare, fapt care a lovit grav în interesele PD, care se declarase deasemenea interesat să demareze un proces al comunismului. Aceasta nu a fost singura mișcare a liberalilor. Deputații Viorel Oancea, Mona Muscă, Eugen Nicolaescu şi senatorul Adrian Cioroianu prezentaseră cu câteva luni mai devreme un proiect de lege referitor la lustrație[7]. Un demers asemănător fusese inițiat, în același an, și de Partidul Inițiativa Națională, prin *Legea antinomenclatură*[8].

În tentativa noastră de a încerca găsirea originilor comisiei prezidențiale, este util de luat în considerare conflictul din interiorul Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS). În martie 2006, au avut loc alegeri la CNSAS iar principalul nume vehiculat pentru preluarea conducerii instituției era cel al lui Ticu Dumitrescu, fost deținut politic, susținut de guvern și, teoretic, de Alianța D.A. Însă candidatul PD, Corneliu Turianu, este ales președinte. Alegerea lui Turianu a provocat un scandal în interiorul CNSAS. Președintele sosește în data de 4 aprilie 2006 la CNSAS pentru a încerca să rezolve problema. Ajuns la sediul CNSAS, Băsescu este huiduit de protestatarii din fața sediului CNSAS, aceasta fiind prima dată când era contestat în public, în calitate de șef al statului[9]. Presiunea devenea tot mai mare pentru președinte.

Insistența societății civile, înființarea IICCR, proiectele de lege referitoare la lustrație și evenimentele din 4 aprilie de la CNSAS, probabil că l-au determinat pe președinte să dispună, la doar o zi după vizita la CNSAS, înființarea CPADCR. Se dădea astfel curs apelului inițiat de Sorin Ilieșiu și semnat de 23 de foști deținuți politici şi de peste 700 de personalități[10]. Apelul a fost trimis în martie Președinției, solicitându-se,

---

[7] PL-x nr. 282/2006, *Proiectul Legii lustraţiei, privind limitarea temporară a accesului la unele funcţii şi demnităţi publice pentru persoanele care au făcut parte din structurile de putere şi din aparatul represiv al regimului comunist*. http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?idp=6394

[8] Pl-x nr. 545/2005, *Propunere legislativă privind interzicerea accesului la demnităţi şi funcţii publice, pentru o perioadă determinată, a persoanelor care au făcut parte din nomenclatura comunistă "LEGEA ANTINOMENCLATURĂ"*. http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?idp=6206

[9] Marian, 2006a, A2.

[10] *Apel către preşedintele României Traian Băsescu*. http://www.gds.ong.ro/apel.htm

din nou, condamnarea regimului comunist. Ca și posibili factori care l-au determinat pe președinte să înființeze comisia prezidențială mai putem aminti și rezoluția europarlamentarului suedez Goran Lindblad care a dus la condamnarea crimelor comunismului de către Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei[11] (ianuarie 2006) dar și integrarea României în Uniunea Europeană, care a avut loc la mai puțin de două săptămâni după condamnarea oficială a comunismului în România.

În legătură cu competiția dintre IICCR și CPADCR, se poate spune că înființarea comisiei prezidențiale a avut loc și în contextul avalanșei de instituții dedicate comunismului din România, create într-un context politic intern și internațional[12]. Deasemenea, presiunea societății civile dar și teama președintelui că ar putea pierde din sprijinul electoratului au dus la înființarea comisiei prezidențiale. Cu toate că s-au făcut numeroase paralele între comisia prezidențială înființată de președintele Băsescu și institutul înființat de guvernul Tăriceanu, Vladimir Tismăneanu a susținut că nu există competiție sau rivalitate între cele două organisme[13], dându-l ca exemplu pe Marius Oprea, pe atunci președinte al institutului și membru al Comisiei Tismăneanu[14]. Comisia prezidențială instituită de președintele Băsescu nu era ceva nou pentru România. Pe finalul celui de-al doilea mandat ca președinte, Ion Iliescu înființase Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, prezidată de Elie Wiesel.

Reacții politice

În data de 18 Decembrie 2006, președintele Băsescu a prezentat *Raportul Final* al comisiei prezidențiale sesiunii comune a camerelor Parlamentului. La eveniment au participat și foștii șefi de state Emil Constantinescu, fostul președinte al Bulgariei, Jelio Jelev, și fostul președinte al Poloniei, Lech Walesa. Însă nu toată lumea a susținut demersul președintelui. După cum era de așteptat, raportul a fost contestat de principalele partide de opoziție din Parlament: PSD și PRM. Doi dintre cei mai importanți social-democrați au decis sa nu onoreze cu prezența

---

[11] Resolution 1481 (2006), *Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes*.
http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta06/eres1481.htm
[12] Moisa, 2007, 57.
[13] Șimonca, 2007, 172.
[14] Ulterior au apărut tensiuni între cei doi care au dus la demiterea lui Oprea de către premierul Boc, conducerea Institutului fiind asigurată de Vladimir Tismăneanu și Ioan Stanomir.

discursul prezidențial. Aceștia sunt Ion Iliescu, actualmente președinte de onoare al PSD și Mircea Geoană, pe atunci președinte al social-democraților. Absența lui Iliescu nu a surprins pe nimeni, din moment ce acesta este frecvent menționat în raport, fiind una din principalele ținte ale analizei realizate de Comisia Tismăneanu.

Ion Iliescu a contestat raportul, considerându-l „o adevărată jignire adusă memoriei celor ce s-au jertfit şi care prin jertfa lor au contribuit la dărâmarea dictaturii şi la deschiderea ţării spre dezvoltare democratică a României”[15]. Este vizibilă aici tendința lui Iliescu de a se apăra de acuzațiile care i s-au adus în raport, subliniind poziția sa democrată prin invocarea martirilor revoluției din 1989. Despre Traian Băsescu, Iliescu spunea următoarele: „Văd că e obsedat de dosare și de dosariadă! E o expresie a mentalității bolșevice, e în spiritul stalinist al anilor ’50”[16]. Din nou, fostul președinte încerca să se debaraseze de trecutul său comunist de care era acuzat în raport, recurgând la rândul său la acuzarea lui Băsescu de mentalitate stalinistă.

Președintele de atunci al social-democraților, Mircea Geoană, a susținut poziția lui Iliescu, afirmând că „Raportul Tismăneanu nu este nici util, nici credibil în acest moment”[17]. Nici președintele senatului, social-democratul Nicolae Văcăroiu nu s-a arătat încântat de discursul prezidențial, refuzând să intervină atunci când reprezentanții PRM au transformat sesiunea într-un adevărat circ; deasemenea, acesta a afirmat că în decembrie 1989 „a fost tranșată problema comunismului din România”[18]. Chiar și caracterul oficial al raportului a fost contestat de social-democrați, prin vocea senatorului Antonie Iorgovan, care a declarat că „Pentru a fi un act oficial al statului român, ar fi trebuit ca Parlamentul să înființeze o comisie, iar documentul provenit de la acea comisie să fie însușit de Parlament”[19]. De altfel, PSD nu îl va ierta pe Tismăneanu nici în 2012, când acesta va fi demis, de către premierul Victor Ponta, din funcţia de preşedinte al Consiliului Ştiinţific al IICCR[20], fiind din nou evidentă politizarea institutului.

---

[15] Dădăcuș, 2009. http://www.mediafax.ro/politic/iliescu-asa-zisul-raport-tismaneanu-o-facatura-nefericita-jignire-a-memoriei-celor-ce-s-au-jertfit-4981595

[16] Șuțu, 2006, 3.

[17] Hera, 2006, 8.

[18] *Ibidem*.

[19] Corlățean, 2006, 5.

[20] Ponta declara că a avut „o singură mică ezitare” atunci când l-a demis pe istoric, deoarece acesta scrisese o carte „excelentă” despre Ion Iliescu. *Gândul*, 2012. http://www.gandul.info/politica/ponta-am-avut-o-singura-mica-ezitare-legat-de-tismaneanu-a-scris-o-carte-excelenta-despre-iliescu-9678062

Partidul Conservator a anunțat că susține condamnarea regimului totalitar, însă nu a vrut să sprijine mesajul președintelui, considerând că demersul este doar un exercițiu de imagine. Totodată, purtătorul de cuvânt al PC considera nepotrivită condamnarea unei ideologii, deoarece ar fi un demers neprietenos la adresa țărilor dominate de o astfel de ideologie[21]. Președintele conservatorilor, Dan Voiculescu, nu a ezitat să îl atace pe președinte, considerându-l un „beneficiar al comunismului"[22]. Desigur, aceste afirmați au fost făcute în contextul conflictului dintre Dan Voiculescu și Traian Băsescu.

Deputații PRM au fost de departe cei mai vehemenți contestatari ai *Raportului Final*, în timpul discursului prezidențial. Oamenii aduși de Corneliu Vadim Tudor au fost introduși în lojele sălii de plen din Camera Deputaților[23]. Membri PRM, așa cum avertizaseră[24], au huiduit și fluierat pe toată durata discursului, reușind sa-l facă pe președinte să-și întrerupă discursul de câteva ori. Liderul PRM anunțase la câteva zile după discursul prezidențial că îi va da în judecată pentru calomnie pe Vladimir Tismăneanu și pe Horia Roman Patapievici, nemulțumit de faptul că este considerat în raport poetul de curte al lui Ceaușescu, în condițiile în care, susține acesta, nici nu l-ar fi cunoscut pe dictator[25].

Lucrurile au stat însă altfel de partea coaliției de guvernământ. Premierul României, liberalul Călin Popescu Tăricanu, a susținut că raportul comisiei prezidențiale este justificat, însă este un demers care trebuia făcut probabil de mai multă vreme[26]. Deasemenea, primul ministru nu a ezitat să afirme că guvernul avusese acțiuni care au precedat demersul președintelui și anume modificarea Legii Ticu, legea lustrației și înființarea IICCR[27]. Un alt liberal, Adrian Iorgulescu, anunțase că „în principiu" PNL susține concluziile raportului. Acesta a mai afirmat că trecutul trebuie „asumat și cunoscut"[28]. Cu toate că bunica sa, Ghizela Vass, a fost menționată în raport, liberalul Bogdan Olteanu a aprobat gestul președintelui, declarând: „Mă bucur că și președintele Băsescu s-a

---

[21] Piciu, 2006, 9.
[22] *Ibidem*.
[23] Rădulescu, 2006, 6.
[24] Marian, 2006b, 1.
[25] *Realitatea.net*, 2006. http://www.realitatea.net/vadim-ii-da-in-judecata-pe-tismaneanu-si-patapievici_32045.html
[26] *Amos News*, 2006. http://www.amosnews.ro/arhiva/calin-popescu-tariceanu-consider-raportul-tismaneanu-justificat-18-12-2006
[27] Gheorghiu, 2006, 4.
[28] Antoniu, 2006, 8.

hotărât să condamne comunismul”[29]. Poziția liberalilor a fost împărtășită de Markó Béla, liderul UDMR, care declarase că „ar fi trebuit să facem acest lucru la începutul anilor ’90”[30]. Tot prin Markó Béla, UDMR și-a anunțat aprobarea cu privire la concluziile comisiei prezidențiale[31]. După cum era de așteptat, PD a susținut în totalitate demersul președintelui. Privitor la statutul raportului, democratul Augustin Zegrean afirma următoarele: „Cîtă vreme președintele reprezintă statul la cel mai înalt nivel, mesajul prezentat de președinte Parlamentului este un act oficial al statului român”[32].

Alina Hogea a ajuns la concluzia că principale teme care au apărut în discursul politic sunt legate de sincronizare (momentul potrivit a trecut deja), capital politic (cu referire la atacarea opoziției), autoritate (referindu-se la faptul că doar un necomunist poate condamna comunismul), și un nou început (sfârșitul trecutului represiv)[33]. Concluzia acesteia este temeinică, cu precizarea că reacțiile politice stârnite de demersul prezidențial nu au neapărat în vedere doar o anumită poziție față de condamnarea oficială a comunismului, ci reflectă și poziția actorilor politici față de Traian Băsescu și partidul susținut de acesta. Reacția ostilă a membrilor PRM și a social-democraților trebuie pusă deci în legătură cu moștenirea comunistă a celor două partide și discreditarea de către raport a unor membri marcanți ai celor două partide dar și rivalitatea cu Traian Băsescu.

Susținerea demersului prezidențial de către cele trei partide de guvernământ a fost firească, însă necesită precizări. Aprobarea condamnării trecutului comunist de către UDMR era așteptată, Uniunea susținând, tradițional, demersurile partenerilor de guvernare. Însă dacă susținerea PD s-a datorat în primul rând faptului că președintele provenea din rândurile sale, cea a liberalilor s-a datorat nu neapărat din pricina coaliției cu PD, ci mai degrabă din pricina acțiunilor de decomunizare inițiate de aceștia. Chiar dacă la nivel declarativ liberalii au susținut condamnarea comunismului de către președinte, această susținere a fost una pur teoretică, având în vedere rivalitatea dintre cele două palate (Cotroceni și Victoria) și cele două partide (PD și PNL) care s-au angajat într-o competiție a decomunizării, menită să atragă electoratul ostil comunismului și care dorea realizarea unei decomunizări adevărate.

---

[29] *Ziua*, 2006, 5.
[30] Antoniu, 2006, 8.
[31] *Ibidem*.
[32] Corlățean, 2006, 5.
[33] Hogea, 2010, 23.

Apogeul acestei rivalității a fost înființarea celor două corpuri pentru studierea comunismului, IICCR respectiv CPADCR.

Dezbateri în presă

O discuție foarte des întâlnită în România postdecembristă este cea privitoare la libertatea presei. Interese politice și interese ale unor oameni de afaceri care investesc în presă și-au pus amprenta asupra discursurilor din presă. După cum se vede și în cazul *Raportului Final,* aceste interese au afectat serios libertatea presei din România. În aceste condiții este limpede că presa, în mare parte, a imitat reacțiile de pe scena politică. Este deci utilă studierea reacțiilor principalelor ziare din România față de condamnarea oficială a comunismului de către președintele Traian Băsescu, având în același timp în vedere poziția publicațiilor față de diverse grupuri politice precum și conducerea sau deținătorii acestora.

Conform *Evenimentul Zilei* toate ziarele generaliste au susținut demersul președintelui și au criticat atitudinea lui Corneliu Vadim Tudor și a susținătorilor săi[34]. Este adevărat că toate ziarele generaliste au fost critice la adresa reacției lui Vadim și a celorlalți parlamentari PRM, însă atitudinea față de gestul președintelui necesită câteva precizări. Chiar dacă nu au dezaprobat condamnarea regimului comunist, lucru care le-ar fi putut afecta imaginea, unele ziare au recurs totuși, după cum vom vedea, la criticarea scopurilor politice ale demersului prezidențial și la blamarea conținutului raportului.

Ziarul *Adevărul*, preciza că raportul este „un pas spre civilizaţie" şi considera că „România intră în lumea bună a statelor democratice, care înţeleg să-şi exprime regretele pentru greşelile trecutului"[35]. În același ziar s-a scris că „Important este că regimul comunist a fost condamnat în natura lui – caracterul ilegitim, criminal și, nu în ultimul rând, anti-românesc"[36]. De menționat că *Adevărul* a fost deținut de omul de afaceri Dinu Patriciu, care a fost membru PNL. Chiar dacă, după cum am amintit anterior, relațiile dintre PNL și PD nu erau foarte bune la acel moment, poziția PNL față de decomunizare necesita o reacție pozitivă față de demersul președintelui, aceasta fiind posibila cauză a susținerii condamnării comunismului de către *Adevărul*. În *România Liberă*, un articol dedicat Raportului Tismăneanu consideră că România are acum „un raport pentru a le demonstra celor mai greu credincioși caracterul

[34] *Evenimentul Zilei*, 2006, 5.
[35] *Adevărul*, 2006b, 6.
[36] Ioniță, 2006, 7.

criminal și ilegitim al regimului comunist, sub șenila căruia am stat 45 de ani”[37]. Deasemenea, în cotidian se preciza că „S-a deschis calea spre lustrație. Condamnarea n-a fost în zadar” și că „Viitorimea va reține că la această dată a fost condamnat comunismul”[38]. În ceea ce privește ziarul *România Liberă*, acesta este o publicație de dreapta, iar directorul fondator al acestuia, Petre Mihai Băcanu, este un fost disident.

Ziarul de dreapta *Evenimentul Zilei*, susținător al lui Băsescu la vremea respectivă, preciza că demersul prezidențial este „un moment istoric pentru întregul spațiu postcomunist din Europa Central-Răsăriteană” și că „doar prin acest gest România îți poate încheia socotelile cu trecutul comunist”[39]. În același cotidian s-a scris despre condamnarea oficială a comunismului în felul următor: „era necesară în România poate mai mult decât în celelalte țări ale Pactului de la Varșovia”[40]. După cum era de așteptat, publicația *Revista 22* a sprijinit deasemenea condamnarea comunismului în România, dedicând numărul din 19-25 decembrie evenimentului, un loc central fiind ocupat de discursul președintelui, concluziile raportului și un interviu cu Vladimir Tismăneanu[41]. *Revista 22* este editată de GDS, organizație care a avut membri în comisia prezidențială, printre care Tismăneanu și Sorin Ilieșiu.

Alte ziare nu au susţinut însă demersul prezidenţial. Unul dintre ele este *Jurnalul Național*, care pune la îndoială utilitatea comisiei prezidențiale, întrucât, vorbind despre valoarea științifică a Raportului Tismăneanu, scria următoarele: „Capitolele par reeditări ale lucrărilor publicate deja de autorii Raportului, iar informaţiile de arhivă care ar fi putut elucida unele «enigme» ale comunismului lipsesc”[42]. Deasemenea, Raportul este considerat „un experiment eșuat”[43]. Același cotidian consideră raportul „o slugarnică tentativă de a folosi așa-zisa condamnare a comunismului pentru a-i mai terfeli nițel pe adversarii lui Traian Băsescu”[44]. Această atitudine față de raport este cauzată de conflictul dintre președinte și Dan Voiculescu, fondatorul trustului de presă Intact Media Group, care deține și *Jurnalul Național*.

Cu toate că la vremea respectivă publicația era condusă de Sorin Ovidiu Vântu, om de afaceri ale cărui relații cu Traian Băsescu începuseră

---

[37] Prelipceanu, 2006, 1.
[38] Băcanu, 2006, 1.
[39] Lupea, 2006b, 6.
[40] Idem, 2006c, 6.
[41] *Revista 22*, 2006, passim.
[42] Țiu, 2006, 10.
[43] *Ibidem*.
[44] Cristoiu, 2006, 2.

să se înrăutățească după alegerile din 2004, *Cotidianul* nu a fost neapărat ostil condamnării comunismului. Deși într-un articol se consideră că raportul este cea mai completă descriere a comunismului, se reproșează faptul că „Raportul Comisiei Tismăneanu are un stil neunitar și pe alocuri un ton patetic, neacademic”[45]. Deasemenea, se vorbește despre dificultățile pe care le-ar putea creea raportul prin numirea jurnalistului Dumitru Tinu drept unul din slujitorii comunismului, făcându-se referire aici la premiul *Dumitru Tinu*. Autorul articolului sugerează că premiul ar trebui scos din uz sau, eventual, această distincție ar trebui de acum înainte să „răsplătească râvna nostalgicilor presei comuniste” enumerând ca posibili premiabili pe Vadim Tudor, Ion Cristoiu şi Octavian Paler[46]. Totuși, un articol ia apărarea lui Vladimir Tismăneanu, subliniindu-se faptul că „Tismăneanu nu a fost desemnat să conducă comisia pentru studierea comunismului pentru că e fiu de demnitar comunist, ci pentru că e cel mai proeminent istoric român al comunismului validat la nivel academic internațional”[47].

Cotidianul *Gândul*, care face parte din trustul de presă patronat pe atunci de Adrian Sârbu, a criticat deasemenea raportul. Dintre cele opt ziare studiate în această secțiune, *Gândul* este ziarul care a furnizat cele mai puține informații referitoare la condamnarea oficială a comunismului. Acest aspect nu este surprinzător, ținând cont de faptul că la vremea respectivă publicația avea o poziție critică față de președintele Băsescu. Despre demersul șefului statului se afirmă că „mesajul prezidențial, deși un act oficial al statului român, este doar unul politic, fără efecte practice”[48]. Cu toate că ziarul consideră mesajul preşedintelui act oficial al statului, aspect controversat despre care am discutat anterior, aplicabilitatea demersului prezidențial este contestată.

Tot de partea publicațiilor care au contestat raportul s-a aflat și ziarul *Ziua*, a cărui director la vremea respectivă era Sorin Roșca Stănescu, jurnalist aflat în conflict cu preşedintele Băsescu. Raportul este considerat un „document de mântuială”[49], chiar înainte ca acesta să fie publicat în premieră pe site-ul *Cotidianul*[50]. Ziarul *Ziua* a dezbătut cu precădere conținutul raportului. Atenție este acordată modului în care este prezentată Biserica Ortodoxă: „Capitolul «Regimul comunist și cultele religioase» din Raportul Tismăneanu arată reaua-voință, ignoranța și

[45] Corlățean, 2006, 5.
[46] Morar, 2006, 18.
[47] Ghinea, 2006, 18.
[48] Ruse, Negruțiu, 2006, 4.
[49] Hriban, Roncea, 2006, 5.
[50] *Cotidianul*, 2006, 5.

manipularea de care au dat dovadă «experţii» comisei prezidenţiale pentru a pune la zid Biserica Ortodoxă Română”[51]. Solidaritatea ziarului cu BOR este deci folosită drept pretext pentru criticarea demersului preşedintelui.

Atitudinea PSD faţă de condamnarea oficială a comunismului a ocupat, după cum era de aşteptat, un loc foarte important în dezbaterile presei. Un articol din *Revista 22*, preciza următoarele: „PSD e încă un partid postcomunist şi nu a devenit un partid social-democrat”[52]. Este subliniat şi faptul că „Prinşi în acestă complicitate jenantă cu PRM-ul în care s-au aşezat, pesediştii au uitat că printre marile victime ale comunismului - consemnate în Raport - au fost şi numeroşi social-democraţi”[53]. Se face aici referire la invocarea de către PSD a social-democraţiei interbelice în scopul legitimării partidului. O atitudine asemănătoare faţă de poziţia social-democraţilor a avut şi *Evenimentul Zilei*, care considera că „PSD-ştii ar fi avut ocazia să taie cordonul ombilical cu trecutul la dezbaterea privind condamnarea comunismului”[54]. Despre atitudinea social-democraţilor, în *Cotidianul* se scriau următoarele: „Penibili, cinici şi cu o conştiinţă foarte încărcată – aşa au arătat, în ce au spus şi ce au făcut, cei de la PSD, în relaţie cu Raportul Comisiei Tismăneanu. Pe scurt, social democraţii au făcut proba unei nesimţiri de partid fără rest”[55]. *Evenimentul Zilei* şi *Revista 22* sunt publicaţii care îl susţineau la vremea respectivă pe preşedintele Băsescu, drept urmare nu sunt surprinzătoare atacurile îndreptate împotriva social-democraţilor. Trecând peste opinia presei care a susţinut, mai mult sau mai puţin, o anumită parte a politicii româneşti, este limpede că social-democraţii nu puteau să susţină demersul preşedintelui. În primul rând pentru că Raportul Tismăneanu viza şi membri PSD şi oricum poziţia PSD, distantă faţă de justiţia de tranziţie, nu permitea susţinerea condamnării comunismului.

După cum reiese din exemple de mai sus, poziţia principalelor cotidiane din România a fost influenţată decisiv de opţiunea politică şi de raporturile acestora cu preşedintele. Oricum, dezbaterea din presă a fost, per ansamblu, una săracă, scăzând din intensitate după primele săptămâni de la condamnare. Această atitudine reflectă şi lipsa de interes a populaţiei faţă de problema comunistă. Cât priveşte atitudinea negativă a social-democraţilor faţă de raport, se poate afirma că prin aceasta

---

[51] *Ziua*, 2007a, 4.
[52] Cornea, 2007. http://www.revista22.ro/comunismul-nu-e-inca-istorie-3332.html
[53] *Ibidem*.
[54] Lupea, 2006a, 6.
[55] Pătrăşconiu, 2006, 19.

preşedintele Băsescu a câştigat o luptă importantă cu PSD-ul, reuşind să îl discrediteze prin reacţia avută de social-democraţi faţă de condamnarea comunismului.

Alte reacţii şi dezbateri

Au existat şi alte reacţii la adresa raportului. Tismăneanu a afirmat chiar că ar fi fost ameninţat cu moartea în 29 mai 2007[56]. Adrian Păunescu, deranjat de faptul că fusese numit „poet de curte" în raport, a lansat volumul *Doamne ocroteşte-i pe români*, afirmând că „Mizeria infinită la adresa mea, proliferată de analfabetiştii lui Vladimir Tismăneanu, m-a determinat vineri, 15 decembrie, să scot acest volum"[57]. Un alt scriitor considerat „stâlp" al comunismului, Dinu Săraru, l-a criticat pe Tismăneanu. Acesta a declarat că, spre deosebire de tatăl lui Tismăneanu care a fost kominternist, tatăl său a fost lider al Partidului Naţional Ţărănesc[58].

Printre contestatarii raportului se numără şi BOR. Dezvăluirea colaborării BOR cu autorităţile comuniste şi prezentarea unor înalţi ierarhi, cum ar fi patriarhii Justinian, Iustin şi Teoctist drept susţinători ai regimului comunist care, conform comisiei, „au ajuns în fruntea BOR datorită loialităţii dovedite faţă de conducerea Partidului Comunist"[59], au stârnit furia înalţilor ierarhi ai Bisericii. Astfel, pentru a dovedi contrariul şi pentru a prezenta viziunea Bisericii asupra situaţiei ortodoxiei în timpul regimului comunist, BOR şi-a format o comisie de istorici care să dea replica Raportului Tismăneanu[60]. În aceste condiţii, în ianuarie 2008, a fost elaborat documentul *Biserica Ortodoxă Română în anii regimului comunist*. Pentru a se justifica, Tismăneanu declara într-un comunicat de presă din 2006 că raportul comisiei prezidenţiale „reprezintă versiunea preliminară a textului care va fi înaintat unei edituri, în vederea publicării"[61].

Din partea Academiei Române raportul a fost criticat de istoricul Dinu C. Giurescu care nu a ezitat să precizeze că raportul comisiei prezidenţiale „este un raport cu ţintă, nu este un raport ca să analizeze

---

[56] Tapalagă, 2007. http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1067952-vladimir-tismaneanu-amenintat-moartea.htm
[57] Dăboveanu, 2006, 22.
[58] *Adevărul*, 2006a, 11.
[59] Tismăneanu, Dobrincu şi Vasile (eds), 2007, 279.
[60] *Ziua*, 2007b, 5.
[61] *Comunicat de presă*, 2006. http://www.presidency.ro/?_RID=htm&id=126

regimul comunist, ci ca să-l condamne”[62]. În ceea ce privește modul de redactare a unui raport, academicianul a ținut să sublinieze că „în momentul în care pornesc pe o anumită direcție cu ținta de la început, evident că realitatea este trunchiată”[63]. Versiunea Academiei Române cu privire la comunismul românesc avea să apară în noiembrie 2013 ca al zecelea volum din colecția *Istoria Românilor*, volum coordonat de academicianul Dinu C. Giurescu. Tot în cadrul mediului academic a venit și critica profesorului Ioan Scurtu. Principalul argument al acestuia a fost că raportul nu ar fi fost realizat de istorici și că nici președintele comisiei nu ar fi istoric întrucât s-ar fi numărat printre profitorii regimului comunist[64]. Deasemenea, Scurtu consideră că modul în care comisia prezidențială a redactat *Raportul Final* și faptul că acesta a avut concluzii prestabilite sunt dovezi că „Tismăneanu face parte din aceeași «fibră intelectuală» cu Mihail Roller”[65]. O părere asemănătoare a avut și profesorul Gheorghe Buzatu care susține că menirea raportului este aceea de a completa „ciclul istoriografic nenorocit postbelic (după 1945): De la Mihai Roller la Vladimir Tismăneanu și înapoi”[66].

Trebuie menționat că atât Dinu C. Giurescu cât și Ioan Scurtu fac parte din Colegiul Științific al Institutului Revoluției Române, înființat și prezidat de Ion Iliescu. De altfel, în *Caietele Revoluției*, periodic apărut sub egida institutului, a fost publicată o scrisoare a lui Claudiu Iordache către Sorin Ilieșiu, membru al Comisiei Tismăneanu[67]. Cu toate că Iordache este directorul general al institutului, se menționează că scrisoarea ar fi fost pusă la dispoziția presei în nume propriu, ca participant la Revoluția Română. I se reproșează lui Ilieșiu modul în care a fost prezentată în raport Revoluția Română și poziția raportului față de Ion Iliescu, care ar fi fost transformat de comisie „în complotistul cu sânge rece”. Analistul CIA Richard Hall, care este specialist în istoria recentă a României, a criticat deasemenea raportul pentru modul în care a fost prezentată Revoluția Română. Conform *9AM NEWS*, acesta

---

[62] *9AM NEWS*, 2007a. http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-03-31/acad-dinu-c-giurescu-desfiinteaza-raportul-tismaneanu.html

[63] *Ibidem*.

[64] Țiu, 2006, 10.

[65] *Ziariști Online*, 2011. http://www.ziaristionline.ro/2011/06/24/prof-ioan-scurtu-tismaneanu-face-parte-din-aceeasi-%E2%80%9Efibra-intelectuala%E2%80%9D-cu-mihail-roller/

[66] *Art-emis*, 2012. http://www.art-emis.ro/analize/780-raportul-final-un-produs-expirat.html

[67] *Scrisoare deschisă adresată domnului Sorin ILIEȘIU*, 2007. http://irrd.ro/wp-content/uploads/2014/caitepdf/11.pdf

„consideră că abordarea Revoluției din 1989 în Raportul Tismăneanu este o încropeală plină de amatorism”[68].

Au existat și critici ale opozanților comunismului față de *Raportul Final*, un astfel de moment desfășurându-se în cadrul lansării expoziției *Epoca de aur – între realitate și propagandă*[69]. Astfel, Vasile Paraschiv întemeietorul Sindicatului Liber al Oamenilor Muncii din România), Zoea Rădulescu, președintele Fundației Luptătorilor din Rezistența Armată Anticomunistă, Nicolae Purcărea și Teofil Mija, luptători anticomuniști, disidentul Paul Goma și Constantin Dobre, liderul grevei minerilor din Valea Jiului (1977) au contestat *Raportul Final* al Comisiei Tismăneanu. Protestatarii au declarat că deși apreciază gestul președintelui României de a condamna comunismul, sunt nevoiți să-și exprime nemulțumirea pentru că a avut loc doar o condamnare teoretică. A fost propusă formarea unei noi comisii, fără cheltuieli din bani publici, prezidată de Paul Goma.

Critici dure au fost lansate la adresa raportului și în cadrul conferinței *Al cui e Raportul Tismăneanu?*, Ionel Cana, liderul Sindicatului Liber al Oamenilor Muncii din România din perioada regimului comunist a afirmat că „Raportul Tismăneanu are un singur loc: la coșul de gunoi”[70]. Faptul că a fost declarat mort în raport l-a revoltat pe Constantin Dobre, liderul minerilor din timpul grevei din 1977, declarând că a angajat o firmă de avocați care să dea în judecată Administrația Prezidențială și Comisia Tismăneanu[71]. În noiembrie 2007, asociații de foști deținuți politic au adresat un protest președintelui României, în care criticau lansarea la Editura Humanitas a variantei tipărite a *Raportul Final*[72]. În protest se solicita „retragerea neîntârziată de pe piață a «Raportului final» și, mai ales, să dispuneți ca acest «Raport» viciat să NU fie difuzat în bibliotecile școlare și universitare, după cum intenționează Vladimir Tismaneanu”. Cu alte cuvinte, oponenții regimului comunist din România au avut diverse motive pentru contestarea demersului președintelui; condamnarea teoretică a comunismului, erorile prezente în raport (cazul lui Dobre) și opțiunea istoriografică a raportului.

---

[68] *9AM NEWS*, 2007b. http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/Actualitate/75966/Raportul-Tismaneanu-pus-la-zid-de-un-analist-CIA.html
[69] Silian, 2007, 5.
[70] Roncea, 2007, 4.
[71] Mihai, 2007, 27.
[72] *Ziua*, 2007c, 5. Aceste asociații au fost: Federația Română a Foștilor Deținuți Politici și Luptători Anticomuniști, Asociația 15 Noiembrie 1987, Brasov, Centrul Rezistenței Anticomuniste, Fundația Luptătorilor din Rezistența Armată Anticomunistă, și Iulius Filip, fost deținut politic, susținător al Sindicatului Solidarnosc, Societatea Academică Românească pentru Adevărul Istoric și Civic Net – Piața Universității 1989-1990.

Un demers foarte interesant este publicarea volumului *Iluzia Anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu*. Coordonatorii antologiei au subliniat în introducere că aceasta „s-a născut ca reacție la dezbaterea publică anemică și săracă în conținut intelectual din jurul Raportului de condamnare a comunismului din România și din jurul întregului demers care a însoțit producerea și promovarea acestui act”[73]. Volumul nu este unul unitar ci conține 12 articole cu autori diferiți. Se precizează că scopul volumului nu a fost acela de a aduna doar persoane defavorabile raportului, lucru evidențiat și de părerile diferite ale autorilor[74]. Surpinzător, în introducere se spune că publicarea volumului ar fi fost refuzată de numeroase edituri din România, ceea ce a dus la publicarea volumului la Chișinău. Coordonatorii volumului au scris legat de acest aspect că „lucrurile arătau foarte mult ca și cum editurile nu țineau deloc să publice deviaționisme de la mainstream-ul intelectual național”[75]. Volumul nu s-a bucurat însă de atenția publicului și astfel a fost incapabil să genereze noi dezbateri pe tema raportului.

Concluzii

Condamnarea oficială a comunismului din data de 18 decembrie 2006 în fața ședinței comune a celor două camere ale Parlamentului a dovedit, prin atitudinea partidelor de opoziție, PSD și PRM, că scena politică românească nu este pregătită pentru o rupere adevărată de trecutul comunist. Cât privește partidele de guvernământ, deși atât PNL cât și PD au susținut demersul prezidențial, acest lucru s-a datorat mai mult competiției dintre cele două partide pentru atragerea electoratului care susținea decomunizarea. Mai mult, atât Partidul Democrat Liberal (PD-L), continuatorul PD, cât și PNL nu au ezitat să intre la guvernare alături de PSD. Reducerea treptată a discuțiilor din presă pe seama decomunizării după condamnarea oficială a comunismului a dovedit faptul că politicul nu dorește o decomunizare adevărată iar populația nu este interesată de luarea de măsuri cu privire la trecutul represiv.

Deasemenea, reacțiile din presă nu au fost decât reproduceri ale principalelor discuții apărute în politică. Astfel, dacă *Adevărul*, *Evenimentul Zilei*, *România Liberă*, *Cotidianul* și *Revista 22* au aprobat demersul președintelui și s-au arătat încrezătoare în privința schimbărilor pe care acesta le-ar putea încuraja, ziarele *Jurnalul Național*, *Gândul* și

[73] Ernu (coord.) *et alii*., 2008, 5.
[74] *Ibidem*.
[75] *Ibidem*, 6.

Ziua au fost rezervate în privința condamnării oficiale și a Raportului Tismăneanu. Chiar dacă ziarele ostile președintelui nu au negat în mod direct importanța condamnării regimului comunist, acestea au criticat scopul politic al condamnării comunismului precum și raportul. Dezbaterile din presă privitoare la Raportul Tismăneanu nu au fost echidistante, fapt care subliniază utilizarea frecventă a presei din România în confruntările politice.

BOR a fost deasemenea nemulțumită de criticile prezente în raport la adresa sa, aceasta recurgând la scrierea unei versiuni proprii cu privire la soarta ortodoxiei în România comunistă. Chiar și istorici cunoscuți precum Dinu C. Giurescu, Ioan Scurtu sau Gheorghe Buzatu au adus critici cu privire la modul în care a fost conceput *Raportul Final*. Însă nici aceste critici, nici reacțiile opozanților regimului comunist și nici publicarea volumului *Iluzia Anticomunismului* nu au reușit să încurajeze dezbateri publice pe tema condamnării oficiale și a Raportului Tismăneanu.

Cele prezentate anterior ne dovedesc că trecutul comunist al României a rămas o problemă nerezolvată și a cărei soluționare se anunță a fi una problematică și lungă. Contribuie la îngreunarea procesului și trecerea timpului, care face din moștenirea comunistă un subiect tot mai puțin important. Ca parte a justiției de tranziție demarate în România, Raportul Tismăneanu și condamnarea comunismului au stârnit numeroase reacții și dezbateri cu privire la confruntarea trecutului comunist, reacții și dezbateri care nu au fost capabile să ducă la implementarea de măsuri concrete, ci mai degrabă au subliniat lipsa capacității de a demara politici de decomunizare.

Bibliografie

Periodice

Antoniu, Gabriela. „Tismăneanu a slăvit comunismul”. În: *Jurnalul Național*, an XIV, nr. 4186, 20 decembrie 2006, p. 8-9.

Băcanu, Petre Mihai. „Condamnarea și ultimul cap al Zmeului”. În: *România Liberă*, nr. 5110, 22 decembrie 2006, p. 1.

„Biserica țintă”. În: *Ziua*, an XIII, nr. 3843, 31 ianuarie 2007a, p. 4-5.

„Condamnare la unison”. În: *Evenimentul Zilei*, nr. 4669, 20 decembrie 2006, p. 5.

„Condamnarea comunismului - un pas spre civilizaţie”. În: *Adevărul*, nr. 5118, 20 decembrie 2006b, p. 6.

Corlățean, Mirela. „Raportul Tismăneanu, rigoare și candoare”. În: *Cotidianul*, an XV, nr. 301, 20 decembrie 2006, p. 5.

Cristoiu, Ion. „Raportul răfuielii politice”. În: *Jurnalul Național*, an XIV, nr. 4184, 18 decembrie 2006, p. 2.

Dăboveanu, Claudia. „Păunescu, între lehamie și revoltă”. În: *Jurnalul Național*, an XIV, nr. 4187, 21 decembrie 2006, p. 22.

„EVZ a cam furat Raportul”. În: *Cotidianul*, XV, nr. 301, 20 decembrie 2006 p. 5.

Gheorghiu, Lucian. „«Regimul comunist din România a fost ilegitim și criminal»”. În: *Cotidianul*, an XV, nr. 300, 19 decembrie 2006, p. 4.

Ghinea, Cristian. „De ce n-are Tismăneanu șapcă?”. În: *Cotidianul*, an XV, nr. 302, 21 decembrie 2006, p. 18.

Hera, Călin. „PSD = PCR”. În: *Evenimentul Zilei*, nr. 4669, 20 decembrie 2006, p. 8.

Hriban, Anca; Roncea, Victor. „Fușereala”. În: *Ziua*, an XIII, nr. 3808, 16/17 decembrie 2006, p. 5.

Ioniță, Ion M. „Monstruoasa coaliție”. În: *Adevărul*, nr. 5117, 19 decembrie 2006, p. 7.

Lupea, Ioana. „Fantoma lui Lenin la PSD”. În: *Evenimentul Zilei*, nr. 4663, 12 decembrie 2006a, p. 6.

Idem. „Ne privește pe toți”. În: *Evenimentul Zilei*, nr. 4667, 18 decembrie 2006b, p. 6.

Idem. „Vocea țipată a totalitarismului”. În: *Evenimentul Zilei*, nr. 4668, 19 decembrie 2006c, p. 6.

Marian, Mircea. „Băsescu, huiduit prima oară ca președinte”. În: *Adevărul*, nr. 4897, 5 aprilie 2006a, p. A2.

Idem. „Se pregătește scandalul «Tismăneanu»”. În: *Adevărul*, nr. 5115, 16 decembrie 2006b, p. 1.

Mihai, Florin. „Dobre a fost declarat mort de Tismăneanu”. În: *Jurnalul Național*, an XV, nr. 4288, 12 aprilie 2007, p. 26-27.

Morar, Ioan T. „Ce facem cu premiul Dumitru Tinu?”. În: *Cotidianul*, an XV, nr. 306, 28 decembrie 2006, p. 18.

„Olteanu își asumă istoria bunicii”. În: *Ziua*, an XIII, nr. 3810, 19 decembrie 2006, p. 5.

Palade, Rodica. „Alianța nu se va rupe”. În: *Revista 22*, an XVI, nr. 801, 12-18 iulie 2005, p. 8-9.

Pătrășconiu, Cristian. „PSD, îmbibat în PCR”. În: *Cotidianul*, an XV, nr. 302, 21 decembrie 2006, p. 19.

Piciu, Dana. „Voiculescu: «Preşedintele, beneficiar al comunismului»”. În: *Jurnalul Naţional*, an XIV, nr. 4186, 20 decembrie 2006, p. 9.

Popescu, Simona. „Descătuşarea Justiţiei”. În: *România Liberă*, nr. 4646, 22 iunie 2005, p. 3.

Prelipceanu, Nicolae. „Decembrie 1918, decembrie 1989, decembrie 2006”. În: *România Liberă*, nr. 5107, 19 decembrie 2006, p. 1.

„Protestul oficial al Bisericii”. În: *Ziua*, an XIII, nr. 3843, 31 ianuarie 2007b, p. 5.

Raport pentru condamnarea regimului politic comunist ca nelegitim şi criminal”. În: „22 Plus”, supliment *Revista 22*, an XIII, nr. 188, 21 martie 2006, 1-4.

Rădulescu, George. „Comunismul, înviat pentru o zi prin «acţiunea autobuzul»”. În: *Adevărul*, nr. 5119, 21 decembrie 2006, p. 6.

Revista 22, an XVII, nr 876, 19-25 decembrie 2006, p. 1-28.

„Revolta deţinuţilor politici”. În: *Ziua*, an XIV, nr. 4100, 30 noiembrie 2007c, p. 5.

Roncea, Victor. „Raportul Tismăneanu este bun de maculatură”. În: *Ziua*, an XIII, nr. 3905, 16 aprilie 2007, p. 4.

Ruse, Liliana; Negruţiu, Florin. „Steaua roşie bate svastica”. În: *Gândul*, an II, nr. 504, 20 decembrie 2006, p. 4.

Silian, Sidonia. „Anticomunismul pe mai multe voci”. În: *Jurnalul Naţional*, an XV, nr. 4216, 27 ianuarie 2007, p. 5.

Şuţu, Cristian. „Băsescu atacă la Geoană. Ripostează Iliescu”. În: *Cotidianul*, an XV, nr. 32, 21 decembrie 2006, p. 3.

„Tatăl meu a fost lider PNŢ, iar al domnului Tismăneanu, kominternist”. În: *Adevărul*, nr. 5115, 18 decembrie 2006a, p. 11.

Ţiu, Ilarion. „Crimele comunismului «marca» Tismăneanu”, În: *Jurnalul Naţional*, an XIV, nr. 4186, 20 decembrie 2006, p. 10.

Lucrări generale şi speciale

Ernu, Vasile; Rogozeanu, Costi; Şiunea, Ciprian; Ţichindeleanu, Ovidiu. Introducere la *Iluzia anticomunismului: Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu*. Coordonatori: Vasile Ernu, Costi Rogozeanu, Ciprian Şiulea, Ovidiu Ţichindeleanu. Chişinău: Ed. Cartier, 2008.

Hogea, Alina. „Coming to Terms with the Communist Past in Romania: An Analysis of the Political and Media Discourse Concerning the Tismăneanu Report”. În: *Studies of Transition States and Societies*, 2 (3), 2010, p. 16-30.

Moisa, Gabriel. *Direcții și tendințe în istoriografia românească: 1989-2006*, Oradea: Ed. Universității din Oradea, 2007.

Ovidiu Șimonca. „Marea încercare: Raportul Comisiei Tismăneanu iese la lumină. Dialog cu Vladimir Tismăneanu". În: Vladimir Tismăneanu, *Refuzul de a uita. Articole şi comentarii politice (2006-2007)*, București: Ed. Curtea Veche, 2007, p. 165-178.

„Scrisoare deschisă adresată domnului Sorin ILIEȘIU". În: *Caietele Revoluției*, nr. 4(11)/2007. http://irrd.ro/wp-content/uploads/2014/caitepdf/11.pdf (accesat la data de 17 noiembrie 2014), p. 73-74.

Tismăneanu, Vladimir; Dobrincu, Dorin și Vasile, Cristian (eds.). *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România: Raport Final*. București: Editura Humanitas, 2007.

Internet

„Acad. Dinu C. Giurescu desființează Raportul Tismăneanu". În: *9AM NEWS*, 31 martie 2007a. http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-03-31/acad-dinu-c-giurescu-desfiinteaza-raportul-tismaneanu.html (accesat la data de 17 noiembrie 2014).

Apel către președintele României Traian Băsescu. http://www.gds.ong.ro/apel.htm (accesat la data de 15 noiembrie 2014).

Apel pentru România. http://www.memorialsighet.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=347%3Aapel-pentru-romania-iunie-2005&catid=47%3Abreviar-pentru-procesul-comunismului&Itemid=154&lang=ro (accesat la data de 28 octombrie 2013).

„Călin Popescu-Tăriceanu: Consider raportul Tismăneanu justificat". În: *Amos News*, 18 decembrie 2006. http://www.amosnews.ro/arhiva/calin-popescu-tariceanu-consider-raportul-tismaneanu-justificat-18-12-2006 (accesat la data de 15 noiembrie 2014).

Comunicat de presă, Administrația Prezidențială, 21 decembrie 2006. http://www.presidency.ro/?_RID=htm&id=126 (accesat la data de 17 noiembrie 2014).

Cornea, Andrei. „Comunismul nu e încă istorie". În: *Revista 22*, 3 ianuarie 2007. http://www.revista22.ro/comunismul-nu-e-inca-istorie-3332.html (accesat la data de 17 noiembrie 2014).

Dădăcuş, Liviu. „Iliescu: Aşa-zisul Raport Tismăneanu, o făcătură nefericită, jignire a memoriei celor ce s-au jertfit”. În: *Mediafax*, 12 octombrie 2009.
http://www.mediafax.ro/politic/iliescu-asa-zisul-raport-tismaneanu-o-facatura-nefericita-jignire-a-memoriei-celor-ce-s-au-jertfit-4981595
(accesat la data de 15 noiembrie 2014).

PL-x nr. 282/2006, *Proiectul Legii lustraţiei, privind limitarea temporară a accesului la unele funcţii şi demnităţi publice pentru persoanele care au făcut parte din structurile de putere şi din aparatul represiv al regimului comunist*.
http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?idp=6394
(accesat la data de 18 aprilie 2014).

Pl-x nr. 545/2005, *Propunere legislativă privind interzicerea accesului la demnităţi şi funcţii publice, pentru o perioadă determinată, a persoanelor care au făcut parte din nomenclatura comunistă „LEGEA ANTINOMENCLATURĂ*".
http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?idp=6206 (accesat la data de 13.11.2014).

„Ponta: Am avut o singură mică ezitare legat de Tismăneanu - a scris o carte excelentă despre Iliescu”. În: *Gândul*, 28 mai 2012. http://www.gandul.info/politica/ponta-am-avut-o-singura-mica-ezitare-legat-de-tismaneanu-a-scris-o-carte-excelenta-despre-iliescu-9678062
(accesat la data de 24 noiembrie 2014).

„Procesul comunismului”. În: *9AM NEWS*, 24 octombrie 2005. http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2005-10-24/procesul-comunismului.html (accesat la data de 15 noiembrie 2014).

Proclamația pentru România.
http://www.asociatia21decembrie.ro/2005/04/proclamatia-pentru-romania/ (accesat la data de 18 aprilie 2014).

Prof Ioan Scurtu: Tismăneanu face parte din aceeaşi „fibră intelectuală” cu Mihail Roller. În: „Ziariști Online”, 24 iunie 2011. http://www.ziaristionline.ro/2011/06/24/prof-ioan-scurtu-tismaneanu-face-parte-din-aceeasi-%E2%80%9Efibra-intelectuala%E2%80%9D-cu-mihail-roller/ (accesat la data de 17 noiembrie 2014).

„«Raportul final» – un produs expirat”. În: *Art-emis*, 10 ianuarie 2012.
http://www.art-emis.ro/analize/780-raportul-final-un-produs-expirat.html
(accesat la data de 19 aprilie 2014).

„Raportul Tismăneanu pus la zid de un analist CIA”. În: *9AM NEWS*, 27 octombrie 2007b.

http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/Actualitate/75966/Raportul-Tismaneanu-pus-la-zid-de-un-analist-CIA.html (accesat la data de 17 noiembrie 2014).

Resolution 1481 (2006), *Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes*, Adunarea Parlamentară. http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta06/eres1481.htm (accesat la data de 15 noiembrie 2014).

Tapalagă, Dan. „Vladimir Tismăneanu, amenințat cu moartea”. În: *Hotnews*, 2 iunie 2007. http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1067952-vladimir-tismaneanu-amenintat-moartea.htm (accesat la data de 17 noiembrie 2014).

„Vadim îi dă în judecată pe Tismăneanu şi Patapievici”. În: *Realitatea.net*, 22 decembrie 2006. http://www.realitatea.net/vadim-ii-da-in-judecata-pe-tismaneanu-si-patapievici_32045.html (accesat la data de 15 noiembrie 2014).

Zoltán Eperjesi, Péter Apor: Die Herstellung von Authentizität im sowjetischen Ungarn Das Nachleben der ersten ungarischen sowjetischen Republik im Zeitalter des Staatssozialismus, Anthem Press, London, 2014. 215 Seiten.[1]

Leitgedanke:

„Die Geschichte der Überarbeitungen der ersten ungarischen Räterepublik ist ein Beitrag zum Verständnis der kommunistischen Macht im Zusammenhang mit symbolischer Politik.“[2]

Dieses Buch ist ein Beitrag zur kulturellen Untersuchung des erkenntnistheoretischen Zusammenhangs zwischen begründete Geschichtsdarstellung und klassische gegenwärtige Beweise. Apor[3] bietet eine gründliche Überprüfung eines Einzelfalles (Räterepublik). Der Experte zeigt warum nicht gut begründete Konzepte auch wenn sie in den dargestellten Schilderungen zuerst glaubwürdig scheinen trotzdem als propagandistische Täuschungsversuche zum Scheitern verurteilt sind. Das Thema Erinnerung und Geschichte spielt in Budapest in Politik wie Alltag eine zentrale Rolle. Der Umgang mit der Vergangenheit ist heute immer noch hoch polemisiert in Ostmitteleuropa, gerade in einem Land, so süchtig nach historischen Gegebenheiten wie Ungarn.

Schon in den 1860er Jahren drängten Rote Ideen durch reisende österreichische böhmische und ungarische, Handelsvertretern sowie Wandergesellen ins Land. Sie haben die Grundgedanken von Ferdinand Lassalle und Karl Marx aus Deutschland mitgebracht und in das ländlich geprägte Ungarn bekannt gemacht. Demzufolge entwickelte sich eine

---

[1] Apor, Péter. Fabricating Authenticity in Soviet Hungary. The Afterlife of the First Hungarian Soviet Republic in the Age of State Socialism. Anthem Press. New York: 2014.

[2] Apor, 2014, 12.

[3] Apor wurde 1971 in Miskolc geboren. Der Historiker studierte Geschichtswissenschaft und ungarische Literatur bis 1997 auf zwei Universitäten (Eötvös Loránd und Central European University). 2002 erlangte er den Doktortitel des Europäischen Hochschulinstituts Florenz. Inzwischen wurde er wissenschaftlicher Mitarbeiter und Assistent an mehrere Universitäten (Central European, Exter, London, Miskolc, Debrecen und Kodolányi János Budapest). Zurzeit arbeitet er als Forscher am Historischen Institut der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Seine Schwerpunkte sind: Vergleichende Kulturgeschichte Ostmitteleuropas im 20. Jahrhundert, Geschichtspolitik, Erinnerungskultur und Historiographie.

wirksame agrarsozialistische Bewegung zur Jahrhundertwende, aber eine urbane industrielle Arbeitersicht war nur rudimentär erkennbar.

Im Herbst 1918 bricht das Vielvölkerreich der Habsburger zusammen und nach der gescheiterten bürgerlichen Revolution geschieht etwas Folgenschweres als am 21. März 1919 die Kommunisten in Ungarn die Macht übernehmen. Es gibt unterschiedliche Varianten der historischen Darstellung und so ist die „Astern-Revolution“ von 1918 assoziiert mit Synonymen als sanft und gewaltlos und die darauffolgende Räterepublik als rot, willkürlich, paramilitärisch und blutüberströmt. Das ist gar nicht so einfach, weil die tatsächliche revolutionäre Begeisterung im Oktober und November 1918 zum Höhepunkt kommen wird. Es fordert mehr Opfer als die kurze Herrschaft der Kommunisten.

Als das Habsburger-Reich im November 1918 auseinander fällt, hat die neue demokratische Regierung nur eine Möglichkeit und muss die Konsequenzen der Irrtum ihrer Vorgänger ins Angesicht blicken. Nicht umsonst gerät sie mit dem roten Graf Mihály Károlyi kurz danach in die nächste Krise und die Kommunisten müssen auch nicht mehr lange auf ihre politische Verwirklichung warten. Die Große Oktoberrevolution von 1917 hatte diese Errungenschaften erst möglich gemacht, nachdem die Bolschewiken in Russland zur Macht kamen.

In Ungarn wurde im März 1919 eine Räterepublik ausgerufen die aber auch nur bis August 1919, also 133 Tage Bestand hatte. Am 25. Juni 1919 verkündete Béla Kuns Regierung eine „Diktatur des Proletariats“, worauf Großindustrie, Geldinstitute, Großbetriebe und Mietshäuser mit sofortiger Wirkung verstaatlicht wurden. Land über 100 Joch wurde ihrem Besitzer entwendet und in landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften organisiert. Hunderte von Menschen wurden von Revolutionstribunalen hingerichtet. Die Räterepublik wurde als Staat definiert während die Arbeiterklasse die politische Macht ausübte.

Dies war weltweit die zweite kommunistisch ausgerichtete Regierung. Es war der Nachfolger der ungarischen demokratischen Republik. Der Staat war von Béla Kun geleitet und wurde durch Frankreich, das Vereinigte Königreich und die Vereinigten Staaten nicht anerkannt. Die ungarische Republik von Räten hatte militärische Konflikte mit dem Königreich Rumänien, dem Königreich von Serben, Kroaten und Slowenen und der gerade entfaltenden Tschechoslowakei. Es ist zusammengebrochen, als rumänische Truppen Budapest besetzt haben, nach dem das Königreich Ungarn wieder hergestellt wurde.

Ergebnis des Ersten Weltkriegs war der Zerfall großer Imperien und die Entstehung neuer Nationalstaaten. Die wirtschaftlichen Probleme

eines verlorenen Krieges drückten Ungarn nieder: es herrschte hohe Arbeitslosigkeit und die Menschen hatten sehr wenig zum Essen. Es gab eine große Hoffnungslosigkeit und mangelndes Vertrauen in der nahen Zukunft.

Péter Apor bietet in seinem neuen Band originelle, akademisch begründete Erklärungen der Kommunistischen Erinnerungspolitik aus der Rákosi Diktatur und fokussiert auf eine kurze aber entscheidende Episode aus 1919 als das Land zur Räterepublik wurde. Das ist verbunden mit Staatspropaganda, Rituale, visuelle Kunst und bedeutende symbolische Ansätze, sowie Repräsentationssprache und eine aktive Interaktion zwischen bestimmte politische Schlüsselfiguren. Seine breitere Geschichte bleibt jedoch außerhalb des Geltungsbereichs dieser Studie. Autor fokussiert auf eine kürzere Episode von 1949 und 1959 als die Räterepublik in den unterschiedlichen Narrativen aufgehoben wurde.

Der Haupttitel „Die Herstellung von Authentizität im sowjetischen Ungarn“ klingt vielversprechend und interessant. Wie üblich bei Apor zieht der Aufschrift von Anfang an Aufmerksamkeit auf sich und zusammen mit so einem Untertitel „Das Nachleben der ersten ungarischen sowjetischen Republik im Zeitalter des Staatssozialismus“ zeigt in gewisser Hinsicht eine zusammengefasste Bilanz der politischen Orientierungspunkte dieser Partei (1945-1989). Den Herrschenden schien damals die einmalige Möglichkeit gekommen zu sein ein einheitliches Weltbild zu erschaffen. Grobes Vereinfachen war die beliebteste Methode des Machtapparats.

Das Epochale daran war, dass die Abrechnung mit dem Gleichmacherei und Sozialismus kein Ende nehmen wollte, obwohl er im Westen schon mehrmals als für immer beendet erklärt worden war. Insgesamt aber ist die Geschichte des Kommunismus in einem wechselvollen Zusammenhang zu betrachten. Als Emanzipatorischer Kraftquelle wurde die rote Ideologie von den Herrschenden seit jeher empfohlen oder eben von anderen verfolgt. Insofern sind die multiplexen Deformationen nicht zu übersehen, die durch Verfolgung, Wiederstand, Zwang und Zerschlagung entstanden sind. Die entscheidende Frage ist jedoch, ob die vom Zeitalter des Staatssozialismus gebrandmarkten offiziellen Erscheinungsebenen Ausdruck eines bereits geschichtlich real gewordenen Kommunismus sind oder eines raffinierten Systems, das sich aus Legitimationsgründen durch Propaganda so darstellen ließ.

Apor gibt uns eine mehrschichtige Antwort und zeigt uns das trotz massiver Stabilisierungsversuche und schwermütige Förmlichkeit bei so einem offiziellen Experiment auch nur der geringste Ansatz alternatives Denken auszuschalten nicht wirklich funktionierte in Ungarn. Eigentlich

lässt sich dieses Vorgehen nur mit dem voranschreitenden Systemkrise der Diktatur erklären.

Das Buch beginnt mit folgende Teile: Anerkennungen (vii); Liste von Illustrationen (ix); Liste von Abkürzungen (xi); Einführung (1). Das Werk ist in 5 weitere Kapiteln gegliedert und es gibt ein Schlusswort mit dem Titel „Die Agitatoren und der Gepanzerte Zug";[4] und anschließend ein Index.[5]

Jedes Kapitel ist mit einer fünfstelligen Ziffer bezeichnet und benannt: Kapitel 1: Vorgestaltung: Die Erste ungarische sowjetische Republik und die Rákosi Diktatur vor 1956;[6] Kapitel 2: Wiedererwachen: Die Erschaffung von 1919 und der Gegenrevolution nach 1956;[7] Kapitel 3: Leben: 1919 in den Nachkriegsgerichtsverhandlungen mit Kriegsverbrechern;[8] Kapitel 4: Beerdigung: Die Geburt des Pantheons der Arbeiterbewegung in Budapest;[9] Kapitel 5: Erzählung: Geschichte, Fiktion und Beweis in der Darstellung der Ersten ungarischen sowjetischen Republik, 1959-65.[10]

Der Historiker stellt sich eine zentrale Frage: womit kann man abstrakte historische Auslegungen begründen?

Leiter der kommunistischen Partei und Propaganda-Historiker aus Ungarn beschäftigten sich hauptsächlich nach 1956 mit dieser Frage. Das war die Periode der Wiederherstellung der Zwangsherrschaft. Es geht um das historische Gedächtnis der Ungarn und so wird Kapitel für Kapitel deutlich, dass die Anfälligkeit für politische Instrumentalisierung notwendig macht mit einer kritischen Kultur des Erinnerns ausgestattet zu sein. Das Studium des sozialen Gedächtnisses ist wesentlich für die historische Disziplin und Zeitgeschichte. Zwischendurch ist ein mächtiges begriffliches Werkzeug geworden und deshalb ist es möglich die Politischen-ideologischen Auswirkungen von sozialen Konstruktionen der Vergangenheit aber auch der Historiographie wirkungsvoll zu erkunden.

Dennoch konzentrieren sich vorherige Analysen hauptsächlich auf postdiktatorische Fälle und schlagen gewisse Lösungen vor, wie die ost-mitteleuropäische Gesellschaft mit ihrer umstrittene und oft traumatische Geschichte am besten umgehen kann. Somit werden die Menschen aus Ungarn auf eine indirekte Art mit ihren zeitgeschichtlichen Memoiren

---

[4] Apor, 2014, 199-209.
[5] *Ibidem,* 209-215.
[6] *Ibidem,* 27.
[7] *Ibidem,* 61.
[8] *Ibidem,* 101.
[9] *Ibidem,* 125.
[10] *Ibidem,* 165.

konfrontiert. Der Autor nähert sich diesem komplexen Phänomen (Räterepublik von 1919 und dessen Bedeutungen) absolut kritisch und damit will er zeigen, wie eine kommunistische Diktatur falsche kollektive Erinnerungen für eine ganze Gesellschaft fabrizieren und durch Symbolen auf Menschen übertragen kann.

Im Gegensatz zu anderen Ausführungen über soziales Gedächtnis verbindet Apor Prozesse wie Erinnerung und Vergessen mit Authentizität als Schlüsselkonzept bei der Festlegung des Erfolges oder Misserfolges von gesellschaftlichen Gedächtnis-Konstruktionen. Das breite Spektrum der Historiker reicht dabei von politische, wissenschaftliche, künstlerische Ereignissen bis hin zu einer Reihe von dargestellten Narrativen als Rahmen wodurch damals die Vergangenheit so authentisch wie möglich vor den Massen wiedergegeben wurde.

Der Forscher folgt dem verwickelten Faden des langen Nachlebens eines kurzen, aber tief umstrittenen historischen Ereignisses: die Entstellung der Entstehung der ersten ungarischen Republik von Räten.[11] Demzufolge untersucht der Historiker die komplexe Geschichte von rückblickenden offiziellen Selbstdarstellungen über die Räterepublik hauptsächlich zwischen 1949 und 1959.

Der Autor zeigt dem Leser wie die kommunistische Diktatur (Rákosi System) sich selbst Jahrzehntelang verdreht darstellte (Bedeutung von Räterepublik Episode) und wie die Echtheit nachgebildeter Erinnerung in mehrere Richtungen (Gesellschaft, Politik, Geschichtslehre) bis heute unterschiedliche Auswirkungen auf unsere Gedanken haben kann. Demzufolge es ist von Anfang an deutlich erkennbar, dass Apor hier gleich beide Werkzeuge für die Rekonstruktion und Dekonstruktion der Geschichte effizient anwendet. Ebenso ist für den Betrachter sofort klar wie vielfaltig Rückblicke über Geschichte sein können. Deshalb wirken die Erkenntnis fremder und auch der Aufbau eigener Einstellungen zur Vergangenheit als ein erster großer Meilenstein auf dem Weg zum Historischen Denken. Das entwickelt sich zu einer Art ungarische „Vergangenheitsbewältigung" in dieses Buch.

Die Fertigkeit und Bereitschaft zum historischen Denken und Vergangenheitsbewältigung beinhaltet auch andere bedeutungsvolle Komponenten, wie das Wissen der Geschichte, die Deutung der Geschichte und die Überprüfung von einigen kritischen Werturteilen. Doch alles zusammen ist immer noch nicht ausreichend um etwas ganz neues schaffen zu können, denn man braucht handfeste historische

[11] Auf Ungarisch: Magyarországi Tanácsköztársaság oder Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság.

Quellen und greifbare Beispiele die das erforschte Problem im Zusammenhängen veranschaulichen und dadurch gleichzeitig auch zu neuwertigem Wissen beitragen. Apor beweist nicht nur seinen analytischen Kompetenzen in dem neuen Buch, sondern anhand historischer Tatsachen und Quellen bestätigt er auch deutliche Unterschiede zwischen dargestellte ungarische Geschichte und das praktische verstehen von der kommunistischen Vergangenheit.

Genau genommen war 1919„ein Datum welches normalerweise als Kurzform für die Erfahrungen aus der ersten kommunistischen Diktatur verwendet wurde“,[12] dennoch zum Staunen des Autors, entwickelte sich das Jahr zu einer entscheidende historische Erfahrung und tatsächlich prägte 1919 die ungarische politische Kultur während des ganzen zwanzigsten Jahrhunderts. Das politische System der Zwischenkriegszeit welches aus den Wirren von 1919 entstanden ist, behauptete sich als eine konterrevolutionäre Regime um die Gesellschaft von der angeblichen Bedrohung einer zweiten Bolschewistischen Revolution zu schützen. Diese Eliten haben mehrmals die Angst vor einer Rückkehr zu Verhältnissen von 1919 bei den Eliten und Mittelschicht erfolgreich instrumentalisiert.

Die Erinnerung an 1919 war ebenfalls umstritten bei den Linken. Unterschiedliche Gruppen innerhalb der Emigration und inländische Linksorientierten haben sich regelmäßig jeweils für die gescheiterte Revolution verantwortlich gemacht. Es gab verzweifelte Streite über die sachgerechte Interpretation der Fehler von 1919. Das Thema teilte die illegalen oder vertriebenen ungarische Kommunisten in diverse Gruppierungen. Die richtige Auslegung von den Fehlern von 1919 wurde für diejenigen, die während der 1930er Jahre ihren Wohnsitz in der Sowjetunion hatten oft ein Kampf um Leben und Tod. Ungarische Kommunisten versuchten während der stalinistischen Säuberungen die Verfolgungen zu entkommen und sie beschuldigten sich gegenseitig die Sache der Revolution verraten zu haben.

Nach 1945 musste die wiederauftretende Kommunistische Partei gegen negative Assoziationen die an der Revolution von 1919 gebunden waren richtig entgegenarbeiten, weil es sich als nationale und demokratische politische Macht zu etablieren versuchte. Daher wurde die Erinnerung an 1919 allgegenwärtig in der ungarischen Gesellschaft der 1960er und 1970er Jahre. Denkmäler die an die Sowjet Republik gewidmet waren, verbreiteten sich wie die Pilze in der ersten Hälfte der 1960er Jahre in Ungarn.

[12] Apor, 2014, 7.

Die Strategie der kommunistischen Behörden die Nationalgeschichte in der Licht ihrer eigenen politischen Interessen umzuschreiben war Teil der uralten Trick von Nutzung und Missbrauch der Geschichte. Somit haben die Kommunisten diese Darstellungen der Vergangenheit als Legitimation für die Gegenwart ganz für sich in Anspruch genommen. Anschließend wurden Politik und Ritualen der Geschichte unvermeidliche Aspekte der modernen bürgerlichen Aktivität. „Geschichte und Politik, oder Historiker und Politiker wiederum entwickelten sich als zwei eng miteinander verknüpfte Felder während des neunzehnten Jahrhunderts. (…) Die Geschichtspolitik wurde zu einem der wichtigsten Bestandteile der modernen symbolischen Politik.“[13]

Kommunistische Parteien von Osteuropa erzeugten eine autoritäre Stimme in allen möglichen Darstellungen der Vergangenheit. Sie sprachen durch Schullehrpläne, akademische Geschichte, historische Filme, Museen und Festivals. So erhofften sie ihre Herrschaft ganz zu rechtfertigen. Derartige Darbietungen wurden als diverse nationalisierende Narrationen erzählt und oft auch als nationalistische Mythologien präsentiert. Dafür wurden auch Freiheitskämpfe eingegliedert und Revolten die in eine progressive Reihe von aufeinanderfolgenden Ereignissen in einem Höhepunkt enden dürften: in der logischen Sieg der Partei. Die Verwendung der Erinnerung an 1919 als Rechtfertigung für die kommunistische Herrschaft war aber keine einfache Aufgabe. Eigentlich hatte die Erinnerung an der Ersten Ungarische Räterepublik eine besonders „verdrehte Geschichte.“ Dies wurde in eine größere Erzählung integriert, die in vielerlei Hinsicht unterschiedliche Funktionen hatte und nicht nur die historische Vorläufer und Identität für die Kommunistische Partei sicherte, sondern auch als Werkzeug für die Erhaltung und Steigerung von politische Autorität diente.

Die kommunistische Machtergreifung von 1949 bedeutet keinesfalls eine automatische Aufhebung von 1919 in den Kern des historischen Gedächtnisses der Ungarn. Ein Aufbau auf ein stalinistisches Modell hatte problematische Seiten wie zum Beispiel der Tod des Anführers Béla Kun. Er ist während der stalinistischen Säuberungen gestorben. Die Räterepublik spielte keine signifikante Rolle bei der Gestaltung von historischen Prozessen, die sich in der Verbindung von 1848 (die demokratische Revolution) bis 1948 (die als Grundlage der sozialistische Volksdemokratie während der Nachkriegszeit) kristallisierte. Vor das Jahr 1956 war die Räterepublik nur als

[13] Apor, 2014, 9.

Präfiguration oder Präludium der kommunistischen Nachkriegsregime gesehen und nicht als sein Ursprung. Die stalinistische geschichtliche Darstellung suchte vielmehr nach Analogien „als für zeitliche Abfolgen“ in der Vergangenheit.[14]

Vor und nach der Revolution von 1956 entwickelten sich narrative Darstellungen über die Geschichte der Räterepublik in ganz unterschiedliche Richtungen. In dem etwas längeren Zeitraum von 1949 bis 1956 reduzierte sich die Anzahl von Ausgaben an den verschiedenen Aspekten der Diktatur des Proletariats von 1919 auf acht herausgegebene Bände. Im Vergleich zu dieser Periode: zwischen 1957 und 1962 entstanden um die 24 Monografien und Sammelbänden in diesem Bereich. Dennoch ereignete sich seit 1956 ein wissenschaftlicher Boom um das Thema Räterepublik. Es wurden Archivmateriale und Dokumente veröffentlicht was zwangsläufig darauf hinweist das eine zunehmende berufliche Interesse in einem bestimmten Segment der Vergangenheit plötzlich gewachsen ist. Es wurden sogar elf aus Originalmaterial bestehenden Kompilationen zum Thema herausgegeben.

Apor betont dass die Geschichte von 1919 erst nach Oktober 1956 zu einer der zentralen Elemente der kommunistischen Geschichtskultur wurde. Der Stalinismus brach zusammen im Oktober 1956 als die Führung von Rákosi und Gerő plötzlich versagte. Die Kádár-Führung musste zwar vielen alten stalinistischen Kader weiterhin arbeiten lassen, dennoch Budapest und Moskwa waren davon fest überzeugt, dass der Stalinismus für Ungarn keine wirkliche Alternative bieten kann. Die entscheidende Komponente der Kádár Mythos um seine politische Legitimität zu begründen war das Argument, dass der Aufstand von 1956 eine echte "Gegenrevolution" war. Sie wollten den Sturz der Volksdemokratie um die kapitalistische Ausbeutung und koloniale Abhängigkeit vom westlichen Imperialismus in Ungarn wiederherzustellen. Die Einführung von konterrevolutionären Umständen des Weißen Terrors wäre gegenüber alle demokratische und antifaschistische Kräfte gerichtet, insbesondere gegen Kommunisten.

Manipulierte Auslegungen der ersten ungarischen Räterepublik wurden die zentralen und entscheidenden Faktoren bei der Umwandlung des antistalinistischen Aufstandes von Oktober 1956 in eine echte Konterrevolution mit kommunistischen Begriffen. Aus der kommunistischen Perspektive betrachtet war der Revolution von 1956 nichts anderes als die zweite Auflage des Weißen Terrors von 1919 und dementsprechend hatte Oktober 1956 die Wiederkunft der

[14] *Ibidem*, 14.

Konterrevolution von 1919 erlebt. Somit diente der Räterepublik als Ersatz für den Diskurs über den Konterrevolution. Es war sogar ein Querschnitt um das Jahr 1956 aus dem kollektiven Gedächtnis zu verdrängen. Parteihistoriker und Propagandisten versuchten aus den Interpretationen von 1919 eine kleinere symbolische Welt mit eigener interner Logik auszubauen. Sie sehnten sich nach einer virtuellen Wahrheit und haben versucht mit Hilfe „der Hyperrealität der Konstruktion“[15] durch die Medien mit diversen Darstellungen das Volk so glaubhaft wie möglich zu täuschen.

„Der 100. Jahrestag von Béla Kuns Geburt erzeugte noch genügend Interesse in 1986 eine internationale Konferenz zu organisieren. Nichtsdestoweniger 1919 hatte am Ende des Jahrzehnts seinen Sinn zunehmend verloren.“[16]

Erstmals werden hier einige Akteure und Ereignisse in der Zusammenschau gezeigt und auf ihre gesellschaftliche Position und Auswirkung untersucht. Symbolpolitik wird als Reflexion politischer Ausführungen, aber auch als Erisapfel und Werkzeug im Machtkampf der wandelnden kommunistischen Kultur dargestellt und erörtert. Es waren die Abhandlungen und Methoden der offiziellen Symbolpolitik, die die abstrakte Erinnerung von 1919 im Leben der Ungarn bildhaft und beglaubigt werden ließen. Das ging über eine neue Zeitrechnung, über Zusagen und Autoritätsmerkmalen, Festlichkeiten und Zeremonien. Der Leser merkt unbewusst, dass der Autor wirklich mehr weiß, als er in seinem Buch verrät.

Eperjesi Zoltán*

[15] Apor, 2014, 23.
[16] *Ibidem*, 208.

* PhD candidate at the Doctoral School of History (Károli Gáspár University of the Reformed Church, Budapest), Eperjesi-Zoltan@gmx.net